

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA
AVRUPA'DA KÖLELİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR**

**Hazırlayan
Hakan ŞANLIBAYRAK**

ELAZIĞ - 2007

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA'DA
KÖLELİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile
kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
...../...../....., tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA'DA KÖLELİK

Hakan ŞANLIBAYRAK

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

2007; s. VIII + 191

İnsanoğlunun kolektif yaşam tarzına geçtiği demir çağından itibaren, kendisine ait gündelik işlerini sürdürebilmesi için, büyük bir iş gücüne ihtiyaç duymuştur. Bu dönemlerden itibaren başlayan bu ihtiyacı karşılayacak teknolojik gereçlerin yetersiz olması ve işlenecek toprakların bu teknolojik yetersizliğe karşın çok geniş alanları kaplaması, işleyecek insan sayısının az olması, zamanla insanların başka insanlara kul ya da daha açık bir kelime ile köle olmasına sebebiyet vermiştir. İlkçağ sınırlarına girildikten sonra bu kavram daha da genişleyerek, her alanda hizmet etmek amacıyla efendilerine tam bağımlı insanlar için kullanılan bir terim olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında ilkçağ toplumlarının en önemli işgücü kaynağı olan köleler, her alanda kullanılabilen, düşünebilen ama hakkı olmayan bir mal statüsünde görülmüştü ve efendilerinin her türlü işini yapan, buna karşılık aile dahi kuramayan bir sosyal statüye mecbur kılınmışlardı. Mısır medeniyetinde gelişmeye başlayan bu tarzdaki köleci anlayış, Sümerlilerden-Roma imparatorluğuna kadar devam ede gelmiştir. Ortaçağ başlarında da, aynı görüş kabul edilmiş ve bu tarz kölecilik anlayışı Avrupa Germen kavimlerine ve Roma imparatorluğunun devamı olan Bizans imparatorluğuna geçmiştir.

Anahtar Kelimeler; Kölelik, Serf, Köle, Köle Hukuku, Azat

SUMMARY

MASTERS THESIS

3th and 6th CENTURIES BETWEEN in THE EUROPE SLAVE

Hakan ŞANLIBAYRAK

University of Firat

The Institute of Social Science

And Postgraduate Study in History

2007, p. VIII + 191

The mankind needed a great labour force to do their daily Works from the period that the mankind passed to the Iron Age which they passed to the collective life. Then the people became a slave to the other people because the technological instruments to answer this need too little and in spite of this, the fields which would be cultivated were too wide and the number of the people who would cultivate, weren't enough. After the people passed to the antiquity frontiers, this term expanded and became a term which was used for the people who were entirely dependent to their masters for the aim of serving them in the every fields.

In this angle of the vision, the slaves who were the most important labor force source of the antiquity societies, were seemed in the property that they could be used in the every field and also could thing but didn't have any right. And also they were compelled to the social statue that they did every works of their masters but they couldn't have family. This slavery comprehension which started to develop in the Egypt civilization, continued from Sumer to the Rome empire. At the beginnings of the middle age, the same comprehension was accepted and the slavery comprehensions passed to the Europe German tribes and the Byzantine empire that was the continuation of the Rome empire.

Key Words; Slavery, Slave, Serf, The Law of the Slave, Enfranchisement.

SUMMARISCH

MASTERARBEIT

SKLAVEN in EUROPA ZWISCHEN DEM 3 und DEM 4 JAHRHUNDERT

Firat Universität

Institut für Soziale Wissenschaft

Hauptfach Geschichte

2007, s. VIII+ 191

Ab der Eisenzeit als der Mensch anfang in einer kollektiven Gesellschaft zu leben, erkannte er die Notwendigkeit an großer Arbeitskraft um sein alltägliches Leben fortführen zu können. Da die Agrar-Technologie zu dieser Zeit noch nicht ausgreift war um die riesigen Felder bestellen zu können, die der neue Lebensstandart vorschrieb und eine Steigerung der Arbeiterzahl diese nicht ersetzen konnte, bediente man sich anderen Menschen und machte sie sich untertan, genauer gesagt zu sklaven. Mit dem Anbruch des Vor- Mittelalters erfuhr der begriff Sklave eine erweiterung in ihrer Bedeutung. Nun war der Sklave nicht nur eine Arbeitskraft auf dem Feld, man konnte ihn in jeder Situation einsetzen und somit war er vollkommen an seinen Herren gebunden.

Die Sklaven, die als wichtigste Arbeitsquelle des Vor-Mittelalters galten, wurden wie Güter behandelt die autonom Arbeit verrichten konnten, aber keinerlei Rechte hatten. Obwohl die Sklaven stets die Arbeit ihrer Herren verrichteten, gab man ihnen nicht das Recht eine Familie zu gründen. Die ursprünglich in Egypten entwickelte Sichtweise auf den Sklaven, hat sich bis zur Epoche der Sumer und Römer weiter entwickelt. Aber zur selben Zeit kam durch die Römer zum ersten mal eine politische Weltordnung zum Vorschein. Die Verbreitung der Gesetze machte den Sklaven zur juristischen Person und brachte Veränderung im sozialen Leben mit sich.

Schlüssel Vokabeln: Die Sklaverei, Der Knecht, Das Sklavenrecht, Die Befreiung

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
SUMMARİSCH	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
I. Köle Nedir?.....	3
II. Eskiçağda Kölelik	8
BİRİNCİ BÖLÜM	19
III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARININ SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATINDA KÖLELİK	19
I:1: Sosyal Hayatta Kölelik	19
I:2: Kölelerin Sosyal Statüsü	40
I:3: Kölelerin Aile Hayatı	47
I:4: Kültürel Hayatta Kölenin Yeri	52
İKİNCİ BÖLÜM	56
III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARININ EKONOMİK HAYATINDA KÖLELİK.....	56
II:1: Tarımda Kölelik	56
II:2: Madencilik Sanayinde Köleler.....	62
II:3: Endüstride Kölelik.....	63
II:4: Ev ve Saray Hizmetlerinde Köle'nin Kullanımı	69
II:5: Ticarete Kölelik.....	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	97
III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARINDA KÖLELİK MÜESSESESİ	97
III:1: Köle Hukuku.....	97
III:2: Köle Olmanın Şartları	114

III:3: Azat Edilme Şartları	120
III:4: Azatlıların Hakları.....	125
III:5: Efendilerinin Köleleri ve Azatlıları Üzerindeki Hakları	128
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	137
III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARIDA KÖLE İSYANLARI VE SERFLİK SİSTEMİNİN DOĞUŞU	137
IV:1: Köle İsyanlarının Sebepleri	137
IV:2: Köle İsyanları.....	143
IV:3: Köle İsyanlarının Sonuçları	150
IV:4: Serflik Sistemi nedir?.....	155
IV:5: Serflik Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi.....	159
IV:6: Serflerin Sosyal Statüleri.....	168
IV:7: Serflerin Hukuksal Statüleri	171
SONUÇ	174
BLİYOGRAFYA.....	177
EKLER.....	186
İNDEKS	191
ÖZGEÇMİŞ.....	196

ÖNSÖZ

Avrupa toplumlarının oluşum dönemleri olarak atlandırabileceğimiz III. ve VI. yüzyıllar arasında, ortaya çıkan Germen toplumları, Roma imparatorluğunun gölgesi altında medeniyetler tanışmışlardı. Bizans imparatorluğu ise bu Germen toplumlarının Roma imparatorluğunu ikiye bölmesinden sonra Doğu Roma imparatorluğu olarak vücut bulmuştu. Avrupa sınırları içerisinde bu dönemler içerisinde oluşan bu toplumlar kendi kimliklerini kazanmaya başladıkları dönem içerisinde, Roma imparatorluğunda var olan her türlü medeni gelişimlerden faydalanmışlardı. Zaten Bizans imparatorluğu'nun da Roma imparatorluğunun devamı olarak kendisini görmesi bundan kaynaklanıyordu.

Avrupa sınırları içerisinde bu yüzyıllar içerisinde oluşmaya başlayan Franklar, Ostrogotlar, Vandallar, Vizigotlar, Anglo-Saxsonlar, Lombardlar, Burgondiyalılar vb gibi toplumlar işte Roma toplumunun medeni atımlarından faydalanarak kendi kimliklerini kazanmışlardı. Bu oluşumlar içerisinde bu toplumlar, Roma toplumunda var olan sınıfsal ayrımları da kendi bünyelerinde kabul etmişlerdi. Bu kabullenme ile birlikte kölelik ve buna bağlı olarak gelişen müesseseleri de kabul eden bu Germen toplumları zamanla bu sistemi biraz daha geliştirerek, kendi bünyelerinde bunda farklı bir sistem olarak serflik sistemini oluşturmuşlardı. Oluşan bu yeni Germen toplumları Avrupa sınırları içerisinde özellikle Miladi III. asırdan itibaren hem siyasal hem de sosyal alanda birçok faaliyetlerde bulunmuşlardı.

Roma imparatorluğunu ikiye böldükten sonra, Batı Roma toprakları içerisinde kendi krallıklarını kurmuş olan bu Germen kavimleri, zamanla kendi içerisinde de küçük yönetim birimlerine ayrılmışlardı. İşte oluşan bu yeni yönetim birimleri zamanla derebeyli sistemini daha doğrusu Feodalite sistemini doğurmuştur. Bu oluşumlarla birlikte Avrupa toprakları içerisinde kölecilik anlayışından, serflik anlayışına doğru bir kayma olmuştu. Bu gelişimlerden etkilenen Bizans imparatorluğunda ise serflik sistemi Bizans yönetim tarzı olan imparatorluk sistemine ters düştüğü için kabul edilmemiş, bunun yerine Thema denen toprak yönetim sistemi benimsenmiştir.

Bizimde bu çalışmayı yapmamızdaki amaç, işte bu dönemler içerisinde, Avrupa topraklarında oluşmaya başlayan bu Germen kavimlerinde, Bizans

imparatorluğunda ve yıkılmaya yüz tutmuş olan Roma imparatorluğunda kölelik sistemi araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Germen krallıklarında, Bizans imparatorluğunda ve son dönem Roma imparatorluğundaki kölecilik anlayışını açıklarken, bu dönemler içerisinde var olan kölelerin hukuksal haklarını, efendiler ile olan ilişkilerini, sosyal statülerini, ekonomik alandaki katkılarını, kültürel hayattaki faaliyetlerini ve yapmış oldukları isyanları anlattık. Daha sonrasında ise kölelik sisteminden serflik sistemine geçişı anlattık.

Araştırmamızdaki ana amaç olarak III. ve VI. Yüzyıllar arasında Avrupa'da kölelik konusunu seçtiğimiz için, ana kaynaklar olarak erken ortaçağ dönemleri içerisinde yaşamış olan tarihçilerin, din adamlarının ve devlet memurlarının yazmış oldukları kroniklerinden faydalandık. Daha sonrasında ise günümüzde yayımlanan bilimsel nitelikli tarih kitaplarından ve makalelerden faydalandık.

Araştırmamız sırasında bizden desteğini esirgemeyen değerli hocalarım Sayın Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR ve Yrd. Doç. Dr. Aydın Çelik'e, Almanca çevrilerimde bana yardım eden eşim Ayşenur ŞANLIBAYRAK'a ve her türlü maddi ve manevi desteklerinden dolayı ŞANLIBAYRAK ailesine teşekkür ederim.

Elazığ-2007

Hakan ŞANLIBAYRAK

KISALTMALAR

a.g.m.= Adı Geçen Makale

a.g.e.= Adı Geçen Eser

a.g.k.= Adı Geçen Kronik

A.Ü.H.F.= Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi

C.= Cilt

Çev.= Çeviren

İng.= İngilizce

KA.T.Ü.= Karadeniz Teknik Üniversitesi

k.= Konu

M.E.B.S.A.= Milli Eğitim Bakanlığı Sanat Ansiklopedisi

M.L.A.= Meydan Larousse Ansiklopedisi

s.= Sayfa

S.= Sayı

S.D.Ü.= Süleyman Demirel Üniversitesi

T.D.V.İ.A.= Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Ter.= Tercüme

GİRİŞ

Ana konumuz olan III. yüzyıldan VI. yüzyıla kadar Avrupa’da kölelik konusuna geçmeden önce kısa bir Erken Ortaçağ Avrupa ve Bizans tarihini inceledikten sonra, “Köle Nedir ?” sorusuna ve İlkçağda köleliğe değinerek, bölüm başlıkları halinde Avrupa’da III.-VI. yüzyıllar arasında köleliği inceleyeceğiz.

Roma imparatorluğunun üçüncü yüzyılda belirgin bir özelliği vardı. Bu özelliği temelde bir Akdeniz kavimleri topluluğu olmasıydı. Gerçekten de bu büyük imparatorluğun toprakları, bu iç denizin etrafında yayılmıştı. Akdeniz, kuşkusuz bu imparatorluğun ekonomik ve siyasi birliğinin en temel güvencesiydi. İmparatorluğun varlığının temeli de Akdeniz sularının güvencesine bağlıydı. Bu büyük ticaret yolu olmasaydı, orbis Romanos (Roma ülkesi)’un ne savunma gücü, ne hükümeti, ne de yönetimi olmazdı¹. Fakat Avrupa toplumlarının temellerinin atıldığı III. yüzyıldan sonra gerçekleşen kavimler göçü sonrasında, Roma imparatorluğu ikiye ayrılmış, Doğu Roma imparatorluğu (V. yüzyıl itibariyle Bizans) kendi bütünselliğini korurken, Batı Roma imparatorluğu yalnızca 476 yılına kadar siyasi varlığını sürdürebilmişti.

Roma imparatorluğunun bu bütünsel yapısını tehlikeye sokan en önemli hülasalardan bir tanesi ise Germen kabilelerinin Akdeniz kıyılarına ulaşmak istemesi ve orada yerleşmek için yılmada savaşmaları ile buna bağlı olarak yeni elde ettikleri bölgelerde hayatlarını idame ettirmek istemeleri gelmekteydi. Bu amaç doğrultusunda Germenler Roma imparatorluğuna her fırsatta darbe vurmuşlardı. Kvatlar ve Markomanlar İtalya’ya saldırmışlar, Franglar, Süevler ve Vandallar Ren nehrini geçerek hiç duraksamadan Akidaya ve İspanya’ya yönelmişlerdi. Niyetleri göz koydukları eyaletlere sadece yerleşmek değildi. İklimin yumuşaklığı ve toprağın verimliliğini, uygarlığın incelik ve zenginliğiyle birleştiği bu topraklara bir ömür boyu sahip çıkmaktı². Bu amaçlarını kısa bir yüzyıl içerisinde gerçekleştiren bu Germen kavimleri, zamanla Roma toplumun bütün özelliklerini kendi yaşam tarzlarına uydurmuşlar ve o güne kadar görmedikleri birçok medeni hayat tarzını

¹ Henri Pirenne, Ortaçağ Kentleri, (Çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11.

² Henri Pirenne, a.g.e., s. 13.

kendi bünyelerinde eritmişlerdi. Fakat erken ortaçağ toplumlarının oluştuğu bu dönem içerisinde her türlü hayat şartı, insanların ekonomik yaşantılarını zorlaştırmaktaydı³. Birde bu hayat tarzını zora sokan etmenlerden bir tanesi sürekli bu topraklarda savaşların vuku bulması, Roma İmparatorluğundan sonra bu toprakları tam manası ile yöneten büyük bir devletin ortaya çıkamamasıydı. Bunu kısa bir süre Avrupa Hun imparatorluğu sağladıysa da, Hunluların dramatik evreleri dâhil Avrupa topraklarındaki zenginlikleri sadece bir yüzyıl sürmüştür (370–470). Fakat yapmış oldukları akınların etkileri kendilerinden sonra hatta VI. yüzyıl Bizans imparatorluğunda dahi hatırlanır olmuştur ve bu dönemlerde yaşayan birçok tarihçinin zihinlerini bu fetihler meşgul etmişti⁴. Bu ve benzeri gibi kurulan devletlerin kısa süreli olmaları her alanda Avrupa halklarını etkiliyordu. Birde şunu söylemek gerekir ki bu dönem Germen topluluklarının birçoğu mağara ve benzeri gibi yerlerde yaşıyorlardı⁵.

Roma ve Avrupa topraklarında durum böyleyken, Bizans imparatorluğu da aynı tehlikeleri yaşamıştı. İmparatorluğun merkezi olan Konstantinopolis, büyük bir ticaret merkezi olmakla beraber, İmparatorluğun coğrafi yapısına baktığımızda Arnavutluk'un kuzey parçasını, Dalmaya ve Bosna'nın Dirima ırmağının batıya düşen parçasını, Tuna'ya kadar bütün Balkan yarımadasını, Ege adalarını, Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika topraklarını kendi bünyesinde barındırmaktaydı. Bu topraklar her yönden ortaçağ döneminde en verimli topraklardı⁶. Bundan dolayı nasıl ki Germenler ve Türkler, Roma topraklarına akınlar yapmışlarsa, Bizans topraklarına da aynı derece akınlar yapmışlardı. Fakat Bizans imparatorluğunda hem siyasi faaliyetlerde daha başarılıydı, hem de imparatorlukta yapılan kaleler daha sağlam tarzda idi. Bizans kaleleri genellikle bir biri ardına yükselen üç duvardan yapılmaktaydı. Bunların önünde geniş ve derin hendekler bulunurdu. Bu hendekleri muhafaza eden duvarların arkasında iki kat daha sur vardı.

³ Michael McCormick, "Complexity, Chronology and Context in The Early Medieval Economy", *Early Medieval Europe Journal*, Blackwell Publisher, S. 3, London, 2003, s. 307.

⁴ Karoly Czegledy, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, (Çev. Erdal Çoban), Özne Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.

⁵ Jordanes; *The Origin and Deeds Of The Goths*, (İng. Çev. Charles C. Mierow), Department of Greek, Colgary, Canada, Başlık III, Konu 22.

⁶ Heyet, "Bizans Hukuku", *Türkler Ansiklopedisi*, Maarif Basımevi, Ankara, 1955, s. 56.

Surların üzerlerinde seğirdim yolları ve siper mazgalları bulunurdu. Bu surların duvarları boyuca sıralı olarak hisardan dışarı çıkan kuleler yapılmıştı⁷. Bunun gibi sağlam surlar aşılmadığı için Bizans imparatorluğu kendisini daha sağlam bir konumda hissetmişti ve bu gelen akınlara karşı daha kuvvetli bir şekilde cevap verebilmişti. Fakat yapılan bu Germen ve Türk akınları Bizans imparatorluğunu ekonomik yönden etkiliyordu. Sosyal açıdan insanlar kendilerini rahat hissetmiyorlardı. Ama Bizans imparatorluğu kendi insanlarını bir arada tutabilmenin yönetimini bulmuştu. Çünkü insanlar gelen barbar tehlikesinin boyutlarını Batı Roma imparatorluğunun başına gelen olaylardan dolayı biliyordu⁸.

Avrupa'da durum tam aksine bir yön izliyordu. Nitekim insanlar her yeni gelen devletin kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal yapısına alışmak zorunda kalıyordu. Ama değişmeyen bir şey vardı. O da sürekli bir şekilde ihtiyaç duyulan köleler ve buna bağlı gelişen kölelik sistemiydi. Köleler nasıl ki ilkçağ toplumlarında önemli bir iş gücü kaynağı ise, ortaçağ başlarında da aynı derecede önemli bir işgücü kaynağı olarak görülmüşlerdi. Ortaçağın başladığı III. yüzyıl sonlarından itibaren kölelik sisteminin temelinde değişen hiçbir şey yoktu. Sadece yönetenler ve efendiler değişmiş, hukuksal alanda bazı yeniliklere gidilmiş, ekonomik alanda daha sınırlayıcı kanunlar getirilmiş ama özde kölenin statüsü ilkçağda ne ise ortaçağda aynı şekilde bırakılmıştı⁹. Nitekim kölelik Avrupa tarihinin erken ortaçağlarından oldukça önemli bir sektör sayılmaktaydı. Çünkü toprakların işlenmesinde ve zenginlerin ev işlerinden, devletlerin madenlerine kadar bütün ağır sanayi işleri köleler tarafından görülmekteydi. Bu iş gücüne gerek duyulmadığı sanayi devrimine kadar, kölelik sistemi ufak değişikliklere uğradıysa da aynı şekilde devam ede gelmişti.

I. Köle Nedir?

Kelime manası ile birinin buyruğu altında bulunan, hür olmayan kimse manasına gelmektedir. Zorba bir kimsenin hâkimiyeti altında bulunmak köle

⁷ Heyet, "Bizans Sanatı", M.E.B.S. A., Milli Eğitim Bakanlığı Basım Evi, 1.Fasikül, İstanbul, 1975, s. 264.

⁸ Micheal Grand, Roma'dan Bizans'a, (Çev; Z. Zühre İlkelen), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000, s.25.

⁹ Hasan Karaköse, Ortaçağ Tarih Ve Uygarlıkları, Nobel Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004, s.233.

manasına denk gelmektedir. Mülkiyet ve mülkiyet haklarına konu olan bazı kişilerin hukuksal açıdan düşmüş oldukları konuma da kölelik denmektedir. Savaşlarda ele geçirilen veya para karşılığında satın alınan erkek veya kadına da köle denmektedir. Bu kişiler her türlü bağımsızlık haklarından yoksun bırakılmışlardır. Köle demek; başkalarının iradesi altında, efendilerinin her türlü isteklerine boyun eğmek şartıyla yaşayan insan manasına da gelmektedir¹⁰. Efendileri, köleleri üzerinde her türlü sömürü hakkına sahipti. Sosyal tarihçilerden olan Westerman'ın şu sözleri köleliği daha da iyi anlatmaktadır; “*Bütün köle sistemleri, toplumsal yapının temel fikirleri olarak derinlemesine yerleşmiş, birkaç benzerliğin dışında aynı çekirdek oluşumu içinde gelişen bir bütünselliktir. Bu temel fikirler arasında kuşkusuz, kölelerin azatlama sistemi de sayılmalıdır. Çünkü bu sistem, köleleri, kendilerini özgür hale getiren toplumlara kaynaştırmıştır*”¹¹.”

Bir diğer görüşe göre köle demek Slav demektir. Slavlar ise bu gün ki Balkan topraklarında yaşayan, sürekli olarak ilkçağ ve ortaçağ sınırları içerisinde köle pazarları için en iyi insan kaynağı teşkil eden bölgelerdeki haklar için kullanılan bir terim olmuştur. Hıristiyanlığın bu bölgede kabul edilmesi dahi, bu bölge hakları üzerindeki kölelik statüsünü kaldıramamıştı. Nitekim Papa'nın Hıristiyanları köle olarak satanları aforozla tehdit etmesi ya da imparatorun kâfirlere karşı savaşta kullanılabileceği malzemelerin satılması boşuna bir cabaydı. Çünkü kölelik önemli bir ticari ve ekonomik kaynak konumundaydı. Bundan dolayı her ne kadar dini liderler bu duruma dur demek istediysen de bunda başarılı olamamışlardı.

Günümüz dillerinde mevcut olan Slave (köle), Sklave (köle) ve benzeri gibi kelimeler, işte bu dönemdeki Balkan topraklarında yaşayan ve sürekli olarak ticari bir mal konumunda olan insanlar için farklı dillerde söylenen ve günümüz dil toplulukları içerisinde kölelik terimini belirten kelimeler olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere slav kelimesi de köle kelimesine denk düşmektedir¹². Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzerine kölelik terimi, yerleşik hayata geçtikten sonra, sosyal hayattan ekonomik hayata kadar her alanda ihtiyaç duyulan iş gücünü

¹⁰ P. Pierrard, “Köle Maddesi”, M.L.A., C.7, Meydan Yayınları, İstanbul, 1981, s. 531.

¹¹ Özcan Çelebican, “Roma Egemenliği, Yurttaşlık ve Kölelik”, A.Ü.H.F.Dergisi, C.43, S. 1– 4, Ankara, 1993, s. 309.

¹² Henri Pirenne, Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 27.

karşılama için, cinsel güdülerini bastırma için, insanların savaşlarda daha yetenekli bir savaşçı olmaları için vb gibi her alanda kullanılan, efendilerinin kendi menfi duyguları için kullandıkları insanları açıklayan bir kelime olmuştur.

İnsanlar en eski çağlardan itibaren savaşlarda birbirlerini esir almaları ve bu esirleri birer araç gibi kullanmaları ile birlikte kölelik denen kurum oluşmuştu. İnsanın insanı öldürmesinin suç sayılmadığı dönemlerde, *köle* kavramı gücünün elinde var olan gelişmiş güzel bir tabiat varlığı manasına geliyordu. İlk çağlarda savaş esirleri, küçük çarpışmalarda, soygunlarda ele geçirilen insanlar öldürülse de, sonraları bu esirleri kendi amaçları uğruna birer hizmetkâr olarak kullanmışlardı¹³. Kölelik sistemi bu şekilde hızlı bir yayılcı politika göstermiştir ve bütün ilkçağ toplumlarında kabul edilen önemli bir sosyal tabaka statüsünde görülmüştür.

Köleliğin başlangıç tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bu müessesenin, kabile hayatından göçmen ve yerleşik hayata geçiş dönemi içerisinde olduğu tahmin edilmektedir. Kölelik, tarım dönemi içerisinde, insanların sürülerini gütmek, kendi topraklarını işlemek ve ev hizmetlerinde eşlerine yardımcı olmak maksadıyla kurmuş olduğu en önemli bedava insan gücü kaynağı olmuştur. Özellikle büyük toprakları ellerinde bulduran az sayıdaki zengin sınıf mensubu insanlar, topraklarını işletmek için kölelere ihtiyaç duyuyorlardı. Bu durum köleliğin giderek yaygınlaşmasına ve ekonomik olarak büyük bir ticaret ürünü olmasına neden olmuştur. Erkek kölelerden genellikle ağır işlerde faydalanılırken, kadın kölelerden ise daha çok cinsel tatminlik ve çocuk yapımı için faydalanılıyordu¹⁴. Bu açıdan bakıldığında ilkçağ topluluklarında kadının yeri çok önemliydi. Çünkü kadın doğurganlık özelliği nedeniyle tanrıca rolüne dahi sokulmuştu. Fakat ilkçağ toplumlarında doğumdan sonra hemen ölüm olayı yüksek oranda gerçekleştiği için birçok zengin kadın, eşleri için çocuk doğurmak maksadı ile köle tedarik etmiş ve bu şekilde kendilerinin yerine hamile kalan kölelerini bu tehlike içerisinde sokmuşlardı. Bununla birlikte ilkçağ sınırları içerisinde kadın köleler tarımda, dokumada, el yapımı ağaç işlerinde ve metal işlerinde de etkin rol oynamıştır. Bu da kadının toplumda daha önemli olmasını

¹³ P. Pierrard, a.g.m., s. 531-532.

¹⁴ Hasan Tahsin Fendoğlu, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 25.

sağlamıştır. Bu faaliyetlerin önemi arttıkça, kadının da toplum içindeki önemi bu bağlamda artmıştır¹⁵.

İlk insan topluluklarında güçlülerin yanında zayıflarında oluşmasının neticesinde hızlı bir gelişim gösteren kölelik müessesesi, tarihi süreç içerisinde iki önemli değer kazanmıştı; bunlardan birincisi köleliğin sürekli bir şekilde gizli kalması, ikincisi ise köleliğin ekonomik olarak önemli bir ticari unsur olmasıdır. İlkçağ düşünürlerinden olan Aristo'nun "*Mekik, kendiliğinden havada uçup dokuma işi yapmadıkça, ustanın kalfaya, efendinin köleye ihtiyacı vardır.*" sözleri bu iki özelliği daha da iyi açıklamaktadır¹⁶.

Tarihi kayıtlarda ilk kez kölelik kavramı Sümer kentlerinden Kiş'de geçmektedir. Bu bölgede bulunan belgelere göre kadın köleler tapınak atölyelerinde iplik eğirirler ve dokuma işlemi yaparlardı¹⁷. Kölelik tarihinin çok eski çağlara kadar uzandığı Eski Mısır medeniyetinde ve Yakınoğu medeniyetlerinde de kölelerin çok önemli bir yekûn teşkil ettiği bilinmektedir. Bu dönemde savaş esiri kölelerin yanı sıra komşu kabilelerden ve kavimlerden kaçırılan kişilerde köle olarak kullanılabilirdi. Babaları ya da yakın akrabaları tarafından satılan çocuklar ve borçları yahut işlemiş oldukları suçlardan dolayı satılan kişilerde köle statüsünde bulunurdu¹⁸. Bu şekilde hızlı bir gelişim gösteren kölelik müessesesi, Yunan toplumuna kadar aynı değerlerini korumuştur. Fakat şu da bir gerçektir ki, ele geçirilen savaş esirleri sürekli hizmet için kullanılmazdı. Bunun yanında savaşlarda ele geçirilen esirler hiç acımadan öldürülebiliyorlardı. İlkçağ kavimlerinden olan İrokuvalar almış oldukları esirleri yedikleri bilinmektedir. Daha sonraları ise köle statüsünde bu esirleri satmaya başladıkları sözlü tarih yolu ile günümüze gelmiştir. M.Ö 1000-500 yılları arasında kölelik bir müessese olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Kölelik savaşta adam öldürmenin alternatifi sayılmıştır. Bu şekilde insanlık tarihinde kölelik ve buna bağlı olarak da kölelik kurumları oluşmaya başlamıştır¹⁹.

¹⁵ Melek Şahan, "Tarih Öncesi Anadolu'da Tanrıça", S. D.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Burdur, 2005, s. 44.

¹⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik, a.g.e., s. 26.

¹⁷ Charles Freeman, Mısır-Yunan ve Roma Antik Akdeniz Medeniyeti,(Çev, Suat Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara, 1996, s. 78.

¹⁸ Nihat Engün, "Köle Maddesi", T.D.V.İ.A., C.26, Ankara, 2002, s. 237.

¹⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e, s. 30.

İnşaatçılık, madencilik, toprak işi ve bunun gibi birçok işgücünde kullanılan ana kuvvet kaynağı kölelerdi. İlkçağ düşünürlerinden Homeros ise savaş esirleri ve bu esirlerin ailelerini açıkça bir şekilde köle olarak sınıflandırmıştı. Bu şekilde elde edilen köleler ilkçağ dünyasında büyük ölçüde yaygındı. Bununla birlikte doğu uygarlığında lüks tüketim mallarına karşılık Yunanistan'da alınabilecek birkaç malın yanında, insanoğlu da vardı. Yunanlılar ilk zamanlar Trakya'dan, daha sonra da Anadolu'nun iç bölgelerinden köle temin ediyorlardı. Buralar en önemli Yunan köle kaynak merkezleriydi. Yunanlıların köleleri alı koymaları oldukça yaygınlaşmıştı ve buna karşılık Yunan şehirlerinde köle nüfusu artmaya başlamıştı. Yunan hayatında bir köle günlük yaşamak zorundaydı. Ev içerisinde köleleri koruyan ve onları bir anlaşma ile sahiplerine bağlayan belirli ritüeller vardı. Yunan şehirlerinde köleleri yeni evlerinde bir törenle karşılanabiliyordu. Köleyi haksız yere dövmenin *haksis* yani kibirlilik olduğu kabul görülürdü. Erkeklerin kadın köleleriyle cinsel ilişkiye girmeleri normal karşılanırdı ve eğer köle, bir davada kanıt olarak öne sürülecekse, kadın kocasına karşı sadakatsiz deliliyle karşılaşılmayacak kadar değersiz görülürdü²⁰.

Kölelerin Yunan hayatının her alanında böyle rahat bir yaşantısı yoktu. Nitekim birçok Yunanlı kendi elleri altında olan kölelerini çok ağır şartlar altında çalıştırıyordu. Her yeni ephoros seçimlerinde önder olabilecek savaşçı nitelikteki birçok köle idam edilirdi. Spartalıların verilen bir diğer savaş eğitimi de eğitim döneminde heilotları (yarı serbest köle) bir dağın eteğinde sessizce öldürmeleridir. Spartalıların da ayrıca bir köle ekonomisi yoktu. Onların günlük yaşantılarında bir köle, normal bir esnafla aynı işi yapabilir, serbest insanlar gibi gezebilir, çalışabilirdi. Sokakta bir köle ile normal bir kişiyi ayırt etmenin oldukça zor olduğu kaynaklara geçmiştir. Kölelerin birçoğu Yunan şehir hayatında evlerde hizmetçi olarak kullanılıyordu. Fakat büyük çoğunluğu tarlalarda, inşaatlarda ve madenlerde çok zor koşullar altında çalışıyorlardı. Köleler değerli bir maden çıkarılırken harcanılan herhangi bir araçtan farksız görülüyorlardı. Ayrıca ilkçağ toplumlarında fahişelerin birçoğu da kölelerden oluşmaktaydı²¹.

²⁰ Charles Freeman, a.g.e., s. 204.

²¹ Charles Freeman, a.g.e., s. 205.

II. Eskiçağda Kölelik

İlkçağ toplumları içerisinde kölelerin çok önemli bir sosyal statüleri vardı. Çünkü köleler sayesinde birçok mimari faaliyet yapılabilirdi, ev hizmetlerinden saray hizmetlerine, tarlalardan atölye dükkânlarına kadar her alanda köleler kullanılabilirdi. İnsanoğlu bu şekilde ilkçağ sınırları içerisinde ihtiyaç duyduğu iş gücü kaynağını karşılayabilirdi. Bu şekilde gelişim gösteren kölelik müessesesi Sümerlilerden Mısırlılara oradan Fenikelilerden Anadolu uygarlıklarına, Ege-Yunan uygarlıklarına ve Roma medeniyetine geçtikten sonra ortaçağ toplumları içerisinde de kendisine yer bulan insan kaynaklı bir müessese olmuştur. Sırasıyla bu topluluklarda köleliğe bakarsak en çok Mısır, Yunan, Roma, Fenikeliler, Anadolu uygarlıklarında ve Ege uygarlıklarında köleliğin yaygın olduğunu görüyoruz. Tabii olarak Etrüskler ve İlkçağ dönemi diğer Avrupa toplumlarında da kölelik mevcuttu. Nitekim Kölelik sistemi daha Demirçağ Avrupa'sında dahi var olan gelmiş bir unsurdur. Avrupa'da demir çağının sona ermesine doğru, Güney Britanya topraklarında zincirlere vurulmuş ve aynı elbiseleri giyen köleler mevcuttu. Bu köleler çok uzak mesafelere gönderilebilirdi. Bu erken dönemler içerisinde, ana kara Avrupa'sında yapılan savaşlarda ele geçirilen köleler, Akdeniz ticaretinde köle alım satımı ile uğraşan kişilere satılırdı. Böylece esirler erken dönem Akdeniz ticareti içerisinde lüks malların alımı karşılığında satılabilirdi. Buna en iyi örnek olarak, Hallstatt'da bulunan zengin mezarlarındaki lüks eşyalar ve mezar içerisinde efendileri ile birlikte ölmek mecburiyetinde kalan köleleri verebiliriz²².

İlkçağ toplumları içerisinde insan gücü özellikle kölelerden müteşekkildi. Bunlar savaşlarda ve çivar bölgelere yapılan akınlarda elde edilen esirlerdi. Fakat Mısır köylüsünde durum bundan farklıydı. Çünkü Mısır köylüsü tarlalarında boş kaldıkları zaman içerisinde firavunların yaptırdıkları inşaatlarda çalışmak zorundaydılar. Çalışan bu köylüler kendi istekleri doğrultusunda çalışma gruplarına katılabilirdiler. Bunu anlatan papirüsler elde mevcuttur. Bu şekilde gönüllü çalışma isteğinin olması bu anıtların bu kadar kısa süreler içerisinde muhteşem yapılar olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hatta bazı kayıtlarda bazı inşaatların hiç kaza,

²² Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, Ancient Europe 8000 B.C.–A.D. 1000, Encyclopedia of the Barbarian World, Volume II, Charles Scribner's Sons Publisher, Munich, 2004, s. 196–197.

hastalık veya başka bir olumsuz hava olmadan bitirildiği yazmaktadır²³. Buna mukabil Mısır toplumunda köleler, Firavunlar tarafından para niteliğinde memurlarına verilebiliyordu. Devletin en alt tabakadaki memurları olan ve askerlik görevinde bulunan subaylar, Firavunlar tarafından da çok önemli memurlar statüsünde görülmemişlerdi ve bu memurlara firavunlar tarafından arazi, değerli metaller ve köleler hediye olarak verilmezdi²⁴.

Mısır firavunları döneminde yaşayan halk genellikle, çiftçilik yapmanın yanı sıra, hayvan yetiştiriciliği, göçebelik ve çeşitli el sanatlarında zanaatkarlık yapmaktaydı. Taş ocaklarında işletmecilik dahi yapan Mısırlılar, genelde özgür sınıf olarak kabul edilirdi. Fakat özgürlük kavramı o dönem Mısır halkı için yok denecek kadar azdı. Herkes firavunun hizmetkârı sayılıyordu. Bütün toplum kralın ve onun emrindeki memurların hizmetkârı, kölesi konumundaydı. Serbest meslek zaten söz konusu değildi. Bütün meslekler firavunun kontrolü altında geliyordu. Tarım işçiliği serflik ya da kulluk diyebileceğimiz kölelik şartları altında yapılabiliyordu. Hanedanda ki firavun emri altındaki memurların tarlalarında çalışan işçileri birer köle olarak alıp-satabilirdi ve buna memurlar karışamazdı. Yine de Mısır firavunları döneminde kölelik ekonomik olarak çok büyük bir gelir kaynağı görülmemiştir. Savaş esirlerinin artması dahi ekonomik olarak kölelerin Mısır toplumundaki değerlerini artırmamış, bu da kölelik ekonomisini etkilememiştir. Fakat bazı sanayi dallarında daha usta olan Suriyeli köleler Mısırlı kölelere tercih ediliyordu. Özellikle bira yapımında, mutfak işlerinde ve dokuma atölyelerinde Mısırlı kölelere nazaran Suriyeli köleler tercih edilmekteydi²⁵.

Mısır firavunları döneminde kölelerde mal, mülk edinebilirler ve hür insanlarla evlenebilirlerdi. Bundan dolayı özgürlük kavramı bakımında ilkçağ Mısır toplumunda kölelerle, hürler arasında Roma imparatorluğunda veya Yunan kolonilerinde olduğu kadar kesin ayrılıklar yoktur. Mısır medeniyetinde görülen ve oldukça sık yapılan azat salınımları sadece mülkiyet değişikliğinden

²³ Aydın Sayılı, Mısırlılar ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 68.

²⁴ Erik Hornung, Mısır Bilimine Giriş, (Çev. Zehra Aksu Yılmazer), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 110.

²⁵ Erik Hornung, a.g.e., s. 116- 117.

kaynaklanmaktaydı²⁶. Mısır toplumunda sadece orta Krallık dönemi içerisinde, Asya topraklarından getirilen kölelerin, kullanımı fazlaydı ve bu köleler genellikle mutfak işlerinde kullanılıyor ve paralı asker olarak görevlendiriliyordu²⁷. Yeni Mısır Krallığı döneminde ise firavunların koymuş oldukları kanunlar neticesinde suç işleyen insanlar, dayakla, herhangi bir organını kesilmesiyle, servetinin bir kısmına ya da gerekiyorsa tamamına el konulmasıyla, sürgünle ya da zorunlu çalıştırılmaya mahkûm ediliyordu. Suçlunun, suçunu itiraf etmesi için işkenceden asla kaçınılmazdı. Ölüm cezası; kazığa vurulma, boynunun vurulması ve yararak öldürmek şeklinde oluyordu. Ölüm cezası bu uygulamalarla sınırlıydı²⁸.

Mısırlılarda köleler genelde madenlerde çalıştırılabiliyordu. Özellikle taş madenlerinde çalışan kölelerin sayısı çok fazlaydı. Sicilyalı Diyotor (M.Ö. 56), Mısırlı maden işçilerini tasvir ederken, onların bilhassa açık durumlarını işaret etmiştir. Bu işçilerin genelde harp esirleri ve mahkûmlardan teşekkül insanlar olduklarını belirterek, bu insanların aileleri ve çocuklarıyla beraber, çok gayri müsait şartlar altında çalıştıklarını kaydetmiştir²⁹. Aynı yazar bu madenlerin çıkarılırken madene giren kişilerin ellerinde birer ışık fenerinin olduğunu, bu insanların ellerindeki sivri uçlu kazmalar sayesinde maden cevherinden parçalar kopardıklarını anlatmakta ve bu madenlerin çocuk köleler sayesinde dışarı çıkarıldığını belirtmektedir³⁰.

İlkçağda Mısır toplumunda ve Ön Asya toplumlarında köleliğin başlıca kaynağı yapılan savaşlardı. İlk zamanlarda ele geçirilen esirler öldürülürken, daha sonraları zenginliğin bir alameti olarak köleler firavunlara verilir ve firavunlar bu köleleri inşaat işlerinden saray hizmetlerine kadar her alanda kullanırdı. Mısır toplumunda ilk önceleri kadınlar ve çocuklar köle edinilirken, daha sonraları erkeklerde köle edinilmeye başlanmıştır. Bu toplumda köle efendisini “Tanrı” olarak tanırdı ve ona ibadet ederdi. Kölelerin okuması ve yazması eski Mısır medeniyetinde kesinlikle yasak olan bir unsurdu³¹.

²⁶ Erik Hornung, a.g.e., s. 118.

²⁷ Erik Hornung, a.g.e., s. 118.

²⁸ Erik Hornung, a.g.e., s. 113.

²⁹ Afet İnan, Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 206.

³⁰ Afet İnan, a.g.e., s. 206.

³¹ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e, s. 31.

Mısır firavunları döneminde Hz. Musa liderliğindeki Yahudiler, Mısır firavununun baskısından kurtulup, yeni bölgelere gitmek istemişlerdi. Bu şekilde ilk defa köle isyanı ortaya çıkmış ve başarıya ulaşmıştı. Fakat, uzun bağımsızlık savaşları sonucunda ele geçirilen Yahudi kökenli insanlar, Mısır inşaat sektöründe birer köle olarak tekrar kullanılmış, uzun yolların yapılmasında ana insan gücü olarak bu Yahudiler köleler gibi çalıştırılmış ve daha da önemlisi savaşlarda birer zorunlu asker olarak kullanılmışlardı. Ayrıca Yahudilerin Mısır firavunları döneminde Mısır topraklarından kaçışlarını engellemek için, özel güvenlik tedbirleri alınmıştı ve sınırlarda bu amaç doğrultusunda askerler bekletilmişti³².

Bunun aksine ilk medeniyetlerin kurulduğu Güney Mezopotamya kölelerin varlığı daha az sayıda kalmıştı. Çünkü bu topraklarda yaşayan insanların sayısı çok azdı ve kurdukları medeniyetlerin gelişmişlik düzeyi çok fazla değildi. Ayrıca bu topraklarda taş az olduğu için yapılar çoğunlukla kerpiçten yapılmaktaydı. Ürün elde edilecek tarlaların sadece nehir kenarları ile sınırlı kalması ve askeri gücün özel statüdeki insanların elinde olması köle ihtiyacını Mısır toplumundaki kadar fazla kılmamıştı. Fakat bu toplumlar savaşlarda ele geçirdikleri esirleri inşaat sektöründe kullanabiliyorlardı. Nitekim Tuğla yapılar fazla bir emek gücü gerektirmeden esir insanlara yaptırılmaktaydı³³.

Köleyi serveti çoğaltan bir mal ve araç olarak gören Mısır firavunları döneminde, kullanılan bu kölelerin hiçbir medeni hakları yoktu. Efendisi dilerse kölesinin yaşamasına müsaade eder, dilerse kölesini öldürebilirdi. Bu hak efendinin kanunu bir hakkı idi. Yine Hindistan'da bir köle efendisine itaat etmezse hemen öldürülebilirdi. Eski Sasani imparatorluğunda efendisine karşı iki kez aynı suçu işleyen bir köle, efendisinin kendi elleri tarafından öldürülebiliyordu. Çinlilerde de kölelere karşı efendilerinin sonsuz bir kullanma hakkı vardı. Eski Yunanlılara göre ise köle canlı bir meta ve aletten başka bir şey değildi. Roma imparatorluğunun krallık döneminde de köleler bütün haklardan mahrum bırakılmıştı. Hatta efendisi dilerse kölesinin hayatta bırakır dilerse öldürebilirdi. Bu hususta kimse efendiye karışamazdı. Vücutlarına ağır demirler bağlayıp, onları tarlalarda sürmek her efendinin hakkı

³² Van Loon Hedrik, The Story of Mankind, Boni and Liveright Inc., New York, 1922, s. 39-40.

³³ Behçet Ünsal, Mimari Tarihi, İstanbul Teknik Yüksek Okulu Yayınları, İstanbul, 1967, s. 102.

sayılırdı. Köleleri ayaklarından asmak, canları çıkıncaya kadar kölelere işkence etmek, Romalılarda kölelere karşı kullanılan başlıca ceza usulleriydi³⁴.

Fenikeliler tahta veya taş ya da maden yapılar üzerinde Mısır veya Mezopotamya rölyeflerini işlemişlerdir. Başta taş olmak üzere yapılarda tuğla, ahşap, metal, kireç, harç ve bir nevi beton kullanmış olan Fenikeliler, bu işleri yaptırmak için Ustalar ve satın alınmış köleler kullanıyorlardı. Kayaları oymak, tünelleri açmak, duvarları düzlemek için mükemmel surette aletler kullanan Fenikeliler, bu aletleri kullanmak için köleleri çalıştırmaktan geri kalmıyorlardı³⁵. Pers toplumunda ise ameleler, yerli halk ve esirlerden oluşuyordu. Usta ve mimarlar Mısır'dan getiriliyordu. Perslerin son dönemlerinde Yunan mimarları da görev almıştır³⁶.

Yunan toplumunda kölelik tam manası ile büyük bir ekonomik sektör haline gelmişti. Hayatın her alanında köleler kullanılıyordu. Nitekim Yunan şehir devletlerinin temeli köylere dayanmaktaydı. Fakat köyler zamanla büyük kasabalara ve şehirlere, en sonunda da şehir devletlerine dönüşmüşlerdi. Bu dönüşümler sıralamasında bazı insanlar oldukça zor işlerde çalışırken, bazıları tamamen kolay işlerde çalışmışlardı. Az bir kısmı talihsizlik içinde iken, bazıları namussuz bir şekilde komşu şehirlerin insanları ile ticaret yapmaktaydılar ve bu ticari faaliyetlerden çıkar sağlamaktaydılar. Bu nedenle, bütün Yunan şehirlerinde bir anda zengin fakir ayrımı büyük bir uçurum haline gelmiş ve her şehirde bu şekilde düzensizlikler görülür olmuştu³⁷. Bütün eskiçağ ve antik medeniyetlerde olduğu gibi, Yunanistan topraklarında da kölelik vardı. Hatta toplumun en üst tabakalarında yer alan düşünürler dahi köleci anlayışı savunuyorlardı. Felsefe alanında Yunan topraklarında yetişmiş olan büyük filozoflardan Eflatun, köleci bir anlayışa sahipti. Yunan cumhuriyet sistemi köleci bir toplumun varlığını kabul ediyordu. Çünkü yönetim şekli ve her alandaki ekonomik faaliyetleri kölelik sistemine dayanıyordu. Bir diğer Yunan filozofu Aristo ise kölecilik konusunda Eflatun'a göre daha katı bir tutum takınıyordu. Köleliğin hem tabii hem de meşru bir hak olduğunu ileri süren Aristo'ya göre; *“İnsanlar doğuştan köle ve hür olarak doğuyorlardı. Köleler canlı bir alet ve ruhlu bir meta idiler. Bu insanların mülk iktisap etmeleri mümkün değildi. Efendilerin*

³⁴ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 3–4.

³⁵ Behçet Ünsal, a.g.e., s. 127.

³⁶ Behçet Ünsal, a.g.e., s. 220.

³⁷ Van Loon Hedrik, a.g.e., s. 62.

sahip olmuş oldukları bu mülkleri kullanacak ve işleyecek canlılara, yani kölelere ihtiyaç vardı.” demektedir³⁸.

Yunanistan fiziksel özellikler bakımında dağlık bir bölgedir ve tarıma elverişli toprakları az miktardadır. Sparta gibi kentler, çevrelerindeki komşularını hegemonyası altına alarak kendi yaşelerini karşılamaya çalışıyorlardı. Fakat diğer birçok Yunan kenti bunu gerçekleştirebilecek kadar kuvvetli değildi. Bu yüzden nüfus fazlası olan insanları bu kent devletlerini şehir dışı etmek zorunda kalmıştı. Sonuçta, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında birçok yer, M.Ö.750–550 yılları arasında, Yunanlı kolonistler tarafından iskân edilmişti. Yerleşilecek bölgelerin tarıma elverişli olması, kolonistlerin bu yönde kararlı olmalarını sağlamıştı³⁹. Bu şekilde Yunan şehir devletleri ile Yunanlı kolonistlerin kurmuş olduğu koloniler arasında hızlı bir ticari faaliyet başlatmışlardı. Bu kurulan kolonist yerleşimlerini Strabon şöyle tanımlamıştı: *“Nehir kenarında ve gölde yaşayan beri topluluklarının bulunduğu yer... Orası Asya'nın bir bölümünü içermekte ve Avrupa'nın en önemli ticaret merkezlerinden birisiydi. Yunanlı kolonistler buraya yiyecek, içecek, tahıl ve benzeri gibi şeyler getiriyorlar ve bunun karşılığında buradan köle ve esir alıyorlardı⁴⁰.”* Buradan da anlaşılacağı üzere zamanla Yunan şehir devletlerinde kölelerin nüfusu hızlı bir şekilde artmıştı. Bu bağlamda eski Atina toplumunda vatandaş sayılmayan ve vatandaşlık haklarından mahrum olan işçi, esnaf, tüccar gibi bedeni ile çalışanlar ve köleler, nüfusun yüzde 95'lik kısmını oluşturmaktaydılar. Köleci Atina toplumunda hür insanlardan sayıca çok fazla olan köleler, üretimin büyük bir bölümünü oluşturuyorlardı. Buna karşılık Yunan toplumunda demokrasi, % 5'lik bir kısım için – özgürler için- vardı⁴¹.

Eski Yunan medeniyetinde kendi topraklarına sahip olan özgür çiftçilerin, topraklarını nasıl işledikleri hakkında kesin ve net bilgiler yoktur. Fakat bu konuda iki önemli nokta saptanmıştır. Bu toprak sahibi çiftçilerin arazileri, daha çok etrafa yayılmış parsellerdi ve birçoğu da bu parseller üzerinde farklı ürünler yetiştiriyordu. Aristokratların malları ve üzerinde yetiştirmiş oldukları ürünler çok geniş topraklara

³⁸ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 23.

³⁹ Aşkın Özdzibay, Eski Yunan'da Tarım, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü yayınları, İstanbul, 2004, s. 28.

⁴⁰ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 294.

⁴¹ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 24–25.

yayılmıştı. Arazileri tek bir yerde toplanmış ve kendi imkânları doğrultusunda çiftçilik yapan köylüler dahi, tüm topraklarını tek bir parsel üzerinde toplamaları oldukça nadir görülüyordu⁴². Fakat bu toprakların işlenmesi, nadasa bırakılması, hasat zamanında ürünlerin toplanması vb gibi işlerin tamamı kölelerce yapılmaktaydı. Bununlada yetinmeyen Yunanlı özgür sınıf ve aristokratlar, vatandaş olarak saymadıkları köleleri iki guruba ayırmışlardı. Bunlardan birincisi fetih edilen ülkelerden ele geçirilip getirilen yabancılarıdır. Bunlar ele geçirilen arazileri tamamlayıcı bir parça olarak kabul edilirdi. Erken ortaçağ Avrupa'sında feodalite sahibi olan efendilerin kendi topraklarında kurdukları sistemde bunun aynısıydı. Arazide çalışmak zorunluydu. Köle, arazide kullanılan bir aletten farklı gözükmüyordu. İkincisi ise efendilerinin üzerlerinde mutlak hakimiyeti bulunan insanlar, kölelerdi. Zaten her Atinalının üç-beş kölesi bulunmaktaydı. Kalburüstü insanlarda 10 köle olması normaldi. Bu köleler topraklarda çalışır, ev işlerini yapar, hocalık, dokumacılık ve hatta tacirlik bile yaparlardı. Buna karşılık Yunan toplumunda köleler ikinci sınıf bir insan olarak dahi görülmemiştir. Yunan kanunlarına göre köle tamamen aşağılık bir varlıktı. Yunan toplumunda korsanlık faaliyetleri sonucu, borçlanmalar sonucu, çocuğun ailesi tarafından satılması sonucu, fakirlik ve köleden doğum gibi sonuçlar nedeniyle kişi köle konumunda düşebiliyordu⁴³.

Fakat zamanla Yunan toplumunda bozulmalar baş göstermişti. Nüfuz içerisinde artan aşırı köle sayısı, özgür ama orta halli olan Yunan vatandaşlarını çok zor bir durumu sokmuştu. Birde bunun üzerine M.Ö. VII. ve VI. yüzyıllarda Yunan topraklarında sosyal ve iktisadi açıdan büyük bir kargaşalığın yaşanması eklenmişti. Nitekim bu dönem içerisinde sınıflar arasında mücadelelerin olduğu görülmektedir. Kralları deviren aristokrat tabaka, yapmış oldukları kötü uygulamalar neticesinde kendilerini fakir halka sevdirememişlerdir. Halk tabakasında zenginleşenlerde aristokrat tabakanın yanında yer almışlardı. Topraklarını kaybeden halk ise gittikçe fakirleşiyordu. Bu fakirleşen halk kolonizasyonlar sonucu gelişen sanayi alanlarında da iş bulamıyordu. Zira kurulan kölelik müessesesi bu sanayilerde boğaz tokluğuna

⁴² Aşkın Özdzibay, Eski Yunan'da Tarım, a.g.e., s. 12.

⁴³ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 26.

çalışabilecek insanların temin edilmesini sağlıyordu⁴⁴. Bu ve benzeri gibi uygulamalar Yunan toplumunda zenginler ile normal vatandaşlar arasındaki yaşam standartlarını daha da açıyordu. Buna karşılık M.Ö. 550-480 yılları arasında, Marsilya ve Yunan toprakları arasında birçok ticari ilişki kurulmuştu. Yunanlı araştırmacıların yazdıklarına göre, Yunan şehirlerinde yapılan araştırmalarda, özellikle Yunanlı tüccarların deniz üzerinden birçok ticari faaliyetlerde buldukları ispatlanmıştır. Bu ticari mallar arasında hammaddeler dahi vardı. Özellikle bu ticaret malları arasında Yunan toplumunu beslemek amacıyla sürekli alımı yapılan tahıl başta gelmekteydi. Et, balık, metal (araçlar için, silahlar için, bakır ve kalaydan yapma süs eşyaları için, heykel tıraşlık ve gemi yapımı için, altın ve gümüş süs eşyaları için), gemi yapımı için kereste ve diğer amaçlar için zift, tuz, katran, bal, deri, kürk, tekstil ürünleri ve en önemlilerinden birisi olarak köle ithal etmekteydiler. Bu sayede Yunanlı tüccarlar Akdeniz’de, Karadeniz’de, Marsilya’da, Batı Avrupa topraklarında ve Suriye limanlarında ticari faaliyetlerde bulunmuşlardı. Yunan koloni Limanları Avrupa’nın o dönemdeki ithalat limanları konumuna yükselmişti⁴⁵. Yunanlı tarih yazarı olan Polybius M.Ö. 5. yüzyılda yazdığı “Histories” adlı tarih kitabının 4. cildinde, ithalat ve ihracat için şöyle demektedir: “Zorunluluk konusunda, Tüccarlar gerçeklere karşı gelmeden birçok bereketli levazımı, en iyi kalitedeki hayvanları ve köleleri, Pontus sahili boyunca uzanan ülkelerden alıp, bu ülkelere lüks mallar, bazı mobilyalar, çok miktarda bal, bal mumu, bastırılmış balık, kendi topraklarında yetişen zeytini ve zeytinyağını satarlardı⁴⁶.” Buradan da anlaşılacağı üzere halk ne kadar fakir bir duruma düşse de, köleci ekonomi Yunan toplumunda asla yok olmamış, zenginler ve tacirler hayat standartlarına devam etmiş, ezilen tabaka ise normal statüdeki halk ve köleler olmuştur.

Yunanlıların en yakın komşuları olan Miletoslularda da durum bundan farklı değildi. Miletoslular yapmış oldukları yapıları başkalarına satarlardı. Bu zamanla Miletos’da ulusal bir kine dönüştü ve Miletos’un yerlisi olan halklar kendi topraklarından göç ettiler ve Yunanlılar gibi Karadeniz’in birçok yerinde koloniler kurdular. Özellikle Pers imparatorluğunun, İonya devletini ele geçirdiği yüzyıla kadar

⁴⁴ Adnan Pekman, Ana Hatlarıyla Ege-Yunan ve Roma Tarihi ve Uygarlığı, K.A.T.Ü. Matbaası, Trabzon, 1967, s. 16.

⁴⁵ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e., s. 202.

⁴⁶ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e., s. 211.

Miletosluların buralarda birçok ticari faaliyetlerde bulunmuşlardı. Miletolular, Kuzey topraklarından aldıkları köleleri rahatlıkla İonya topraklarında satabiliyorlardı⁴⁷. Buradan da anlaşılacağı üzere İlkçağ zamanı içerisinde özellikle de orta ilkçağ dönemlerinde artık kölelik büyük bir müessese olmuş, köle hayatın vazgeçilmez bir kaynağı konumuna yükselmişti.

Buna mukabili Roma imparatorluğunun kurulmasında büyük bir etkiye sahip olan Etrüskler, son derece zalim olan bir topluluktular. Özellikle yakaladıkları esirlere işkence etmeyi ve bu şekilde ellerinde bulunan esirleri katletmeyi büyük bir zevkle yaparlardı. Bunu, biz Etrüsk resim sanatına baktığımızda anlayabiliriz. Nitekim yapılan resimlerde, Etrüsklülerin savaşlarda aldıkları esirleri nasıl idam edildikleri tasvir edilmiştir⁴⁸. Etrüsklülerde esirler özellikle ölümlere kurban olarak atanırdı. Çünkü bu toplumda çok tanrılı pagan inancı vardı. Bunu yaparken de, bütün amaçlarının tanrılarının yardımına erişmek olduğunu vurgulamışlardır. Roma medeniyetine giren kurumların, savaş taktiklerinin, esir yaşantısının, şehir yaşantısının temelleri Etrüsklere dayanmaktadır. Zaferleri, kubbeleri, şehirleşmesi, teknik ve sanatsal yapılarıyla İtalya'ya yerleşen ilk önemli kültürel topluluk Etrüsklülerdi⁴⁹. Bundan dolayı Roma imparatorluğu, kuruluş dönemi itibarıyla tamamen Etrüsklülerin etkisi altında kalmış ve kendileri de kölelerine ilk zamanlarda Etrüsklülerin davrandığı gibi davranmışlardı.

İnsanoğlunun eskiçağlarda, doğaya ve onun koyduğu koşullara büyük ölçüde tutsak olması, çeşitli yapıda uygarlıkların doğup, büyümesine neden olmuştur. Doğaya bağlı kalmak ve ona uyum sağlamak, özellikle eskiçağlarda yeryüzünün her bölgesinde görülen bir olgu olmuştur⁵⁰. Nitekim doğaüstü güçlere ilkçağ toplulukları içerisinde çok fazla inanılmaktaydı. İlkçağ içerisinde özellikle Roma toplumunda çok tanrılı inançların olması bize bunu kanıtlamaktadır. Bu inançsal yapılarda dahi kölelik yer almıştı. Nitekim Roma mitolojisinde kölelerin önemli bir yeri vardı. Romalı tarihçi Aelius Spartianus'un yazdığı "Hadrianus Tarihi" adlı kronikte, Olimpuslu

⁴⁷ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 208.

⁴⁸ Adnan Pekman, a.g.e., s. 37.

⁴⁹ Karaköse, Hasan, Ortaçağ Tarih Ve Uygarlıkları, Nobel Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004, s. 217.

⁵⁰ Melek Şahan, a.g.m., s. 38.

Jüpiterin, Cappodocians kampındaki hizmetler için köle aldığını yazmıştı⁵¹. Yine aynı kronikçi şöyle demektedir; “*Hadrianus, tanrı vergisi hükümdarlığını mutlak hâkimiyet için kullanmaktaydı. Kendisi sık sık hamamlar yaptırıp, bunlarda halk ile birlikte yıkanır. O bir tane bile köle sahibi değildi. Çünkü adamları hep yanındaydı. Bazı ihtiyaçlarını karşılamaları için, ona köleler hediye ettiler*⁵²”. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Roma mitolojisinde ve dini yapısında köle önemli bir unsur sayılıyordu.

Roma imparatorları yakaladıkları ya da esir aldıkları köleleri sadece Roma şehrine göndererek, Romalı vatandaşların hizmeti için kullanmamışlardı. Özellikle Roma devletine bağlı olan birçok eyalete de bu köleler sevk edilmiştir. İlkçağ sınırları içerisinde bu sevkıyatlardan en büyüğünü İmparator Vespasians döneminde Kudüs üzerine yapılan bir seferde ele geçirilen yüz bin Yahudi esirin Roma imparatorluğunu çeşitli eyaletlerinde satılmaları ile gerçekleştirmiştir. Bu topraklar üzerinde geri kalan insanlar ise süfli işler için dağıtılmıştır⁵³.

Fakat Roma imparatorluğunun son dönemlerine doğru hem Avrupa'nın hem de Anadolu topraklarının yönetim tarzları ve buna bağlı olarak bu topraklarda yaşayan insanların her türlü hayat şartları büyük bir değişikliğe uğramıştır. Nitekim haritalara bakıldığında, ilkçağ daha çok bir birleşmenin, ortaçağ ise daha çok bir parçalanmanın ve dağılmanın tarihidir. Roma imparatorluğunun ikiye parçalanması bu bölünmenin ve parçalanmanın ilk habercisiydi. İlkçağ, Akdeniz'de küçük uygarlıkların bir arada yaşadığı bir dönemdi. Roma imparatorluğu ise bu küçük yönetim tarzlarını Akdenizle bir bütünlük içinde özdeşleştirmişti. Roma imparatorluğu bulunduğu coğrafyada bir tek Perslerle sınır komşuluğu yapmış ve diğer bütün devletleri boyunduruğu altına almıştı. Roma imparatorluğunun bu en parlak dönemlerinde kuzey sınırları içerisinde birkaç kabile ve klan dışında insan topluluğu yaşamazken, güney sınırlarında ise geniş sahra çölü ve bu çölde yaşayan çöl insanları dışında insan topluluğu bulunmuyordu. Bu topluluklar ya da klanlarda devlet sınırları kesin değildi. Türklerin dediği gibi il olma özellikleri vardı fakat

⁵¹ Aelius Spartianus, The Life of Hadrian, (Eng. Trans. <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/aelius-hadrian.html>), Bölüm XIII

⁵² Aelius Spartianus, a.g.k., Bölüm XVII

⁵³ Gregoryan Abu'l Faraç, Abû'l Farac Tarihi, (Çev, Ömer Rıza Doğrul), C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 124.

aralarında kesin bir sınır çizgisi yoktu⁵⁴. Fakat Romalıların son dönemlerinde bu olgu kaybolmuştu. Artık kabile ya da klan gözüyle gözüken bu kavimler Hunluların göçleri sonucunda Roma topraklarına sığınmak zorunda kalmış, bu da zamanla Roma imparatorluğunu ikiye ayrılmasına, daha sonrada Batı Roma imparatorluğunun yıkılmasına sebebiyet vermişti. Roma imparatorluğunun parçalanması ile birlikte Avrupa topraklarında Vizigotlar, Vandallar, Ostrogotlar ve bunun gibi birçok barbar kavim ayakta kalmış ve kendilerine birer krallık kurmuşlardı. Nitekim bunların arasında Morevanj soyundan gelen Klovis, 480-510 yılları arasında yaptığı kesintisiz 30 yıllık bir mücadeleden sonra Frank Krallığının temellerini atmış ve kilise, evlilik yolu ile bu temelleri sağlamlaştırmıştı. Bu döneme krallıklar dönemi denmektedir⁵⁵. İşte Avrupa kavimleri tam bu zamanlar içersinde kendi kimliklerini oluşturmuşlardır. Bu kimlikler oluşurken tabi olarak mirasçısı oldukları Roma imparatorluğunun her alandaki faaliyetlerinden büyük çapta etkilenmişlerdir.

Oluşan bu yeni devletler zamanla kendi kimliklerini bulduysalar da; Roma hukukundan, sosyal yaşantısından, kültürel hayatından, siyasi oluşumlarından ve ekonomik faaliyetlerinden vazgeçememişlerdir. Çünkü bunu yapabilecek ne kuvvetli bir tarihi geçmişleri vardı ne de tam bir siyasi ve sosyal bütünlükleri vardı. Bir de ortaçağ başlarında oluşmaya başlayan ve serflik sistemine dayanan feodalitenin buna imkân vermemesi vardı ki, bu hepsinden daha da önemli bir unsurdu.

⁵⁴ Halil Bertay,“Vizörten Bizans, Haritalarla Düşünmek”, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, S. 17, İstanbul, 1999, s. 70.

⁵⁵ Halil Bertay,“Vizörten Bizans, Haritalarla Düşünmek”, Cogito Dergisi, a.g.m., s. 79.

BİRİNCİ BÖLÜM

III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARININ SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATINDA KÖLELİK

1:1: Sosyal Hayatta Kölelik

III. - VI. yüzyıllar arasında Avrupa toplumlarına baktığımızda karşımıza çıkan en önemli iki etmeden birincisi Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesi, ikincisi ise Avrupa topraklarında bu dönem içerisinde oluşmaya başlayan küçük krallıkların kendi kimliklerini kazanmasıdır⁵⁶. Birde tabii olarak insanları bir arada tutan dini yayımlarda bu dönem Avrupa insanların sosyal hayatını oldukça çok etkilemiştir. Kurulan bu yeni krallıklardaki insanlar Roma toplumundan ne gördülerse onu olduğu gibi aldılar. Bundan dolayı bu yeni krallıklar nasıl ki Romalılar kölelerine sosyal hayatta davranıyorlarsa, aynı şekilde kendileri de sosyal hayat içerisinde kölelerine bu davranışları sergilemişlerdir. Birde ortaya çıkan ilahi dinlerin kölelik rejimi hakkında kaldırıcı unsurları içinde barındırmaması eklenince, kölelerin Roma hayatındaki sosyal yaşamlarından, Vizigotların, Vandalların, Ostrogotların vb gibi Avrupa kavimlerinin sosyal hayatlarındaki yaşamları arasında pek bir fark oluşmamıştı.

Tarihi dönemler içerisinde ortaya çıkan ilk köleler efendilerinin elleri altında birer eşya niteliğindeydiler. İlkçağ toplumlarında köleler ağır işlerde çalıştırılır, gerektiğinde zevk için öldürülür veya ağır işkenceler altında bırakılırdı. Tapınaklarda tanrılara kurban edildikleri de olurdu. Bu dönemler içerisinde köleler genellikle savaş tutsaklarından ya da köle pazarlarından temin edilirdi. Ayrıca ele geçirilen ya da satın alınan kölelerin hiçbir insani değeri yoktu. Yunan toplumunda özellikle bu dediğimiz görüşler doğrultusunda bir kölelik hayatı vardı. Yunan hayatının her alanında köleleri bulmak mümkündü. Çünkü Yunanlılar göre hür bir vatandaş çalışmamalı, bunun yerine kendilerinin yapmaları gereken işleri köleleri yapmalıydı. Yunan kültürünün etkisi altında büyüyen Roma toplumunda da durum bundan farklı değildi⁵⁷. Nitekim Romalılarda köleler birer tarım aracı sayıldıklarından topraklarla birlikte alınıp

⁵⁶ Halil Berktaş, "Vizörten Bizans; Haritalarla Düşünmek", Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, S.17, İstanbul, 1999, s.72.

⁵⁷ Neil Middleton; "Early Medieval Port Customs, Tolls and Controls on Foreign Trade", Early Medieval Europe Journal, C.13, S.4, Oxford, 2005, s.316.

satılabilirlerdi. Romalılarda Yunanlılardan farklı olarak, köle bir insan olarak adlandırılabiliriyordu, fakat bunun aksine hiçbir insanı değer kölelere verilmiyordu. Siyasi boyutlu bu ilkçağ sonlarının devletlerinde kölelerin durumu bu şekildeydi, ortaya çıkan ilahi dinlerde de durum bundan farklı değildi. Nitekim Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta kölelik anlayışı vardı. Bu iki ilahi din köleliğin kaldırılmasına ilişkin hiçbir emir ya da yasak getirmemişti. İncil’de geçen “*Mat.8: 9 Ben de buyruk altında bir adamım, benim de buyruğumda askerlerim var. Birine, 'Git' derim, gider; ötekine, 'Gel' derim, gelir; köleme, 'Şunu yap derim, yapar.*⁵⁸” Sözü bize Hıristiyanlıkta nasıl bir köle anlayışı olduğunu anlatmaktadır. Yahudilik Hıristiyanlıktan daha eski bir din olmasına karşın ortaçağ başlarında da günümüzde olduğu gibi inananları bulunan bir ilahi dindi. Fakat bu ilahi dinde de köleliliğin kaldırılması bir yana köle kullanımı hakkında dahi teşviklerde bulunulan sözler vardır. Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat’ta şu sözler yer almaktadır; “*Yar.24: 35 "RAB efendimi alabildiğine kutsadı. Onu zengin etti. Ona davar, sığır, altın, gümüş, erkek ve kadın köleler, develer, eşekler verdi*⁵⁹.” Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Yahudilikte kölelik normal karşılanan bir olgu olmuştur. Ortaçağ başları olarak atlandırabileceğimiz III. - VI. Yüzyıllar arasında köleliğin sosyal hayattaki yerinin neden en alt tabakada olduğunu bu şekilde daha rahat anlayabiliriz. Çünkü kölelik, bu ortaçağ toplumlarının en temel sosyal dayanakları olan din bütünlüğü içerisinde böyle karşılanıyordu.

III.-VI. yüzyıllara arasında Avrupa Toprakları içerisinde Sosyal hayatta en çok inanılan din Hıristiyanlıktı. Fakat Hıristiyanlık, insanın insana köle olmasını eski inanç sistemlerinden etkilenerek olduğu gibi bırakmış ve değiştirmemiştir. Yalnız Ruhaniler arasına girenler azat edildikten sonra üç yıl içinde bağımsızlıklarını kazanabilirlerdi. Hıristiyanlık inancı daha bu erken ortaçağ sınırları içerisinde dahi kölelerin ev işlerinde, çarşı pazar işlerinde, tarla işlerinde, denizcilik işlerinde kullanılmasına bir sakınca görmemiştir. Nasıl ki Eski Mısır toplumunda Piramitlerin, Anadolu, Yunan, Roma ve Pers medeniyetlerinde ise tapınakların yapımında köleler kullanılmışsa, Hıristiyanlık anlayışına göre de ortaya çıkan ilk kiliselerde de yapım aracı olarak köleler kullanılmıştır. Ayrıca bu erken ortaçağ Avrupa toplumları

⁵⁸ Hz. İsa, “Luka Yüzbaşının İmanı”, İncil, Luka Bölüm 7, Konu 8.

⁵⁹ Hz. Musa, “Yaratılış Kitabı”, Tevrat, Bölüm 24, Konu 35.

içerisinde köleler devlet erkânı tarafından birbirlerine hediye olarak gönderilmişlerdi⁶⁰.

Avrupa toplumlarında sosyal alanda köleler hiçbir zaman tam bağımsız bir statüye kavuşmamışlardır. Romalıların Yunanlılardan miras altıkları bu kurumu Romalılarda kendilerinden sonra gelen Avrupa kavimlerine miras bırakmışlardır. Romalılar, Greklerden farklı olarak, hiçbir zaman yeni yurttaşların gelmesi yolunu gerekli ve yararlı görmemişlerdi. Hiçbir zaman yeni insanlardan Grekliler gibi korkmamışlardı. Fakat yabancı ülkelerden ele geçirdikleri köleleri de Yunanlılardan aşağı kalmayacak bir şekilde kullanmasını bilmişlerdi⁶¹.

Roma imparatorluğunda ise toplum üç sınıfa ayrılmıştı. Bu toplumsal sınıflar Batı Roma imparatorluğunun yıkıldığı 476 yılına kadar Avrupa topraklarında varlığını korumuştur. Bu toplumsal sınıflar şu şekilde sıralanıyordu;

Particiler; Roma topraklarına göçler olmadan önce yaşayan asıl Romalılarıdır. Particiler genişliklerine göre Gens (birçok aile), Korıa (otuz aile) ve Tribus (kabile) olarak oluşuyorlardı. Particilerin tamamı üçyüz aile olup, başkanlarını senatoya üye seçerlerdi ve tamamı Roma sınırları içerisinde oturuyordu. Devleti yönetirler, askerlik ve memurluk yaparlar ve geniş malikânelere otururlardı. Fakat son dönemlerde bozulan yönetim sayesinde Particilerin siyasi hayattaki rolleri tamamen sıfıra inmişti. Bütün vatandaşlık haklarına sahiptiler⁶².

Plebler; Roma'ya sonradan gelen halk topluluklarıydı. Hiçbir vatandaşlık hakları yoktu. Roma halkının çoğunu oluşturdukları halde Roma devletini yönetme hakları yoktu. Askerlik ve devlet memurluğu yapamazlardı. Particilerle evlenemezlerdi. Eğer askerliğe alınırlarsa en alt görevlerde çalıştırılırlardı. Günlük hayatta tarım ve ticaretle uğraşırlardı. Devlete vergi verirlerdi. Kısacası devletin bütün yükünü sırtına alırlardı.

Köleler; Savaş esirleri ve köle olan anne ve babadan doğan insanlardı. Ailenin malı sayılırlardı. Particilerin verdikleri işleri yaparlardı. Bütün kazançları efendilerinin olurdu. Zamanla bazıları özgürlüklerine kavuşuyordu. Bunlara

⁶⁰ P. Pierrard, a.g.m., s. 532.

⁶¹ Özcan Çelebican, a.g.m., s. 311.

⁶² Karaköse, Hasan, a.g.e., s. 219.

yanaşmalara denirdi. Bunlar istedikleri işlerde çalışırlardı. Mülk sahibi olabiliyorlardı. Azat eden efendileri, azat ettikleri kölelerin haklarını korumak zorundaydı⁶³.

Bizans imparatorluğunun en önemli özelliklerinden birisi ise köleliğe bağlı sömürü modellerinin gelişimiyle birlikte, köleliğin güçlü kalıntılarının da varlığını devam ettirmesiydi. Bu devlette, yeni üretim araçları eski devletin tüm dış unsurlarını, imparatorluk tahtını, bürokratik ve askeri düzeni koruyarak geliştirdi; bu gelişme, doğrudan üretici için yavaş ve sancılı oldu. Ancak, doğu ve batı imparatorluklarının başlıca gelişme süreçlerinin tümüyle benzeşmesine rağmen, ekonomi ve toplumsal yapıdaki temel ayrılıklar gözden kaçırılmamalıdır. Doğu Roma imparatorluğu'nun Batı Roma İmparatorluğundan daha uzun yaşamasını sağlayan, işte bu ayrılıklardır⁶⁴. Bu bağlamda bakıldığında Bizans imparatorları kendilerini Roma imparatorlarının devamı olarak gördükleri için Roma adet ve geleneklerini hemen hemen aynı şekilde devam ettirmişlerdi. Nitekim Büyük Konstantinus, İstanbul şehrini kurarken, hipodrom deneni ve eğlencelerin merkezi olan yarışma, eğlence, bayram ve özel törenler için kurulan büyük oyun merkezini de kurmuştu⁶⁵. Bunu yaparken Roma kentinde olan Büyük Stadyumu örnek almıştı. Bizans İmparatorluğu bu ve benzeri gibi etkileşimlerle birlikte sosyal sınıflandırmada da Roma imparatorluğundan etkilenmişti. Bizans imparatorluğunda da sosyal tabakalar buna bağlı olarak gelişmişti. Bu sosyal tabakalar yüksek, orta ve düşük sınıf diye atlandırılıyordu. Bunlardan yüksek sınıfı imparator ve ailesi ile birlikte, yüksek devlet adamları ve rütbeli memurlar oluşturmaktaydı. Orta sınıf tabakayı ise kentlerde ve kırsal kesimlerde yaşayan toprak sahibi zengin ve orta halli insanlar kapsıyordu. Alt tabakayı ise hizmetkârlar, köleler ve hadımlar oluşturuyordu⁶⁶.

Bizans imparatorluğundaki bu sosyal bölünmeler sadece Doğu Roma imparatorluğu kurulduktan sonra oluşmamıştır. Daha Bizans şehrinin kurulduğu yüzyıllardan itibaren bu şehirde büyük bir sosyal bölünme yaşanmıştı. Çünkü Bizans Konstantinopolis'i Yunan kültürü üzerine kurulmuş ve gelişmişti. Bu bağlamda

⁶³ Karaköse, Hasan, a.g.e., s. 219.

⁶⁴ M. V. Levchenko, Bizans Tarihi, (Çev. Maide Selen), Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s. 28.

⁶⁵ Michel Kaplan, Bizans'ın Altınları, (Çev. İlhan Batur), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 61.

⁶⁶ Tamara Talbot Rice, Bizans'ta Günlük Yaşam, (Çev. Bilgi Altınok), Özne Yayınları, Ankara, s. 155-156.

baktığımızda Bizans şehrinde ilkçağ sonlarına doğru tam hukuka sahip vatandaşların yanında, *Metoiroi* olarak atlandırılan yabancı vatandaşlar bulunur, bunlarla ticari faaliyetlerde yapılırdı. Aristoteles'e atfedilen *Oikonomika* adlı eserde bu konu ile ilgili birçok bilgi bulunmaktadır. Yine aynı eserden öğrendiğimize göre Bizanslıların ekonomik sıkıntıya girdikleri dönemde devlet arazilerinde ekili olan toprakları belirli bir süre için, boş arazileri ise süresiz kiraya verebiliyordu. Fakat bu topraklarının işlenmesi ve hasat zamanı ürünlerin toplanması için sadece köleler kullanılıyordu. Bunun yanında sosyal statüde önemli bir yere sahip olan din adamlarının mallarına el konulduğu için bunlara, limanlarda, agora ve gymnasium yakınlarındaki devlet arazileri veriliyordu. Ayrıca imparator sosyal tabakanın en alt kısmında olan köleleri de bu din adamlarının emrine verebiliyordu⁶⁷.

Bizans imparatorluğunda, iki önemli parti vardı ki bunlarda toplumun gidişatına yön verebiliyorlardı. Bu partilerden birincisi Maviler ikincisi ise Yeşillerdi. Maviler, İstanbul'un en aristokrat mahallelerinde, senatörlerin, eşrafın ve zenginlerin sarayların, konaklarının bulunduğu yerlerde oturuyorlardı. Çünkü bunlar kendilerini imparatora ve yüksek mevkideki memurlara yakın hissediyorlardı. Kendileri de zaten bu tabakada bulunan insanların oluşturduğu gruba mensup sayılıyorlardı. Yeşiller ise kent aristokrasiden, toplumun ünlü ve zengin kesimlerini temsilden yana tercihlerini kullansalar da, loncaların, sanatkârların, normal köylülerin ve kölelerin büyük bir kısmının desteklediği gurubu kapsamaktaydı. Yeşilleri özellikle kent çevresindeki arazilerin azatlı kölelerinden ve kolonlarından oluşan kalabalık bir yandaş topluluğu da desteklenmekteydi⁶⁸. Buradan da anlaşılacağı üzere köleler ve azatlıklar her ne kadar toplumun en alt kısmında sayılısalar da, işlevsellik bakımından yeri geldi mi, birer siyasi güç olarak kullanılabilirlerdi.

Ortaçağ döneminde yaşamış olan tarihçilerin anlattığına göre, erken dönem Germen hayatında da toplumsal sınıflar oluşmuştu. Bu dönem Germen karakteri, daha çok kabile topluluklarından oluşmaktaydı. Sosyal bölünmeler sonucunda, özgür kişiler ve köleler Germenler arasında ortaya çıkmıştı⁶⁹. M.S. IV. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkan bu Germen toplulukları içerisinde en üst tabakada, Büyük ya da İdari elit

⁶⁷ Oğuz Tekin, *Eskiçağ'da İstanbul*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2005, s. 20–21.

⁶⁸ M. V. Levtchenko, *Bizans Tarihi*, a.g.e., s. 23.

⁶⁹ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e., s. 398.

tabaka denen yönetici sınıf gelmekteydi. İkinci sırada ise devlet memurları durumundaki alt elit tabaka gelmekteydi. Üçüncü sırada ise normal vatandaşlar geliyordu. En son sınıfta ise vatandaş olarak kabul görmeyen köleler vardı. Bunlar savaşlarda elde edilen esirlerden oluşmaktaydı. Kölelerin altında ise çaresi olmayan hastalıklara yakalanan insanlar vardı⁷⁰.

Fakat şunu söyleyebiliriz ki Avrupa topraklarının her alanında böyle ayrımcı topluluklar bulunmuyordu. Yapılan incelemeler doğrultusunda, İskitya topraklarında, M.Ö. VI. Yüzyıl içerisinde kalma zengin mezarları bulunmuştur. Bu mezarlardan üç bin tanesi bilinmektedir. Bunların ikibin tanesi incelenmiştir. Bu mezarların bazılarında zenginlere ait kalıntılar bulunmuştur. Bu kalıntılar arasında at iskeletleri ve köleleri ile birlikte gömülmüş insanların mezarları bulunmaktadır⁷¹. Fakat Eski İskitya bölgesindeki yerleşmelerin merkezi yönetim yeri sürekli değişmiştir. Genç İskityalıların, eşlerinin, kölelerinin ve çocuklarının sürekli devletin arkasında olması, İskitleri Karadeniz’de ve Yakın Doğu’da güçlü bir topluluk haline getirmişti⁷². Çünkü bu toplumlar içerisinde köle olanla, hür olan insanlar arasında pek bir ayırım gözetilmezdi. Bu ayırım daha çok Orta Avrupa ve Akdeniz Avrupa’sında daha sonra da VI. Yüzyıl itibariyle Kuzey ve Batı Avrupa topraklarında görülmeye başlanan bir sosyal tabakalaşma unsuru olmuştur. Tabii olarak bu tabakalaşmayı etkileyen en temel iki etmenden birincisi Yunanlılardan alınan sosyal kültür, ikincisi ise Romalılarından alınan sosyal kültürdü. Bu etkileşimler zamanla Avrupa topluluklarında sınıflar arası uçurumu daha da artırmış ve sosyal hayatta serflik ve derebeylik sistemini doğurmuştur. Biz burada bu konuya yer vermeyeceğiz, çünkü ileriki bölümlerde bu konu ayrıyeten ele alınacaktır.

Bu şekilde Avrupa topraklarında hüküm sürüp de köleci sisteme ve buna bağlı olarak sosyal tabakalaşmaya destek vermeyen erken ortaçağ devletleri arasında Atilla’nın kurmuş olduğu Avrupa Hun Devleti’ni de verebiliriz. Nitekim kurulan bu Türk devleti Avrupa topraklarına kısa bir yüzyılda olsa hâkim olmuş ve kendi

⁷⁰ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 244.

⁷¹ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 291.

⁷² Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 412.

kültürlerini bu topraklar üzerinde yaşamaya devam etmişlerdir⁷³. Bilindiği üzere Türkler bağımsızlığı için bu kadar uzak topraklara Asya ülkelerinden gelmişler ve kendi devletlerini kurmuşlardı. Bağımsızlığa olan bağlılıklarından dolayı da köleci toplumlar gibi esaret hayatına ve kölecilik sistemlerine de alışmamışlardır. Avrupa Hunlularında diğer Türk devletlerinde olduğu gibi sadece savaşlarda elde edilen esirler tutsak edilir ve siyasi amaçlar doğrultusunda bu esirler kullanılırdı. Bilindiği üzere M.S. 451 yılı içerisinde Hun imparatoru Atilla ili birlikte atlıları, Gaul (Fransa) içlerindeki Orleans topraklarına akın etmeden önce, kendisinin üzerine gelen Romalı general ve onun müttefikleri olan Germenleri, Vizigotları ve Burgondialıları, Aetius körfezinde büyük bir yenilgiye uğrattılar. Bu yapılan savaşta birçok esir ele geçirilmiştir. Bu olayların devamını anlatan Bizanslı Tarihçi Jordanes, kendi eseri olan “Gotların Tarihi” adlı kroniğinde Avrupa Hunluların kölelik sistemine bakışımı şu sözlerle açıklamaktadır;

“Bölüm 38: Şimdi kralın halkları –eğer biz onları çağırabilirsek- ve Atilla’nın yönetimi altındaki uluslar, kölelikten hoşlanmazlardı. Atilla’nın söylemiş olduğu sözler karşısında, diğer hükümdarlar dahi korkuyla ve titreyerek kapı dışında beklemek zorunda kalabiliyorlardı. Atilla krallar kralıydı. Herkes onun yönetimi altındaydı⁷⁴.” Buradan da anlaşılacağı üzere Avrupa toplulukları arasında kurulan Avrupa Hunluları kölelik sistemini kabul etmemişler, sosyal hayatta kölelere çok yer vermemişler ve toplum içerisinde sınıfsal bölünmelere gitmemişlerdi.

Buna mukabil Kuzey Avrupa topraklarında IV. Yüzyıl içerisinde yaşayan insanların daha Anglo-Saxsonlara kadar kölelik rejimi ile pek tanışmadıklarını yapılan kazılar sonucunda anlamış bulunmaktayız. Nitekim Kuzey Avrupa ülkelerinde en önemli ortaçağ yerleşim yerlerinden bir tanesi Catholme yerleşim bölgesidir. Bugün ki İngiltere’nin kuzey sınırları içerisinde bulunan bu bölgede Anglo-Saxsonlar tarafından bırakılan bir yerleşim bölgesi olarak gözümüze çarpmaktadır. Bu bölge bize özellikle erken ortaçağ İngiltere topluluğu hakkında bilgi vermekle beraber günlük hayatlarını yaşayan Anglo-Saxson hayatı hakkında da

⁷³ Jordanes, “An Account of the Person of Attila”, *Readings in Ancient History: Illustrative Extracts from the Sources*, (İng. Ter. William Stearns Davis), 2. Vols., Allyn and Bacon Publishing Co. Boston, 1912-1913, s.322.

⁷⁴ Jordanes, “The Battle of Chalons”, *Readings in Ancient History, Illustrative Extracts from the Sources*, (İng. Ter., William Stearns Davis), Vols. 2, Allyn and Bacon Publication Co., Boston, 1912-13, s. 322-325.

harika bilgiler vermektedir. Bu topraklarda Catholme bölgesi gibi birçok bölge olmasına karşın ekonomik yetersizlikler nedeniyle bu bölgelerin kalıntıları günümüze gelememiştir⁷⁵.

Bu bölge üzerinde yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, burada yaşayan insanların çok varlıklı olmadıklarını ve kendi tarlarını kendilerinin işlediklerini bize göstermektedir. Biraz daha büyük bir çiftlik yerleşimi olan Catholme yerleşimindeki çiftliklerden kalan yapılar bize bu konu hakkında birçok bulgu sunmaktadır. Nitekim bu yerleşim bölgesinde oturan kişiler ne kiracıya (yani topraklarını işlemek üzere yardıma gelen kişilere), nede birçok köleye ihtiyaç duymuşlardır. Öyle ki bu bölgede bulunan mezarlarda yapılan incelemelerde, bu bölge yerleşimlerinin genelde düşük statüdeki yerleşim yerleri olduğunu bize ispatlamaktadır⁷⁶. Buradan da anlaşılacağı üzere kuzey Avrupa toprakları içerisinde var olan sosyal tabakalaşmalar daha tam olgunlaşmamıştı. Fakat Anglo Saxsonların giderek artan baskıcı rejimi ve Hıristiyanlığın bu topraklarda yayılmasıyla oluşacak olan kiliseci anlayış, zamanla bu topraklar üzerinde de sosyal tabakalaşmanın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Tabii olarak köleler yine bu sosyal tabakanın en alt kısmında kalmış ve en çok ezilen sosyal sınıf olamaya devam etmiştir.

Bu sınıfsal ayrımlar sadece Bizans ve Roma imparatorluğu gibi büyük devletlerde ya da Avrupa da ortaya çıkan diğer küçük krallıklara mahsus olan bir olgu değildi. Nitekim daha devlet olma bilincini kazanamamış olan İslam öncesi Arap toplumlarında da köleliğin ve buna bağlı olarak köleci toplum anlayışının çok yaygın olduğunu görüyoruz. Nitekim İslamiyet'ten önceki Mekke halkında bu anlayış çok yaygın bir hale gelmişti. Bu topraklardaki kabileler sahip oldukları kölelerini kendi istekleri doğrultusunda cezalandırmak için gözlerini dahi çıkarabiliyor, kulaklarını kesebiliyordu, aç susuz bırakabiliyordu, diledikleri zamanda bu kölelerini hiç acımadan öldürebiliyordu. Bütün bu yapılanlar, ortaçağ sınırları içerisinde var olan diğer toplumlarda da normal karşılanabilen durumlardı. Roma imparatorluğunda Gladyatör dövüşlerinden, Bizans imparatorluğundaki Hipodrom eğlencelerine, Avrupa'da Roma imparatorluğundan sonra kurulan küçük krallıklardan, Feodalitenin

⁷⁵Andrew Reynolds, "On Farmers, Traders Andkings, Archaeological Reflections Of Social Complexity İn Early Medieval North-Western Europe", Early Medieval Europe Journal, N.13, Blackwell Publishing, Madlen, 2005, s. 99.

⁷⁶Andrew Reynolds, a.g.m., s. 103.

doğuşuna kadar her dönem içerisinde köleler her zaman kullanılan birer mal olmuşlar, hiçbir sosyal haklara sahip bırakılmadan, yaşadıkları toplumun en alt tabakasında yer almışlardı⁷⁷.

III. yüzyıl itibariye Avrupa yeni oluşumlar içine girse de, Roma imparatorluğundan almış olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi birikimlerini kendi içerisinde barındırmaya devam etmiştir. Nitekim her kurulan yeni krallık kendisini Roma imparatorluğunu varisi olarak kabul ediyordu. Bizans imparatorluğu ise bunu bir onursal unvan sayıp, kendisini Doğu Roma imparatorluğu olarak ilan etmişti. Bu dönem Avrupa halkları kendi kimliklerini yeni yeni kazandıklarında dolayı böyle bir geçmişe tabi olarak sahip çıkacaklardı. İşte Roma imparatorluğunun sosyal hayat tarzı da bu şekilde Germen topluluklarına geçmiştir. Eğlence hayatından, günlük yaşama, dini ibadetlerden ekonomik hayata kadar her türlü ihtiyaçlarını bu Germen kavimleri Roma imparatorluğunun kültürel birikiminden almışlardı. Bu açıdan bakıldığında kölelik sistemindeki oluşumları da Roma imparatorluğundan aldıklarını söylemek pek yanlış olmaz. Tabi aralarında köleci sistemleri desteklemeyen Avrupa Hun devleti gibi devletler vardı ama bunlarda kısa süre içerisinde yok olmuşlardı. IV. yüzyıl itibariyle Avrupa topraklarında oluşmaya başlayan Germenler, Vizigotlar, Vandallar, Anglo- Saxsonlar, Franklar ve sonrasında gelen diğer topluluklar işte Roma imparatorluğunun sosyal hayattaki bütün özelliklerini kendilerine uydurmuşlardı. Tabi olarak kölelikte bu sosyal hayat içerisinde kendi yerini bulmuş ve buna bağlı olarak gelişim göstermiştir.

Roma medeniyeti, bugün ki Avrupa medeniyetinin gelişmesinde en önemli kaynak medeniyetler sıralamasında Helen medeniyetinden sonra ikinci sırayı almaktadır⁷⁸. Bu bağlamda bakıldığında IV. yüzyıl itibariyle son dönemlerini yaşayan Batı Roma imparatorluğunda kölelerin sosyal hayatına bakarsak, kölelerin büyük zorluklar altında olduğunu görürüz. Ama zengin bir Romalının evindeki kölenin hayatında bu kadar fazla zorluk olmazdı. Roma toplumunda yıkanma önemli bir olguydu. Bundan dolayı suya çok önem verilirdi. Yalnızca çok zenginler kendi hamamlarını yaptırırdı. Günde iki kez yıkanılabilirdi. Fazlasına karşı çıkılırdı. Bütün kentlerde halk hamamları oldukça fazlaydı. İleri gelen bazı kişiler imparatoru örnek

⁷⁷ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 4.

⁷⁸ Hasan Karaköse, a.g.e., s. 215.

alıyor ve kentlerin fakir bölgelerine böyle hamamlar yaptırıyorlardı⁷⁹. Çünkü Roma toplumuna göre özgür ya da köle bir insan olsun günlük yaşantısına önce sabah ufak bir banyo ile başlardı. Giyinimlerini tamamladıktan sonra saçlarını toplarlardı ve ev işlerine ya da tarla işlerine koyulurlardı. Kadınların en yaşlısı bile bir sorumluluk içerisinde olmak zorundaydı⁸⁰. Roma imparatorluğunun bu son dönemlerinde dahi zengin bir Romalı çalışma işleri için genelde eğitilmiş Yunanlı bir köleyi yanında barındırmak isterdi⁸¹. Buradan da anlaşılacağı üzere sosyal tabakanın en alt kısmında yer alan bir köle, eğitim uzmanı olabiliyor ve efendisinin evinden rahatlıkla yaşayabiliyordu. Fakat ev içerisinde ya da dışarıda olsun sosyal statü gereğince Romalı köleler daha çok kısa etek biçiminde olan tünikler giyerler, efendileri ise bunun aksine daha uzun olan tünikler giyerlerdi⁸². Bu da sosyal tabaklaşma içerisinde efendi ile köle arasındaki farkı belli ediyordu.

Fakat şunu da söylemek gerekir ki, Roma imparatorluğunun I. yüzyılı ile IV. yüzyılı arasındaki fark, zengin ve fakir insanlar arasındaki uçurum kadar fazlaydı. Nitekim I. yüzyıldaki bir zengin, IV. yüzyıldaki bir zengine göre 5 kat daha fazla zengindi. Ama bunun aksine I. yüzyıldaki bir fakire göre, IV. yüzyıldaki bir fakir 5 kat daha fakir durumdaydı. Bu da demek oluyor ki, devlet ileri gelenleri zenginleşiyor, ama toplumun büyük bir kısmını oluşturan fakirler daha da batağa saplanıyordu⁸³. Kölelerin ise durumunda zaten bir değişiklik olmuyordu. Karın tokluğuna çalışan köleler, efendilerinin hizmetinden bir an olsun ayrılmıyordu. Çünkü aç kalırlarsa öleceklerini biliyorlardı. Roma toplumunda gittikçe artan bu gelir uçurumunun en önemli sebebi vergilerdi. Halk bu vergiler altında kendisini köle durumuna dahi sokabiliyordu. Nitekim Konstantinopolis'te bir Senatörün yıllık geliri 120.000 altın buluyorken, bir imparatorluk memuru 1000 altın kazanabiliyordu. Orta ölçekli bir tüccar ise 200 altın kazanabilirken, normal bir köylü ancak senede 5 altın kazanabiliyordu. Bu ve bezeri gibi etmenler zamanla V. Yüzyıl Avrupa'sında serflik sistemini doğurmaya başlamış, tam köle statüsündeki insanların sayısında bir azalma

⁷⁹ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 154.

⁸⁰ Hilary J. Deigton, Roma Yaşantısında Bir Gün, (Çev, Hande Kökten Ersoy), Homer Kitap Evi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 12.

⁸¹ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 15.

⁸² Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 50.

⁸³ Peter Brown, Genç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası, (Çev, Turhan Kaçar), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 20.

olsa da, yarı bağımsız köle konumundaki serflerin sayısında büyük bir artış sağlamıştır⁸⁴.

Batı Roma imparatorluğunda durum böyle iken, Bizans imparatorluğunda durum biraz daha iyileşmiş bir şekilde devam ediyordu. Bizans sosyal hayatında eğlence gösterilerinden, saray hizmetlerine kadar her alanda köleleri görmek mümkündü. Çünkü IV. Yüzyıl itibarıyla kurulmuş olan Bizans imparatorluğu için en önemli ekonomik kaynak köleler olmuştu. Fakat birde imparatorluk üzerinde yük olan fakirler ve efendisiz kalan köleler vardı. Bu insanlar zengin insanların verdiği yardımlar sayesinde yaşayabiliyordu. Tek eğitim öğretim yeri İstanbul'du ve bu haktan köleler asla faydalanamazdı. Şehirlerde en hakir görülen köylüler ve köleler, yolların yapımında, kalelerin, suyollarının yapımında kullanılıyor, ayriyeten ülke için gerekli olan tarım ürünlerinin sağlanması için tarlalarda çalıştırılıyorlardı. Buna birde vergi vermek yükü eklenmişti. Buna karşın yaşamış oldukları toplum içerisinde bu kadar çok hizmette bulunan köylüler ve köleler, İmparatorluğa karşı en çok korku yaşayan tabaka durumundaydılar⁸⁵.

Roma imparatorluğunda ve Roma'nın yıkılışından sonra Bizans imparatorluğu başta olmak üzere, Carolenj, Morevenjia ve benzeri gibi krallıklarda kölelerin çok önemli bir yeri vardı. Roma toplumunda ekonomi köleler üzerine kurulu olduğu gibi, Germen toplumlarında ve Bizans imparatorluğunda da ekonomi köleler ve serfler üzerine kurulmuştu. Romalılar teknolojik açıdan yeterli olmamasına karşın, böyle bir sanayi atılımına girmeyi hiçbir döneminde düşünmemişlerdi. Zira işçiler, ücret bakımından bedavaydılar ve her yerde bulunabiliyorlardı. Ancak, kölelerin satın alınması, giydirilmesi, bakılması, yetiştirilmesi, barındırılması ve yedirilmesi gerekiyordu. Bu her Avrupa toplumunda geçerli olan bir sosyal şarttı. Buna karşın, Seneca ve benzeri gibi ortaçağ düşünürleri kölelerin bakımı için harcanan paralardan şikâyetçi olmuşlardı. Cato ise kölelerin satış fiyatlarını ve alış fiyatlarını, hayvanlar ile aletlerin fiyatlarına göre kıyaslamaktaydı. Böyle bir ortam içerisinde bulunan kölelerin sosyal haklarının neden kısıtlandığını anlamamız daha rahat olacaktır. Son dönem Roma sosyal hayatında kölelerin ve azatlıların sayısı çok fazlaydı. Köleler her

⁸⁴ Peter Brown, a.g.e., s. 20.

⁸⁵ Andre Guillov, "La Civilisation Byzantine (Bizans Medeniyeti) Collection Les Grandes Civilisation XIV. Dirigene Par Raymond Bloch, Paris, Arthoud Pres, 1974", (Çev, Semavi Eyice), a.g.m., s. 312

yerdeydiler, saraydaki şaşalı hayattan, çamur içerisindeki en pis hayata kadar her türlü yerde köleleri bulunabiliyordu. Fakat Bizans imparatorluğunda ve Avrupa kavimlerinde bu kadar geniş ölçülerde köleci bir anlayış olmamıştı. Çünkü köle demek, efendisi için masraf demektir. Bundan kaçmak isteyen efendiler ise kendi topraklarını işletmek için etrafındaki köylüler kendisine bağımlı kılmış, köle sayısını az tutarken, serf konumundaki köylülerin sayısını çok tutmuşlardı. Bu şekilde Avrupa toplumları içerisinde V. yüzyıl itibariyle yeni bir köleci anlayış doğmuştur⁸⁶.

Köleler III. yüzyıl itibariyle sosyal hayat içerisinde sadece toprak işlemek, ekonomik gelir sağlamak ya da benzeri gibi faaliyetler için kullanılmamıştır. Bundan başka planlanmış cinayetler için, cinsel istismarlık için, kilise ve manastır işler için de köleler kullanılmaktaydı. Planlanarak adam öldürme olayı Germenlerde çok fazlaca yapılan bir katliam usulüydü. Germenlerin sosyal hayatı içerisinde kan davaları için efendilerinin kölelerini kullanması normal sayılırdı. IV. Yüzyılda oluşmaya başlayan bu Germen toplumlarında öç almak yani başkasından herhangi bir konu nedeni ile intikam almak, çok planlı bir şekilde ve soğukkanlı bir hareketlenme sonucunda yapılırdı. Bunun için özel köleler kullanılıyordu. Bunun yanında öcünü almak isteyen kişi balta ile adamın başına vurarak intikamını almış oluyordu. İntikam almak isteyen kişi elini kana bulamak istemezse özel olarak kendi yönetimi altında olan kölesine bu işi yaptırıyordu. İntikam almak isteyen efendi ya da bu iş için efendisinin kullandığı köle, adamı öldürdükten sonra, ölen kişinin kanını yere sürer, sonrasında ise bu dönem Germenlerinde olan adam öldürme adetlerine göre efendisinin intikamını alan köle, öldürdüğü kişiyi kefenledikten sonra cinayet yerinden uzaklaşırdı. Buna mukabil alınacak intikamda, eğer öldürülecek kişi intikam alınmadan eceli ile ölürse, bu ölen kişinin malları, intikam alacak kişiye verilebiliyordu⁸⁷.

Bu dönem ortaçağ Avrupa toplulukları arasında kölelerin sosyal hayat içerisinde kullanıldığı bir başka hizmet alanı ise cinsel ihtiyaçlardan kaynaklanan arzuları gidermek için zenginlerin, kölelerini bu ihtiyaçlar doğrultusunda kullanmasıdır. Fakat bu dönem içerisindeki kiliselerin tamamı bu tür istismarlara karşı güvenlik almaya çalıştıysa da bunda başarılı olamamışlardı. Erken ortaçağ döneminde Bizans kilisesi cinsel arzuları ve cinsel birleşmeleri doğal görüyordu ve

⁸⁶ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 3.

⁸⁷ Herbert Krieger, Das Mittelalter, Verlag Moritz Diesterweg Presse, Frankfurt, 1972, s. 3.

cinselliği cennetten gelen bir özellik sayıyordu. Fakat aşırılığa kaçmanın günah olduğunu ve isteklerin kontrol altına alınması gerektiğini vurguluyordu. Kapadokyalı Arethas'a göre herkesin yapması gereken en iyi şey arzularını kontrol altına almak ve arzularının esiri olmamaktı. Bu yüzden dolayı aşırılık dinsel kanunlarca yasaklanmıştı⁸⁸. Fakat bu bir türlü önlenemeyen bir güdü olarak toplum içerisinde özellikle zenginler arasında bu tür ilişkiler çok fazla taraf bulan bir yaşam tarzı olmuştu. Kölelerle, genç köle kızlarla hatta erkeklerle yatmak bir yana hayvanlarla yatmak bile toplum içerisinde var olan bir unsurdur. Bizans imparatorları bu duruma dur diyebilmek için, M.S. 6. yüzyıl itibarıyla bazı yasalar çıkarmış ve bu yasalara göre de insanların cinsel açıdan eşcinsellerle ve hayvanlarla yatmaları konusunda yeni yasaklar getirilmişti. Fakat kölelerle yatma konusunda herhangi bir değişikliğe gidilmemişti. Evlilik ve boşanma hukuku yeniden düzenlenmiş ve bu sayede toplumun temel yapısı olan aile mefhumu kilise ve imparatorlukça korunmaya çalışılmıştı⁸⁹. Yine de bu suç işleyenler vardı. Hayvanlarla yatma, eşcinsellerle yatma ve eş aldatmanın cezası aynıydı. Fakat kölelerle yatmanın bir cezası yoktu. Çünkü kölenin kendisini savunmaya bir hakkı yoktu. Buna karşı eşcinsellerle ve hayvanlarla yatanlar bazı kilise papalarına göre 14 bazılarında ise 18 yıl komisyon dışında kalmak cezası veriliyordu⁹⁰. Buna karşın Bizans kilise hukukunda eşcinsellerle ilgili çok fazla kanun yoktur. Ayrıca kilisenin önde gelen papalarının bu konu üzerinde söyledikleri sözler vardır. V. yüzyıl itibarıyla üzerine düşünülen eşcinsellik konusu ileriki yüzyıllarda pek üzerine düşülen bir konu olmamıştır. Fakat hayvanlarla ilişkiye girmek Bizans imparatorluğunun ilk yıllarında oldukça üzerine düşülen bir konu olmuştur. Nitekim hayvanlarla yatan kişilere ağır cezalar veriliyordu. Kilise papalarından olan Aziz İoannes Khrysostomos'un aktardığı şu sözler bize İmparatorlukta hayvanlarla ilişkiye giren kişiler hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir; *“Söyle bana, kadınlarla yatmak mı daha zevkli, erkeklerle yatmak mı daha zevkli? Kadınlarla yatmak mı yoksa katırlarla yatmak mı? Çünkü doğaya aykırı olan bu edimler, hem kadınları küçümsemekte hem de bu şekilde*

⁸⁸ Angeliki E. Laiou, “Arzu, Aşk ve Delilik, Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişki”, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 182.

⁸⁹ Angeliki E. Laiou, a.g.m., s. 181.

⁹⁰ Angeliki E. Laiou, a.g.m., s. 184.

*ilişkide olan birçok erkek bilinmektedir*⁹¹.” Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Bizans toplumu daha erken dönemlerde dahi sosyal açıdan büyük bir çöküntü içerisindeydi. İnsanlar zenginlik içerisinde ne yapacaklarını şaşırırken, fakirler, köleler, köylüler vb gibi alt tabaka kabul edilen insanlar açlık sınırında hayatlarını devam ettirmeye çalışıyorlardı.

Buna karşın yüksek tabaka arasında yine de bu suçun işlenmesinde ki en önemli etken, bu konu üzerine çıkarılan yasaların genelde normal sınıftaki vatandaşları ilgilendiriyor olmasıydı. Üst kademedeki kişiler bu yasalara uymak zorunda değildi. Kilise ile soylular arasında daha doğrusu devletin ileri gelenleri arasında yapılan zımnî bir anlaşma neticesinde kilise soyluların zina yapması ile ilgili günahını yok saymıştı. Eş aldatma Bizans toplumunda her zaman kabul edilmişti. Çünkü zina tensel günahlar bakımından en hafif olanı sayılıyordu. Nitekim bir kadın eşinin başka bir kadınla birlikte olduğunu ispatlayamayacağından bu günah evlilik kurumuna karşı büyük bir tehdit olarak görülüyordu. Günah çıkarma ile ilgili kanunlarda bu günahın hafifletilmesine neden oluyordu. Bu da insanları zinaya itiyor ve bunun gibi bir suçu işlemekten alı koymuyordu. Tabii olarak bu durumda ezilen ya köle, ya düşkün durumda olan kadınlar ya da paraya ihtiyacı olan insanlar oluyordu. Birçok patrik dört eşliliği kınarken, eşlerin birbirlerini aldatmasının toplumca normal olduğunu söylüyorlardı. Bu aldatma ister komşusuyla oluyor, ister kölesiyle oluyor ya da tanımadığı bir kimseyle de olabiliyordu⁹².

Sosyal hayatta köleliğin bir başka boyutu ise ekonomik hayat için gerekli olan ihtiyaçları karşılamada en önemli insan gücü kaynağını teşkil etmesidir. Nitekim Bizans imparatorluğunun en güçlü dönemlerini yaşadığı Justinianus dönemi içerisinde, bu insan gücüne daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Çünkü İmparator Justinianus, yapmış olduğu seferler neticesinde, bu seferlerin ekonomik yükünü kaldırabilmek için birçok vergiye de ihtiyaç duymuştu. Bu amaç doğrultusunda çıkardığı vergilerin toplanmasına çok dikkat ediyordu. Fakat yönetimi ele aldığı dönem içerisinde imparatorlukta rüşvet çok yaygındı. Vergiler tam manası ile toplanamıyordu. Eldeki gelir gittikçe azalıyor buna karşılık savaş masrafları artıyordu. Bu dönem içerisinde (M.S. 6. yüzyıl başları) İspanya topraklarından,

⁹¹ Angeliki E. Laiou, a.g.m., s. 191.

⁹² Angeliki E. Laiou, a.g.m., s. 185.

Afrika toprakların, Balkan topraklarından, Persia topraklarına kadar her alanda savaş yapılıyordu. Bu yapılan savaşların ekonomik yükünü kaldırmak için sürekli halktan vergi alınıyordu. Devlet kendi topraklarında ise, ele geçirmiş olduğu esirleri ve köleleri çalıştırıyordu. Sosyal hayat tamamen bu savaşlara adapte olmuştu. Halkın her kesimi bu yapılan savaşlardan bıkmıştı ama ellerinden gelen bir şey yoktu. Bunun için bir kez kölelerden köylülere, lonca sahiplerinden aristokrat tabakaya kadar herkes bu duruma isyan ettiyse de (Nika isyanı), bundan da bir sonuç alınamamıştı. Sosyal hayatta köleler kadar efendilerde bu durumdan bıkmıştı. İmtiyaz vermeyi seven Justinianus ise, devletin bu kötü gidiş hatına bir dur demek amacıyla hızlı bir idari ve sosyal kalkındırma faaliyetlerine girişti. Binaenaleyh çifte ıslahatlara yaptı. Nazır Tribonien'e büyük yetkiler vererek bir kanun kitabı oluşturmasını istedi. 528 yılında çıkarılan bir kanun ile Hadrianus döneminden itibaren çıkarılan kanunlar bir mecmua halinde toplandı. Bu mecmualar 529 yılında Justinianus kanunnameleri olarak neşir olundu. Bu neşir olunan kanunnameler 534 yılında Justinianus'un kendi kanunlarını da içerecek bir şekilde yeniden neşir olundu ve bu kanunnamelere Corpus İurus Civilis denildi. Bu çıkarılan yeni kanunname İstanbul, Beyrut ve Roma'daki hukuk okullarında yeni hukuk kitabı olarak kabul gördü. Çıkarılan bu hukuk kanunlarının güvencesi kanunla sağlandı. Bu çıkarılan yeni hukuk kitabı ortaçağ Avrupa hukukunun temellerini oluşturmuş oldu⁹³.

Justinianus bu yaptığı faaliyetlerle de yetinmeyerek, parayla makamların alınmasını men etti. Lüzumsuz memuriyetleri kapattı. Kayırmacılığı önlemek için birçok vilayette önlemler aldırdı. 532 yılında kısmen yakılmış olan İstanbul'u yeniden büyük bir ihtişamla yapan Justinianus, bununla da yetinmeyerek, birçok şehirde yollar, köprüler, hanlar, tiyatrolar, kiliseler ve benzeri gibi mimari faaliyetler yaptırdı. İmparatorluğun sanayi zenginliğini ve ticaretini artırmaya çalışıyordu. Fakat yapmış olduğu uzun soluklu savaşlar, Nika ayaklanması gibi çok kanlı ayaklanmalar imparatorluğun Justinianus'dan sonra çok zor bir duruma düşmesine neden olmuştu. Dahaki Herakleios hanedanı başa gelene kadar⁹⁴. Nitekim daha bu döneme gelene kadar Bizans imparatorluğu birçok olaylar atlatmış, başa gelen hükümdarlar

⁹³ Charles Diehl, Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev, Teyfik Bıyıklıoğlu), Dün ve Yarın Yayınları, İstanbul, 1937, s. 38-39.

⁹⁴ Charles Diehl, a.g.e., s. 41.

yeteneksiz olmuş ve halkta tabi olarak bu yapılanlara karşı sessiz kalmamıştı. Bu açıdan bakıldığında Bizans sosyal hayatında kolaylıktan ziyade zorluklar artmış bundan dolayı da normal vatandaşlar gibi kölelerde bu durum karşısında ezilen kısım olmuştur. Buna verilebilecek en iyi örnek 572–591 yılları arasında Bizans imparatorluğunun doğu sınırları içerisinde yapmış olduğu savaşlarda, Ermeniler, İranlılar ve bir kısım Türklerin zarar görmesi ve ele geçirilen bu insanların ya köle olarak satılması ya da tecrit edilmesiydi. Bunlar arasında özellikle Ermeniler, Pers-Bizans savaşları yüzünden çok etkilenmiş olan ve Bizans toplumunun büyük bir kısmını oluşturan topluluktu. 578 yılında Perslerin büyük bir saldırısı sonucu bu ermeni topluluklarından 10,090 kişisi tecrit edilerek Kıbrıs bölgesine sürüldü⁹⁵. Bu ve bezeri gibi sosyal hadiseler Bizans imparatorluğunda insanların sosyal statülerinden sürekli bir değişime neden oluyordu. Ama değişmeyen bir olgu varsa o da zenginlerin ve aristokrat tabakanın durumuydu. Farklı bir ülkede ele geçirilen normal bir vatandaş, Avrupa ya da Akdeniz suları içerisindeki diğer bir ülkede köle olarak satılabiliyordu. Bu hadise de sürekli insanları şüphe içerisinde bırakmıştır. Bu gerçekleşen olaylar ise daha çok sınır bölgelerinde gerçekleşiyordu.

Avrupa topraklarında ise Batı Romanın yıkılmasıyla (M.S.476) beraber oluşan Küçük krallıklarda da durum bundan farklı değildi. Köleler en alt tabakada iken, sosyal statü olarak köylüler kölelerin hemen üzerinde bulunuyorlardı. Ama kölelerle köylüler arasında sadece bir özgürlük ayrımı vardı. Her iki statüdeki insanlar toplum içerisinde asilzadeler tarafından hemen hemen aynı görülüyorlardı. Bundan dolayıdır ki V. yüzyıl itibariyle serflik sistemine geçişte Avrupa toplumları çok zorlanmamıştır. Nitekim Bizans Konstantinopolis’inde yoksullar ve köleler için her zaman başını sokacak bir yer bulmak kolay değildi. Özellikle kış aylarında kuzeyden esen karayel rüzgârına karşı yoksulların korunması için imparator Mese’de ki sur diplerine tavanı alçak tahtalar çaktırırdı. Bu şekilde yoksulların buralara gelip sığınmalarını sağlardı⁹⁶. Ayrıca İmparatorluğun başkenti olan Konstantinopolis’in kuruluş yıl dönümü olarak kabul edilen 11 Mayıs günü, başkentte herkese bedava erzak dağıtılırdı. Bu büyük bir törenle yapılan bir olaydı. Bundan normal köylüler gibi kölelerde faydalanabilirdi.

⁹⁵Ernst Honigman, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, (Çev, Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s. 21.

⁹⁶Michel Kaplan, a.g.e., s. 81.

İmparatorluğun en önemli özelliklerinden biriside yoksul halka bedava ekmek dağıtmasıdır⁹⁷. Fakat bunun aynısını Avrupa içlerinde kurulan Vandallarda, Vizigotlarda, Franklarda, Germenlerde vb gibi toplumlarda görmek imkânsızdı. Çünkü bu toplumlarda hem ekonomik yapı bu kadar kuvvetli değildi hem de bu toplumlar içerisinde Feodal yapı oluşmaya başlamıştı. Ayrıca bu toplumlar için önemli bir unsuru olan büyük toprak sahipleri, bunu yapmaktansa, köylüleri ve yoksulları kendilerine muhtaç kılıp, yarı köleci bir sistemle çalıştırmak istemişlerdi. Bundaki amaç ise hem ellerindeki büyük toprakları rahatlıkla işlemek hem de çalıştırdıkları insanlara ne para, ne giysi, ne de toprak vermektir. Ama bunun karşılığında bu çalıştırdıkları kişilere, eğer önceden ellerinde olan bir toprak varsa bunu işleme hakkı sunarlardı. Bu konuyu ileriki bölümlerde ele alacağımızdan burada bu konuya yer vermeyeceğiz. Fakat şunu söyleyebiliriz. Bu Germen toplumlarında efendiler elleri altındaki kölelerine ve serflerine sahip çıkmak zorundaydılar. Çünkü köle ve serf sahibi olan efendiler, kendilerine ait olan kölelerine ve serflerine sahip çıkmazlarsa ve kendi kölelerini, ticari ya da başka amaçlar doğrultusunda köle kaçırmak isteyen tacirlerin elinden kurtarmak istemezlerse, bundan dolayı efendiler, köleleri ve serfleri üzerindeki haklarını kaybetmiş olurlardı. Buna mukabil köleler ya da serfler bu şekilde kendilerine başka bir efendi edinmiş olurlardı. Burada asıl karlı çıkan ise, köleleri kaçırap, köle ticaretinden servetler kazanan köle tüccarlar olmuştu. Köle tüccarları özellikle bu erken ortaçağ dönemlerinde çok büyük köle transferleri yapmışlardı. Bu olay erken ortaçağın her döneminde gözlemlenen bir olguydu. Bundan dolayı kölelerin bu durumlara düşmesini engellemek görevi efendilerine düşüyordu ve bu sayede köleler ve serfler kendi can ve ırz namusunu bir nebze de olsa güvence altına almış oluyordu⁹⁸.

Son dönem Roma imparatorluğunda, Bizans imparatorluğunda ve Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Avrupa topraklarında ve Kuzey Afrika'da kurulan Germen krallıklarında (Vizigotlar, Vandallar, Ostrogotlar, Franklar, vb) Hıristiyanlık dinine bağlı olarak oluşan manastır sistemleri, sosyal hayat üzerinde büyük bir etkide bulunuyordu. Nitekim Roma İmparatorluğunda ve Bizans toplumunda Hıristiyanlığın yayılması sırasında ilk manastır keşişleri, III. yüzyıl

⁹⁷ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 89.

⁹⁸ Bernd Fuhrmann, Das Mittelalter, Theiss Presse, Mannheim, 1998, s. 13.

sonlarında görülmeye başlanmıştı. Bu keşişler dünyadan el etek çekip, toplumdan uzakta inzivayi bir hayat içerisinde dua ve ibadet yoluyla Tanrıyı arama yoluna gitmek istemişlerdi. Bu olgu Hıristiyanlığın ilk yıllarında ortaya çıkmıştı. İnziva yolunu seçen kişi, münzevi ya da ερημος (=erenos/ çöl ıssızlığında yalnız yaşayan) olarak tanımlanmıştı. Mısır'da Hıristiyanlığın ilk yıllarından itibaren, münzevi yaşam yaygın olmasına karşın, IV. yüzyılda Aziz Pachomios (öl. 346), kapalı duvarlar arkasında ortak bir yaşama biçimiyle, Doğu ve Batı manastır kurumunun temelini atmıştır. Bu şekilde tam manası ile manastırların oluşumları tamamlanmıştı. Birde Pachomian Kuralları, 404 yılında Kilise Babası Geromius tarafından Kopt metinlerinden Latinceye çevirisi yapılarak, Mısır'da İskenderiye yakınlarındaki Metanoia Manastırı'nda kullanılmaya başlanmıştı. Bu metinlerin çevrilmesiyle birlikte münzevi yaşamda gereksinim duygularının köreltilmesi, servet, cinsellik, ihtiras gibi dünyevi duygulardan arınmayı içeren ruhani akımların kabul edilmesi fikri benimsenmiş ve bu fikrin oluşmasında bu Kopt metinleriyle birlikte Yahudi dini ve pagan antikeside etkili olmuştur⁹⁹.

Fakat insanların inzivaya çekilip keşiş yaşamını benimsemeleri, Tanrı sevgisini kazanmaktan çok, sisteme karşı bir tür protesto olarak kabul edilmişti. Çünkü Manastırlara başvuran aileler, toplumsal yükümlülüklerden kaçan asker kaçakları, tembeller ve yaşamaktan usanmış kişiler, eziyetlerden bıkmış olan köleler, köylüler ve serf konumundaki yarı özgür insanlar bir ayırım gözetilmeksizin manastırlara kabul edilmişlerdi¹⁰⁰. Savaşlar, yoksulluk, vergi sömürüsü, yasal bozukluklar, yolsuzluklar, her türlü cürüm içinde olan insanlar, eziyetten bıkmış olan köleler, İmparatorluğun doğusunda manastır yaşamının benimsenmesine neden olmuştur. Fakat Batı Roma imparatorluğunda ve Avrupa sınırlarında kurulan Germen krallıklarında bu tam manası ile böyle kabul görmüyordu. Bir efendi Frank manastırına sığınan kendi kölesini zor kullanmadan geri alabiliyordu. Ve manastırlardaki keşişler buna bir şey diyemiyorlardı. Fakat efendi kendi kölesini manastırdan geri aldıktan sonra kendisinden kaçtığı gerekçesi ile rahatlıkla öldürebiliyordu. Buna mukabil üretime dönük olmayan düşünceyi ve münzevi yaşamı

⁹⁹ Sema Doğan, "Ortaçağ Manastır Sistemi", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.20, S. 2, Ankara, 2003, s. 74.

¹⁰⁰ Sema Doğan; a.g.m., s.76.

engelleme isteği, manastırların üretici yaşayla bütünlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştı. Böylece kilise denetiminde manastır örgütlenmeleri hazırlanmıştı. Bizans'ta manastırların en büyük gelişme gösterdikleri dönem, 5.-7. yüzyıllar arasındadır. Bizans imparatorluğu manastırların kurulmasını hem dinsel, hem de siyasal açıdan uzun bir süre desteklemiş olmasına karşın, daha sonraları imparatorlar, Kilise ile manastırların fazla mal mülk sahibi olmalarının devlet için tehlike oluşturduğunu görerek kimi kısıtlamalar getirmiştir. Örneğin, tarikatlara girme özgürlüğü sınırlanmış, devlet görevlilerine kilisede makam sahibi olmaları yasaklanmış, askerlik hizmeti yapılmadan manastıra girilmesi önlenmiştir. Şunu da söylemek gerekir ki manastırlarda fazla toprak sahibi olunca, bu toprakları işlemek için birçok köle ve serf edinmişlerdir. Bunda da bir sakınca görmemişlerdi¹⁰¹.

IV. yüzyıl içerisinde Avrupa toplumlarının oluşmaya başlaması, Roma imparatorluğunun son 75 yılını yaşaması, Doğu Roma imparatorluğunun kurulması, Germen kavimlerinin kendi krallıklarını kurması ve Türklerin Avrupa topraklarına yerleşmeleri bu dönem Avrupa insanını oldukça sıkıntılı durumlara sokmuştu. Sosyal hayat kalmamıştı. Ekonomi tamamen mahvolmuştu. İnsanlar hangi yönetim altına gireceklerini şaşırılmıştı. Birde sürekli savaşların olması bu durumu daha da kötüleştiriyordu. Kısacası Avrupa IV. yüzyıl itibariyle büyük bir oluşum içerisinde girmiş ve bu oluşumu ancak VI. yüzyılın sonlarında tamamlayabilmiştir. Fakat bu kötü gidiş hat içerisinde en çok ezilenler normal sınıflara mensup olan insanlar ve kölelerdi. Zenginler ellerindeki toprakları büyütürken, kiliseler ve manastırlar konumlarını daha da kuvvetlendirmişlerdi. Kurulan feodal yapılarda bu olguyu desteklediğinde ne soylu aileler ne de din adamları bu durumdan etkilenmişti. Durum bu şekildeken Bizans imparatorluğunda büyük bir imparatorluğun uzantısı olma neticesinde bazı iyileştirmeler yapılabiliyordu. Buna en iyi örnek olarak imparatorluk içerisinde evsiz bebekler için, yoksullar için, yetimler için, yaşlılar için, hastalar için ve fakirler için ayrı ayrı barınma evlerinin yapılması verilebilir. Ayrıca imparatoriçe Theodora (Justinianus'un eşi) fahişelik yapıp ta sonradan bu işi bırakanlar içinde bir sığınma evi kurması da bir örnek teşkil eder¹⁰². Bizans imparatorluğunda sosyal

¹⁰¹ Sema Doğan, a.g.m., s. 75.

¹⁰² Evelyne Patlagean, "Yoksullar", Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, S. 17, İstanbul, 1999, s. 138.

durum üzerinde yapılan bir başka yenilik ise Bizans hipodromda yapılan yarışları her tabakadan insanın izlemesiydi. Bu Roma ve sonradan kurulan Germen kavimlerinde olmayan bir olguydu. Yarışlar İstanbul'un kuruluş tarihi olan 11 Mayıs'ta, paskalya ve bahar bayramlarında ile Hıristiyanlığın diğer önemli kutsal günlerinden sürekli olarak düzenlenirdi. Bu yarışlara efendileri ile birlikte köleleri gelebilir, kadınlarla erkekler aynı yerde yarışları izleyebilirdi. Ancak Konstantinopolis Hipodromunun bir özelliği vardı ki herkes bilet alacaktı ve herkes tuttuğu takımın safında bulunacaktı¹⁰³.

Bu yapılan sosyal iyileştirmeler dahi halkın çekmiş olduğu gerçek sıkıntıları saklayamıyordu. Nitekim miladi V. yüzyıldan çıkılırken artık penesler o kadar kötü duruma düşmüşlerdi ki, kendileri ptochos sınıfına dâhil olmaya başlamışlardı. Yaşlıların, öksüz kalmış çocukların ve sakatların kendi ihtiyaçlarını karşılamaları imkânsız hale gelmişti. Bunun yanında kötü beslenme, hastalıklar ve sakatlıklar zayıf olanların yaşama şansını sıfıra indiriyordu¹⁰⁴. Birde 539 yılında çıkarılan bir yasa ile 50 solidusu olmayan bir kişinin yargı önünde şahit olması ve ifade vermesi yeniden yasaklanmıştı. Bunun tek istisnası vardı oda işkence altında ya ifade vermek ya da üçüncü bir kişinin kefaletiydi¹⁰⁵. Bu ve benzeri gibi faaliyetler zamanla köle isyanlarını ve sosyal patlamaları beraberinde getirmişti. Çünkü Bizans başkentinde VI. yüzyılda bir milyon insan, hep birden Romalıym demekle birlikte, çok dilli kabilelerden oluşuyordu. Ermeniler, Süryaniler, Mısırlılar, Yahudiler, Trakyalılar, Slavlar, Cermenler ve elbette Yunanlılar bu nüfuzu oluşturuyordu¹⁰⁶. İşte bu sıkıntılardan kurtulma isteyen bu ayrı toplumlar zoru gördükleri zaman kendi kimliklerine sığınıyorlar ve isyanlar başlatabiliyorlardı.

Bu erken ortaçağ toplumları için eğlence önemli bir sosyal aktiviteydi. Nitekim her kurulan yeni toplum kendi kültürleri ile beraber Roma imparatorluğundan altıkları kültür birikimlerini bir araya getirerek büyük eğlenceler düzenlemişlerdi. Bu eğlencelere her türden insan katılabiliyordu. Zenginler, aristokrat tabakadan insanlar, imparatorlar, krallar, köylüler ve köleleri aynı alan içerisine toplayan bu eğlenceler sosyal hayat içerisinde önemli bir toplumsal kaynaşma

¹⁰³ Seza Sinanlar, Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine Atmeydanı, Kitap Yayınları, İstanbul, 2005, s. 27.

¹⁰⁴ Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 130.

¹⁰⁵ Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 135.

¹⁰⁶ G.L. Seidler, Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni, (Çev, Mete Tuncay), Özne Yayınları, İstanbul, 1999, s. 11.

sağlıyordu. Çünkü Hipodromda köle hür, zengin fakir herkes gelebiliyordu¹⁰⁷. Bizans imparatorluğunda tarihçilerin anlattıklarına göre arenada dövüşen gladyatörlerin taraflarını tutanlar ikiye ayrılmışlardı. Bunlar sirkteki dövüşçülerin renklerine göre yeşiller ve maviler diye adlandırılıyordu. Başlangıçta profesyonel sporculara karşı duyulan sempati ve antisempati ilerde, hiziplerin oluşumuyla beraber iki ayrı parti halini almıştı. Hiziplerin ayrı örgüleri ve imparatorluk sarayında temsilcileri vardı. Her iki partinin taraftarları sirkte ayrı yerlerde otururdu ve ayrı elbiseler giyerlerdi¹⁰⁸. Bugün ki Atmeydanı denen alan Bizans döneminden kalma olan ve İstanbul'un en eski Bizans yapısı olan Hipodromun bulunduğu yerdir. Antik dünya halklarının katıldığı eğlenceler arasında kendine has bir yeri olan araba yarışlarına mekan olan Hipodromlar, temelinde antik Yunan şehirlerinde ki, Stadion'ları barındırmaktadır. Heyecanı içinde olan bu oyunları, toplumun her kesiminden insanlar heyecanla izlerlerdi. Roma imparatorluğu döneminden, hipodromlarda sadece araba yarışları yapılmadı. Bunun yanı sıra, dans gösterileri, vahşi hayvanlarla savaşlar, çeşitli akrobasi hareketleri ile tamamlanan hipodromlar artık Roma döneminde "circus" olarak atlandırılmaktaydı. Nitekim Roma kendindeki Circus Maximus, Antakya'da ki Antakya hipodromu ve İstanbul'da ki hipodrom bu eğlencelerin yapıldığı en önemli hipodromlar arasındaydı¹⁰⁹. Bunun yanında başlıca ahlaksızlıkların merkezi yine Hipodrom ve Tiyatrolar olmuştu. Tarihte hiçbir kavim Bizanslıların Hipodromda yapmış oldukları gösteriler kadar canlı ve şaşalı gösteriler yapamamışlardı. Hipodromda arabalarla yapılan yarışları kazanan sürücülerini o günün kralı ilan edilirdi. İmparator onları tebrik eder, hükümet adına bu şahısların heykelleri dikilirdi. Bu yarışlar namına halk birbirine düşmanmış gibi giriyor ve kan akıtıyorlardı. Yeşiller ve Maviler zamanla lonca ve partiler haline gelmişti. Ayrıca şehirde bir nevi milis asker konumundaydılar. Zamanla bütün imparatorlukta iki büyük güç unsuru olmuşlardır. İşte bunların gelişim süreci Justinianus döneminde başlamıştı. Fakat bu sosyal gelişimlerde en etkili olan kesim kurulan partiler, loncalar, fakirler, köylüler ve kölelerdi¹¹⁰.

¹⁰⁷ Seza Sinanlar, a.g.e., s. 15.

¹⁰⁸ G.L. Seidler, a.g.e., s. 46.

¹⁰⁹ Seza Sinanlar, a.g.e., s. 9.

¹¹⁰ Reşat Ekrem, Bizans Tarihi, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1934, s. 27.

Avrupa'da kurulan Germen kavimleri genelde Roma toplumundan etkilendikleri için Roma hukukuna dayanarak köleleri normal bir insan saymayıp, bir mal konumunda düşünmüşler ve köleleri bir üretim aracı gibi kabul etmişlerdi. Bu bağlamda bakılırsa ortaçağ Batı toplumunda iki türlü kölelik vardı. Birincisi özel köle konumunda olan ve kişilerin mahiyetinde tarım ve atölye işlerinde kullanılan kölelerdi. İkincisi ise devletin köleleri olan ve belediye işlerine bakan kölelerdi. Birde bunların yanında gladyatörler denen ve devlet tarafından köle olarak alınıp, özel eğitimler sonucunda savaşçı olarak yetiştirilen, özel eğlence günlerinde birbirleri ile ölümüne dövüştürülen kişiler vardı. Bu köleler Bizans eğlence hayatındaki anlayıştan farklı olarak, birbirlerine karşı eğlence amaçlı dövüştürülüyordu. Ve bu dövüş ölümüne oluyordu. Zamanla bu anlayış batı toplumu içerisinde kalkmıştı. Bunun yerini daha çok kılıç, kalkan, mızrak vb gibi silahlarla yapılan oyunlar almıştı. Tabii olarak bu işte tehlikeliydi ama sonunda ölüm yoktu¹¹¹. Fakat toplum içerisinde bir köle yahut serf konumunda olan bir köylü suç işlerse ve bu suçun cezası ölümse bunu halk arasında tiyatro, hipodrom vb gibi yerlerde yaparlardı. Buna verilebilecek en iyi örnek Bizans imparatorluğunda bu ve benzeri gibi yargı ve infaz olaylarının açık havada da yapılıyor olmasıydı. Bunun için en iyi mekan olarak Hipodrom seçilmişti. Hipodromda ilk açık infazı gerçekleştiren ise İmparator Valens (M.S. 364-378) olmuştur. Ama en fazla açık infazın gerçekleştiği dönem İkonoklazm dönemi olarak da adlandırılan tasvir kırıncıların olduğu 7. yüzyıl içerisinde yapılmıştır¹¹².

I:2: Kölelerin Sosyal Statüsü

Tarihin her devresinde görülen sosyal tabakalaşma, nasıl ki, Mısır uygarlığında var olduysa, Yunan ve Roma dünyasında da vardı ve bu sosyal birikim bu topluluklardan Germen kavimlerine ve Bizans dünyasına, oradan da yeniçağ ve yakınçağ dünyasına geçmişti. İlk sosyal tabakalaşmanın yaşandığı Mısır dünyasında sadece Fravun ve halkı arasında sosyal bir uçurum yaşanırken, Yunan dünyasına gelindiğinde durum daha da vahim bir hal almıştı. Nitekim M.Ö. 318 yılında özgürlük ile yurttaşlık kelimesi dahi eş anlamlı bir kelime olmaktan çıkmıştı. Roma siyasi düzeni içinde, tam haklara sahip yurttaşların yanında, farklı durumlardaki kişilerde

¹¹¹ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e, s. 48-49.

¹¹² Seza Sinanlar, a.g.e., s. 34.

varlıklarını sürdürmüşlerdi. Bu yeni sosyal statü gereğince açık olarak, hukuki düzen köleyi özgür kılma yetkisini, onu Roma yurttaşı durumuna getirme yetkisinden soyutlamıştı. Köle Latin ya da yabancı durumunda olabiliyordu. Cumhuriyet Roma'sının ileriki yıllarında yasalarla, Romalılar özellikle bunu yapmışlar, kölelerin efendileri tarafından azatlaşması yetkisini kaldırmışlardı. Bundan ki amaç tamamen Roma vatandaşlık sistemini korumak ve azatlıların sayısının artmasını engellemektir. Krallık dönemi Roma'sında da yurttaşlık ile özgürlük arasındaki bağıntı nedeniyle birçok sorunlar yaşanmıştı. Romalılar bunu Pön savaşlarında ve M.Ö. II. yüzyılda çıkan köle isyanları sırasında anlamıştı. Nitekim M.Ö. II. yüzyılda Roma imparatorluğunda azatlandırma işlemi çokça yapılmaktaydı. Fakat yapılan bu iyileştirmeler dahi kölenin sosyal statüsünde bir değişikliğe sebep olmuyordu. Köle, Roma dünyasında ne ise Roma imparatorluğu yıkılana kadar (M.S. 475) aynı kalacaktı¹¹³. Değişen bir tek şey vardı o da Roma yıkıldıktan sonra kurulan Avrupa kavimleri içerisinde oluşan serflik sistemiydi. Fakat biz bu konuyu ileriki bölümlerde ele alacağımızdan burada bu konuya değinmeyeceğiz.

Her çağın kendisine ait olan bir özelliği vardır. Ortaçağın da kendisine ait olan en önemli özelliklerinden bir tanesi, sistem bakımından efendi ve hizmetkârı arasında hem toplumsal sınıf olarak hem de ekonomik gelir olarak kesin bir ayrımın bulunmasıdır. Ortaçağ sınırları içerisinde kesin bir şekilde kabul gören bu sınıfsal statülerdeki ayrım, Roma imparatorluğundan daha doğrusu ilkçağ Akdeniz dünyasındaki toplumların ortaçağ toplumlarına bıraktığı bir mirastır. Erken ortaçağ olarak atlandırabileceğimiz III. – VI. yüzyıllar arasında işte bu ortaçağ Avrupa kavimlerinin temelleri atılmış, statüsel olarak insanlar, bu dönem içerisinde nasıl ki Roma ve Pers dünyasında değerlendirilmişse aynı şekilde kurulan bu Avrupa Germen topluluklarında ve Bizans'ta da kabul görülen bir sosyal sistem olmuştur. Nitekim bazı insanlar Roma imparatorluk kanunlarına göre doğan insanlar ya köle ya da özgür olarak doğarlardı. Köle olarak doğanlar başkalarının kontrolü altında yaşamak zorundaydılar¹¹⁴. Köle olarak yaşayanlar diğer özgür insanların, ebeveynlerinin ve efendilerinin kontrolü altında oldukları için bir mal statüsünde görülmüşler, budan dolayı da efendileri bu insanların yemek ve giyinmek ihtiyacını karşılamışlardı. Son

¹¹³ Özcan Çelebican, a.g.m., s. 309.

¹¹⁴ Reşet Ekrem; a.g.e., s.23.

dönem Roma hayatında dahi bu şekilde bir köleci toplum hayatı vardı. Nitekim Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan Vizigotlarda, Germanlerde, Ostrogotlarda, Franklarda Vandallarda vb gibi Avrupa kavimlerinde de durum bundan farklı değildi. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki kurulan Avrupa Hun imparatorluğunda böyle bir durum yoktu¹¹⁵.

Köleler, Avrupa'da III. - VI. yüzyıllar içerisinde kurulan bu German kavimlerinde ortak bir özellik olarak, efendilerinin kontrolünde olan kişiler olarak kabul edilmişlerdi. Bu kurulan yeni krallıklar içerisinde efendiler, kendilerine ait olan köleleri üzerinde tam bir sömürü hakkına sahip olduğuna inanıyordu ve bu hakkı kralın koyduğu kanunlardan aldığını biliyordu. Bu toplumlar içerisinde kölelerin hayatlarını idame ettirmeleri tamamen efendilerine bağlıydı. Köleler efendilerinin sahip olduğu topraklarda yaşamak zorundalardı. Bu toplumlar içerisinde yaşayan efendiler, kralın koydukları kanunlara göre bir suç işlemek şartıyla kölelerini öldürebilirlerdi ve bir hak olarak efendiler, kölelerinin kendisini savunmak amacıyla yaptığı her türlü savunma düşüncesini yok sayabilirlerdi¹¹⁶.

III. - VI. yüzyıllar içerisinde var olan Avrupa German topluluklarında kabul edilen ana hukuk biçimi Roma Hukuk bütünlüğüydü. Bu bağlamda bakıldığında Bu German kavimleri hukuksal bütünlüklerini tamamen Roma hukukundan almışlardı. Çünkü kendilerine ait olan hukuksal bütünlüklerinin temelini yapabilecekleri bir alt yapıları yoktu. Bu bağlamda bakıldığında kendilerine ait olan köleleri köle statüsüne sokabilmek için yine, Roma hukukundan faydalanmışlardır. Roma hukukundan aldıkları kanunsal bütünlüklere göre bir köle olabilmek için kölenin, köle bir kadından doğması gerekiyordu. Ayrıca Herhangi bir nedenden dolayı (Mesela borçlu olarak satılma) bir insan köle durumunda düşebilirdi. Bu topluluklar içerisinde yapılan savaşlarda ele geçirilen her esir, köle olarak kullanılabilirdi. Ağır cezalara çarptırılmış olanlar insanlar köle statüsüne girebiliyordu. Askerlik görevinden bile bile kaçanlar köle durumuna düşen insanlarda ya köle olarak cezalandırılır ya da idam edilirdi¹¹⁷.

¹¹⁵ Tribonian, Codex Justinianus- The Institutes, (İngilizceye Tercüme Eden, Oliver J. Thatcher), Title VIII.

¹¹⁶ Tribonian, a.g.k., Title VIII-1.

¹¹⁷ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 16.

Bu dönemler içerisinde yaşayan toplumların kesin nüfus sayısını söylemek imkânsızdır. Erken ortaçağ sınırları içerisinde yaşamış olan tarihçilerin kroniklerinden öğrendiğimiz nüfus sayıları ise ya katliamlar sonucunda ölen, ya da esaret ve açlık altında ölen insanların sayısını vermektedir. Bu şekilde ortaçağ döneminde özellikle erken ortaçağ sınırları içerisindeki katliamları ve yaşanan diğer faciaları bize aktaran kronikçilerin amacı bize o dönemin nüfus sayısını ulaştırmak değildi. Asıl amaçları o dönem içerisinde yaşana bu faciaların boyutunu bize göstermekti. Erken ortaçağ dönemlerinde elimize geçen kaynaklar sayesinde azda olsa bir nüfus tahmini yapabilmekteyiz. Bu tahminlere göre Miladi 6. yüzyıl itibariyle, Avrupa'nın genelinde 40 milyona yakın insan yaşamaktaydı. Bu insanların 17 milyona yakını Akdeniz ülkelerinde yaşarken, 6 milyonu Fransa topraklarında, 4 milyonu Almanya ve kuzey Avrupa topraklarında yaşıyordu. Bu nüfus paylaşımında 10 milyona yakın bir kısmı ise Balkan topraklarında barınıyordu. Genel olarak Avrupa topraklarında yaşayan bu nüfuzun sosyal statü bakımından büyük bir kısmını çitçi, serf ve köle olarak kabul ediliyordu ve buna bağlı olarak bizde erken ortaçağ dönemleri içerisinde her efendinin kendisine ait birçok hizmetkârı olduğunu rahatlıkla tahmin edebiliyoruz¹¹⁸.

Dini bakımdan da köleliğin statüsü vardı. Nitekim Yahudilikte köleler, harp ve satın alma ile ele geçirilebiliyordu. Hristiyanlık dininde de kölelik yasaklandırılmamıştı. Bütün kiliseler köleliğin varlığında ittifak etmişti. Cahiliye dönemi Arabistan topraklarında, savaşta esir alma, baskınlarla ele geçirile kimseler köleleştirildiği gibi, borcunu ödemeyenlerde köle konumuna sokuluyordu. Avrupa topraklarında da benzer şekilde kölelik statüsü oluşturulmuştu¹¹⁹.

Miladi olarak 476 yılı içerisinde geldiğimizde Avrupa ve Dünya tarihi için önemli bir olay olarak Batı Roma imparatorluğu tamamen düşmüş, Avrupa topraklarında yeni Germen toplulukları kurulmuş, Doğu Roma imparatorluğu ise yeni doğan bir güneş gibi, Doğu toprakları üzerinde açar olmuştu. Bu kurulan yeni krallıklardan ve imparatorluklardan sadece Doğu Roma imparatorluğu bin yıla yakın yaşamış ve Ermenistan topraklarından, Küçük Asya'da Fırat havzasına, Suriye, Mısır

¹¹⁸ Bernd Fuhrmann, a.g.e., s. 11.

¹¹⁹ Murat Sarıcık, Batı Kölelik Anlayışı Karşısında Osmanlı'da Kölelik, Cariyelik ve Harem, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 1999, s. 2.

ve bugün ki Bingazi topraklarını kaplayacak şekilde varlığını sürdürmüştü. Fakat şunu söylemek gerekir ki yönetim tarzı olarak tamamen Roma sistemleri üzerine kurulu bir yönetim tarzını benimseyen Bizans imparatorluğu, yapmış olduğu yasal düzenlemeleri ve kendi bünyesinde kabul ettiği sosyal hayattaki toplumsal statüleri tamamen Roma sosyal ve hukuksal alanında miras almıştı. İmparatorluk din mefhumu olarak Ortodoks Hıristiyanlığını seçmiş, medeni yapı olarak artık tam bir şark imparatorluğu olduğunu kabul etmişti¹²⁰. Ama Bizans imparatorluğunu sağlam temeller üzerine oturtan en büyük hükümdarlardan bir tanesi İmparator Justinianus'du. Justinianus'un Makedonyalı bir köylünün çocuğu olarak İstanbul'a gelmesi, aslen bir Slav olup, küçük yaşta İstanbul'da bir akrabasının yanında Roma kültür ve terbiyesi almış olması, yapacağı işlerden, savaş taktiklerine ve diğer yönetim tarzlarına kadar her alanda epey bilgi edinmesi bize bir köylünün yani bir serfin (yarı köle) dahi ne kadar büyük mertebelere çıkacağını göstermekteydi. Fakat bu sistem Avrupa'da kurulan bir Frank krallığında, Vizigotlarda, Vandallarda vb gibi kavimlerde asla görülmemişti. Çünkü bu topluluklar içerisinde bir aristokrat tabaka vardı ve serfleri ya da köleleri bırakın bir normal vatandaş dahi bunu yapamazdı. Avrupa Hun imparatorluğunda ise bu sistemin genelde babadan oğla geçmesi, Bizans imparatorluğuna bu topluluklardan ayrı bir özellik kazandırmıştı. Bu şekilde Bizans imparatorluğunda örnek verebileceğimiz bir diğer şahsiyet ise Justinianus'un eşi olan Theodora'dır. Bu kadın bir eğlence kadını olmakla, zamanla güzelliği nedeniyle en alt tabakadan imparatoriçeliğe çıkabilmişti¹²¹. Buradan da anlaşılacağı üzere Bizans imparatorluğunda sosyal statü ne olursa olsun her zaman yüksek bir mertebeye çıkmak için bir şans vardı. Fakat şu da vardı ki sosyal statü gereğince toplumun en alt kısmında olan köleler bu yolun açık olması biraz zordu. Ama köleler için köle olup da saray içerisinde hadımbaşılık yapmak, bir hadım köle olan Narses gibi ordu komutanlığında bulunmak gibi imkânları vardı.

Bizans imparatorluğunda önemli bir sosyal tabaka olan köleler ve fakirler her zaman kullanılmaya hazır bir araç olarak görülmüşlerdi. İmparatorluk hukukunca bunlar için yasalar çıkartılıyordu ama bu yasalar genelde zenginlerin, kilisenin ve köle sahibi efendinin lehinde oluyordu. Fakirlerde ise durum biraz daha değişikti.

¹²⁰ Charles Diehl, a.g.e., s. 21–22.

¹²¹ Charles Diehl, a.g.e., s. 25–26.

Nitekim fakirler, fakir olsa da özgür vatandaş konumunda sayılıyorlardı. Ama fakirlerin özgürlükten başka kölelerden bir farkı yoktu imparatorluk içerisinde. Nitekim 382 yılında çıkarılan bir yasa ile Bizans imparatorluğunda özellikle başkent Konstantinopolis şehrinde sağlığı yerinde olan kişilerin dilencilik yapmaları yasaklanmıştı. Bu çıkarılan kanunla birlikte imparatorluk sınırları içerisindeki fakirlik daha da artmıştı¹²².

İnsanlar yapılan savaşlardan bıkmış, ekonomik zorlukların daha da önemlisi vergilerin altında ezilmiş bir durumdaydı. Kölelerin sahip oldukları statü gereğince bu ağır yüklerin altında kalmamış ama efendileri için geçce gündüz çalışmak zorunda kalmışlardı. Nitekim Justinianus döneminde yapılan savaşların en önemlilerinden birisi Vizigotlar'ın Kartaca'dan çıkarılması ve Ostrogotlar'ın Roma ve İtalya topraklarından atılmasıydı. Fakat bu savaşlar sırasında efendilerinden kaçan köleler ve kolonlar, sahiplerince dikkatli bir şekilde takip edilmiş ve yakalandıklarında tekrardan toprağa bağlı olarak çalıştırılmışlardı¹²³. Bu ve benzeri gibi durumlarda köleler kaçamak teşebbüslerinde bulunabiliyorlardı. Çünkü özgür olmak demek kendi bildiğini yapmak demektir. Kendi kendinin efendisi olmak demektir ama ekonomik çıkarları için kendisine ihtiyacı olan efendi buna izin vermektense, kölesini öldürmeyi her zaman tercih etmişti. Statüsel bir izin olan bu köle öldürme olayı Avrupa'da bulunan her Germen krallığında olduğu gibi Bizans imparatorluğunda da vardı. Bizans imparatorluğunda bu gelenek, Pagan Roma imparatorluğundan gelmekteydi. Nasıl ki Roma imparatorluğunda bir köle sosyal statü bakımından en altta yer alıyorsa, Bizans imparatorluğunda da böyle kabul edilmişti. Şu da bir gerçek ki, Roma imparatorluğunda olduğu kadar Bizans imparatorluğunun kuruluş yıllarında olsun, yükseliş yıllarında olsun köleci toplum olma sıfatı Romalılar kadar yaygın değildi. Statü gereği Roma imparatorluğunun ilk zamanlarında kölelere aileden bir kişi gibi davranılmasına karşın, imparatorluk sınırları genişledikçe artan köle sayısı bu durumu değiştirmiş ve efendisinin yüzünü görmeyen toprak köleleri (Colonus) yaygınlaşmaya başladı. Bununla birlikte Roma toplumunda zevk ve sefa hayatı yaygınlaşınca kölelerde birer zevk aracı olarak kullanılması normal karşılanmıştı¹²⁴.

¹²² Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 134.

¹²³ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 75.

¹²⁴ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e, s. 47.

Sosyal statü açısından kölelere baktığımızda köleler sadece tarla işlerinde ya da ev ve sayar işlerinde çalıştırılan en alt tabaka insan sınıfı olarak görülmezdi. Bununla birlikte, köleler ordu içindedeki kullanılabiliyorlardı. Statü bakımından Roma ordusunun iki ana kısmını oluşturan sınıflardan birincisi Lejyonerler (*Legiones*) ikincisi ise yardımcı birliklerdi (*Auxilia*). Lejyonerler tamamen Roma vatandaşlarından oluşurken, Yardımcı birlikler Roma vatandaşı olmayan, Roma sınırlarında yaşayan ve Romalıların kölelerinden oluşan sınıftı. Bu iki sınıf tamamen Roma topraklarından uzaklardaki yerlerde karargâh kurmuşlar ve bu bölgelerdeki savaşlarda aktif rol oynamışlardı. Fakat M.S. I. asırdan sonra tüm Roma topraklarındaki insanlara Roma vatandaşlığı hakkı verilince, Lejyoner olmak sadece İtalya sınırları içerisindeki Romalılara tanınan bir hak olmuştu. Fakat bu durum yani İtalya içinden Lejyoner olma şartı bazen ihlal edilmişti. Bu ihlallerden ilki M.S. V. asır ortalarında meydana gelen Pannonia isyanında yapılmıştı. Bu isyanda Roma topraklarındaki azatlı kişiler, yani sonradan kölelikten kurtulan herkes Roma ordusuna yazdırılmış ve bu isyan bu şekilde bastırılmıştı. Bu hadise üzerine görülen ikinci ihlal ise konumuz dışında olmakla birlikte M.S. 9. yüzyılda gözükmüştür. Bu dönemde oluşan Verus felaketinden sonra Ren (güney Almanya) bölgesinde eksik kalan Frang lejyonlarını tamamlamak için Roma vatandaşı sayılmayan ve köle statüsünde olan kişiler askere alınmıştı¹²⁵.

Bizans ve son dönem Roma medeniyetine, savaşlarda esir alınan herkes köle statüsüne sokulurdu. Roma, Bizans ya da Germen topluluklarında esir olan bir kölenin hiçbir hakkı yoktu. Aile reisi olamazdı. Koca olamazdı. Çocuk sahibi olamazdı¹²⁶. Bununla birlikte hangi toplumla olursa olsun bu yüzyıllar içerisinde efendiler, kölelerini istedikleri işlerde kullanırlardı. Zengin bir Romalı vatandaşın on bin ila yirmi bin arasında kölesi bulunabiliyorken, orta halli bir Romalı on ila 20 arası köle bulundurabiliyordu. Kölelerin aksırması, öksürmesi, sinekleri kovalamada yavaş davranması, yüksek sesle konuşması, yüzde neşesizlik olması gibi durumlarda hemen kırbaça cezalandırılırdı. Çoğu kez bu kamçılama esirlerin dişleri veya herhangi bir

¹²⁵ Mehmet Ali Kaya, Roma Lejyonları ve Anadolu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, s. 88.

¹²⁶ Hans-Wilhelm Haussing; Byzantinische Geschichte, W. Kohlhammer Presse, Köln, 1969, s.25.

azası kırılabilirdi¹²⁷. Bu durumda bize kölelerin bu dönem Avrupa'sı içerisinde ne kadar kötü bir sosyal statü içerisinde olduğunu göstermektedir.

I:3: Kölelerin Aile Hayatı

Tabii olarak her insan aile kurmak ister. Bu insanın yaratılış özelliklerinde olan bir fitrattır. Evlenmek ve çocuk sahibi olmak, neslini devam ettirmek vb gibi amaçlar doğrultusunda yapılan evlilik mefhumu, ortaçağ başlarında sadece normal insanlara tanınan bir hak olmuştur. Nitekim köleler, erken ortaçağ olarak atlandırabileceğimiz III. – VI. yüzyıllar arasında birçok haktan mahrum bırakılmışlardır. Bu mahrum bırakılan haklardan bir tanesi de, kendi istediği kişiyle evlenmesine izin verilmemesiydi. Bu dönem içerisinde yaşayan bir köle evlenebilmek için efendisinden izin almalıydı ve evleneceği kadın mutlaka köle olmalıydı. Eğer ki bir köle hür bir kadınla evlenirse, hür kadın köle durumuna düşerdi. Doğuracağı çocukta köle olurdu. Bu katı durumu oluşturan ilk sistemsal temeller ilkçağ Yunan toplumunda atılmış, Roma toplumunda tam bütünselliğine kavuşmuş ve oradan da bu yüzyıllar içerisinde kurulmuş olan Avrupa kavimlerinin kölelik sistemine geçmişti. Daha ilkçağ sınırları içerisinde yaşamış olan Hemeros da bu konuya değinmiş ve Yunan kültüründe yoksulları iki ayrı sözcük ile temsil edildiğini vurgulamıştır.. *Penes* denilen grup belirli işi olan ancak yaptıkları iş karşılığında tatmin edici bir maaş almayan ve güvenli bir yaşam elde edemeyen gruptu. Birde *Ptochos* denen grup vardı ki, hiçbir iş yapmadan sefalet içinde yaşayan, kişilerden oluşuyordu. Bunların en altında da bir grup vardı ki onlarda kölelerdi. Kölelerin ise evlenme ve aile kurma gibi hakları yoktu. Bu yoksulların durumu o kadar ciddi bir durumdu ki, artık III. yüzyıl itibariyle Roma topraklarında özgür insanlar arasında bir ayırım yapılmasına kanunen gidilmiştir. Artık yoksullar kanun karşısında ifade vermeyeceklerdi. 533 yılında yürürlüğe giren bir kanunla (Digesta kanunları¹²⁸), 50 altın sikkesi (Solidus) olmayan bir kişi yoksul sınıfa giriyordu¹²⁹. Bu ve benzeri durumlar kölenin hem toplumsal konumunu belirliyor hem de ailesel haklarını ortaya koyuyordu. Yani köle

¹²⁷ Murat Sarıçık, a.g.e, s. 15.

¹²⁸ Justinianus'un 50 ciltlik kanun derlemesidir. Klasik Yunan ve Roma kanunlarını iyi bir şekilde derlenmesiyle oluşmuştur.

¹²⁹ Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 127–128.

olan bir kimse haklı olsa dahi parası olmadığı için kanun önünde kendisini savunamayabilirdi.

Şunu da belirtmek gerekirse Eski Yunan ve Roma imparatorluğunda da kölelik oldukça yaygındı. Aksi düşüncede olanların mevcudiyetine rağmen o dönemin filozoflarının mevcut anlayışına göre kölelik devlet ve aile gibi temel beşeri gruplardan birisi sayılmıştır. Roma hukuku olan *Ius Gentium*'a göre kölelerin hiçbir hakkı yoktu. Fakat artan köle nüfusu, işlenmesi gereken topraklar, efendilerinin köleleri birer araç görmeye başlaması, köleleri birer cinsel ihtiyaç aracı görmeleri, madenlerde en ağır işler altında çalıştırmaları, aile gibi önemli bir kurum kurmalarına izin vermemeleri ve kölelerin doğan çocuklarının dahi köle olarak kabul edilmesi zamanla köleleri isyanlara sevk etmiştir¹³⁰. Nitekim son dönem Roma toplumunda dahi köleler yasal olarak evlenemezlerdi. Genellikle yasak ilişkiler sonucunda çocukları olurdu. Buna karşı herhangi bir cezai uygulama yoktu. Yinede hiçbir kölenin şiddetten, tacizden, öldürülmekten veya benzeri kötü muamelelerden korunmak gibi bir şansı yoktu. Kölelerin çocukları anne babalarından ayrı satılabilirdi. Bu kanunlarının bezerlerini Franklarda ve Germenlerde de görmekteyiz. Nitekim bir Franklı kölesinin kiminle beraber olacağına izin verebilirdi ama kölelerinin kendi başına evlenmelerine asla izin vermezdi¹³¹.

Avrupa'da kurulan Germen krallıklarında da durum bunda farklı sayılmazdı. Fakat şunu da söylemek gerekirse bu kurulan krallıklarda kısa süre içerisinde feodalite yayıldığı için kölelerin sayısında azalma olmuş, bunun yanında serflerin sayısında büyük bir artış olmuştu. Bundan dolayı elde bulunan kölelerin evlenmelerine ve benzeri gibi konularına çok karışılmamıştı. Fakat köle evlenecekse mutlaka efendisinden izin almalıydı ve evleneceği eşinin bağlı bulunduğu efendi ile kendi efendisi bu konuya karar vermeliydi. Köleler bu bağlamda efendilerine bağlı kalmak zorundaydılar. Bu konuyu daha geni bir şekliyle serflik sistemi içerisinde anlatacağız. Birde bu kurulan Avrupa krallıkları içerisinde aile reisine kan bağı ile değil de, başka türlü sebeplerden dolayı tabi olan, bazı insanlar vardı. Bunlara yanaşmalar (*cliens*) ya da köleler (*servus*) denirdi. Aile içinde babanın oğlu ile arasında bulunan yanaşmalar, ya fetih ve istilalar sebebiyle hukukunu kısmen

¹³⁰ Nihat Engün, a.g.m., s. 237.

¹³¹ Charles Freeman, , a.g.e., s. 530.

kaybetmiş, çeşitli hizmetler karşılığı aile reisinin himayesini kabul etmiş olan kişilerdi. Bunlara ilkçağ cumhuriyet Roma'sında ve İmparatorluk Roma'sında azatlı köleler denmiştir. Yanaşmalar genel olarak her türlü işle uğraşabilir ve her türlü mal ve hizmet sahibi olabilirlerdi. Fakat neleri varsa hepsi kendisini koruyan efendilerinin kontrolü altında kalırdı. Efendileri bu yanaşmaları bilhassa mahkemelerde korumak mecburiyetindeydi. Bunu yapmazsa efendileri mutlaka ceza görürdü. Yanaşmalarda adına hizmet ettikleri efendilerine her türü yardımı etmek zorundaydılar ve sadakatini de göstermek mecburiyetindeydi. Buna mukabil köleler hukuken efendisinin malı konumundaydı¹³².

Bu Avrupa krallıkları içerisinde zengin tabakası ekmekle, etle ve benzeri gibi vitamin ve protein içeriği fazla olan yiyecekler tüketirken, toplum tabakasının en alt kısmında bulunan fakirler ve köleler, arpa veya bulabilirlerse buğday ekmeği yemek zorundaydılar¹³³. Bundan dolayı diyebiliriz ki, bir köle ve ailesi ortalama olarak 35 yıl yaşayabiliyordu. Çünkü her türlü vitamin ve benzeri gibi ana ihtiyaçlardan çok uzak kalıyorlardı. Ortaçağ başlarında başlayan efendi ve köle anlayışı, bütün ortaçağ boyunca devam etmiştir. Bu dönemde var olan büyük zenginler, köleleri ya da serfleri olmadan yaşayamazlardı. Çünkü topraklarını işlemekten, ev işlerine kadar her türlü işlerini köleleri görmekteydi. Kölelerin çekmiş olduğu bu ızdırap dolu hayat ortaçağ başlarında ne ise, köleliğin kaldırıldığı, 1869 yılına kadar aynı şekilde devam ede gelmiştir. Çiftçiler ve köleler aslında efendilerini ayakta tutan en önemli güç olmalarına rağmen, kendileri sosyal statü bakımında bir hiç konumundaydılar. Aileleri ve çocukları da kendileri gibi köle kabul ediliyordu. Fakat şu bir gerçek ki, ortaçağ başların da dahi, en fakir ya da köle konumunda olan insanlar bile dini vecibelerini yerine getirmekten geri kalmıyorlardı¹³⁴.

Kölelerde kendi aileleri içerisinde efendilerinin bağlı oldukları dini bütünlüğe bağlanmak zorundaydılar. Nitekim Roma dini, Roma'nın her çeşit sosyal sınıfından katılan taraftarlar sayesinde, zaman zaman ortaya çıkan devlet baskısına, işkencelere ve ölümlere kadar varan cezalandırmalara karşın sürekliliğini devam ettirmiş bir dinsel bütünlüktü. Şunu da bilmek lazımdır ki, Hıristiyanlığın devlet dini olarak kabul

¹³² Halil Demirci, Roma Tarihi, Cilt 1, Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998. s. 49.

¹³³ Hilary J. Deigton, Roma Yaşantısında Bir Gün, a.g.e., s. 37.

¹³⁴ Bernd Fuhrmann, Das Mittelalter, a.g.e., s. 9.

edildiği 313 Milano Fermanına kadar bu dinde kölelerin dini olarak kabul ediliyordu¹³⁵. Kölelerin inanç olarak aile içerisinde efendilerinin dinine bağlı olması nedeniyle efendileri gibi dini bayramlarda kendileri de yer alırlardı. Nitekim biz bu olguyu son dönem Roma dininde dinsel törenlerinde görmekteyiz. Livius bu dinsel törenlerin dokuz gün boyunca sürdüğünü ve tüm kent halkını, efendinin-kölenin, soylunun-fakirin, kadının-erkeğin ayırt edilmeden bu törenlerde tanrıların mutlulukları için ve tanrılarına yakın olabilmek için katıldıklarını söylemektedir¹³⁶.

III. yüzyıl itibariyle artan vergi yükü, toplum içerisinde doğal bir köle ekonomisini oluşturdu. Bu gelişme zamanla zenginler ile fakirler arasında büyük bir sosyal uçurum yaşattı. Çok az bir Romalı vatandaş rahat ve zevk içinde yaşarken, gelecek zamanlar içerisinde bu vatandaşlarında fakirlik içerisinde yaşayacaklarını hesap etmemişlerdi. Hiçbir Romalı zengin kendi çocuğun sahip olamıyordu. Fakirler ise satın alma gücü olmadıklarından ne çocuk yapabiliyorlar ne de bağımsız yaşayabiliyorlardı. Kölelerin ise durumu bundan kötüydü. Nitekim kölelerin evlenmelerine izin verilmezken, efendisinden hamile kalan bir kölenin doğurduğu çocuk bile köle sayılıyordu. Bu da kölelerin aile kurma düşüncesini ellerinde alabiliyordu¹³⁷.

Son dönem Roma toplumunda kölelerin aile hayatında durum böyle iken, Bizans imparatorluğunda 4. yüzyıl içerisindeki durum bundan farklı sayılmazdı. Bu dönemler içerisinde Bizans sınırlarında yaşayan yoksullar ve kölelerin yaşantısı daha çok sundurmalar altında toplanmış, sokakta bırakılmış bebekler, garibanlar, sakatlar, hastalar, çeşitli nedenlerle şehirlere gitmeye zorlanan açlık sınırında yaşayan köylüler, günlük iş gücünü karşılayan ameleler ve dilencileri görmüş oluruz. Bu topluluk içerisinde normal bir aile yaşantısını görmek zordur. Köleler ise efendilerinin yanında birer mal statüsünde olduklarında özgür bir aile yaşantısına sahip değillerdi. Bundan dolayı çocuk da yapsalar efendilerinin hizmetine doğurmuş oldukları bir köle statüsünde olacaklarından buna pek tenezzüh etmezlerdi. Birde şu vardı ki efendileri istediği zaman bir erkek kölenin eşine tecavüz edebiliyordu. Fakat köle bu konum karşısında hakkını arayamıyordu. Bu da kölelerin normal bir aile

¹³⁵ Çiğdem Dürüşken, Roma Dini, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 17

¹³⁶ Çiğdem Dürüşken, a.g.e., s. 24

¹³⁷ Judson Knight, Middle Ages History, Uxl Publishers, London, 2000, s. 8.

oluşturmasına engel olabiliyordu¹³⁸. Birde buna mukabil III. yüzyıl itibariyle artan vergi yükü, toplum içerisinde doğal bir köle ekonomisini oluşturdu. Bu gelişme zamanla zenginler ile fakirler arasında büyük bir sosyal uçurum oluşturdu. Çok az bir Romalı (Bizanslı) vatandaş rahat ve zevk içinde yaşarken, gelecek zamanlar içerisinde bu vatandaşlarında fakirlik içerisinde yaşayacaklarını hesap etmemişlerdi. Hiçbir Romalı zengin kendi çocuğunun sahip olamıyordu. Fakirler ise satın alma gücü olmadıklarından ne çocuk yapabiliyorlar ne de bağımsız yaşayabiliyorlardı. Kölelerin ise durumu bundan kötüydü. Nitekim kölelerin evlenmelerine izin verilmezken, efendisinden hamile kalan bir kölenin doğurduğu çocuk bile köle sayılıyordu. Bu da kölelerin aile kurma düşüncesini ellerinde alabiliyordu¹³⁹. Avrupa topraklarında da durum bundan farklı sayılmazdı. Nitekim bu erken dönemlerde dahi genel bir yapı olarak, hür olup da evli olan bir kimse ile bir köle arasında evliliğe dayalı olan bir ilişki olamazdı. Eğer ki, bir baba oğluna, kızına veya kız kardeşine veya erkek kardeşine izin vermezse. Bu izin verilse dahi evlenen özgür kişi köle konumuna düşerdi. Ama köle normal üst tabaka sınıfa geçemezdi¹⁴⁰.

Roma hukukunun bilgi kaynakları incelendiğinde, Abligation Civilis ve Abligation Naturalis ayrımının ilk kez Klasik Hukuk döneminde, kölelerin borçlarının hukuki niteliklerinin belirlenebilmesi amacıyla yapıldığı görülmüştür¹⁴¹. Çünkü Roma ailesi (familia) içinde, özgür olmayan ve Roma yurttaşı sayılmayan köleler, *Res Mancipi* grubuna giren bir mal olarak alınıp, satılıyor, borç ilişkilerinin konusu sayılabiliyordu. Ancak kölelerin düşünebilen ve irade sahibi canlı varlıklar olması, onların işledikleri haksız fiiliyetlerden dolayı ortaya çıkan sorumluluklarının dışında, başkaları ile de hukuki ilişkiler içine girmesini kaçınılmaz kılıyordu. Bu nedenle ortaya çıkan hukuki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için, “kölelerin yaptıkları hukuki işlemler nedeniyle kazandıkları haklar, doğrudan doğruya onlar üzerinde Dominica Potestas (köle üzerindeki egemenlik) sahibi olan efendilerine ait sayılırken, yüklendikleri borçlardan efendileri sorumlu tutulmazdı.” Kölelerin yaptıkları hukuki işlemler sonucunda, efendi ya da azat edildikten sonra köle, aslında hukuken ödemek

¹³⁸ Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 127.

¹³⁹ Judson Knight, a.g.e., s. 8.

¹⁴⁰ Tribonian, a.g.k., Title X-10.

¹⁴¹ Haluk Emiroğlu, “Roma Hukukunda Eski Borç Olarak Doğan Borçlar”, A.Ü.H.F. Dergisi, C.51, S. 4, Ankara, 2002, s. 74.

zorunda olmadığı bu borcu öderse, yapılan bu ödeme herhangi bir hukuki yolla geri alınamazdı. Bu Roma hukukunda açıkça belirtilmişti. Bu hukuktan faydalanan Avrupa kavimleri genel mana ile bunu kendilerine uyarlamışlardı ve köle aile yaşantısını da bu şekilde tasarlamışlardı. Nitekim borçlu olarak ölen bir kölenin borcu oğluna ya da karısına yüklenebiliyordu. Kölenin ailesel hukuku yok sayıldığı için, kölenin çucuğu ya da karısı her an satılabilirdi¹⁴². Bu sadece Avrupa’da bu dönemler içerisinde kurulan kavimlerde gözükten bir olgu değildi. Nitekim kölenin bir mal görülmesi ve aile kuramaması gibi kanunlar cahiliye dönemi Arap toplumunda da kabul ediliyordu. Nitekim bu toplum içerisinde hür olmayan bir kişi ile hür bir kişi arasında evlilik asla gerçekleşemezdi. Aksi halde idama kadar giden cezalar vardı. Cahiliye dönemi Arabistan’ında buna mukabil köleler evlat edinilebilirdi¹⁴³.

Şunu da söylemek gerekirse ister bu dönem Avrupa krallıklarında olsun istere Bizans ve son dönem Roma hayatında olsun normal bir vatandaşın dahi canı tehlikede sayılabiliyordu. Bu konumda kölelerin hayat güvencesi ise yok gibi bir şeydi. Aile kuran bir köle her an öldürülebilirdi. Karısı ve ya çocuğu başka bir yere köle olarak satılabilirdi. Kendisi ise buna karşı bir şey yapamazdı. Bu dönem Halkları arasında insan öldürmek oldukça normal sayılıyordu. Kilisede ayin yapılırken dahi insan öldürmek normal hale gelmişti. Bir darbe ile insan öldürmek çok başarılı bir spor olarak kabul görüyordu. Özellikle bu amaç doğrultusunda köleler kullanılıyordu. Fakat öldürülen kölenin ailesi var mı, bakması gereken çocuklar var mı diye düşünülmezdi. Diğer taraftan Bizans halkı korkunç bir şekilde batıl fikirliydi. Müneccimler, şarlatanlar, falcılar, havadis meraklıları, zaman zaman Bizans halkını heyecanlara düşürmekten geri kalmazlardı. Bilhassa kadınlar, bu gibi şeylere çok inanıyorlardı. Bundan dolayı sihirli muskalar, şuruplar ve büyüler yaptırabiliyorlardı. Kölelerde bu ve benzeri gibi olaylara sıcak bakabiliyordu¹⁴⁴.

I:4: Kültürel Hayatta Kölenin Yeri

Avrupa toplumların erken ortaçağ sınırları içerisinde köleler, daha çok ağır işlerde ve ev-saray hizmetlerinde çalıştırılmışlardı. Kölelerin erken ortaçağ dönemi Avrupa kültür hayatında ilkçağ Yunan ve Roma kültür hayatında rol oynadığı kadar

¹⁴² Haluk Emiroğlu, a.g.m., s. 75.

¹⁴³ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e, s. 34.

¹⁴⁴ Reşet Ekrem, a.g.e., s. 29.

çok büyük rol oynamışlarsa da bu dönem Avrupa kültür hayatında da yerini almışlardı. Fakat şunu belirtmek gerekirse, bu dönem Avrupa krallıkları olan Vizigotlarda, Ostrogotlarda, Franklarda vb gibi kavimlerde bu alanda fazla bir etkinlik kölelerce gerçekleştirilmezdi. Daha çok son dönem Roma kültürel hayatında ve Bizans kültürün biz köleleri görmekteyiz. Nitekim Roma kültürel gelişimini antik Yunan dili, edebiyatı, felsefesi, bilimi, tıppı, sanatı ve eğitimi içerisinde şekillendirmiş, Bizans kültürel akımları da bu gelişimlerin sonucunda oluşmuştur. Politik-Hukuksal kurumları, Helen ve Roma hukuksal ve siyasal kurumların kaynaşması ile oluşan Bizans kültürel yaşantısında köleleri görmek mümkündür. Kültürel bağlamda bakılırsa kölelerin bu alanda kullanılmaları Başkent Konstantinopolis Şehrinin kurulduğu yıllardan (M.S. 330-340), Osmanlıların Başkenti ele geçirdikleri güne kadar korunmuştur¹⁴⁵. Buna verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi Anastasius'un (M.S.491) hükümdarlığı sırasında Kayseariya (Filistin)'dan Konstantinopolis'e gelen ve köle olarak saraya alınıp, bir tarih yazarı olabilecek seviyeye gelen Prokopius'tur. Prokopius, Therotorik sanatını öğrenmek için bu şehre gelmişti. Fakat zamanla üstün yetenekleri sayesinde saraya kabul edilmiş, başkomutan danışmanı olmuş ve en son olarak ta, İstanbul valiliğine kadar yükselmiştir. Vandallarla, Germenlerle ve Gotlarla yapılan savaşlara katılmış, ayrıca bir Bizans tarihi yazmıştır. Bu ve bezeri gibi alanlarda yükselmiş bir köleyi Bizans tarihinde görebiliriz. Kültürel hayatta önemli bir konuma çıkmış kişi olarak biz yine Narses'i (M.S 532) görmekteyiz. Kendisi saraya köle olarak alınıp, hadım edilmiş, daha sonra Bizans hukukunu kapsayan bir kanun kitabı hazırlamış (Codex Justinianus), ve en son olarak ta ordu komutanlığına kadar yükselmişti¹⁴⁶.

Kültürel hayat içerisinde dinin büyük bir etkisi olduğu yatkınamaz. Nitekim kölelik sistemi ilkçağda ortaya çıkan ve ilk ilahi din olan Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat'ta da kölelik kabul edile gelmişti. Tevrat'a göre; "kişiler borcu mukabilinde kendisini köle olarak satabilir (Levililer; 25/39) ve borçlarını ödemediği ölen bir kişinin evlatları köle olarak alınabilir (II.Krallar; 4/1-7)". Buna mukabil Tevrat'ta kölelerin azatlanmasına ilişkin hiçbir ifade bulunmamaktadır. Hıristiyanlık dini ve

¹⁴⁵ Speros Vryonis, "Bir Dünya Uygarlığı, Bizans", Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, S. 17, İstanbul, 1999, s. 38.

¹⁴⁶ G.L. Seidler, a.g.e., s. 63.

kutsal kitabı olan İncil’de de kölelik mefhumuna değinilmiş ve İncil’e göre de kölenin azat edilmesine dair bir konu bulunmazken, Hıristiyan bir kişinin kendi dindaşını dahi köle olarak satın almasında bir sakınca görmemiştir. Hatta bazı Hıristiyan filozoflara göre kölelik insanoğlunun kaçınılmaz bir yazgısıdır anlayışı benimsenmiştir¹⁴⁷. Buradan da anlaşılacağı üzere en önemli kültürel mefhumlardan olan ve Ortaçağ başlarında toplumlarının dini bütünlüklerine yer veren bu iki dinde de kölelik savunulmuş, kültürel hayattan, ekonomik hayata kadar her alanda kölelerin kullanılmasında bu dinlerce de herhangi bir sakınca görülmemiştir.

Bizans toplumunun kültürel hayatında en etkili kurumlardan bir tanesi manastırlardı. Hıristiyanlık öğretisi sonucunda kurulan manastırlara, fakirleşen köylülerin ve efendilerinden kaçan kölelerin akın akın gelmesiyle dolup taşmıştı. Nitekim Ephesoslu İoannes şunları demitir; *“Her kim kölelikten ya da borçlarından kurtarmak için, karısıyla kavga ettiğinden dolayı veya hırsızlıktan dolayı manastıra sığırsa, güçlük çıkartılmadan bu kişiler manastıra alınır”*¹⁴⁸.” Manastırlara sığınan bu insanlar zamanla keşiş, papaz vb gibi ruhban takımından olup, Hıristiyanlık dinini yayarlardı. Kölelerin böyle bir yola başvurması Bizans toplumu içerisinde normaldi ve efendileri gelip de kölelerini manastırlardan geri alamıyorlardı. Ama Avrupa serflik sisteminde bu daha farklı oluyordu. Serflik sistemi içerisinde bu konuya değineceğiz.

Bizans imparatorluğunda kültürel hayatta kölelerin kendi yerini bu şekilde alırken, son dönem Roma imparatorluğunda da köleler kültürel hayat içerisinde varlıklarını korumuşlardır. Roma imparatorluğundaki kültürel gelişimi kendi çağlarındaki en mükemmel noktaya ulaşmıştı. Köleler kültürel hayatın her alanında gözükebiliyorlardı. Bir müzik grubundan şiir okumaya kadar her alanda köleleri görmek mümkündü. Tabi efendileri kendilerine destek vermek şartınla¹⁴⁹. Buna mukabil IV. asırdan beri Batı’nın mühim yerlerine yerleşen Kuzey Avrupa ve Güney Rusya (Doğu Kavimleri) halkları, yerleştikleri bölgelerde kenti kültürlerini korumayı başarmışlardır. Adet ve karakterlerini korumayı bilen bu kavimler, yerleştikleri yerlerde mühim ticaret merkezleri kurmuşlar, Doğu’dan getirdikleri pamuk ve ipeki

¹⁴⁷ Nihat Engün, a.g.m., s. 237.

¹⁴⁸ G.L. Seidler, a.g.e., s. 66.

¹⁴⁹ Henri Pirenne, a.g.e., s. 12

kumaşlar, fildişi eşyaları, mine işleri, kuyumcu işleri vesaire ile buldukları yerin yerli sanatı üzerinde kuvvetli bir etki bırakmışlardı. Doğunun bütün bu bezeme şekilleri bu sayede Batı'ya taşınmıştır. Bu gelen el işçiliğini ve işleme tekniklerini kendi bünyelerinde toplayan Germen kavimleri, bu işçilikleri yaptırmak için ise kölelerini ve serflerini kullanmışlardı.¹⁵⁰

Erken ortaçağ sınırları içerisinde (IV. – VI. yüzyıllar arası) Mimari alandan, ev düzenine kadar her alanda her toplumun kendisine ait bir kültürel oluşumu vardı. Bunlar toplumlarının karakteristik özelliklerini de sergilemekteydi. Mesela Bizanslılar şehirlerine lazım olan suyu toplamak için Suriye'de ki gibi üstü açık su kemerleri yapmışlardır. Ama Roma toplumundaki gibi kapalı sarnıçları da yapmışlardı. Yalnız bunlar Suriye'de ki gibi taştan değil tuğladan yapılıyordu. Daha sonra üstü örtülü su sarnıçları yapılmıştır. Bu ve benzeri gibi mimari faaliyetleri yapabilmek için ise usta taş işçilerini ve gerekli iş gücünü sağlamak için köleleri kullanmışlardı. Çünkü köle temin edilebilecek en ucuz iş gücüydü. Nitekim karın tokluğuna çalışıyorlardı¹⁵¹. Kısacası bu erken ortaçağ sınırları içerisinde köleler sadece kültürel aktivitasyonlarda bulunmayıp, toplumların kültürünü oluşturan mimari faaliyetlerin yapımından, gelişimine kadar her alanda kullanılan ana iş gücü kaynağı olarak ta kullanılmışlardı. Bundan dolayı Doğu Roma imparatorluğu olarak adlandırılan Bizans imparatorluğunda büyük bir sanat merkezi kurulabilmişti. Roma'nın idari ve siyasi kanunlarına göre bir Yunan muhiti içinde kurulan bu medeniyet daha çok şarkta ve Asya ile temasta bulunuyordu. VIII. asra kadar imparatorluk burayı tamamen bir Roma haline getirmek istediye de bu bölge Asya ve Yunan tesiri içerisinde gelişmiş ve Batı ile olan temaslar sadece siyasi amaçlı kalmıştı¹⁵².

¹⁵⁰ Heyet, "Bizans Sanatı", Milli Eğitim Bakanlığı Sanat Ansiklopedisi, a.g.m., s. 259.

¹⁵¹ Heyet, "Bizans Sanatı", Milli Eğitim Bakanlığı Sanat Ansiklopedisi, a.g.m., s. 260.

¹⁵² Heyet, "Bizans Sanatı", Milli Eğitim Bakanlığı Sanat Ansiklopedisi, a.g.m., s. 258.

İKİNCİ BÖLÜM

III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARININ EKONOMİK HAYATINDA KÖLELİK

II:1: Tarımda Kölelik

Tarım insanoğlunun avcılık ve toplayıcılığı bırakıp, yerleşik hayata geçtiği dönemlerden itibaren kendi ihtiyaçlarını karşılamak için toprağı işlemesiyle birlikte ortaya çıkan bir unsurdur. İnsanoğlu toprağı işlemeye başlaması sayesinde kendileri için gerekli olan yemekseller maddelerden giyimsel maddelere kadar her türlü ihtiyacının karşılayabilir hale gelmiştir. İlkçağ topluluklarına kadar bu şekilde gelen tarımsal faaliyetler genelde, zenginlerin ve mülkiyet sahibi kişilerin kontrolünde işleniyordu. Özellikle Mısır medeniyetinde ve Mezopotamya toplumlarında bu unsur gözükmektedir¹⁵³. Fakat ilkçağ sınırları içerisinde Roma toplumunda durum bundan farklıdır. Nitekim Roma toplumunda zengin senyörler, aristokrat tabakan insanlar ve birçok tüccar kendisine ait olan toprakları rahatlıkla işletebiliyorlardı. Bunları da kendileri el sürmeden kölelerine yaptırıyorlardı. Kullanılan teknikler ise ilkel metotlardan öteye geçmiyordu¹⁵⁴. Şunu da söylemek gerekir ki Roma toplumuyla birlikte, tarım alanında kullanılan sapan ve pulluk, Romanın ele geçirdiği Avrupa topraklarındaki diğer topluluklara da yayılmış ve Avrupa'daki bu insanlar da Roma tarım sektöründe kullanılan bu gereçlerle tanışmıştır. İnsanlar ilkçağdan çıkıp erken ortaçağa girdiği dönem içerisinde bu tekniklerden ileri gidemeyen uygulamalarla toprakları işlemeye devam etmişlerdi. Daha Eski Yunan Tarım işlerinde hayvan gücü ile kullanılan sapan dışında, bizzat insan gücü ile de toprak işleniyordu. Bu işler çapa ve bahçivan beli kullanılarak yapılıyordu¹⁵⁵. Ortaçağ Avrupa'sında ve Bizans dünyasında da bundan farklı bir teknoloji kullanılmıyordu. Özellikle tohum ekme işi elle yapılıyordu. Sonradan tohumların üzeri çapa ile kapatılıyordu. Heseiedos'un "İşler ve Günler" adlı eserinde nadaslı toprağa tohum ekilmesi işlemi şu şekilde anlatılmaktadır; "*Ekin sapanları geldi mi doğru tarlaya, Efendi, uşak iş başına. Yaş, kuru toprak kazılmalı. Kazılmalı ki başaklarla donansın. Ekeceğin toprak dinlenmiş*

¹⁵³ Hasan Tahsin Fendoğlu; a.g.e, s.27-30.

¹⁵⁴ Hilary J. Deigton; a.g.e., s.31.

¹⁵⁵ Aşkim Özdizbay, a.g.e., s. 6.

*olmalı. Baharda havalanmış, yazın çapalanmış olmalı. O zaman umutların boşa çıkmaz...*¹⁵⁶” Buradan da anlaşılacağı üzere toprağı işlemek hem ilkel koşullarda yapılıyor hem de ana iş gücü olarak köleler kullanılıyordu. Yunan toplumunda olsun, Roma toplumunda olsun tarlaların işlenmesinde ana etmen olarak köleler kullanıldığı kaynaklarda kesinleşmiştir. Ama Ortaçağ başlarına girerken durumlar değişmişti. Nitekim M.Ö. 3. yüzyıldan M.S. 3 yüzyıla kadar Roma ekonomisinin taşıdığı çizgilerden çok değişmişti: Büyük ölçekli Latifundium ve manifaktür üretiminin yerini küçük köylü ve zanaatkâr üretimi; pazara dönüklüğün yerini yerel birim ve ihtiyaçlar kapamış; gerek kölelerin, gerek hür çiftçilerin yerini bağımlı köylüler, nakit bolluğunun yerini ise nakit sıkıntısı almıştı¹⁵⁷. Bu oluşumlar zamanla Avrupa topraklarında köleci sınıftan serfçi sınıfa doğru bir yönlenişe neden olmuş, yeni gelen yarı köleci sistemi daha çok Germen krallıklarında ve Son dönem Roma imparatorluğunda kabul görmüştü. Fakat Bizans imparatorluğu bu şekilde bir oluşuma izin vermemişti. Çünkü bu şekilde bir sistemi kabul etmek kendi yönetim anlayışına ters düşen bir olguydu. Birde şu gerçek vardı ki Küçük Asya, Mısır ve Suriye topraklarında Roma imparatorluğu döneminde köylülerle köleler arasında çok fazla fark vardı. Ürünler kettilere daha iyi fiyatlarla satılabiliyordu. Köylüler aldıkları paralar ile kiralarını ve vergilerini daha iyi ödeyebiliyorlardı. Fakat miladi V. Yüzyıla girerken bu fark tamamen kaybolmuştu. Artık köylülerde birer köle gibi yaşıyorlardı. Çünkü ne tarımda kazançları kalmıştı ne de ürettikleri ürünleri satıp da para kazanabiliyorlardı¹⁵⁸.

Avrupa toplumlarının tarımla tanışması özellikle sapan ve pullukla yapılan tarımla tanışması çok geç dönemler içerisinde olmuştu. Nitekim Anadolu’da bir köylü daha Hititler döneminde pulluk ve sapan kullanıyorken, Avrupa’da bu tarımsal gereçler M.Ö. 200’lü yıllardan M.S.’sına doğru devam eden ormansal ülkelerdeki, geçiş izninin tekrar başlatılması ile ilgili kanunun Romalılarca çıkarılması gerçekleşmiştir. Bu geçiş izninin yenilenmesi, zamanla İrlanda topraklarına kadar pulluk ve sapanın ulaşmasını sağlamıştı. Bunun sonucunda da buradaki zengin toprak sahipleri kendi topraklarını daha hızlı işleyebilmek için kölelere ihtiyaç duymuş ve

¹⁵⁶ Aşkın Özdzibay, a.g.e., s. 16.

¹⁵⁷ Halil Berktaş, a.g.m., s. 70.

¹⁵⁸ Micheal Grand, Roma’dan Bizans’a, (Çev, Z. Zühre İlkelen), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 40.

çokça köle alımına gitmişlerdi. Ayrıca mandıracılık ve çift sürme kültürünün Romalılarca geliştirilmesi ile birlikte, Roma Biritanyasına kadar olan bütün Avrupa topraklarında tarımdaki verimliliği artırabilmek için, çiftçiliğin geliştirilmesi ve çiftlik hayvanlarının ehlileştirilmesi ve böylece verimliliğin artırılabilmesi için, en zengin sınıflar, bu topraklara gelen yabancı tüccarlardan bolca köle satın almışlardı. Bu köle alımlarındaki amaç çiftlik işlerinin hızlıca ve rahat bir şekilde yapılmak istenmesiydi¹⁵⁹. Roma imparatorluğunda yaşanan bölünmeden sonra her ne kadar halk fakirleşse de, zenginler kedi topraklarını işletmeye devam etmişler, köleleri bu amaç doğrultusunda karın tokluğuna kullanmışlar ve bu şekilde zenginler kendi ekonomik çıkarlarını ayakta tutmaya çalışmışlardı. Buna mukabil Roma fütühat devrinden sonra, Roma ziraat hayatında görülen en önemli değişme, bu devirler içerisinde sayıları artan kölelerin tarla işlerinde daha çok kullanılması ve bunun sonucunda elde edilen ürünlerin daha ucuza mal edilmesiydi¹⁶⁰.

Roma cumhuriyet döneminin ileriki yıllarında, köleliğin tüm Roma ekonomisinin düzenlenme merkezinde olduğu saptanmıştır. Bu açıdan Roma kölelik sisteminin antik çağ dünyasının en etkili ve ayrıntılı bir toplum sistemi olduğu anlaşılmıştır. Roma dünyasında köleliğin kullanımındaki yoğunluk, Sicilya tarlalarında kullanılan kölelerden anlaşılmaktadır¹⁶¹. Roma imparatorluğu geliştikçe artan topraklarındaki zirai işleri karşılamak için daha çok köleye ihtiyaç duymuştur. Roma imparatorluğu Bu ihtiyacı karşılayabilmek için yapmış olduğu faaliyetlerden bir tanesi de, savaşlarda elde ettiği köleleri devlete ait büyük arazilerde çalıştırmak üzere köle olarak kullanmasıdır. Bununla ilgili verilebilecek en iyi örnek ise M.Ö.165 yılında Romalıların İlyra devletini ortadan kaldırırken burada aldığı 150 bin kişiyi acımadan köle olarak devlet arazilerinde kullanması ve geri kalanını da acımanda köle olarak satmasıdır. Bu sayede Roma imparatorluğunda tarımda ve ekonominin diğer alanlarında ihtiyaç duyulan köle kaynağını rahatlıkla tedarik edebiliyordu¹⁶².

Roma imparatorluğunda ilkçağ içlerinde durum bundan ibaretken, erken ortaçağ başlarında hem imparatorluğun ikiye ayrılması hem de, doğu Roma imparatorluğundan yardım alamaması kendisini çok zor bir duruma sokmuştu. Buna

¹⁵⁹ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e., s. 238.

¹⁶⁰ Halil Demirci, a.g.e., s. 194.

¹⁶¹ Özcan Çelebican, a.g.m., s. 308.

¹⁶² Halil Demirci, Roma Tarihi, a.g.e., s. 383.

birde Barbar istilaları eklenmişti. Bu istilalar sonucunda Batı Roma imparatorluğu yok olmadıysa da, kendi toprakları içerisinde kalan Batı eyaletlerinin yönetim ve yaşam biçimi tamamen değişmişti. Artık Revanne’da yerleşmiş olan imparatorluk yönetimi, o kadar arazi ve vergi kaybına uğramıştı ki, 476 yılında imparatorluk ortadan kalkarken, devlet bütçesi artık iflas etmiş durumdaydı. Geriye kalan senatörler ise eskisi gibi büyük gelirler elde edemiyorlardı. Ancak ellerindeki mülkleri yüksek kiraya vererek geçinmeye çalışıyorlardı. İtalya ve Galya topraklarındaki zenginlerin gücü artık köylülerin üretimine dayalı olarak ayakta kalabiliyordu. Bu kişiler bir önceki yüzyılın şehirlerinden topraklarını yöneten kişilerdi ve bunlar da yok olmak üzereydiler. İletişim tamamen kopmuştu. Erken IV. yüzyılda zengin bir senatörün hanımı neredeyse bütün eyaletleri gezebiliyorken, V. yüzyıla içerisinde Avusturya’da ki bir piskopos dahi kendi eyaleti dışındaki bir olaydan habersiz kalabiliyordu. Beşinci yüzyıl Avrupa’sı artık küçük krallıklara ayrılmıştı. Bu krallıklarda ise mantar gibi feodal beyler oluşmaya başlamıştı. Bu feodal beyler zamanla kendi topraklarında idareci konumuna yükselmişler ve geçim kaynağı olarak ta elleri altındaki büyük arazileri işlemişlerdi. Bu arazilerin işlenmesi için ise arazilerinin etrafında bulunan köylüleri ve elleri altında bulunan köleleri rahatlıkla kullanmışlardı¹⁶³.

Beşinci yüzyılın başında her şey olup bitmişti. Bütün batı Avrupa toprakları istila edilmiş, Roma eyaletleri Germen krallıklarına dönüşmüştü. Vandallar Afrika’ya, Vizigotlar Akintanya’ya ve İspanya’ya, Burgodlar Ron vadisine ve Ostrogotlar İtalya’ya yerleşmişlerdi¹⁶⁴. Bu kavimlerin ekonomik gelişmeler daha çok yiyecek üzerine olmuştu. Kırsal bölgelerde elde edilen yeni bulgurlar doğrultusunda Carolenjlara dönemine kadar bu ekonomik güç tam manası ile elde tutulabildiği anlaşılmıştır¹⁶⁵. Siyasal tarihin bu büyük olayları Akdeniz etrafında ve Avrupa topraklarında gerçekleşmişti. Ancak Germen kabilelerinin gelişinin sonucu olarak, kentsel yaşamın ve ticari faaliyetlerin yerini salt tarımsal ekonominin ve ticaretle genel bir durgunluğun aldığını söylemek doğru olmaz. Ama bir gerçek vardı ki oda bu Germen krallıklarının topraklarında ana üretim gücü olarak kölelerin ve serflerin

¹⁶³ Peter Brown, a.g.e., s. 78.

¹⁶⁴ Henri Pirenne, a.g.e., s. 13–14.

¹⁶⁵ Michael McCormick, a.g.m., s. 308.

kullanıldığıydı. Bununla birlikte bu kavimler sadece tarımla uğraşmamışlar, bunun yanında Romalı tüccarlar gibi ticari faaliyetlerde de bulunmuşlardı. Fakat tarımsal alanlarda çalışmaya daha çok önem vermişlerdi. Çünkü tarım, bu dönem Avrupa krallıklarının ana geçim sigortası durumundaydı. Nitekim Müslüman Arapların Akdeniz coğrafyasına hâkim olduğu VIII. yüzyıla kadar bu Germen krallıkları ve bu krallıklardan sonra kurulan diğer krallıklar Akdeniz’de birçok ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Fakat Müslüman Arapların Akdeniz coğrafyasına hâkim olmasından sonra artık Avrupa tam manası ile salt tarımsal üretime dayalı toplumlar haline gelmişti. Bu da feodalitenin tam manası ile ortaya çıkmasına sebep olmuştur¹⁶⁶.

Avrupa topraklarında tarım alanında durum böyle iken Bizans imparatorluğunda özellikle IV. yüzyıl itibariyle tarımda Son dönem Roma ve Avrupa Krallıklarında çok farklı bir durum yoktu ama bundaki ana etmen vergilerin ağırlığı, barbar istilaları, görevlilerin zor yoluyla haksız yere vergi tahsil etmeleri neden olmuştu. IV. - VI. yüzyılların Bizans’ında kırsal kesimlerin boşalmasında en büyük etken bu olmuştu. İşlenen toprak azaldıkça vergi yükü dayanılmaz derecede artıyordu. Ammianus Marcellianus’a göre, Mısırlı çiftçi, vergisini ancak acımasızca dayak yedikten sonra veriyordu. Bu ve benzeri gibi kötü muameleler zamanla Bizans tarımında gerilemeye neden olmuştu. Tarım alanında çalıştırılan kölelerin sayısında büyük bir azalma yaşanırken, köylüler ve orta halli insanlar daha çok şehirlere göç etmeye başlamışlardı¹⁶⁷. Yinede tarımsal faaliyetlerin tam manası ile durduğunu söylemek yanlış olur. Nitekim Bizans imparatorluğunda en çok üretilen tarım ürünlerinin başında tahıl, üzüm, meyve, ilaçlık ot ve pamuk gelmekteydi. Bal, şeker yerine kullanılıyordu. At, sığır, manda, keçi, koyun, domuz ve kümes hayvancılığı yapılmaktaydı. Toprak mahsullerinin değiştirilmesinde kara ve deniz yolları kullanılıyordu. Ziraatın, imparatorluğun ekonomisi için oldukça karlı bir üretim olduğu her dönemde olduğu gibi bu erken dönemler içerisinde de kabul ediliyordu. Fakat şu bilinmelidir ki bu kadar çok işi bir arada yapabilmek için mutlaka kölelere ya da hizmetçilere ihtiyaç vardı. Bunu karşılamak içinde ya köle satın alınıyor ya da, imece usulüyle köylüler birbirlerinin topraklarını işlemeye yardım ediyorlardı. Bizans imparatorluğunda ekonominin bu alana tayıllı olması, alınan vergilerin zirai vergilere

¹⁶⁶ Henri Pirenne, a.g.e., s. 17.

¹⁶⁷ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 18.

karşılanması her dönemde tarımı önemli bir sektör kılmış bu da kölelerin tarımda her zaman kullanılmasına sebep olmuştur¹⁶⁸.

Nitekim Anastasius döneminde, Doğu Roma imparatorluğunun ekonomisi bu topraklardan elde ettiği gelirle doğru orantılı olarak gelişmekte ve ayakta durmaktaydı. Bizans imparatorluğunda zirai tarımda ilk yüzyıllarında itmek güzü için katır, eşek, köle ve ya öküz kullanıyordu. Toprağı işlemek için ise saban, orak, çapa, çift başlı çekiç, deşme çubukları ve bazen de bir sapa takılan keskin ve ağır taş kullanılırdı. Bu aletleri kullanmak için efendileri genelde köylüler ve kendine ait olan köleleri kullanırdı¹⁶⁹. Köleler ise tarımsal faaliyetlerde buldukları dönem içerisinde çok zor şartlarla karşı karşıya kalmıştır. İster son dönem Roma tarımında olsun isterse Avrupa ve Bizans toplumlarında olsun bu erken ortaçağlar içerisinde özgür ya da köle durumundaki tarım işçileri ufak kulübeler içinde yaşarken efendileri büyük malikâneler içerisinde yaşıyorlardı. Köylüler ve köleleri için tasarlanan kulübe tarzındaki bu evler, hem efendilerince ucuza mal oluyor hem de hepsi aynı şekilde tasarlanabiliyordu¹⁷⁰.

Bizans imparatorluğu çiftçileri, bağımsız küçük mülk sahipleri, kolonlar ve sicilli kolonlar olmak üzere üç sınıfta adlandırılıyorlardı. Sicilli kolonlar, tarımdaki nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktaydılar. IV. ve V. yüzyıllar arasında imparatorluk yönetimi, kolonların hareket özgürlüğünü gittikçe sınırlandırılan bir dizi emirnameler çıkartmışlardı. Bu emirnameler ile sicilli kolonlar kendi tarım arazilerinde köle konumuna dahi düşürülebiliyorlardı¹⁷¹. Çağdaş bir Bizans tarihçisi olan Norman Baynes, son dönem Roma imparatorluk ekonomisi için “*İnanıyorum ki, Roma imparatorluğunun son dönemlerindeki zenginliği her şeyden önce küçük Asya’ya, o para ve insan hazinesine sahip olmasından kaynaklanmaktaydı.*” demiştir¹⁷². Bu sözden de anlaşılacağı üzere son dönem Roma hayatında dahi Anadolu insanı Romalıların toprakları için köle konumunda kabul edilmiş, Anadolu ise tarım adına Roma imparatorluğunun sahip olduğu en önemli tarımsal bölge olarak düşünülmüştür.

¹⁶⁸ Heyet, “Bizans Hukuku”, Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 70.

¹⁶⁹ Peter Brown, a.g.e., s. 88-89.

¹⁷⁰ Michel Kaplan, a.g.e., s. 87.

¹⁷¹ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 17.

¹⁷² Micheal Grand, a.g.e., s. 2.

Roma imparatorluğunda toprak vergisi son dönemlerde bir çiftçinin ürününün üçte birinden fazla olabiliyordu. Bu hiç esnekliği olmayan bir vergiydi ve ülke içinde adaletli bir dağılımı yoktu. Vergiler belirleniyordu fakat böyle büyük bir toplumda, hem vergi toplamak hem de vergileri yerine ulaştırmak kolay olmuyordu. Bundan dolayı insanın sırtındaki yükten kurtulması için tek bir yol vardı oda kaçmak. Kaçmayan vergi ödemek zorunda kalıyordu. Büyük toprak sahipleri ise topraklarını küçültme yoluna gidiyordu ve ellerindeki köleleri de satarak ayrı bir yükten kurtulmuş oluyorlardı¹⁷³.

II:2: Madencilik Sanayinde Köleler

Madencilik erken ortaçağ sınırları içerisinde silah sanayinden, zanaat işlerine kadar gerekli olan demir, bakır, altın, gümüş vb gibi maddeleri karşılamak amacıyla toprak altında ve yarı toprak içerisinde yapılan kazım işlerinin tamamını kapsamaktaydı. Uygulama teknikleri bakımından ilkçağ koşulları içerisinde yapılan bu işlerde ortaçağ sınırları içerisinde de değişmemiştir. Son Dönem Roma imparatorluğunda madencilik üzerine baktığımızda en önemli madenlerden bir tanesi Atina'nın 30 km. kadar uzağında bulunan Laurion madeniydi. Bu madende çalıştırılan kölelerin durumu işler acısı idi. Bu maden ocağında gümüş ve kükürt çıkarımında kullanılan tam 20.000 köle bulunmaktaydı. Her gün bu köleler dikine açılmış 150 metrelik deliklerden aşağı doğru inip toprak altında çalıştırılıyorlardı. İçeride on saat çalıştırılıp, az bir peksimez, soğan ve ekmekle karınlarını doyuruyorlardı. Maden ocaklarının yakınındaki derme çatma kulübelerde de on saate yakın dinleniyorlardı. Bu çalışma şartlarında yaşam standartları neredeyse 30 yaşını aşmıyordu¹⁷⁴. Bu bağlamda bakıldığında ortaçağ boyunca madencilik sektöründe çalışan işçilerin hiçbir sosyo-ekonomik hakları olmadığını görürüz. Bu köle işçiler genelde altın, gümüş, bakır, demir, kurşun ve cıva madenlerinde çalışan ve toplumun en alt tabakasını oluşturan insanlardı. Esirlerde bu madenlerde cezai uygulama olarak kullanılabilir¹⁷⁵.

¹⁷³ Micheal Grand, a.g.e., s. 33.

¹⁷⁴ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 25.

¹⁷⁵ Abdülhalik Bakır, Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2002, s. 437.

Roma toplumunda kölelerin hemen hemen hiçbir ekonomik temelleri yoktu. Kitlesele çoğunluğunu yoksulların oluşturduğu bir toplumda köle satın almak ve bütün bir yıl onun ihtiyaçlarını karşılamak, gerektiğinde rast gele işçi kiralamak kadar kolay bir işti. Roma varlığını sürdürebilmek için kölelere bağı kalabilecek bir imparatorluk değildi. İspanya'da ki madenlerin büyük bir çoğunluğu köleler tarafından işletilse de, Galya'da bulunan birçok maden Romalılar tarafından işletilmiştir. Bu madenlerin işlenmesi Vandalların bu bölgeyi ele geçirmesinden sonra Vandallarca devam ettirilmiştir. Eğer köleler olmasaydı ne Romalılarca ne de Vandallarca bu madenler işletilebilirdi. Çünkü bu kadar ağır şartlar altında ne köylüler ne de diğer sınıftan özgür insanlar çalışabilirdi. Şu da bir gerçek ki madenlerin tamamının kontrolü kralın elinde oluyordu¹⁷⁶.

Bizans İmparatorluğunda ise Madencilik ve kuyumculuk önemli bir sanayi koluydu. Altın ve gümüş lüks eşya üretiminde önemli bir yere sahipti. Bu madenler sarayın atölyelerinde el ustalarının kendileri, köleleri ve çırakları tarafından işleniyordu¹⁷⁷. Ayrıca Bizans'ta taşrada özellikle maden sanayine dayalı birçok iş kolu vardı. Kapı ve balkon korkuluklarının yapılması kasa kapıları, çivi, kazma, kürek vb. gibi birçok şeyin yapılması bu madenler sayesinde olmaktadır. İşinde çok usta olanlar tunçtan ve demirden avizeler yapabiliyorlardı. Bu madenleri işleyenler ülke gemiciliği için çok fazla lazım olan çapa ve zincirlerini de yapıyorlardı. İmparatorluğun sınırların koruması için yapılan taş kalıplar ve mermerler ise mahkûmlara ve kölelere verilen cezai yükümlülükler neticesinde madenlerden çıkartılabiliyordu¹⁷⁸.

II:3: Endüstride Kölelik

Erken ortaçağ Avrupa'sında endüstriyel gelişimler neredeyse durma noktasında gelmişken, Bizans imparatorluğunda ise durum bunun aksine bir yol izlemiş ve nasıl ki Roma imparatorluğunda endüstriyel gelişimler devam ettiyse aynı şekilde devam etmişti. Roma imparatorluğunun ikiye ayrılması ve bir yüzyıl sonra yıkılmasıyla birlikte Avrupa topraklarında boy gösteren Germen kavimleri ve sonrasında gelen Türk kavimleri endüstriyel alandan çok zirai ekonomiye yer

¹⁷⁶ Charles Freeman, Mısır-Yunan ve Roma Antik Akdeniz Medeniyeti, a.g.e., s. 529.

¹⁷⁷ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 124.

¹⁷⁸ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 129.

verdiklerinden zamanla kendi içlerinde feodaliteyi doğurmuşlardı. Türklerin ise bu topraklarda fazla uzun ömürlü olamaması ve gelen Türk topluluklarının hayvancılık usullüne dayalı bir geçim olayına gitmesi, bu döne Avrupa toplumlarının endüstri alanında fazla ilerleyememesine neden olmuştu. Fakat Bizans imparatorluğunda durum bundan farklıydı. Nitekim Bizans, Roma imparatorluğunun devamıydı ve Roma imparatorluğundan birçok alanda olduğu gibi endüstriyel alanda etkilenmişti.

Bu erken ortaçağ sınırları içerisinde endüstriyel gelişime baktığımızda önümüze çıkan ilk uygarlık bu dönemle alakası olmasa da Yunan uygarlığı olmuştu. Çünkü Roma imparatorluğu endüstriyel alandaki gelişimlerinin tamamına yakını Yunan medeniyetinden almıştı. Nitekim bu dönemden konumuzu irdelemeye başlarsak, Yunan şehir devletlerindeki bütün yönetsel ihtiyaçlar, idareciler tarafından sadece özgür kişiler için yani normal vatandaşlar için düşünüldüğünü görürüz. Nitekim bu olgu Roma imparatorluğunda da böyleydi, Bizans imparatorluğunda da böyle olmuştu. Üretilen her ürün devlet kontrolünde ustalar, çıraklar ve kölelerce üretilir ve bu şekilde piyasa sürülürdü. Bunla birlikte bütün Yunan şehirlerinde çok az insan özgür olarak doğuyordu ve Yunan şehirlerindeki nüfusun büyük bir kısmını köleler ve diğer ecnebi ülkelerden gelen insanlar oluşturuyordu¹⁷⁹. Yunan şehir devletlerinde idareciler her alanda olduğu gibi endüstriyel alanda da en büyük insan kaynağı olarak köleleri kullanmışlardı. Çünkü üretimde ve hizmet etmede özgür bir insanın çalışması normal karşılanmazdı¹⁸⁰. Bundan dolaydır ki Yunan şehirlerindeki kölelerin hepsi yemek yapmaktan, ekmek pişirmeye ve bal mumundan şamdanlık yapmaya kadar birçok alanda kullanılan ana iş gücü kaynağı olmuştu. Kölelerden bunun yanında terzilik faaliyetlerinde, dülgercilikte, kuyumculukta hatta okullarda öğretmenlik alanlarında, kitaplık sorumlusu olarak, birçok tiyatro oyununda oyuncu olarak birçok alanda kullanılmışlardı¹⁸¹. Atina toplumlarında kölelerin kullanım alanı bunlarla da sınırlı kalmıyordu. Özellikle bu toplum içinde az bir sayıda köle zanaatkârda mevcuttu. Bu köleler hak ve borç edinebilir, bu şekilde de satılabilirlerdi. Yunan ve Roma

¹⁷⁹ Van Loon Hedrik, a.g.e., s. 67.

¹⁸⁰ Van Loon Hedrik, a.g.e., s. 67.

¹⁸¹ Van Loon Hedrik, a.g.e., s. 68.

madenlerinde endüstriyel alanda çalıştırılan kölelerin sayısı 200.000'i bulabiliyordu¹⁸².

Yunan toplumunda yaşanan bu oluşumlar tabii olarak Roma toplumunu da etkilemişti. Özellikle Romalılar köleleri inşaat alanlarında kullanmayı benimsemişlerdi. Ele geçirdikleri savaş esirlerinden satın aldıkları usta kölelere kadar her türlü esir, köle, cezalandırılmış mahkûmlar inşaat işlerinden kullanılan birinci sınıf işçi gücü olmuştu. Nitekim Roma mimari yapılarının oluşturulmasında; işçiler, gönüllü askerler, mükellef ameleler, köleler ve esirler kullanılmıştı. Mimarlar ise sevk ve idareciler olup, devlet tarafından resmi idareciler konumunda inşaatların başına gönderilirdi¹⁸³. Ayrıca Roma imparatorluğunda büyük ekmek yapım ve satış yerleri sanayi ölçeğinde olurdu ve buralarda da pek çok köle çalıştırılırdı. Roma imparatorluğundan günümüze kadar gelen bir isim olan "Eurysakes" adlı şahıs Roma imparatorluğu döneminde önceleri bir köle konumundayken sonradan azat edilmiş ve zengin bir ekmek fabrikatörü durumuna çıkmış bir kimseydi. Bu azatlı köle kendi mezarına, gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler ve zenginlik ölçüsünden bahseden bir yazı da yazdırmıştı¹⁸⁴. Roma imparatorluğun çeşitli el sanatlarında birçok köle kullanılmaktaydı. Bu şekilde el sanatları üzerine ilk büyük sanayi girişimleri ortaya çıkmıştır¹⁸⁵.

Roma imparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra Doğu Roma İmparatorluğunun elinin altında Mısır, Doğu Asya, Pontus, Trakya, Makedonya, Daçya ve Anadolu kalmıştı. F. Engels Roma imparatorluğunun düşmüş olduğu bu zor durumu şöyle ifade etmektedir. "*Azalmaktaki ticari ilişkilerin genel verimsizliği, zanaatçıların ve zanaat dallarının çöküşü, nüfusun azalması, sitelerin zayıflığı, ilkel tarıma geri dönüş, işte Roma egemenliğinin sonu böyle gelmiştir*"¹⁸⁶." Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere Roma imparatorluğunun çökmesinden sonra Avrupa topraklarında her alanda olduğu gibi endüstri alanında da bir gerilemenin olduğunu anlıyoruz. Nitekim Avrupa'da ki kavimler bu gerilemenin etkisinde kalarak daha çok tarım alanında kendilerini sınırlayarak, endüstri alanında dışa bağımlı kalmışlardı.

¹⁸² Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 45-46.

¹⁸³ Behçet Ünsal, Mimari Tarihi, a.g.e., s. 538.

¹⁸⁴ Fritz Kretschmer, Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik, (Çev. Z. Zühre İlkelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 28.

¹⁸⁵ Fritz Kretschmer, a.g.e., s. 40.

¹⁸⁶ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 13.

Bu durumda Bizans imparatorluğunun işine yaramıştı. Çünkü Bizans imparatorluğunda devlet kontrolünde üretilen sanayi ürünleri dışarı ithal edilebiliyordu. Bundan dolayıdır ki Avrupa topraklarında oluşan feodalite sisteminde, efendiler elleri altında bulunan köylüleri ve köleleri daha çok toprak işlerinde çalıştırmışlar, endüstride gerek duyduğu ürünleri ise ya dışardan ithal etmişler ya da kendi malikânelerini kurdukları küçük atölyelerde üretmeye çalışmışlardı¹⁸⁷. Tabii olarak bu atölyelerde kölelerini ve esirlerini kullanmışlardı. Bu konuyu serflik sistemi içerisinde daha geniş bir açıyla ele alacağız. Avrupa topraklarında durum bu şekillenirken Bizans imparatorluğunda ise endüstriyel gelişimler Roma imparatorluğunda olduğu gibi devam ediyordu. Tabii olarak Bizans imparatorluğu da endüstride köleleri kullanmıştır. Sanayi açısından baktığımızda, Bizans sanayisi daha çok günlük tüketim mallarını üretmeye dayalıydı. Bunun yanında lüks malikâneleri ve sarayları süslemek için gerekli olan eşyaları üretmek içinde sanayi kolları kuruluşu. Bütün sanayi mallarının üretimi devletin kontrolünde oluyordu. Devlet malların kalite kontrolünü iyi yaptığı için dışarıdan da bu mallar alıcı buluyordu. Bizans sanayisinin belli başlı kolları ketencilik, kumaşçılık, halıcılık, ipek üreticiliği, işlemecilik, dokuma boyacılığı, tunççuluk, kuyumculuk, minencilik, cam işçiliği ve fildişi işçiliğiydi. Bu sanayi kollarının işlenmesi için ustalar, zanaatkârlar, köleler, hizmetkârlar ve esirler kullanılıyordu. Özellikle el sanatları yapımında kölelere çok fazla yer veriliyordu. Kölelerin çalıştırıldığı bir diğer alan ise oymacılık sanatıydı. Fildişli oymacılığında en güzel ürünleri bu kölelerin elinde verilebiliyordu. Kölelerin yapmış olduğu bu meslek dalında üretilen Fildişi oymaları daha çok kiliseye yapılıyordu. Bizanslılar kıymetli ve narin eşya zevkini Asyalılardan almışlardı. Kıymetli ve narin eşyaların üzerinde oyma ve kabartmalar yaparak gayet güzel işler vücuda getirebiliyorlardı¹⁸⁸. İmparatorlukta özellikle dokuma sanayisinde kölelerden oldukça fazla yararlanılmaktaydı. İster kamuya ait atölyelerde, isterse özel sektöre ait atölyelerde olsun üretilen ürünün niteliğine bakılır ve buna göre ürünlerin değerlendirilmesi yapılırdı. Genelde üretilecek ürünün işçiliğinden iyi anlayan insanlar iş başına

¹⁸⁷ Murat Sarıçık; a.g.e, s.4.

¹⁸⁸ Heyet, "Bizans Sanatı", Milli Eğitim Bakanlığı Sanat Ansiklopedisi, a.g.m.,s. 265.

getirilirdi. Bu kişilerin köle ya da özgür olmasına dikkat edilmezdi. Fakat köle olması efendisi için daha iyi bir tercih olurdu, çünkü köle demek ucuz iş gücü demekti¹⁸⁹.

İmparatorluk kuruluşundan itibaren ihtiyaç duyduğu lüks malları hep doğudan ithal etmişti. Mücevherler Hindistan ve İran'dan, ipekler Çin'den getiriliyordu. İmparatorlar, bu pahalı malların işlenmesi için V. Yüzyıl itibariyle Konstantinopolis'te birçok atölyeler kurmuştu. Bu atölyelerde genelde işin ehli olan ustalar ve köleler çalıştırılıyordu. Bazen de İmparatorlar ve eşleri de bu atölyelerde çalışırdı¹⁹⁰. Bizans'ta sanayi ve ticaret *eparchin* kişiliğinde devlet tarafından kontrol ediliyordu ve yapılan fabrikalar, atölyeler vb gibi kuruluşlar imparatorun koyduğu yasalar gereğince kontrol ediliyordu. İthalat ve ihracat mallarının fiyatları ve vergileri yine devlet tarafından belirleniyordu. Devlet ayrıca fabrikalarda üretilen malların ucuz fiyata piyasada ki esnafa satılmasını da önlemek içinde bir denetim kurulu kurmuştu. İmparatorluğun bu yapısı sağlam olduğu her dönemde böyleydi¹⁹¹. Birde Bizans imparatorluğunda bu şekilde ifşa edilen her sanayi kolunun birer loncası vardı. Bu loncaların bir şekilde tekel oluştursalar da sıkı bir devlet kontrolünde denetleniyorlardı. Loncalarda kendi sanayi kolları altındaki kişileri köle - usta ayrımı yapmaksızın sürekli olarak kontrol altında tutuyordu¹⁹².

Nitekim her lonca kendi başkanını seçerdi ve bu başkan valiler tarafından onaylanırlardı. Loncalara lazım olan hammaddeler devlet tarafından satın alınır ve bu şekilde loncalara satılırdı. Üretilen ürünler kentin belirli bölümlerine kurulan pazarlarda satılır ve ya doğu ve batıda bulunan devletlere ihraç edilirdi. Yalnızca bakkallar istedikleri sokakta yer açabilirdi. Çünkü onlar balık, et peynir, süt vb. gibi temel gıdaları satıyorlardı. Zaman zaman köylülere de serbest satış hakkı tanınırdı. Bu sayede hem giysi ihtiyacı karşılanırdı hem de ikinci el mal sektörü canlı tutulurdu. Kesilmiş et yâda büyük veya küçükbaş hayvan ile kümes hayvanlarının fiyatları vali tarafından belirlenirdi. Satışlar tüccarlar tarafından yapılırdı. Bu sayede ülke için gerekli olan gıdaların gereksinimini karşılamak için bir aracıya ihtiyaç duyulmuyordu. Örnek olarak verecek olursak yeni tutulmuş bir balık balıkçı tarafından hemen rıhtıma yanaştıktan sonra veya belirlenmiş noktalarda hemen

¹⁸⁹ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 16–17.

¹⁹⁰ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 122.

¹⁹¹ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 118.

¹⁹² Heyet, "Bizans Hukuku", Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 70.

satılabilirirdi. Devlet ülkenin gelirlerini artırmak için belirlenen fiyatları uygulamaya geçirirdi. Bu isyana bile sebep olsa uygulanırdı. Ekmek, şarap gibi ürünlerin fiyatları hammaddelerin fiyatlarına göre devlete kar bırakacak şekilde belirlenirdi. Bu fiyatlara uymayanlara köle ya da özgür olmasına bakılmaksızın cezayı uygulama verilebilirdi¹⁹³. Bu erken dönemlerde Loncalar tarafından açıklanan ve devlet tarafından düzenlenen bu fiyatlar oldukça düşük tutulurdu. Lonca üyesi olan kölelerin birçoğu çalıştıkları yerlerde iş sahiplerinin evlerinde kalırlardı. Bu köleler küçük yaşta satın alınmışsa hemen çıraklık eğitimine tabi tutulurlardı. Çırakla usta arasında iki yıllık bir anlaşma imzalanırdı. Bu anlaşmayı ihlal edenler cezalandırılırdı¹⁹⁴. Locaların kendi içlerinde oluşturdukları kuralları ihlal edenler para cezasına çarptırılırdı. Mutilasyon (herhangi bir organın kesilmesi) cezasına ve ya loncadan çıkarılma cezasına çarptırılanlarda vardı. Bunun yanında bu cezalara uğramamış bir kişi sürekli işsiz bakılmazdı¹⁹⁵.

Bizans imparatorluğunda iş sahibi olan normal bir zanaatkâr, işini ailesine aktarırdı ve bu şekilde yapmış olduğu iş kuşaktan kuşağa ailesince devam ettirebilirdi. Ama bunun aynısını kölesinin yapmasına imkân yoktu. Bunu efendisi ya da ustası belirlerdi. Bu zanaatkârların çalıştıkları mekânlar genelde kiralık olup, yıllık 15 veya 20 solidus kira verirlerdi. İş yerinde aile bireylerinin yanı sıra başka iş yerlerini yönetmek amacıyla kölelerde çalıştırılırdı. Bu kölelerden vasıflı olanlar değerli birer mal olarak kabul edilirdi. Vasıfsız bir köle ise 20 solidustan fazla etmezdi. İmparatorlukta Sanayici toplum üyeleri ve bunlara bağlı olan ustalar, köleler, hizmetkârlar ve çırakları genelde şehirlerin daha çok banliyölerinde bulunurlardı. Merkezi alanlar pazaryerlerine ayrılmıştır¹⁹⁶. Bu erken ortaçağ Bizans'ında özellikle Justinianus devrinde Commerciarli ve ondan önce de Comites Commerciorum denen bir memurluk sınıfı oluşturulmuştu. Bu memurluk sınıfın sadece gümrük işlerine bakmazdı. Aynı zamanda işlenmemiş ipek mamullerini alır ve İstanbul'da ki imparatorluk hazinesine dahil olan harem dairesine gönderirdi. Buraya gelen bu işlenmemiş ipek hammaddesi, burada bulunan ve bu iş üzerine özel eğitim almış olan özel kölelerce işlenir ve ipek denen ürün elde edilirdi. Bu işlenmemiş

¹⁹³ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 119–120.

¹⁹⁴ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 120–121.

¹⁹⁵ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 121.

¹⁹⁶ Michel Kaplan, a.g.e., s. 74.

maddeyi, dokuyan, boyayan ve sarayın ihtiyacı olan her türlü işi yapan bu köleler dışındaki ustalara, belirli bazı kıymetli dokumaların dokutulması –erguvani renkteki ipek- yasaklanmıştı. Bundaki amaç Bizans imparatorluğunda bazı sanayi dallarının tekelinin imparatorluk bünyesinde tutulmak istenmesiydi¹⁹⁷.

Özellikle altıncı yüzyıl içerisinde Bizans imparatorluğunda el işlemleri endüstrisi hat safhaya çıkmıştı. Yapım bu el işlemlerinde çok fazla zamana ve insana ihtiyaç duyuluyordu. Bu işler için kölelerin tercih edilmesinde bu ana unsurlar çok etkiliydi. Çünkü köleler hem sürekli çalıştırılabilir hem de çalışma saatleri köleler için uzatılabiliriyordu. Bu alanlarda çalışan işçiler taş, mermer ve kemik işleyebildikleri gibi aynı zamanda boncuk, haç ve diğer süs eşyalarını da yapabiliyorlardı. Marangozlar ve dülgeler tahta ve kaşık, tabak, çatal vb. gibi ihtiyaçların üretilmesini karşılıyordu. Ayrıca balta, testere gibi el aletleri kullanılarak oldukça başarılı işler yapılıyordu. İp, ağ ve sepet yapımı önemli bir sanayi alanının oluşmasına sebep olmuştur. Nikaia’da özellikle ikon resimleri için çini üretimi yapılmaktaydı. Çömlekçilik özellikle süzgeç ve yağ kaplarının yapılmasında oldukça kullanılıyordu. Deniz ticaretinde çok önemli bir gelir elde ediliyordu. Gümrüklerde sıkı denetimler yapılıyordu. Aybdos (Çanakkale) limanında birçok kontrol noktası vardı. Bu sayede kaçakçılık önlenmeye çalışılıyordu¹⁹⁸. İster kölelerin isterse efendilerinin üretimi olsun üretilen ve buna bağlı olarak ithal edilen her üründen vergi alınırdı. Nitekim bu tür vergiler genelde şehirde olanlardan alınırdı. Hem ithalat hem de ihracat vergileri gümrüğe tabi olarak toplanıyordu. Gümrük olarak umumiyetle %10–12 arasında vergi alınıyordu. Vergi toplanırken kişinin statüsüne değil mesleğine ve sattığı ya da aldığı malın değerine bakılırdı¹⁹⁹.

II:4: Ev ve Saray Hizmetlerinde Köle'nin Kullanımı

Erken ortaçağ başlarından Avrupa topraklarında günlük hayat içerisindeki en önemli yaşam merkezleri evler ve saraylardı. İmparatorlar ve diğer yüksek makamdaki kişiler saraylarda yaşarken, zenginler ve zanaatkârlar zenginlik derecesine göre evlerde otururlardı. Bazı zenginlerin evleri ise küçük birer kale

¹⁹⁷ W. Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, (Çev. Anver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 22.

¹⁹⁸ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 133.

¹⁹⁹ Heyet, “Bizans Hukuku”, Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 71.

konumunda olabiliyordu. Miladi V. Yüzyıla gelindiğinde bu tür evlerin arttığını, malikâneler ve şatoların oluşturulmaya başlandığını ve zenginlerin daha çok bu tarz evleri yaşam merkezi olarak seçmeye başladığını görüyoruz. Son dönem Roma imparatorluğunda oluşmaya başlayan bu tarz yaşam şeklini Roma imparatorluğunun yıkılışından sonra kurulan bütün Germen Avrupa krallıkları benimsemişti. Bu Germen topluluklarındaki ev ve saray yaşamında kölenin kullanım şekline bakmadan önce ilk olarak son dönem Roma saray ve ev hizmetlerinde kölenin statüsüne bakmamız gerekir. Nitekim varlıklı bir Romalının evinde sabah erken saatte sadece baba kalkar, gerekli iş planlarını yapar ve çocuklarının eğitimi ile ilgilenirken, evin hanımı bu kadar erken kalmaz, kendisinin yerine getirmesi gereken işlerini (temizlik, hayvanların bakımı, sabah kahvaltısının hazırlanması vb. gibi) evin babası ile birlikte kalkan köleleri yapardı. Evin hanımı kalktıktan sonra ilk iş bakımını yapardı. Nitekim Roma toplumunda süslenmek önemli bir unsurdur. Bu amaç doğrultusunda zengin bir Romalı kadın geceden makyajına hazırlık olsun diye ekmek ve sudan oluşan özel bir selüsyon hazırlar ve yüzüne sürer, sabah da kalktıktan sonra makyajını yapmaya başlardı. Bu selüsyonun hazırlanmasından, hanımının bunu uygulamasına kadar her aşamada köleler efendilerine yardım ederlerdi. Ama her zaman zengin kadınlar makyaj yapmakta hünerli olamazlardı ve bundan dolayı çok sinirlenirlerdi. Birden çok kaynakta anlatıldığına göre aynı bu durumda olan bir zengin kadın sinirlendiği için kölesinin koluna saç iğnesini batırmış ve elindeki aynasını da kölesinin başına vurmuştu²⁰⁰.

Kadınların en çok uğraştıkları makyaj konularından bir tanesi de saçlarının yapılmasıydı. Nitekim bu iş çok uzun sürüyordu ve oldukça zaman alıcı zor bir işti. Bazı zengin kadınlar bu kadar sıkıcı ve zaman çalıcı işler ile uğraşmaktansa, hazır yapılmış peruklar takarlardı. Bunun içinde kolay bir yol bulunmuştu ve Alman topraklarından satın alınan sarışın kölelerin saçları ve Hindistan topraklarından getirilen esmer kölelerin saçları bu iş için kullanılıyordu. Bu hem basit hem de da hızlı bir yoldu²⁰¹.

Roma imparatorluğunda kölelerin hayatın her alanında hizmet işi için kullanılmasında bir sakınca görülmezdi. Bu işlerin en önemlilerinden birisi de evin

²⁰⁰ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 12.

²⁰¹ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 12.

sahibi olan erkeklerin eşlerine olan hizmetlerdi. Bir hanım kendisi eğer bir yere gidecekse tahtaravanla taşınmak isteyebilirdi. Bunun için köleleri hemen hazırlanırdı ve efendilerini gidecekleri yere kadar götürürlerdi. Akşamları ise geri dönmek biraz zorlaşırdı, çünkü akşam yol kalabalıklaşmakta ve köleler adım atmakta zorlanmaktaydı²⁰². Köle veya bu şekilde çalışan işçiler kış günlerinde bu taşıma işlemini yapabilmek için önce yazlık bir tünik giyer, bunun üstüne de daha kalın olan ve ayak bileklerine kadar uzanan ikinci bir tünik giyerlerdi²⁰³.

Son dönem Roma imparatorluğunda köleler sadece tarla işlerinde ve diğer ağır işlerde kullanılmazdı. Köleler bunun yanında ev işlerinde zenginler tarafından kullanılır ve zenginlerin her istediği hizmeti ister istekli isterse isteksiz olsun yapmak mecburiyetinde kalırlardı. Kölesi olmayanlar ise çeşitli işler için çeşitli zanaat dallarına mensup kişilerden yardım alır, ev işlerini kendileri yapar, saç kesimi için berbere gider vb gibi birçok ihtiyacını kendisi görürdü. Ama zenginlerde saç kesimini dahi köleler yapardı. Çünkü Roma imparatorluğu köleleri her alanda kullanmayı bilmiş, ekonomisini de köleci ekonomi üzerine kurmuştu²⁰⁴.

Batır Roma imparatorluğunun bir uzantısı olarak devan eden doğu Roma imparatorluğunda da kölelere ev ve saray hizmetlerinde kullanılmışlardı. Özellikle saray hizmetlerinde daha çok tercih edilen köleler, zengin evlerinde de çalıştırılmışlardı. Adına Bizans imparatorluğunu da diyebileceğimiz Doğu Roma imparatorluğunda saray yetkililerinin birçoğu köle olup da önemli mevkilere ulaşmış insanlar olabiliyordu. Özellikle Hadımbaşları devşirme sistemiyle ve esirler ile daha çocukken köle olarak satın alınıp, saray içerisinde yetiştiriliyorlardı. Esirlerin durumu imparatorluk içerisinde hiçte iç açıcı değildi. Bundan dolayı daha çok esiler hadım ediliyordu. Kanunlar ve prensipler toplumun gerçekleriyle hiçte bağdaşır bir durumda değildi. Esirlerin büyük bir bölümü hadım edilmiş bir durumdaydı. Yapılan bu ameliyatlarda ise sadece % 3'lük bir başarı elde edilmekteydi. Birçok Bizans imparatoru hadım işini kaldırmak istediye de imparatorluğun yıkılışına kadar bu ameliyatlara engel olamamışlardır. Hadımlar Bizans sarayını en önemli unsurlarında birisi haline gelmiştir. Sarayda hemen hemen en önemli görevler onlara verilir

²⁰² Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 31.

²⁰³ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 5.

²⁰⁴ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 1.

olmuştu. Bunlar arasında patrikliğe ve hatta başkomutanlığa yükselenlerde vardı²⁰⁵. Bunlar arasında Narses gibi saray kâtiplerine, Baliserios gibi ordu komutanlarına da rastlanmaktadır. Böylece saraydaki gölge hükümet imparatorun tebaasından kopmamış oluyordu. Zaten Bizans imparatorluğunun çok yaşamasındaki ana etmeden buydu²⁰⁶. Buradan da anlaşılacağı üzere köleler sadece hizmet etmek için satın alınmıyor, bunun yanında saray için yüksek memurların yetiştirilmesi için de köleler satın alınabiliyordu. Fakat bu durum Bizans imparatorluğunda kuruluşundan VIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Çünkü bu dönemden sonra memurluklar alınıp satılmaya başlanmış ve belirli bir düzen oturtulamamıştır.

Özellikle bu erken dönem ortaçağ Bizans saray yönetiminde büyük bir etkiye sahip olan İmparatoriçeler normal günlerinde olsun özel günlerinde olsun her zaman kölelerini saray içi ve dışı hizmetlerinde kullanmışlardı²⁰⁷. Bu dönemler içerisinde Bizans imparatoriçeleri dahi bir zamanlar köle olabilecek konumda olabiliyordu. Genel olarak bilgi ve becerisine bakılmaksızın sarayın en güzel kızlarında seçilen Bizans imparatoriçeleri, bazen bir köylünün bazen de bir esirin kızı olabiliyordu. Bu kişiler saraya alındıktan sonra önce iyi bir eğitimden geçiriliyor sonra da imparatorla evlendirilebiliyordu. Bu imparatorluğun ilk zamanlarında uygulanan bir hizmetti. İmparatoriçeler halkın arasında az gözükmekle beraber önemli geçişlerde ve bayramlarda hizmetçileri ve köleleri ile birlikte törenlere katılırlardı. Bu şekilde imparatoriçenin törenlere katılması kendisine büyük bir değer verilmesine sebep oluyordu²⁰⁸.

Köleler Bizans imparatorluk sarayı içerisinde sadece eğitilmek ve yüksek mertebelere getirilmek için kullanılmazlardı. Bu şekilde yetişen köleler istisna denebilecek bir imkânâna sahip olanlardı. Birde Bizans imparatorluğunda bu kuruluş dönemlerinden yıkılışına kadar sarayın temizliğinden, imparatoriçenin bakımına her alanda kullanılan köleler vardı. Bunlar saray içerisinde her biri belirli bir tören için kullanılan salonlardan, ahırlara kadar her yerde kullanılan kölelerden müteşekkil kişilerdi. Darphane odasında çalışan kölelerden, imparatorun askerlerinin odasına

²⁰⁵ Andre Guillou, "La Civilisation Byzantine (Bizans Medeniyeti) Collection Les Grandes Civilisation XIV. Dirigene Par Raymond Bloch, Paris, Arthoud Pres, 1974", (Çev, Semavi Eyice), *Bellekten*, S. 166, Ankara, 1978, s. 312.

²⁰⁶ Peter Brown, Genç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası, a.g.e., s. 87.

²⁰⁷ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 37.

²⁰⁸ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 38.

kadar her oda da hizmet veren köleler, Bizans sarayında daha bu erken dönemlerde mevcuttu. Ayrıca sarayın bulunduğu çok geniş arazi üzerinde birçok şapel ve kilise de bulunmaktaydı. Bu karmaşık yapı içerisinde limana gemilerin rahatça yanaşabilmesi için bir fener ve sarayın lüks ihtiyaçlarını karşılamak için birde imalat hane ve ipek üretim tesisi bulunmaktaydı. İmparatorluğun savaş atları, gezi atları ve polo atları ile yarış atları da bu yapının içinde barındırılmaktaydı. Bundan dolayı bu yapıdaki bütün hizmetleri karşılayabilmek için hemen hemen 20.000 e yakın hizmetçi ve köle Bizans sarayı içerisinde barındırılıyordu²⁰⁹.

Fakat Bizans imparatorluğunda bu yaşam tarzı sadece saray ve çevresinde vardı. Birde kölelerin ağır şartlar altında çalıştığı taşra şehirlerinde ki zengin evleri vardı. Nitekim Bizans kent yaşamını Konstantinopolis ve diğer Bizans şehirleri olarak ikiye ayırmamız gerekir. Konstantinopolis'in hem başkent olması hem de önemli bir noktada bulunması kendisine bu ayrıcalığı kazandırmıştır. Taşra şehirlerindeki bir zenginin evi genelde iki katlı olurdu ve evin önünde ev sahibinin adı yazardı. Ev sahibinin at ve büyük baş hayvan ahırları ile kümes ve kilerler ortak bir avluya açılırdı. Bu avluda gerektiğinde atlara talim yaptırılacak kadar büyük bir avluydu. Her yapılan ev, başka bir evin ışığı kesilmeyecek şekilde yapılırdı. Evin manzarasının kapatılmamasına ve atık su borularının ve oluklarının olmasına dikkat edilirdi. Bu konulara ilişkin yasalar çıkarılmıştı. Evlerin çoğu tuğla temeller üzerine mermer bloklardan yapılırdı. Az sayıda yapılan tozton evlerinde yüzeyi sıvaya benzer bir maddeyle kaplanırdı. Zengin evlerinin üst tarafında bir de teras bulunurdu. Normal kişilerin oturduğu evlerde ise çatılar kiremitler ile örtülürdü²¹⁰. Odalar genellikle merkezi bir salonun etrafında olurdu. Bu salon evin erkeğinin misafirleri kabul odasıydı. Ailede oturma odasını en çok erkek kullanırken evin kadını daha çok en üst kattaki odayı kullanırdı ve burada zamanını çoğunu çocuklarıyla ilgilenerek geçirirdi. Manastırlarda da olduğu gibi kışın zengin evlerinde de ısıtılan bir oda olurdu. Mutfaklarda bacalı ve alçak bir fırın kullanılırdı. Her evin denize dökülen bir atık su kanalı vardı. Bu yapıların inşaat faaliyetlerinden, ev içi hizmetlere kadar, ahırlardaki hayvanların bakımından, efendisinin kendisine ait olan toprakların işlenmesine kadar, evin temizliğinden, yemek yapımına kadar her işi kölelerin yapması, Bizans

²⁰⁹ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 42.

²¹⁰ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 139-140.

toplumdaki bu zengin taşralılar içinde normal kabul ediliyordu. Genelde bu zenginlerin köleleri eve yakın bir yerdeki küçük kulübelere yatarlardı ve gerekli evsel ihtiyaçlarını bu kulübelere karşılardı²¹¹.

Bizans toplumunda bulunan köleler, sadece ev ve saray hizmetlerinde bulunmak için kullanılmazlardı. Birde saraylardaki aristokrat tabakayı ve zenginleri eğlendirmek amacıyla hizmet veren köleler ve esirlerde vardı. Özellikle hipodrom ve benzeri gibi yerlerde yapılan yarışlara ara verildiğinde bazı müzikler eşliğinde köle kadınlar dans eder, halkta bunu zevkle izlerdi. Dans gösterilerini yapan akrobatların gösterileri özellikle zenginlerin dikkatini çeker ve zengin olan bu kişiler kendi özel eğlenceleri için de böyle köleler tedarik edebilirlerdi Bunun yanında zenginler kendi evlerinde zevk ve eğlence partilerinde ana eğlence kaynağı olarak yine köleleri kullanırlardı. Oryantal dansa olan ilgi nedeniyle daha çok Arap kökenli köleler bu iş için kullanılırken, kilise bunu yasaklamak istemiş fakat kilise bu amacında başarılı olamamıştır. Bu yasa sadece cumartesi ve Pazar uygulanabilmiştir²¹².

Bizans toplumunda bu erken ortaçağ döneminde köleler sadece bunun gibi zevk ve eğlence işleri için kullanılmamıştı. Bunun yanında orta halli evlerde hanımlarına yardım etmek amacıyla alınan kölelerde vardı. Varlıklı ailelerde bu sayı oldukça fazla olabilirdi. Kölelik kilise tarafından kabul görülmediyse de Hıristiyan dininin vermiş olduğu imtiyazlar ve insanların kendi işlerini başkalarına yaptırmak arzusu köleci anlayışının Bizans imparatorluğunda var olmasına sebep olmuştu. Ev hizmetlerinde kullanılmak üzere satın alınan bir köle eğer doktora 60 solidusa alınıyorken, bir diğer çocuk köle 10 solidusa satın alınabiliyordu²¹³. Bu köleler erken veya kadın olabilirdi ama genelde ev işleri için kadın köleler kabul görüyordu. Satın alınan köleler, evin hanımı ile birlikte işleri yaparlar ve hanımının yanında bir yavaşma gibi yaşarlardı. Bizans toplumunda her dönemde kadınlar ikici planda görülseler de evin tek yöneticisi konumundaydılar. Ailede söz sahibi olan kadınlar olsa da imparatoriçe hariç tüm kadınlar erkeklerle eşit sayılmazdı. Evde bulunan ve yavaşma şekilden olan kölelerin ise diğer kölelerden bir farkı yoktu. Evin hanımına karşı hiçbir hakları yoktu ve hanım ne derse köle yapmak zorundaydı. Fakat evin

²¹¹ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 140–141.

²¹² Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 147.

²¹³ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 157–158.

hanımı şunu biliyordu ki, işlerinin yetişmesi için kölesine ihtiyacı vardı ve bunda dolayı kölesini çok ezmezdi. İmparatoriçede içinde olmak şartıyla tüm kadınla dışarı çıkarken yüzlerini bir peçeyle örterlerdi. Kentlerdeki kadınların çok az bir kısmı kocaları eve misafir çağırıldığında evin oturma odasına girebilirlerdi. Genelde bu eve gelen kişilerin hizmetlerini varsa köleleri yoksa kadınların kendileri yaparlardı. Evin kadınlara ait bölümüne de evin hizmetçileri ve hadımları dışında başka herhangi bir erkek giremezdi. Kadınlar hamama giderken veya bir akrabalarını ziyaret ederken yanlarına hadımlarını refakatçi olarak alabiliyorlardı²¹⁴.

Erken ortaçağ Bizans'ında ve Roma'sında durum böyle iken Avrupa toplumlarında durum biraz daha farklı bir konumdaydı. Nitekim Avrupa toplumları IV. yüzyıl itibariyle oluşmaya başlamış ve Roma imparatorluğundan birçok alanda etkilenecek bu oluşumlarını tamamlayabilmişlerdi. Fakat son dönem Roma imparatorluğunda gerçekleşen bozulmalar nedeniyle, bazı yönetsel gerçeklerde sapmalar olmuş ve merkezîyetçi yönetimden uzaklaşarak, feodal yönetim denen kişisel yönetimlere doğru meyilleşme olmuştu. Son dönem Roma imparatorluğunda olduğu gibi kurulan Germen krallıklarında (Vizigotlar, Vandallar, Franklar, Ostrogotlar vb gibi)'da bu feodalite kendisine yer bulmuştu. Bu bağlamda bakıldığında köleler Avrupa topraklarında daha çok bu kurulan feodalite sistemi içerisinde malikânelerde kullanılmıştır. Özellikle Erken ortaçağ malikânelerinin en önemli niteliklerinden bir tanesi malikânelere bağlı bulunan çalışma atölyelerinin varlığıydı. Bu atölyelerde iş gücü olarak çok fazla köle ve serf kullanılıyordu. Bu atölyelerin malikânelere bağlı bulunmasındaki amaç erken ortaçağ sınırları içerisinde körelmeye başlanan ticaret faaliyetleri neticesinde yeni ekonomik kazançlar elde etmektir. Ama ana üretici güç olarak her zaman köleler ve serflerin kullanılmasına dikkat edilmişti. Çünkü en ucuz iş gücü buydu²¹⁵.

Erken ortaçağ Avrupa'sında köleler, Avrupa topraklarının her yerinde kullanılmıştı. Özellikle Roma parası olan solidus üzerine yapılan araştırmalar sonucunda kuzeyden-güneye, batıdan-doğuya Avrupa'nın her yerinde bu Roma parasının kullanılmış olduğu, yapılan kazılar sonucunda elde edilen buluntularla tespit

²¹⁴ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 153-155.

²¹⁵ Henri Prenne, Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17.

edilmiştir. Bakır paralarının büyük bir kısmı, sınır bölgelerindeki hakların yerleşim yerlerinde bulunurken, altın paralar genelde daha merkezi bölgelerde yüzlercesinin bir arada bulunduğu gömüler halinde tespit edilmiştir. Solidus İskandinavya sınırları içerisinde dahi küçük ve bir o kadar zengin olan elit sınıf arasında kullanılan bir para konumundaydı. Bu İskandinav zenginleri 454–488 yılları arasında, bu Roma paraları sayesinde kürk ve köle alabiliyorlardı. Bu sayede satın aldıkları kürklerle soğuktan korunurken, satın aldıkları köleler sayesinde ev işlerinden, ziraat işlerine kadar her türlü işlerini rahatlıkla görebiliyorlardı²¹⁶.

Kuzey Avrupa topraklarında yapılan bir diğer kazıda ise bulunan tipik bir Alman evinin içinde (M.S. 306–337), alt kısımda keresteden yapılmış duvarları ve samandan olan çatısıyla birlikte bir mezar odası bulunmuştu. (Westphalia bölgesi yakınlarındaki Bielefeld Sreker bölgesi). Bu mezarın içerisinde insan iskeletinin yanı sıra, hayvan iskeletleri de bulunmuştu. Bu mezardaki buluntulardan anlaşıldığına göre, bu dönem Kuzey Avrupa insanları, özellikle kadınları ve köleleri dokumacılıkla uğraşmış, iplik eğermiş ve tarlalarda köleleri ile birlikte ziraatla ilgili işlerde çalışmış oldukları anlaşılmaktadır²¹⁷.

Roma imparatorluğundan sonra kurulan Vizigot krallığında da durum bundan farklı değildi. Özellikle II. Theodoric, 453 yılından 466 yılına kadar Güney Fransa topraklarında Vizigotlar adına hükümdarlık yapmış bir Germen hükümdarıdır. II. Theodoric, aslen Germen olmakla birlikte, dedesi ünlü kumanda Alarik'di²¹⁸. Bu kumandan sarayında vermiş olduğu ziyafetlerde özellikle kaliteli bir centilmen gibi giyinir ve davranırdı. Onun kölelerine ya da hizmetindeki diğer insanlara birden hakaret ettiği görülmezdi. Vermiş olduğu ziyafetlerde konuklarını sıcak havalardan veya pis kokulardan bunalmasın diye rahat ettirmeye çalışırdı ve ziyafetler gibi eğlencelerde olsun imparatorluk adına yapılan toplantılarda olsun insanların rahat edebilmesi için birçok köleyi saray içinde yelpazeci olarak kullanmıştı²¹⁹.

Fakat aynı dönem içerisinde yaşamış oldukları Avrupa Hunluları döneminde durum böyle değildi. Avrupa Hunlularında kölelik anlayışı yok gibi bir şeydi.

²¹⁶ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 356.

²¹⁷ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 397.

²¹⁸ William Stearns Davis, "Theodoric II. Of The Visigoths", *Readings in Ancient History, Illustrative Extracts from the Sources*, Vols. 2, Allyn and Bacon Publication Co., Boston, 1912-1913, s. 319.

²¹⁹ William Stearns Davis, a.g.k., s. 321.

Özellikle biz bu olguyu Yunanlı tarihçi Priscus'un, Avrupa Hun imparatorluğu topraklarına giddikten sonra yazdığı tarih kitabından anlamaktayız. Priscus, bu gezisinde Atilla ile konuşmuştu. Biz, onun yazılarından Hunluların, Avrupalı yerel kavimler ile olan ilişkilerini öğreniyoruz. Ayrıca Avrupa'da ki yerel kavimlerle Hunlular arasında meydana gelen iletişimi ve kaynaşmayı da Priscus'dan öğreniyoruz. Priscus bu seyahate, onun bir arkadaşı ile birlikte -Maxim- 448 yılında Roma yöneticilerinin bir elçisi olarak İskitya'ya (Atilla ile görüşmek için) gönderilmesi ile başlamıştı. Bu sayede Priscus, Tuna nehrinin aşağı kısmının kuzey kesimine yani Hunluların memleketine (İskitya) yaptığı yolculuğu, bir başka deyişle Konstantinopolis'ten bu bölgeye kadar olan yolculuğunu bize anlatan ilk tarihçi olmuştu. Bu sayede yola çıkan Priscus, kısa bir süre sonra İskitya'ya varmış ve bazı zorluklar çıksa bile ilk kez Atilla ile konuşma fırsatını bulmuştu. Sonra Hunluların İmparatoru Atilla, Priscus'a kuzeye gideceklerini söyledi ve bu nedenle büyük bir yolculuktan sonra Atilla'nın başkenti olan büyük bir şehre gelmişti²²⁰. Bundan sonrasını Priscus şöyle anlatmaktadır:

“Atilla'nın konutu burada bulunuyordu. Bu evin diğer yerlerdeki evlerden çok daha görkemli olduğunu söyleyebiliriz. O cilalı tahtalardan yapılmış ve etrafı çitlerle çevrilmiş bir evdi. Evin etrafında gözle görülebilecek kadar çok koruma yoktu. Evin kâhyası olan Onegesius, imparatorlukta Atilla'dan sonra gelen en büyük idareci konumundaydı. Onegesius'un evde çitlerle çevrili bir durumdaydı. Fakat onun evi İmparatorun oturduğu yer kadar güçlü kulelere sahip değildi. Onegesius'un evinde farklı olarak taştan yapılmış büyük bir havuz vardı. Onun havuzundaki bu taşlar, Pannonia (Tuna nehri üzerinde bir yer) denen yerden getiriliyordu. Hunluların yaşamış olduğu bu bölgede, ağaçlar ya da taşlar yoktu. Fakat çokça ithal maddeler kullanıyorlardı²²¹.

Sonraki günler Atilla'nın sarayının bulunduğu yere girebilmek için duvarlarla kaplı bir yerden geçtik. Atilla'nın eşi Krake'ye hediyeler sunduk. Onun üç oğlu vardı. En büyük yöneticisi Acadiri idi. Ve bu şahıs Pontic İskitya'da ki diğer bir Hun boyundandı. Kale içinde bulunan çok sayıdaki ev çitlerle çevrili idi. Bazı evlerin dış

²²⁰ Priscus, a.g.k., s. 46-49

²²¹ Priscus, Describes The Court of Attila King of The Huns, (İngilizce Tercüme, J. H. Robinson), Readings in European History, Boston, 1905, s. 46-49

yüzeyle harika oymalar ile kaplıydı. Bazı evlerin oyma işleri olmaksızın cilalı idi. Atilla'nın eşi burada yaşıyordu ve bulunduğu evin kapısında korumalar bulunuyordu. Onunla samimi bir iletişim kurduktan sonra, onun evine geçtik. Evin odaları ve yürüme yolları yünden yapılmış yumuşak hasırlarla kaplıydı. Hizmetçilerinden bir tanesi Krake'nin yolunda her an hizmet için bekliyordu. Diğer hizmetçileri ise, Hunluların giyim ihtiyaçlarını karşılamak, elbiselerin renklerini tasarlamak ve kraliçesinin isteklerini yapabilmek için büyük bir odanın içinde duruyorlardı²²².

Sonrasında dışarı çıktık ve bulunduğumuz yol üzerinde birkaç insan gördüm. Bunun yanında büyük bir gürültü işittim. Ve birkaç kişi bazı kişiler ile birlikte gelerek Atilla'nın kendilerini mahkeme yapmasını istediler. Atilla'nın dışarı çıkmasını beklediler. Ve sonunda o Ağır başlı bir yürüyüşle evden dışarı çıktı. Sonrasında etrafına baktı. O, Onegesius ile birlikteydi. Evin önünde ayakta bekliyorlardı. Ve sonrasında yapılan mahkemeden sonra, bizi bir Batı Roma elçisiyle beraber huzuruna kabul etti. Atilla ile beraber 3 saatlik bir ziyafette katıldık. Saatler geçtikten sonra Batı Roma elçisiyle birlikte yerlerimize geri döndük ve sonrasında tekrar Atilla'nın huzuruna çıkmak üzere bir toplantı odasına alındık. Sonunda Atilla'nın huzuruna çıktık ve ulusal geleneklere göre ağırılarak, bir kadeh kutsal içki içtik²²³.” Priscus'un yazmış olduğu bu mısralarda sadece Kraliçenin hizmetinde olan hizmetçilerden bahsedilmesi ve kölelerden hiç bahsedilememesi bize Avrupa Hunlularının köleliği bir toplumsal tabaka olarak kabul etmediklerini ispatlamaktadır.

Hâlbuki bu sözleri yazana Priscus'dan bir yüzyıl sonra yaşamış olan Papa I. Gregory döneminde dahi Avrupa kiliselerinde köleler rahatlıkla kullanılabiliyordu. Nitekim Papa I. Gregory, hiçbir zaman emri altındaki özel hizmetçilerini serbest bırakmadı. Fakat onlara, eşyalar verip, iyi davrandı. Papa kanunların en önemli nedenlerini bu şekilde öne sürdü. Böylelikle Papa, serbest kalmış köleleri temin etmek zahmetine katlandıktan sonra, kölelerin kurtulma fiyatlarını kölelere karşı gerekli görmedi²²⁴.

²²² Priscus, a.g.k., s. 46-49

²²³ Priscus, a.g.k., s. 46-49

²²⁴ Pope Gregory I, “*On Manumission and Redemption*”, A Source Book for Medieval Economic History, (İng. Ter. Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), Biblio & Tanen Publishing Co., New York, 1965, s. 291-292.

Papa I. Gregory'e göre; *“Bizim kurtarıcı kimselerimizden, bütün mahlûkatların yaratıcısı olan Allah, insanın bedeninin yaratılmasını istedi. Böylece orda, onun tanrısallık zaferiyle bozulmamış olan eski özgürlüğümüzü Allah bize geri verdi. Bizde kendi boyunduruğumuz altındaki hizmetçileri, tutsak edebildik. Kölelerde akıllıca bunu kabul ettiler. Eğer oralarda başlangıç için aynı derecede özgür erkekler varsa, onlara özgürlük verilmelidir. Ve kölelik boyunduruğu altındakilere de, doğa kanunları nasılsa o uygulanmalıdır ki, kölelerin doğmuş oldukları ülkelere azat edilmiş olmanın faydaları ile azat edilmiş bir şekilde geri dönebilmesi sağlanabilsin. Böylece göz önündeki hareketler ve dindarlık duyguları ile biz; seni, Mantana ve Thomas'ı Kutsal Roma Kilisesine, Tanrının bize vermiş olduğu kanunlar ile hizmetçi yapabilelim. Böylece bu günden sonra Roma vatandaşı olacaksın ve biz, senin hizmetlerine karşılık, senin bütün mülkiyet haklarını serbest bırakacağız.*

İlahi kanunlara statüsünce ve yasalara uygun olarak biz, kilisenin mülklerini kullanarak, esirlerin serbest bırakılmasını sağlayabileceğiz. Biz buna izin verdik.” demektedir²²⁵. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere ister ev hayatında olsun, ister saray hayatında olsun isterse kilise hayatında olsun köleler her zaman bir hizmet etme aracı görülmüş ve bu şekilde kullanılmışlardı. Bunu Avrupa topraklarında bu dönem içerisinde yapmayan tek devlet Avrupa Hunlularıydı fakat bu devletin de ömrü çok kısa olmuştu. Nitekim İslam öncesi Arap topluluklarında da kölelik oldukça yaygın bir kurumdu. Araplar kölelerini kolay kolay azat etmezlerdi. Pers toplumunda ise kölelik dine dayalı bir kurumdu. Sadece devlet erkânı ve büyük sülaleler köle edinebilirlerdi. Bu yöneticiler insanüstü bir sınıf olarak kabul edilirdi ve avam tabakası denen bilgili ve zengin insanlar dahi bu kişilerin köleleri olarak kabul edilirdi. Farisi kökenli bu toplum, kölelere her türlü işkenceyi yapabiliyorlardı ve bunda da sınır tanımazlardı²²⁶. Buradan da anlaşılacağı üzere köleler erken ortaçağ sınırları içerisinde sadece Bizans ve Avrupa krallıklarında değil, diğer erken ortaçağ toplumlarında da her alanda olduğu gibi ev ve saray hizmetlerinde tercih edilen en önemli insan gücü olmuşlardı.

²²⁵ Pope Gregory I, a.g.k., s. 291-292.

²²⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e, s. 33.

II:5: Ticarete Kölelik

Erken ortaçağ olarak atlandırabileceğimiz erken III. yüzyıl ile ilk dönem VI. yüzyıllar arasında Avrupa toplumlarının ana geçim kaynağının tarım olduğunu görürüz. Nitekim bu dönemler içerisinde kurulan endüstriyel atölyeler ve yapılan ticaretin büyük bir kısmı tarım ve tarım ürünlerine dayalı olarak gerçekleştirilmekteydi. Bu dönem Avrupa toplumlarının başında gelen Son dönem Roma toplumu, Avrupa Hunluları, Germen kavimlerinin toplumlari (Vandallar, Vizigotlar, Ostrogotlar, Franklar vb gibi) ve Bizans toplumu ana geçim kaynağı olarak tarım sektörünü benimsemişlerdi²²⁷. Fakat bu toplumlar içerisinde gerek duyulan bazı araç ve gereçlerle birlikte, üretilemeyen tarım ürünlerinden, değerli madenlere, silah sanayisinden, deniz ürünlerine, erkek-kadın ve çocuk kölelerden hayvan ticaretine kadar birçok ihtiyaç, tüccarların girişimleri sonucunda sağlanabilmiş ve bu şekilde bu toplumlar için gerekli olan bu ihtiyaçlar tedarik edilebilmişti. Bunlar arasında özellikle kölelerin bir ticari mal olarak görülmesindeki ana etmen, ister Avrupa topraklarında olsun, isterse Bizans imparatorluğunda olsun kölelerin her türlü hizmette rahatlıkla kullanılabilmesi ve işlenecek topraklardan, atölyelere kadar her alanda bir işçi gibi çalıştırılabilir olmasına karşın, sadece karın tokluğuna çalışan bir insan olmasından kaynaklanıyordu. Tabii olarak tüccarlar bu ticari mal statüsündeki köleler üzerinden çok fazla kazançlar elde edebiliyorlardı. Bu ticaretin temelleri daha Yunan medeniyeti döneminde atılmıştı. M.Ö. 5. yüzyıl ve M.Ö. 1.yüzyıllar arasında birçok köle pazarı Atina ve Sparta topraklarında kurulmuştu. Atina'da her ayın ilk günü köle pazarı kurulurdu. Köleler çıplak olarak kendilerine tahsis edilmiş kürsülerde teşhir edilirdi. Çıplaklık Yunan medeniyetinde oldukça önemli bir zenginlik unsuruydu. Cariyelerin Yunan pazarlarında tamamen çıplak satılmalarının sebebi de, efendileri ile ilişkiye girmeden önce bu pazarlarda efendileri tarafından görülmeleri idi²²⁸. Bu köleler genelde Balkan topraklarından ve Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Yunan kolonicilerinin gelmekteydi. Özellikle İskitya ekonomisinin en önemli özelliklerinden birisi, Yunanlı kolonistlerle yapılan ticaretler sonucunda, Akdeniz topluluklarının ihtiyaç duyduğu köle ihtiyacını Yunanlı kolonistlere satarak karşılamalarıydı. Bu ticari faaliyet İskit topluluklarına büyük bir

²²⁷ Hans-Wilhelm Haussing; a.g.e., s.28

²²⁸ Murat Sarıcık, a.g.e, s. 27.

ekonomik gelir sağlıyordu. Bunun karşılığında İskitler özellikle Yunanlı kolonistlerden, çiftlik ürünler, tahıl ve benzeri gibi baklagiyatlar ve amforalar içerisinde yağ ve şaraplar almaktaydılar²²⁹. Bundan dolayıdır ki köleler bir ticari ürün olarak Yunanlılarca oldukça değerli bir ürün olarak görülmekteydiler. Nitekim Yunan uygarlığında köleler sadece birer mal olarak görüldüklerinden ticari faaliyetlerde de birer mal olarak atlandırılıyorlardı. Bunu ıspat eden en önemli belge, Aizanoi rehberinin yazarı olan K. Rheidt'ın kendi kitabında bir köle için yazdığı şu sözlerdir; *“Genç ve sağlıklı bir köle için konulmuş olan fiyat 30.000 denarius olarak belirtirken bu kölenin cinsini de mal olarak belirtmişti. Şunu da belirtmek gerekir ki bu konulan fiyata bu dönem içerisinde işe yarayan iki eşek için ödenen paraya değer bir fiyattı.”* Eskiçağ Yunanlılarından son dönem Romalılarına kadar her dönem içerisinde köle ticareti çokça yapılmaktaydı. Hatta Pamphylia'nın önemli limanı olan Side, antik dönemde köle ticaretinin merkezi olmasıyla ünlenmişti²³⁰.

Eskiçağ ile ortaçağ arasındaki değişim daha az bir zaman içinde gerçekleşmişti. Ticari mevki ve yollar, genellikle eskiden olduğu gibi kalmıştı. İskender'in fetihleri, Batının uygar uluslarını Doğunun derinlikleriyle temasa geçirdikleri tarihlerden itibaren, büyük ticari caba bu tarafa yönelmişti. Zira dünyanın doymak bilmez egemenliği için, zaruret haline gelmiş olan eşyanın üretim kaynaklarından en önemli köleci toplumlara kadar en önemli kaynak yerleri burasıydı²³¹.

Bununla birlikte miladi dönemler içerisinde Avrupa topraklarında kurulan ilk imparatorluklarda ki ticaret, değişim ve market usulü, Roma medeniyetinden öncesine dayanmaktaydı. Romalılar için özellikle Romalı zengin vatandaşlar için, kılıçlar, süs ve ziynet eşyası, şarap, ihraç gemileri, kürk, deri, köle ve yiyecek, içecek çok önemli alım eşyaları idi. Bu eşyaların temini için ise kendilerine ait olan ve adına solidus denen paralarını kullanırlardı. Avrupa'nın bu yerleşik barbar kavimlerinde zamanla bu sisteme geçmişlerdi²³². Bu paranın kullanılması her dönem Roma hayatında geçerli olan bir unsurdu. Birde şu vardı ki eski dünyanın bütün uygarlıkları,

²²⁹ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 412.

²³⁰ Mükerrerem Usman Anadolu, Antikçağ'da Et ve Balık Pazarları, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

²³¹ W. Heyd, a.g.e.,s. 3.

²³² Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e.,s. 353.

karalarla kuşatılmış olan Akdeniz suları etrafında doğmuştu. Bu uyarlılar fikirlerini ve ticari faaliyetlerini bu büyük denizin sayesinde yayabilmişlerdi. Bu durum Akdeniz'i Britanya'dan, Fırat'a tüm eyaletlerin etkinliklerini bir araya getiren, Roma imparatorluğunun gerçek anlamda merkezi haline getirmişti. Ayrıca bu büyük deniz, Germen istilalarından sonra da bu büyük rolünü sürdürmüştü. İtalya, İspanya, Galya ve Afrika'da yerleşen barbarlar için, Bizans imparatorluğu ile olan ilişkilerin aracısı olarak Akdeniz kullanılmıştı. Akdeniz sularına yerleşen bu yeni kavimlerin Akdeniz havzasının birlik ve beraberlik sembolü olan Roma Solidusunu (altın para) hala koruyor olması ve insanların hala Romalılar gibi bu denize bizim deniz demeleri, Akdeniz'e yönelik ticaretin genel kavramından doğmuştu²³³. Bu oluşum coğrafi keşiflerin başladığı XV. Yüzyıla kadar aynı şekilde kalacaktı. Değişen tek şey Roma solidus'u yerine Venedik parasının ya da Bizans parasının kullanılmasıydı. Bu da demek oluyor ki Akdeniz, erken ortaçağ sınırları içerisindeki her toplumun eğer ticaret yapmak istiyorsa ulaşmak isteyeceği en önemli noktaydı. Tabii olarak köle ticareti yapmak isteyen her tüccarında başvurması gereken en önemli nokta Akdeniz'di. Çünkü Akdeniz bu dönemler içerisinde var olan her topluma bir kapı gibi açılıyordu.

Bu düşünce içerisinde olan tarihçi Jhering'in düşüncesine göre de, Roma hukukunu ulusal hukukların içine kapalı yapısına karşın, kozmopolit bir yapıya kavuşturan en önemli unsur ticaretti. Roma imparatorluğunun refahını ticarete borçlu olduğu bilinmektedir. Aslında Roma imparatorluğunda ticaret, yüzyıllar süren bir gelişme sonucunda önem kazanmaya başlamıştı. İlk zamanlarda Roma toplumu, bir tarım toplumu idi. Roma toplumunun, tarım toplumu olmaktan ticaret merkezi olmasıyla, şehir devleti olmaktan ulusal bir imparatorluğa geçmesi arasında bir paralellik vardır. Bu konuda en önemli tarihi dönüm noktası ise birinci Pön savaşıdır. Bu savaşı izleyen zamanlarda, Roma'nın coğrafi konumunun etkisiyle özellikle deniz ticaretinde büyük bir gelişme göstermişti. Bundan dolayıdır ki, M.Ö. 3 yüzyıl içerisinde Roma imparatorluğunda büyük bir ticari atılım başlamış ve bu atılımını yıkıldığı güne kadar devam ettirmişti²³⁴. Zira bu dönemler içerisinde Roma

²³³ Henri Pirenne, a.g.e., s. 9-10.

²³⁴ Arzu Oğuz, Hukuk Tarihi ve Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Uluslararası Ticaret Hukuku, A.Ü.H.F. Dergisi, C.50, S. 3, Ankara, 2001, s. 13.

imparatorluğunda ilk gümüş parasından, altın solidusuna kadar birçok parayı da tedavüle sokulmuştu. Nitekim altın paranın tedavüle girmesiyle birlikte Roma dünyasından birçok değerli seramik, cam ve metal işi gibi lüks Roma malları Germen zenginlerine satılmaya başlanırken, kehribar, deri gibi hammaddelerle pek çok köle de Roma'ya ulaşmaya başladı²³⁵.

Roma'nın sınırlarını belirlemesinden sonra ticaret ve kültür ilişkileri de en az bu çatışmalar kadar önem kazandı. Güçlü kalelerle korunmasına karşın Roma sınırları hiçbir zaman ticareti ve insanları engellemedi. İS 50'de Ren kıyılarındaki kabileler Roma parasını kullanmayı öğrendi. Seramik, cam ve metal işi gibi lüks Roma malları Germen zenginlerine, kehribar, deri gibi hammaddelerle pek çok köle de Roma'ya ulaşmaya başlamıştı. Roma ordularında Germen askerleri yer aldı. Sınır çatışmalarıysa zaman zaman büyük hareketlere dönüştü. 150'de Germen kabilelerinden Markomanlar güneye, Orta Tuna boylarına, ilerlediler; hatta 167'de İtalya'ya akın ettiler. Bu hareket tekil değildi. 150-200 yılları arasında Germen kabileleri akın akın Orta ve Doğu Avrupa'ya ilerlediler ve 3. yüzyılda sınır boyunda yıkıma yol açtılar. Galya Tuna bölgesini yağmaladılar, hatta 251'de İmparator Decius'u öldürdüler. Yaklaşık 280'de Ren ve Tuna havzalarında yeniden istikrar sağlandı. Roma ordusu ve başını Frankların, Almanların ve Gotların çektiği bir Germen ittifakı yaklaşık 370'e kadar bu ittifaklarını korudu²³⁶. Tabii olarak bu hareketlenmeler Roma imparatorluğunun sonunu hazırlıyordu. Artık Roma son buluyordu ve ilkçağ kapanıyordu. Fakat Roma siyaseti ile yok olurken, kültürü ile bir bin yıl daha yaşayacaktı.

Nitekim Roma imparatorluğunun yıkılması ile birlikte başlayan bu erken dönem Ortaçağ Avrupa tarihinde Roma İmparatorluğu son yüzyıllarını yaşamıştı. Roma imparatorluğu Avrupa topraklarında bulunan ve kendisinden sonra türeyen birçok devletin ekonomik sitemini etkilemesindeki ana etmen buydu. Varlığının son zamanlarında Roma imparatorluğuna akın akın gelen barbar uluslar dalgası, kendisiyle birlikte, yeni bir hayatın tohumlarını da getirmişlerdi. Roma yıkılınca, bu tohumlar Avrupa topraklarının her noktasında gelişmeye başladı. Genç, güçlü, kuvvetli ve aynı zamanda daha yarı barbar uluslar, birden bire birinci derecede önem

²³⁵ Schulze, H., Kleine Deutsche Geschichte, München, 2000, s. 45.

²³⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/Alman_k%C3%BClt%C3%BCr_tarihi

kazanmaya başlamışlardı. Romanın o zamana kadar boyunduruğu altında tuttuğu bu uluslar, Roma toplumu ile karışarak yeni ulusal topluluklar haline gelmişlerdi. Bu suretle, devletlerde, toplumlarda, geleneklerde ve göreneklerde görsel bir değişim yaşanmıştı. Bununla beraber bu alt üst olma durumu toplumların ticari hayatında aynı etkiyi göstermemiştir²³⁷. Nitelim Roma İmparatorluğunun sadece siyasi yapısı kuvvetli olmamıştı. Ekonomik açıdan da dünyanın o dönemdeki en kuvvetli devleti olmuştu. Gerek ticaret gerekse gümrük alanlarında olsun Roma kendi döneminin en harika ticari ve gümrük sistemlerini kurmuştu. Vergilerin toplanılmasını zorunlu hale getiren Roma İmparatorları, sadece kendi içinde oluşan ticari faaliyetlere vergilendirme getirmemiş, bunun yanı sıra topraklarından transit geçen tüccarlara kadar, her alanda müthiş bir vergi toplama sistemi kurmuştu²³⁸. Önemli bir not olarak şunu diyebiliriz ki, erken ortaçağ toplumlarının elde etmiş olduğu kazançlara tam bir vergi koymak mümkün değildi ve zorluklar karşısında dahi Erken Ortaçağ Avrupa ekonomisinde her dönemde Köle ticaretinin ayrı bir yeri olduğunu söylemek yanlış olmaz²³⁹. Nitekim Germen istilasından sonra Avrupa kavimleri içerisinde ticaret ve buna bağlı gelişen terimler bu toplumların yaşamasında önemli bir etken olmuştu. Bunun en önemli kanıtı, pazaryerlerinin hem aynı şekilde bırakılması hem de yeni pazaryerlerinin kurulmasıdır. Bununla birlikte bu Germen kavimleri Romalı yöneticilerinin koymuş oldukları bütün vergi çeşitlerini aynı şekilde kabul etmişlerdi. Germen kabilelerinin devam ettirmiş oldukları bu vergi çeşitlerinden elde ettikleri kar o kadar büyük olmuştu ki, bu tür vergilerin toplayıcıları, kralların en önemli memurları konumuna yükselmişlerdi²⁴⁰.

Ortaçağ başlarında Avrupa'da ticaret aynı şekilde devam ettiyse, bundaki ana etmen, ilkçağ ticaret yollarının sürekli kullanılmasıydı. Ticaret gemileri, ümit burnunu bilmediklerinden dolayı, Doğunun ürünlerini almaya gitmek için, Akdeniz'i geçmekte veya onunla doğrudan doğruya ilişkisi olan sulara gitmek zorundaydılar. İskenderiye, Sur, Beyrut, Antakya ve Bizans, Trabzon gibi sahillere ara ara dizilmiş pazaryerleri sürekli müşteri toplamaktaydı. Mallar, doğunun ta ucundan Pontus ve

²³⁷ W. Heyd, a.g.e.,s. 3.

²³⁸ Neil Middleton, "Early Medieval Port Customs, Tolls and Controls on Foreign Trade", *Early Medieval Europe Journal*, C.13, S. 4, Oxford, 2005, s. 316.

²³⁹ Michael McCormick, a.g.k., s. 308.

²⁴⁰ Henri Pirenne, a.g.e., s. 19.

Akdeniz limanlarına kadar gelebiliyordu. Kullanılan yollar, Kızıldeniz veya Basra körfeziydi. Kara üzerinden Asya topraklarından gelen yollar, Kafkasya üzerinden Anadolu ve oradan da Akdeniz coğrafyasına ticari faaliyetler sağlıyordu. Ortaçağdaki fark, Romalıların yerini ticarete, Germenlerin, İtalyalıların, Katalonyalıların ve Frankların almasıydı. Yunanlılar özellikle Romalıların yerine geçmişlerdi. Bundaki ana etmen ise eskiçağdan ortaçağa geçerken ani bir geçiş sürecinin yaşanmamasıydı. Gerçekten imparatorluk ikiye bölündükten sonra Bizans imparatorluğu Doğu ticaretini eline geçirmişti. Bizans, barbar istilalarından sonrada varlığını koruyabilmişti. Bizans, İtalya, Fransa, İspanya vb gibi Avrupa devletlerinin kuvvetlendiği döneme kadar Avrupa ile doğu arasındaki ticari ilişkilerin anahtarı konumunda olmuştu²⁴¹.

Roma imparatorluğunun çökmesinden sonra (M.S 476) yeni oluşmaya başlayan Avrupa toplumların en temel özelliklerinin başında tarıma dayalı bir ekonomiyi tercih etmeleri gelmekteydi. Fakat ticareti asla ikinci plana itmemişlerdi. Nitekim Roma imparatorluğu döneminden alışıla gelen doğuyla ticaret yapma alışkanlığını kurulan bu Avrupa Germen toplulukları da devam ettirmişti²⁴². Roma imparatorluğunun bir uzantısı olan Bizans imparatorluğu ise tamamen yüzünü doğu devletlerine çevirmişti. Özellikle kurulan bu Germen kavimleri Bizans imparatorluğu ile olan ticari ilişkileri sıkı tutmak sureti ile doğu ürünlerini kendi bünyelerinde bulundurabiliyorlardı. Bizans imparatorluğu bu amaç doğrultusunda birçok tüccarını doğu topraklarına yollamıştı. Hindistan topraklarından gelen ticaret gemiler ise ilk olarak bir antrepo görevinde olan Obollah'a uğrarlardı. Yakındoğu ticaretinde oldukça önemli bir yere sahip olan bu bölgeden elde edilen ticari faaliyetler, Sasaniler devrinde de aynı özelliğini korumuştur. Bu topraklar genelde yüz ölçümü az, fakat bayındır ve verimli olan Hira hükümdarlığının (III. Yüzyıl ortalarından VI. Yüzyıl başlangıcına kadar) yani Arap prenslerinin elindeydi. Bu Arap prensleri, İran hükümdarlarının buyruğunu kabul etmişlerdi. Çin'den, Hindistan'dan ve Sind bölgesinden gelen bütün tüccarlar bu bölgeye uğrarlar ve buradan kara yoluyla Anadolu'ya oradan da gerekiyorsa Akdeniz sularına ulaşıyorlardı. Birde bu bölgeye

²⁴¹ W. Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, (Çev. Anver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000. s. 4.

²⁴² Hans-Wilhelm Haussing; a.g.e., s.18.

çıkan birçok tüccar kıymetli yüklerini, tekrar kervanlara yüklerler, özellikle yılda bir defa Hira'da kurulan büyük panayırlar zamanında, her yana dağılırlardı. İster bu panayırlarda olsun, isterse İstanbul'da olsun bütün ticaret kervanlarının içerisinde mutlaka köleler bulunmaktaydı. Doğudan getirilen bu köleler genelde hizmet amaçlı olarak kullanılmak maksadı ile satılırlardı²⁴³.

Son dönem Roma imparatorları farklı bir uygulamaya giderek, zayıflıklarından faydalanmak isteyen, düşmanlarının saldırılarına karşı cevap verebilmek için, yabancı tüccarların her türlü faaliyetine karşı vergilendirme sistemine gitmişlerdi. Bununla birlikte Roma imparatorluğunun bu son dönemlerinde Nisibis, Darai, Tigris, Persia ve Tuna Nehri sınırındaki bölgeler en önemli ticaret merkezleri konumuna gelmişlerdi. Nitekim Tuna nehri sınırında durdurulan Gotlar, 371 yılında İmparator Valentianus ile bir anlaşma yaparak, özel ticaret yapma statüsüne kavuşmuşlardı. Bu doğrultuda Gotlar, Tuna nehri sınırına daha çok yerleşmişlerdir. Pannonia sınırında özellikle Gotların bu dönem içerisinde yoğunlaşmış olduğunu öğreniyoruz²⁴⁴.

Yine de Romalılar ile gerçek Gotlar arasındaki iletişim, Gotlarla onların içerisinde barınan barbarlar arasındaki iletişimle aynı derecedeydi. Romalı imparator Valens, barbarların kendi topraklarına yerleşmelerine izin verdi. Fakat bunun için ön şart olarak, barbarların silahlarını bırakmalarını istedi. Ayrıca Barbar hükümdarların çocuklarından bir tanesini rehin olarak barbar hükümdarlarca Roma sarayına göndermesini istedi. Barbarların ellerinde esir olan Romalı vatandaşların da serbest bırakılmasını istedi (M.S. 400). Romalılar bununla da yetinmeyerek, Vizigotları yüksek fiyatlar karşılığında yiyecek ve içecek sattılar. Ayrıca Vizigotlu insanların çocuklarını satın alarak bunları köleleri olarak kullandılar. Romalıların Vizigotları bu şekilde davranmalarındaki temel unsur, Vizigotları uygarlaştırmak ve onlarla barış içinde yaşamaktı. Roma imparatorluğunun yapmış olduğu bu uygulama zamanla kendi içerisinde sorunlara neden oldu. Çünkü hem köle olarak satın aldıkları bu insanlar kendilerine en zayıf oldukları dönemler içerisinde isyan ettiler hem de sınır bölgelerine yerleştirdikleri bu birçok yarı özerk sistemdeki Germen ulusları yine aynı şekilde Roma imparatorluğunu en zayıf anlarında yok etmek istemişlerdi²⁴⁵.

²⁴³ W. Heyd, a.g.e.,s. 9.

²⁴⁴ Neil Middleton, a.g.m., s. 317.

²⁴⁵ Judson Knight, a.g.e., s. 14.

Roma imparatorluğunun çöküş yıllarında ortaya çıkan Avrupa'da ki yeni Germen devletleri, kendi bünyelerinde mevcut olan, çiftlik yönetme, devlet yönetme, aile yönetme, köle yönetme ve benzeri gibi yönetme terimleri Roma hukukunda mevcut olan kelime hazinelerinden faydalanarak kendi dillerine geçirmişlerdi. Roma devletinin yıkılışından sonra kurulan bu devletlerarasında en fazla göze çarpan, Otakar'ın kurmuş olduğu devlettir. Bu devlet yönetim itibariyle Roma imparatorluğunun idarem mekanizmasından etkilenmişti. Nitekim Otakar kendi yönetimi altındaki topraklarda asilzadelerin serbestçe kendi başlarına hareket etmelerine izin vermişti. Bu serbesiyetçilik kendisini ticarete de gösterdi ve Otakar döneminde yerel ticaret, mal alımı, satımı, değiştirilmesi ve benzeri gibi uygulamalarda tüccarın serbest bırakılması normal karşılanır olmuştu. Otakar bu uygulamayı daha da ileri getirerek yerel işçi loncalarına da aynı hakkı vererek, onlara da kendi işlerinde bir serbesiyetçilik kazandırmıştı. Bu girişimler zamanla feodalite sisteminin doğmasına ve gelişmesine neden olmuştu. Artık ticarete oluşan bu yeni feodal beylerinin eline geçmişti. Her şey bu küçük efendilerin elleri altında döner olmuştu²⁴⁶.

Nitekim 5. yüzyılda yaşamış olan piskopos Theodoretos, Roma devletinin hukuk yapısından bahsederken, Etiyopyalı, Kafkasyalı ve genel manadaki Roma dışından gelen kabilelerin ticari faaliyetlerinde kendi hukuklarından yola çıkarak hareket ettiklerini ve Roma hukukuna uymadıklarını söylemektedir. Bundaki neden ise Roman'luların koymuş oldukları kanunların artık V. Yüzyıl itibariyle geçerli olmamasıydı. Çünkü artık Roma siyasi olarak yok olmuştu ve yaptırım gücü bitmişti. Bu durum ticaretin her alanında olduğu kadar buradan gelen kölelerin ticari statülerini de etkiliyordu²⁴⁷.

Roma imparatorluğunun son dönemlerinde imparatorluk savaşı nüfusunun azalmasına karşın, barbar kavimler sınırlarını tehdit eder duruma gelmesi Roma'yı her alanda tehlikeye itmişti. Artan gider masraflarına karşın Roma vatandaşları artık devletin kölesi durumuna düşmüşlerdi. Buna rağmen bu genel sosyal çöküntü, Akdeniz'i ticaretine olumsuz yansımamıştı. Gerek mamul, gerekse doğa ürünlerinin

²⁴⁶Matthew Innes, *State and Society in The Early Middle Ages –The Middle Rhine Valley (A.D.400–1000)*, Cambridge University Press, London, 2000, s. 79.

²⁴⁷Paul Vinogradoff, a.g.e., s. 24.

alış verişinde bir sorun yaşanmıyordu. Konstantinopolis'in Urfa'nın, Antakya'nın ve İskenderiye'nin dokumaları, şarapları, yağları ve baharatları; Mısır'ın parşömeni; Mısır, Afrika ve İspanya'nın buğdayı; Galya ve İtalya'nın şarapları... Hatta pasa sisteminde külçe altın (solidus), sisteminde dahi büyük bir değişiklik olmamıştı. İmparatorluğun iki büyük bölgesi olan Doğu ve Batı'dan ilki, ikincisini, üstün uygarlığı ve çok daha yüksek ekonomik gelişme düzeyi ile alabildiğine aşmıştı. Dördüncü yüzyılın başında, doğudakilerin dışında gerçek anlamda büyük kentler yoktu. İhracatın merkezi Suriye ve Küçük Asya olup, buralardan özellikle bütün Roma dünyasının pazar olduğu ve Suriye gemileriyle taşınan dokuma üretimi yoğunlaşmıştı²⁴⁸.

Roma imparatorluğundan sonra kurulan Germen kavimlerindeki köle ticaretini bize ispatlayan en önemli bulgular geç dönem Hallstatt dönemine ait olan mezarlarda elde edilen süs eşyalarından anlaşılmaktadır. Nitekim Germen toplumundaki inançlar doğrultusunda yapılan ölü gömme adetlerinde, zenginler birçok zengin süs eşyası ile birlikte gömüldükleri tespit edilmiştir. Bu mezarlardan anlaşıldığına göre Germenler bu dönem içerisinde çok değerli madenleri ve köleleri ithal etmişlerdi²⁴⁹. Bununla birlikte V. yüzyıldan sonra Avrupa topraklarında oluşmaya başlayan yeni krallıklar ve derebeylikler neticesinde, Avrupa'nın ticari hacmi genişlemişti. Kurulan Frank krallığı ile beraber Kuzey Avrupa halkları ile daha sıkı ilişkiler kurulmuştur ve bu topluluklar ile birçok ticari faaliyetlerde gerçekleştirilmişti. Frank krallığı zamanında Avrupa, Ortaçağ karanlık dönemi denen döneme girmişti. Fakat Kuzey kavimleri ile olan ticari ilişkiler hiçbir zaman askıya alınmamıştı. Kuzey Avrupa kavimleri ile Frank krallığı arasında başlıca ticari mal olarak kılıçlar, kalay, bronz, çadır bezleri, kumaşı, pamuk, keten kumaşı, erkek ve kadın köleler, adlar ve benzeri gibi ürünler para karşılığında mübadele edilmekteydi²⁵⁰.

Şunu da söylemeliyiz ki Germen akınları sonra yıkılan Roma imparatorluğu üzerine kendi krallıklarını inşa eden bu Germen kavimleri dahi Roma kentleri, deniz kıyısından Ren vadisine kadar uzanan bir coğrafya üzerinde birer ticaret merkezi

²⁴⁸ Henri Pirenne, a.g.e., s. 12

²⁴⁹ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, a.g.e., s. 245

²⁵⁰ Neil Middleton, a.g.m., s. 325.

olarak korumayı başarmıştı. Bu merkezlerden Akdeniz'in kıyısına boşaltılan baharatlar, doğu şarapları, köleler, papirüsler ve amforalar içindeki yağı Avrupa'nın iç bölgelerine ihraç edilirken, Avrupa'nın iç bölgelerindeki kavimlerde kürkler, tarım ürünleri vb gibi ürünlerini bu ticaret merkezlerindeki tüccarlara satarlardı. Fakat VI. Yüzyıldan Müslümanları Akdeniz sularına hâkim olması ve bunun sonunda Avrupa Germen krallıklarında ticaretin durması ve sonrasında bu kentlerde ticaretin ortadan kalkması, ticari faaliyetlerle ayakta kalan kentlerin aynı zamanda yok olmasına neden olmuştu. Çünkü artık ticarete önemli bir rol oynayamıyorlardı ve Araplara bağımlı kalmışlardı²⁵¹.

Bu kapalı tarım kültürüne girmenden önce yani VII. yüzyıldan önce Germen veya Cermen-Romalı memleketlerindeki halk, genellikle, ticarete karşı ve özellikle iç ticaretten daha fazla enerji, vakit ve sermayeye ilişkin deniz ticaretine karşı az yönelim göstermişlerdi. Germenler sade ve kaba geleneklere sahip olduklarından, Doğu topraklarından ince kumaşlar, baharatlar ve güzel kokular getirmeye ihtiyaç duymamışlardı. En büyük tutkuları, toprak sahibi olmaktı. Çünkü yalnız bu sayede kendilerini devlet içinde ve toplum düzeyinde en önemli ve en esaslı kişiler olarak görebiliyorlardı. Hiçbir zaman nakit para sahibi olmamışlardı. Fakat Germenlerin hükmü altında kalan Romalılarda durum değişmişti. Çünkü Romalılarda lüks yaşama zevki vardı. Romalılardaki bu anlayış Roma imparatorluğu yıkılana kadar devam etmişti. Tam bu dönemler içerisinde ortaya çıkan Germen krallıklarında ise Romalılardan alınan bu kültürler neticesinde çokça değişiklikler olmuştu. Artık bir Germen sarayında ipekten kumaşlarda görülebiliyordu, birçok amaç doğrultusunda kullanılan kölelerde bulunabiliyordu²⁵².

Eski dünyanın bütün uygarlıkları, karalarla kuşatılmış olan Akdeniz dünyası içerisinde doğmuştur. Bu eski uygarlıklar Akdeniz sayesinde birbirleri ile iletişim kuruyorlardı. Fikir ve ticaretlerini Akdeniz suları içerisinde yaşatıyorlardı. Bu durum dolayısıyla Britanya topraklarından, Fırat nehri üzerindeki eyaletlerin topraklarına kadar bir birleşim oluşturuyordu. Bu büyük deniz Cermen istilasından sonra da eski özelliğini koruyarak İtalya, Afrika, İspanya ve Galya'ya yerleşen barbarlar ile Bizans imparatorluğu arasında bir iletişim aracı olmuştu. Bu da eski dünyada olduğu gibi

²⁵¹ Henri Pirenne, a.g.e., s. 13.

²⁵² W. Heyd, a.g.e.,s. 26.

erken ortaçağ toplumları içerisindeki ticari ilişkileri canlı tutmuştu. İslamiyet'in doğuşu ve gelişmesine kadar yine Bizans imparatorluğu hâkimiyeti altında kalan Akdeniz ve buna bağlı gelişen Akdeniz ticareti Roma solidus'unun değeriyle beraber yaşamaya devam etmiştir²⁵³. Fakat Müslüman Arap toplumunun hızlı gelişimi ve yayılcı politikası VII. yüzyıl itibariyle Akdeniz'de ki siyasi oluşumları değiştirdi. Buna bağlı olarak ekonomik gelişimlerde aynı yönde değişime uğrayarak Müslüman tacirlerin gelişimi doğrultusunda şekillenmişti²⁵⁴.

Konu erken ortaçağ olunca köle ticareti üzerine başvurulabilecek en önemli kaynaklardan bir tanesi olarak karşımıza Constantine Cyril'in yazmış olduğu text (metin) çıkar. Nitekim bu dokümana göre Frank krallığı döneminde imparatorluk sınırlarına yakın yerlerde büyük köle grupları toplanıyor ve bu köle gruplarına her defasında özel numaralar veriliyordu. Toplanan bu köleler daha sonra Venice gibi büyük köle pazarlarının kurulduğu yerlerde satılıyor ve bu şekilde önemli bir ticari kazanç sağlanıyordu. Bazı köleler ise Tuna nehrinin öteki yakasından zincire vurulmuş bir şekilde satın alınıyor ve bu şekilde pazarlara getiriliyordu²⁵⁵. Fraklar bununla da kalmayarak bu yüzyıllar içerisinde Elbe ve Saale kıyılarındaki putperest Slavlarla ticarete bulunmuşlar ve bu barbarlara silah sağlamayı amaç edinen ya da imparatorluğun tehlikeli komşularından aldığı savaş esirlerini köle olarak satmaktan başka bir ticari ilişki kurmamışlardı²⁵⁶.

Frank imparatorluğunda doğulu tüccarlar, gerçekte toptancılık yapıyorlardı. Marsilya rıhtımında yüklerini boşaltan gemi sahipleri, Provence kıyılarından geri dönerken, sadece yolcu değil, yük de taşıyorlardı. Elimizdeki kaynaklara göre, bu yüklerin niteliği hakkında fazla bir bilgi verilmemektedir. Öne sürülen tahminler arasında belki de en kabul edilen olanı, bu yükün en azından büyük bir bölümünün insan olması yani, kölelerce oluşturulmuş olmasıdır. Köle ticareti, Frank imparatorluğunda kuruluşundan, IX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Saksonya, Thuringia ve Slav bölgelerinden barbarlara karşı girişilen savaşlarda yeterince büyük köle kaynağı sağlanıyordu. Thourslu Gregor, Orleanslı bir tüccara ait olan Saksonyalı kölelerden bahsetmektedir. Samo adlı bu adamın, büyük bir olasılıkla köle ticareti ile

²⁵³ Henri Pirenne, a.g.e., s. 9–10.

²⁵⁴ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 71.

²⁵⁵ Michael McCormick, a.g.m., s. 309.

²⁵⁶ Henri Pirenne, a.g.e., s. 14.

uğraşan bir maceracıdan başka bir şey olmadığını vurgulamıştı. Aynı yüzyıllarda Yahudilerde Avrupa topraklarından kendilerine adadıkları köle ticaretini çok eskilerden beri yapmaktaydılar²⁵⁷. Avrupa’da kurulan bu Germen krallıklarında genel durum böyledi. Hem kendi topraklarındaki toprak sahiplerine satmak için hem de diğer ülkelere ihraç etmek için başta Franklar olmak üzere birçok Germen kavmi köle ticaretini kendi bünyesinde canlı tutmuştur. Tabii olarak bu toplulukları içerisinde oluşan dini yapılanmalarda köle ticaretine izin veriyordu. Özellikler Franklar arasında çokca yer bulan Katolik Hıristiyanlığına bağlı bulunan dini kurallar dahi kölelerin alınıp satılmasına karşı bir şey yapamamıştı. Yalnızca Hıristiyanların köle alınıp satılmaları yasaklanmıştı ama bu kuralara pek uyulmuyordu. Bunun için Katolik Hıristiyanların başı olan papalar Hıristiyan bir kişinin köle olarak satılmasına karşın satan kişiyi aforoz etmekle tehdit ediyorlardı. Bu bile köle ticaretini engellemeye yeten bir etken olamamıştı. Nitekim kâfir olarak atlandıkları kişilere karşı savaşlarda kullanılan kişilerin satılmasını engellemek boşuna bir cabaydı²⁵⁸. Bu bağlamda bakıldığında ortaçağ başlarındaki kölecilik anlayışı ile ilkçağ ortalarındaki kölecilik anlayışı arasında pek bir fark olmadığını görürüz. Köle ilkçağda nasıl kabul gördüyse ortaçağ başlarında da aynı şekilde kabul görmüştü. Nitekim Ortaçağ’a geldiğimizde kölelerde durum sadece ahlaki yönden değişimdi ve çıplaklık olayı kaldırılarak, köleler pazar yerlerinde elbiseli satılmaya başlanmıştı. Ama köleler ortaçağ iktisadi yapısının ayrılmaz bir parçasıydı. Köle sahipleri köleleri üzerinde sınırsız bir tasarruf hakkına sahipti ve tek tanrılı dinlerde kölelik müessesesinin durumunu çok etkileyememişti. Ortaçağ Avrupa’sında özellikle Venedik, Cenova, Sicilya ve Katalonya en önemli köle pazarlarının kurulduğu yerlerdendi. Bunlarda bu özelliklerini Roma imparatorluğundan almışlardı. İstanbul, Antakya, İskenderiye ve balkan toprakları da diğer önemli köle ticaret merkezlerini barındırıyordu²⁵⁹.

Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra ortaya çıkan Doğu Roma imparatorluğunda da (Bizans) durum bundan farklı değildi. Ticaret üzerine Romalılardan aldıkları bilgileri aynı şekilde devam ettirmişlerdi. Fakat Bizans imparatorluğu ticari faaliyetlerini tamamen doğuya yönelik yapıyordu. Doğudan

²⁵⁷ Henri Pirenne, a.g.e., s. 23.

²⁵⁸ Henri Pirenne, a.g.e., s. 27.

²⁵⁹ P. Pierrard, “Köle Maddesi”, M.L.A, a.g.m., s. 532.

aldığı ucuz ürünleri Batı komşuları olan Germen krallıklarına ve diğer Slav topluluklarına çok pahalıya satabiliyordu. Bu ticari malların arasında kölelerde vardı. Özellikle doğu sınırlarından satın aldıkları köleleri Franklara ve diğer Germen topluluklarına pahalıya satabiliyorlardı. Nitekim Bizans imparatorluğunun kendi kimlik yapısını kazandığı V. yüzyıl itibarıyla kenti ticari hayatını geliştirmişti. Özellikle Justinianus'un yapmış olduğu politik uygulamalar zamanla kendisini iktisadi hayatta da göstermeye başlamıştı. Avrupa ve Asya toprakları arasında doğal bir geçiş konumunda olan İstanbul, iki kıta arasındaki en önemli ticari merkezlerden birisi olma konumuna yükselmişti. Akdeniz ticareti tamamen Suriyeli ve Grekli tüccarların elindeydi. Bizans imparatorluğu için özellikle Doğunun zengin ülkeleri ile yapılan ticari mübadeleler oldukça önemliydi. Bu ülkelerden almış olduğu değerli ticari malları fakirleşmiş olan Avrupa'ya satıyordu. Bu mallar arasında genelde baharat, ipek, işlenmiş el ürünleri, çeşitli değerli taşlar ve köleler gelmekteydi²⁶⁰. Fakat yapılan bu ticari faaliyetleri birde güvence altına almak vardı. Nitekim korsanlar her yerde vardı ve bu erken ortaçağlarda yapmacılıktan, gemi batırmaya kadar her alanda korsanlar gözükmekteydi. Bundan dolayı Bizans imparatorluğu kendi ticaret donanmasını daha bu erken dönemlerde oluşturmuştu. Ticaret donanmasında Rodos denizcilik kanunları geçerliydi. Ticaret gemilerinde yolculuk yapan kadın ve erkeklere eşit yer ayrılırdı. Gemilerde çalışan bir işçi, ayda iki nomismata maaş alırdı. Bir geminin ani bir korsan saldırısına uğraması sırasında veya fırtına yüzünden yolcularını korumak için mallarını denize atmak zorundaydı. Yoksa korsanlar hem malları kendilerine alıyorlar hem de elde ettikleri insanları kim olduklarına bakmaksızın köle olarak başka ülkelerde satabiliyorlardı. Fakat denize atılan malların zararını karşılamak için bir sigorta sistemi oluşturulmuştu²⁶¹.

Bizans imparatorluğu ticari hayatına hiçbir zaman ara vermemişti. Nitekim Germen saldırılarında olsun ya da Pers saldırılarında olsun hiçbir zaman ticari faaliyetler Bizans imparatorluğu için sona ermemişti. Bizans halkı, ticaretten geri kalmıyordu. Özellikle ithalat ve ihracat işlerinde bir gerileme olmamıştı. Bizans ilk kez Justinianus döneminde, ipek sanayisi geliştirilmişti. Köle ticareti ile ilgili ilk

²⁶⁰ George Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, (Çev. Fikret ışıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 68.

²⁶¹ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 135.

Bizans kanunları da yine İstanbul ve imparatorluğun muhtelif bölgelerinde ipek üretim merkezleri kurulmuştu. Bizans ticaret ve sanayisinin en önemli alıcıları yine İtalya, İspanya ve Galya topraklarında varlıklarına devam eden Germen toplulukları olmuştu²⁶².

Bizans imparatorluğunda eskiden beri gelen iki temel geçim kaynağından bir tanesi balıkçılık bir diğeri de çiftçilikti. Bunun yanı sıra Konstantinopolis'te bütün batı ülkelerinin gereksinimleri bulunmaktaydı. Konstantinopolis'te bu amaç doğrultusunda en çok barındırılan ticaret malları arasında çokça köleler, bal, balmumu ve balık gelmekteydi. Bunun yanı sıra en temel besin kaynağı olarak sürekli bir şekilde tahıl alınmaktaydı. Yunanistan'dan özellikle Atina'dan yabancılar için birçok ticari mal tedarik edilirdi²⁶³.

Bu açıdan bakıldığında Bizans imparatorluğunda en önemli ticaret merkezi olarak Konstantinopolis'i görürüz. Diğer adıyla İstanbul olan bu yerin ticari tarihi çok eskiye dayanmaktaydı. İlkçağ Bizans tarihçisi olan Polybiso'a göre en iyi ticaret merkezlerinden bir tanesi, Bizans'tı. Bundan olsa gerek, bu Bizans tarihi geçmişine haklı bir övgü kazandırmaktadır. Polybius Bizans'ın durumunu şöyle yazıyor: "işte ön tarafına doğru Bizans emniyetli bir yerdi ve yerleşim yerlerinde oturan zenginlerle rahatlıkla temasa geçilebiliyordu. Dünya'nın en iyi yerleri olan bu topraklar, yerleşim yeri olmakla birlikte, her türlü muhalif yönü de içinde barındırmaktaydı. Çünkü denize doğru gelen, Haliç'in korunaklı ağzında uzanan, izin olmaksızın tüccarların dahi geçemeyeceği bir yerdi burası. Ama Bizans'ta farklı milletlerin faydasına olan çok çeşitli besin maddeleri saklanıyordu, böylece Bizanslı erkekler bunların hepsi üzerinde hak sahibi oluyordu. Böylece Bizans yerleşim yerinden bize gönderilmesi gerekli birçok yaşamsal ihtiyaçlar barındırılıyor, hayvanları temin ediliyor, bunları ihraç etmek, birçok köleyi iyi ve çok fazla bir şekilde bulup, bunları da ihraç etmek kolaylaşıyordu²⁶⁴. Bu konu üzerinden bakılırsa Bizanslılar, bal mumu, bal ve çok miktarda tuzlanmış balık bize ihraç ediyorlardı. Buna karşılık Bizanslılara mümkün

²⁶² Reşet Ekrem, a.g.e., s. 34.

²⁶³ Heinrich Merle, Die Geschichte der Stadte Byzantion und Kalchedon, Druck von H. Fiencke, Kiel, 1916, s. 65.

²⁶⁴ Heinrich Merle, a.g.e., s. 63.

oldukça çok yağ ve şarap ithal ediyorduk. Bizanslılar tahıl ile değişim yaparlardı ve kısa zamanda tahılı ihraç edebilirlerdi²⁶⁵.”

Yine Aristoteles'ten öğrendiğimize göre Bizans şehir devleti döneminde ekonomik sıkıntıya girdiğinde, devlet sadece arazilerin kiraya vermekle kalmıyordu, bunun yanı sıra Karadeniz'de seyr-ü sefer halinde olan ticaret gemilerini de geri çağırıyordu. Bir ilkçağ tarihçisi olan Polybios ise Karadeniz ticareti için şunları söylemiştir: “Şurası tartışılmaz bir gerçektir ki, ihtiyaç maddeleri bakımından en bol ve en iyi kalitede sığır ve köle Pontus memleketlerinden gelmektedir. O memleketlerden sağlanan lüks malzemeler arasında bol miktarda bal, bal mumu ve kurutulmuş balık vardı. Onlarda bizim memleketimizden ihtiyaç fazlası ürünleri (zeytinyağı ve şarap) alırlardı. Buğday ise her iki tarafın karşılıklı satıp aldığı bir üründü.” Boğaz üzerinde bulunan Bizans şehrinin ekonomik gelişimi, bu ticaret trafiğinin gelişmesiyle paralel alanda ilerlemiştir²⁶⁶. Bizans topraklarını budenli değerli kılan buydu. Nitekim ticari bir noktada kurulan Bizans şehri daha kuruluşundan itibaren çok önemli bir ticaret merkezi olmuştu. Akdeniz'le Karadeniz'i birbirine denizden bağlaması ve Avrupa ile Asya'yı da karadan birbirine bağlaması sebebiyle her dönemde olduğu gibi erken ortaçağ dönemi içerisinde de önemli bir stratejik konuma sahip olmuştu.

Bizanslılar özellikle Yakın Doğu mallarını, ateşe tapan düşmanları İranlılardan almaktansa, bunları dostları Hıristiyan Habeşlilerden almayı tercih ederlerdi. Bu itibarla, Bizans topraklarından birçok tüccar, ister Aila (Akabah) ve bu ismi taşıyan körfez, ister İskenderiye yoluyla olsun, Habeşistan'a, Hindistan ve Çin mallarını almaya giderlerdi. Habeşistanlılarda yapmış oldukları bu transit ticaret işlerinden çok fazla kar elde ederlerdi. Bu nedenden dolayı Yemenin Yahudi kralı Dhou Nowas, Habeş ticaret kervanlarına saldırdığı için, büyük bir savaşa maruz kalmıştı (M.S. 525)²⁶⁷. Rumlar, Doğu ile Batı arasında gerçekleştirilen ticari faaliyetlerde Suriyeliler kadar girişken olamamışlardı. Bundan dolayı köle alım satımlarını genelde Suriyelilerden tedarik ederlerdi. Fakat Suriyeliler Sitanbul limanlarındansa daha çok Avrupa limanlarını bu erken ortaçağlarda mesken

²⁶⁵ Heinrich Merle, a.g.e., s. 63.

²⁶⁶ Oğuz Tekin, a.g.e., s. 20-21.

²⁶⁷ W. Heyd, a.g.e.,s. 12

tutmuşlardı. Çünkü bu limanlarda rahatlıkla ticaret yapabiliyorlar ve elleri altında bulunan her çeşit baharatı, köleleri, ve diğer Uzakdoğu mallarını rahatlıkla satabiliyorlardı. Özellikle bu dönem Suriyeli tüccarları İtalya limanlarına rağbet yapıyordu. Çünkü bu memleket, Bizans imparatorluğundan ayrılmış olan en önemli limandı. İspanya topraklarının da uzunca bir süre Bizans hâkimiyetinde kalması İtalya'nın bu konumunu daha da yükseltmişti²⁶⁸.

Bizans imparatorluğu da bu durum karşısında boş durmuyordu. Nitekim Bizans imparatorluğunda bu ilk dönemlerde yapılan ithalat, ihracat karşısında önemsiz bir potansiyel olarak görülse de kendi üretimleri olan yağ ve şarap ile birlikte balmumu, işlenmiş el eşyaları, köleler ve kendisinden artarsa geri kalan tuzlanmış balıklarla birlikte ithal ederdi²⁶⁹. Nitekim Bizans imparatorluğu Tuna vadisinden Fırat Boylarına giden yolların, yani Avrupa kıtasını Hint Okyanusuyla birleştiren merkezin ortasında bulunmaktaydı. Bizans ticaret filoları rahatlıkla Karadeniz'e ve Akdeniz'e erişebiliyordu. Bizans'tan tüm yönlere, Balkan yarım adasına, Tuna vadisine, Adriyatik ve Karadeniz kıyılarına, Anadolu'ya, Kafkasların ötesine, Yukarı Mezopotamya'ya, Kuzey Suriye'ye yollar gidiyordu. İmparatorluğun artık bir başkenti vardı. Prokopius'a göre "*Deniz, şehri bir taç gibi sarar, öyle ki kalan kara parçası tacı kapamaya yarar.*" Fakat Bizans, karadan da korunmuştu. Daha Konstantinos zamanında tahkimat surları yapılmaya başlanmıştı. Yüzyıl sonra Anastasios zamanında surlar denizden başlayıp denize kadar devam ediyordu. bu ve bezeri gibi güvenlik olgularının yanı sıra değerli bir stratejik noktada bulunması imparatorluğuna her alanda yara sağlamıştı. Tabi olarak ticari manada önemli bir mal olan kölelerin Kuzey ülkelerinden Güney topraklarına sevk edildiği en önemli merkezlerden birisi olma konumu da Bizans imparatorluğu bu sayede elde edebilmişti²⁷⁰.

Bu açıdan bakıldığında Bizans imparatorluğu özellikle Karadeniz'in kuzeyindeki kavimleri kontrol altında tutmuş ve bu kavimleri yeri geldikçe çok acımasız bir şekilde sömürmüştür. Nitekim önemli bir noktada bulunması sebebiyle Bizans imparatorluğu bu topraklara rahatlıkla hükmedebiliyordu. İsteddiği zaman bu

²⁶⁸ W. Heyd, a.g.e.,s. 25.

²⁶⁹ Heinrich Merle, a.g.e., s. 67.

²⁷⁰ G.L. Seidler, a.g.e., s. 11.

topraklardaki halkları köle olarak satabiliyordu. Bunu bize anlatan en önemli belge tarihçi Prokopius'un anlattıklarıdır. Bir erken ortaçağ tarihçisi olan Prokopius'a göre Abazgia ülkesini iki hükümdar yönetiyordu. Bu liderler, yine aynı tarihinin söylerlerine göre, biçimli gürcü çocuklarını Rum ülkelerine köle olarak satıyorlardı. Bu nedenle de Rum ülkesinin sarayında görevli birçok Abazgialı köleler vardı. Tarihçi Kerasyati'nin yazdıklarına göre de Bizans sarayı ile Abazgialılar arasında birçok kez insan alış verişi yapılıyordu. Nitekim yapılan incelemeler sonucunda Prkopius'un dediklerini doğruya çıkaracak olgular elde edilmiştir. Daha erken dönem VI. yüzyılda Abazgia'da "Basilevs Lider" olan iki prenslik vardı. Bu prensliklerin dış ülkelerden başka gelirleri olmadığından, insan satışıyla gelir sağladıkları tespit edilmişti. Ancak diğer Kolkhide halkları gibi Abazgialılar de Bizans imparatorluğu ile alışveriş yapmak zorundaydı. Çünkü bu bölgede bulunan yegane güç Bizans imparatorluğuydu. Bu ticari faaliyetlerde sürekli borçlu konumunda olan Abazgia halkları borçlarını kapatabilmek için insanlarını köle olarak Bizans imparatorluğuna satmak zorunda kalıyordu. Nitekim Abazgia halklarının bundan başka bir seçeneği yoktu²⁷¹. Bu ve bezeri gibi olaylar bu erken ortaçağ dönemlerinde normal karşılanıyordu. Çünkü insanlar bir şekilde geçinmek zorundaydılar. Bu amaç doğrultusunda köle ticareti bu erken ortaçağ sınırları içerisinde bir açıdan da insanların kendilerinin istemese dahi hayat şartlarının getirdiği bir olgu olarak karşımıza çıkar.

²⁷¹ Gery Amicba, Ortaçağda Lazlar ve Ahbazlar, (Çev, Hayri Ersoy), Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 26-27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARINDA KÖLELİK MÜESSESESİ

III:1: Köle Hukuku

Avrupa ortaçağ hukuku temel özelliklerini Roma hukukundan almıştı. Roma hukuku, her alanda olduğu gibi kölelik alanında da birçok yenilikler getirmişti. Özellikle Atina toplumunda olan köle hukuk anlayışına karşı daha yenilikçi ve koruyucu maddeleri kapsayan Roma hukuk sistemi zamanla Romalı senatörlerce geliştirilmiş ve erken ortaçağ krallıklarından Bizans imparatorluğuna kadar her alanda kullanılabilecek bir bütünsellik içermiştir. Nitekim Avrupa toprakları içinde ortaçağ başlarında oluşan yeni toplulukların kullanmış oldukları hukuk anlayışı Roma imparatorluğunun parlak dönemleri içerisinde yaşatılan hukuk kurallarından alınan hukuksal bütünselliklerdi. Bu kuralların bazıları toplumlarca kendilerine uydurulurken, bir kısmı da toplumlarca tahrip edilmişti. Bundan dolayı Roma hukukunun yeniden doğduğu 12. yüzyıla kadar Avrupa'da hukuk açısından karanlık bir dönem yaşanmıştır denmesi doğru olur. Justinianus'un yapmış olduğu hukuksal gelişimler ise bu düşüncenin dışında tutulabilir²⁷².

Roma imparatorluğunun son dönemlerine kadar varlığını koruyan Roma halk sınıfları (particiler, plebler ve köleler), Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra, farklı şekillerde Avrupa Germen kavimleri içerisinde de yer bulmuştu. Fakat Roma imparatorluğunun her türlü sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyeti kendisinden sonra devam etmiştir. Nitekim Roma hukuku da böyle olmuştu. Roma toplumundaki ilk hukuk yapısı, örf ve adet hukukundan oluşmaktaydı²⁷³. Bu hukuk düzeni Romalı Rahipler tarafından oluşturulmuştu. Bu şekilde hukuk düzeninde içtihatla bulunuluyordu. Cumhuriyet dönemi Roma hukukunda da yazılı bir kanunlar bütünselliği yoktu. Gelenekler ve kralın istekleri kanun olarak sayılıyordu. Hâkimler particilerden seçiliyordu ve plebler ağır cezalara çarptırılıbiliyordu. M.Ö. 367 yılından itibaren adalet işlerini Preotorlar denen yüksek dereceleri devlet memurları

²⁷² Paul Vinogradoff, a.g.e, s. 39.

²⁷³ Belgin Erdoğmuş; a.g.e., s.81.

yönetmeye başlamıştı. Cumhuriyet döneminin sonlarında Roma hukukunun içeriği tahsis edildi ve bu şekilde Roma hukukunun yazılı temelleri atılmış oldu. Daha sonra İlan edilen Oniki levha kanunlarıyla beraber yazılı kanuna geçilmişti, fakat bu kanun külliyatından günümüze orijinal bir parça kalmamıştır. Biz bu kanunları o dönemin diğer tarih ve hukuk yazarlarından öğrenmekteyiz. Daha sonraki zamanlarda hukuk faaliyetleri ilerlemiş ve Roma hukuku ortaya çıkmıştır²⁷⁴.

Nitekim biz Roma imparatorluğunun kurulduğu M.Ö. 753 yılından, Bizans İmparatoru Justinianus'un ölümüne kadar (M.S. 565) uzanan süreç içerisinde oluşan hukuksal bütünlüğe Roma hukuku demektediriz²⁷⁵. Roma hukuku temel prensip olarak insanlara ait hukuk kurallarında, "*Şahsın hukukunda yapılan en esaslı taksim, insanların hür ve köle oluşlarına dairdir.*" Görüşünü kabul etmesidir²⁷⁶. Bundan dolayıdır ki erken ortaçağ sınırları içerisinde oluşan birçok Germen krallıkları ve Bizans imparatorluğu kendi hukuksal bütünlüklerinde Roma hukukundan etkilendiklerinden dolayı insanları aynı şekilde iki ana sosyal tabakaya ayırmışlardı. Bu ayrışmaların temelinde ise daha ilkçağ topluluklarındaki sosyal tabakalaşma yatıyordu. Tarihte ilk yazılı hukuku Sümerlilerin oluşturduğu bilinmektedir. Fakat en geniş kapsamlı ilkçağ yazılı hukukunu Romalılar oluşturmuştu. Bilinen Roma tarihinin ilk hukuksal gelişimleri 12 Levha kanunları ile birlikte milattan önce 5. yüzyılda gerçekleştirilmişti. Nitekim Roma imparatorluğunda ilk devirlerde tamamen örf ve adetlere dayalı olan bir hukuk anlayışı vardı. Bu da toplum içerisinde zamanla sosyal sorunların doğmasına sebep oluyordu. Roma hukukunun gelişmesi ve ileriye aktarılmasında dini olayların etkisi büyüktü. Fakat tam sistemli bir hukuk anlayışının oluşması için yazılı bir hukuk sistemi gerekliydi. Romalılarda milattan önce beşinci yüzyılda yazdırdıkları On iki levha kanunları ile yazılı hukuka geçmiş ve bu şekilde örfi hukuk çerçevesinden çıkmış bir hukuk sistemine sahip olmuşlardır²⁷⁷. Bu kanunname o dönem Roma sosyal hayatını düzenlemek için hazırlanmıştı. Özellikle Patricus-Plep (Efendi-Köle), çekişmesi bu kanunnamenin oluşmasına neden olmuştu²⁷⁸. Çünkü böyle bir kanunun oluşturulması toplumsal sınıfların keskinliğini

²⁷⁴ Karaköse, Hasan, Ortaçağ Tarih Ve Uygarlıkları, a.g.e., s. 225.

²⁷⁵ Belgin Erdoğan, Roma Hukuku, a.g.e.,s. 35.

²⁷⁶ Murat Sarıçık, a.g.e, s. 16.

²⁷⁷ Halil Demirci, a.g.e., s. 196.

²⁷⁸ Belgin Erdoğan, a.g.e., s. 37.

daha da artıracaktı. Bundan dolayıdır ki oluşturulan 12 levha kanunlarına göre kölelerle özgürler arasındaki kesin ayırım yasalştırılmıştı. Nitekim oluşturulan bu kanunlara göre bir baba oğlunu 3 kez köle olarak satarsa babanın oğlu üzerindeki hakkı ortadan kalkardı. Bu şekilde kabul edilen 12 levha kanunları toplumun bütün unsurları tarafından kabul edilmişti. Yani zarar gören kısım olan plepler dahi bu kanunları içine sindirebilmiş ve her yönü ile bu kanunları kabul etmişlerdi²⁷⁹. Buradan anlaşılacağı üzere Roma toplumundan en başından beri bir sınıfsal gruplaşma vardı ve en alt sınıfta köleler kabul ediliyordu. Roma toplumundaki bu anlayış Yunan toplumundan Roma toplumuna geçmişti. Böylece Romalılar ilk oluşturmuş oldukları hukuksal bütünlüklerinde buna dikkat ederek kanunlarını oluşturmuşlar ve kölelerin hukuksal haklarını da düzenlemişlerdi.

Zamanla Roma büyüyüp geliştikçe Roma imparatorluğu içerisindeki kölelerin sayısı artmış, bu da yeni hukuksal bütünlüklerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu hukuksal bütünlüklerin ikinci kez değiştirildiği Roma hukuku *Ius Gentium*'dur. Bu hukuksal bütünlük M.Ö. 3. yüzyılda Pön savaşları sonucunda Roma imparatorluğunda ticaretin gelişmesi sonucunda yabancılarla Roma vatandaşları arasındaki hukuki düzenlemeleri yapabilmek amacıyla düzenlenmiş olan yabancılar hukukudur. Bu hukuk kuralları içerisinde özellikle kölelere karşı yapılan yaptırımların ağırlığı artmış ve kölelerin hakları daha da çok kısıtlanmıştı²⁸⁰.

Ius Gentium'a göre insanlar kendi içlerinde ikiye ayrılırlardı. Köleler (Servi) ve hürler (Liberi) olarak atlandırılan sınıflar vardı. Hür doğanlar (ingenium) ve azatlılar (libertini) her zaman istediklerini istediği gibi yapabilirlerdi. Hazırlanan bu kanunun bütünlüğüne göre, köleler efendilerinin her istediğini yapmak zorundaydı. Fakat eski çağlarda Roma dünyasında olduğu gibi diğer toplumlarda da kölenin bir statüsü olduğu kabul edilmezdi. Hazırlanan kanunnamelerde bu açıkça belirtilmişti. Fakat Justinianus'un hazırlattığı kanun kitabına göre, şahısların hukuki durumuna ilişkin ana ayırımın bütün insanların hür ve köle olduğu şeklinde yapıldığı belirtirmiş ve köleliğin kavimlerin bir düzenlemesi olduğunu ve bir kimsenin tabiatına aykırı olarak başkasının emri altına girdiğini vurgulaması kölelere azda olsa bir hukuksal statü kazandırmıştı. Yine Justinianus köleliğin insan tabiatına aykırı olduğunu

²⁷⁹ Belgin Erdoğan, a.g.e., s. 43.

²⁸⁰ Arzu Oğuz, a.g.m., s. 14.

belirtmesine karşın, emri altındaki komutanlara yakaladıkları harp esirlerini öldürmektense satması emrini verdiğini ve bu sayede esirleri de hukuksal bir statüye soktuğunu görmekteyiz. İmparator Justinianus, köleliğin başka kavimlerde de olduğunu ve bunun bir müessese olarak kabul görülmesi gerektiğini vurgulamıştı²⁸¹.

Roma hukukuna göre kanun yapabilmek için öncelikle Magistra kanun yapar, senatus bu kanunu inceler, daha sonra tasarı ilan edilir, meclislerin kabul ettiği yasa senatusun tasdikinden sonra ilan edilerek yürürlüğe girerdi. Bundan dolayıdır ki kölelere ve pleplere karşı üst tabakada olan patriciler her zaman ezici bir konumda olmuşlardı. Çünkü yönetmek ve kendi işlerini başkalarına az bir ödenek karşılığı yaptırmak daha karlı bir işti ve imparatorluğun ekonomisi buna dayanıyordu. Nitekim Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra Avrupa topraklarında kurulan Germen kavimlerinden, Bizans imparatorluğuna kadar her toplumda da durum bu şekilde kabul edilmişti ve elde olan kölelerden, köle ticaretine kadar her alanda düzenlenen Köle hukukları hiçbir zaman efendinin aleyhine olmamıştı²⁸².

Roma imparatorluğunda kölelere hukuksal statü kazandırmak isteyen imparatorlarda yönetime gelmişti. Fakat bu imparatorlar köleci bir toplumun düzenine karşı geldiği düşüncesiyle baştan indirilebilmişlerdi. Bu Roma imparatorlarından bir tanesi olan imparator Hatrian'da aynı akıbete uğramıştı. Nitekim güvenilir olduğu zamanlar içinde, sadece konsüller onun dostu değildi. O memurlarınca da hatırlanırdı. Fakat Juventius Celsus, Salvius Julianus ve Neratius Priscus'un partisinde bazı jüri üyeleri, Hadrian'a karşı senatoda dava açmışlardı. Çünkü Hadrian çıkarmış olduğu kanunlar ile köle sahibi kişilerin kölelerini öldüremeyeceğini, herhangi birinin yakalanarak köle yapıp satılamayacağını ilan etmişti. Ayrıca hamamlarda erkeklerle kadınların ayrı bölümlerde yıkanacağını kesinlikle emretmişti. Bununla birlikte, eğer bir köle ve mal sahibi arasında bir cinayet yaşanırsa ve köle cinayet yerinden çok uzakta bir yerde ise o zaman, kölenin yakalanıp tutsak edilmesini ve cezalandırılmasını yasaklamıştı. Bu çıkarılmak istenen kanunlar kölelere hukuksal statü kazandırmakla birlikte, sosyal alanda daha rahat yaşama imkanı getiriyordu. Bu

²⁸¹ Belgin Erdoğan, a.g.e., s. 106.

²⁸² Belgin Erdoğan, a.g.e., s. 49.

durum Romalı patricilerce kabul görmek istemediğinden dolayı Hadrian gibi birçok imparator hızla baştan indirilebilmişti²⁸³.

Roma imparatorluğunda gerçekleşen bu hadiselerin tek sebebi vardı, o da ekonomik olarak Roma toplumunun köleci bir ekonomiye sahip olmasıydı. Nitekim önceleri tarıma dayalı bir toplum olan Roma imparatorluğunda, ticarete dayalı ekonomi yaygınlaşınca, Roma hukukunda doğrudan temsilci kabul edilmediğinden, efendi ya da aile babasının, hukuki işlemleri tek başına mücadele etmesi imkânsız olmuştu. Bu duruma aile babasının ekonomik olanaklarının, aile evlatlarının ve aile kölelerinin faaliyetleri ile birlikte genişletmek istemesi eklenince, aile babaları aile evlatları ve kölelerine aile mal varlığının belirli bir bölümünü sınırlı olarak vermesini tanımaya başlamıştı. Pretor denen hukuki mercak de bu gelişmeler sonucunda aile evlatlarının ve kölelerin haklarını korumak maksadıyla ortaya çıkan bir idari kurum olarak oluşmuştu²⁸⁴. Bu gelişmeler neticesinde Roma toplumu kendi bünyesi içerisinde kölelere hukuksal bazı statüler tanımaya başlamıştı ve bu hakları Roma imparatorluğu yıkılana kadar köleler kullanabilmişti.

Roma hukukunun bu kadar geniş evrelerden geçmesinde ana etmen, imparatorlukla birlikte büyümesi ve gelişmesidir. Nitekim Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra kurulan diğer krallıklarda bu hukuksal bütünlüğü kendi bünyelerinde kabul etmişlerdi. Çünkü kendiler için hazırlanmış en iyi kanunsal bütünsellikler Roma kanunlarında vardı. Fakat şu vardı ki Roma hukuku iki ana etmen üzerine hazırlanmıştı. Birincisi hürler ikincisi köleler. Eğer cezayı alacak olan kişi hürse alacağı ceza aynı suçu işleyen köleye göre % 50 daha azdı. Nitekim Roma hukuku özellikle kişilerin hakları üzerinde düzenlenmişti. Kişisel öç almayı prensibine set çekmek maksadı ile kanunlar çıkarılıyordu. Suçluların devletçe cezalandırılması prensibi kabul edilmişti. Dişe diş, göze göz usulü ancak tarafların anlaşamaması durumunda geçerli oluyordu. Eğer bir kimse diğerinin bir organını kullanamaz bir hale getirmişse, örneğin bacağı kırılmış, gözünü kör etmişse bu bir iniuria suç kabul edilirdi ve buna kısas uygulanırdı. Kısas kişinin öç alma duygusunu karşılar ama bunda emredici bir husus bulunmazdı. Tarafların anlaşamaması durumunda zarar gören, kendisine zarar verene aynı şekilde zarar verebilirdi. El ve

²⁸³ Aelius Spartianus, a.g.k., Bölüm XVIII

²⁸⁴ Haluk Emiroğlu, a.g.m., s. 76.

sopa ile kemik kırılmışsa ve zarar gören hür bir kimse ise 300, köle ise 150 solidus (Roma Parası) zarar gören kişiye ödenirdi. Diğer bütün hallerin, yani hukuka aykırı davranışların cezası 25 solidusdu²⁸⁵. Roma hukukunda özel yargılama sisteminde devletin denetim yetkisi bulunmakla birlikte, özle ilişkilerden doğan uyuşmazlıkların çözümünde, bireyler belirleyici bir rol oynuyordu. Fakat durum köleler üzerine verilecek bir karar hakkında olunca durum oldukça çok değişiyordu. Nitekim bu durumda kölelerin ne kendilerini savunmasına hak veriliyor ne de köleyi savunabilecek bireysel bir kişi bulunabiliyordu. Zaten kölelerinde tanıklık yapmaya hakları yoktu. Bundan dolayıdır ki köleler haklarını elde edebilmek için birçok kez isyanlara da başvurmuşlardı. ²⁸⁶.

Roma imparatorluğunda oluşan köle cezalandırma sistemi, Roma imparatorluğu yıkıldıktan sonra Avrupa topraklarında kurulan Vizigot, Anglo-Saxson, Frank ve diğer Germen kavimlerinde de hemen hemen aynı şekilde yer bulmuştu. Nitekim Anlo-sakson kanunlarına göre;

Kanun 4- Eğer ki (bir kimse) kral için çalışıyorsa, kazancının 9'da 1'ni krala vermek zorundadır.

Kanun 5- Eğer bir erkek kralın konutunda başka bir kişiyi öldürürse (Hür veya köle fark etmez), bu kişi tazminat cezası olarak krala 50 Sihiling para cezası verilmelidir.

Kanun 7- Eğer kralın bir demircisi ya da rehberi öldürülürse ve öldüren kişi bir erkekse, bu kişi gelirin yarısını krala tazminat olarak ödemek zorundadır.

Kanun 8- Kralın korumacılığını yapan askerler ya da hizmetinde bulunan kölelerden bir tanesi öldürülürse, krala 50 sihiling para cezası ödenmelidir²⁸⁷.

Kanun 10- Eğer bir erkek kralın bekar kızıyla yatarsa, krala 50 sihiling tutarına bir para cezası ödemek zorundadır. Bunu yapan bir köle olursa idamla cezalandırılırdı

Kanun 11- Eğer bir kadın durduk yere bir bayan köleyi taşlarsa, bu kadın köleye karşı 25 sihiling para cezası ödemek zorundadır²⁸⁸.

²⁸⁵ Belgin Erdoğmuş, a.g.e.,s. 42.

²⁸⁶ Özlem Söğütü Erişkin, Roma Hukukunda Yargıcın Reddi, A.Ü.H.F.Dergisi, C.51, S. 1, Ankara, 2002, s. 98.

²⁸⁷ Oliver J. Thatcher, The Anglo-Saxon Dooms (560-975), *The Early Medieval World*, Vol. IV, University Research Extension Co., Milwaukee, 1901, s. 213.

Kanun 13- Eğer bir adam, serflerden birisini öldürürse, o kişinin ailesine 20 sihiling ödemek zorundadır²⁸⁹.

Kanun 14- Eğer bir erkek, bir kadınla zorla yatarsa, ona tazminat olarak 20 sihiling ödemek zorundadır.

Kanun 16- Eğer özgür bir erkek, özgür bir erkekle zorla yatarsa, o kişiye altı sihiling para cezasının yanı sıra bir köle ve üzerine de 50 sihiling tazminat ödemek zorundadır.

Kanun 21- Eğer bir erkek başka bir hür erkeği öldürürse, o kişinin ailesine tazminat olarak 100 sihiling ödemek zorundadır.

Kanun 34- Eğer bir kimsenin kemiği başkası tarafından kırılırsa köle yada hür fark etmez, bunun için kemiği kıran kişi 3 sihiling para cezası ödemek zorundadır²⁹⁰.

Kanun 36- Eğer bir kişinin derisi kesilirse, o kişiye 10 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 39- Eğer bir kişinin kulağı sağır edilirse, bu kişiye tazminat olarak 20 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 40- Eğer ikinci kulak ta zarar görürse, zarar veren kimse 25 sihiling para cezası ödemek zorundadır.

Kanun 43- Eğer bir kişinin gözü kör edilirse, kör eden kişi tazminat olarak 50 sihiling para cezası ödemek zorundadır.

Kanun 44- Eğer bir dudak ya da göz yaralanırsa, yaralayan kişi, 20 sihiling para cezası ödemek zorundadır.

Kanun 48- Eğer burun delinirse, onun için 6 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 50- Eğer bir kimsenin çene kemiği kırılırsa, o kişiye 20 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 53- Eğer herhangi bir kimse başka bir kimsenin kollarından bir tanesini yaralarsa, o kişiye 6 sihiling para cezası ödemek zorundadır.

²⁸⁸ Oliver J. Thatcher, *The Anglo-Saxon Dooms (560-975)*, *The Early Medieval World*, Vol. IV, University Research Extension Co., Milwaukee, 1901, s. 215.

²⁸⁹ Oliver J. Thatcher, *The Anglo-Saxon Dooms (560-975)*, *The Early Medieval World*, Vol. IV, University Research Extension Co., Milwaukee, 1901, s. 218.

²⁹⁰ Oliver J. Thatcher, *The Anglo-Saxon Dooms (560-975)*, *The Early Medieval World*, Vol. IV, University Research Extension Co., Milwaukee, 1901, s. 225.

Kanun 55- Herhangi bir kimsenin tırnakları zorla sökülürse, her tırnak için 1 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 56- Herhangi bir insanın yüzüne verilen küçük bir yara 3 sihiling para cezası gerektirirken, büyük bir yara için 6 sihiling para cezası verilmelidir.

Kanun 61- Eğer bir kimse karından yaralanırsa, o kişiye 20 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 63- Eğer herhangi bir kimseye bilerek kötülük yapılırsa, o kişiye 3 sihiling para cezası ödemek gerekmektedir.

Kanun 65- Eğer herhangi bir kimsenin uyluk kemiği kırılırsa, tazminat olarak o kişiye, 20 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 66- Eğer bir kişinin kaburga kemiği kırılırsa, bu suçu işleyen kişi tazminat olarak, 3 sihiling para ödemek zorundadır.

Kanun 69- Eğer bir kişinin ayaklarından bir tanesi zorla kesilirse, o kişiye tazminat olarak 50 sihiling ödenmek zorundadır.

Kanun 70- Eğer bir kişinin büyük ayak parmağı kesilirse, o kişiye tazminat olarak 10 sihiling para cezası ödenmek zorundadır.

Kanun 82- Eğer bir adam zorla genç bir kızı kaçırırsa, kaçırılan kişi kızın ailesine 50 sihiling para cezası ödemek zorundadır.

Kanun 83- Eğer herhangi bir kız para için nişanlanırsa ve bu ortaya çıkarsa bunun karşılığında 20 sihiling para cezası ödemek zorundadır.

Kanun 84- Eğer bir kız evlilik dışı hamile kalırsa, kendisine hamile bırakan erkek tarafından 35 sihiling para cezası verilmesi zorunludur ve krala da 15 sihiling para cezası verilmesi zorunludur.

Kanun 85- Eğer bir adam bir kölenin eşiyle yatarsa ve kölenin kocası hayatta ise, tecavüzü yapan erkek, köle kadına iki kat ceza ödemek zorundadır²⁹¹. Bu kanunlardan da anlaşılacağı üzere Anglo-Saxson toplumlarında düzenlenen hukuksal kanunlarda köleler ile hürlere karşı yapılan kasıtlı suçlarda cezayı uygulamalarda, hürlere verilen haklar ile kölelere verilen haklar bazen aynı olurken, köleler almaları gereken haklarının ancak yarısını alabildiklerini, fakat cezayı uygulamada kölenin iki kat ceza çektiğini görüyoruz.

²⁹¹ Oliver J. Thatcher, *The Anglo-Saxon Dooms (560-975), The Early Medieval World*, Vol. IV, University Research Extension Co., Milwaukee, 1901, s. 237.

Birde Şu gerçek vardı ki Avrupa'da Roma imparatorluğu döneminde kurulmaya başlayan German krallıklarında Roma imparatorluğunda olduğu gibi ilk dönemlerinde szli kanunlara kendi hukuksal yapılarını sürdürüyorlardı. Buna en iyi örnek teşkil edecek krallık Frank krallığıydı. Nitekim erken dönem German kanunları, geleneksel adetlerin szli biçimde aktarılması ile oluşmuştu. Germanlerin Roma imparatorluğu ile irtibata geçmeleri ve Roma imparatorluğunun sivil halk kanunlarını benimsemelerinden sonra kendi kanunlarında yazılı kanunları uygulamaya başlamışlardı. Bu durum VI. yüzyılın sonuna kadar devam ede gelmişti. Bu bağlamda bakıldığında kurulan Frank krallığının kanunları da yazılı hale getirilmişti. Bu oluşan yazılı Frank kanunlarına göre de köleler yine en alt sınıfta tutulmuş ve kölelere verilen haklar yine sınırlı bırakılmıştı. Bu bağlamda bakıldığında Frank kanunlarına göre;

Başlık III;

- Eğer  hr erkek, hr doğan bir kıza tecavüz ederse, kişi başı olarak 30 nomismata ödemek zorundadır. Fakat köle bir kadına aynısı yapılırsa bu suç sayılmazdı.
- Eğer tecavüz edenler üç kişiden fazla ise, her birinin ödeyeceği para 4 nomismata daha artardı²⁹².

Başlık XIV;

- Eğer bir kimse hür bir insana saldırır ve onu gasp ederse ve zarar gören kişi bunu ispat ederse, suçlu olan kişi zarar gören kişiye 2500 nomismata vermekle cezalandırılırdı.
- Eğer bir Romalı, bir Franklıya saldırırsa, daha önce Roma kanununda ne geçerliyse o uygulanırdı.
- Fakat bir Franklı bir Romalıya saldırırsa ve onu gasp ederse, Franklı o kişiye 35 nomismata ödemek zorundadır²⁹³. Bu kanundan da anlaşılacağı üzere bir Romalı ve Franklı arasında bile fark oluşmuştu. Hukuk alanında ise Romalı daha önde görülüyordu.

Başlık XVII;

²⁹² The Law of the Salian Franks, (İngilizceye Tercüme Eden, Paul Halsall), Title, III.

²⁹³ The Law of the Salian Franks, (İngilizceye Tercüme Eden, Paul Halsall), Title, XIV.

- Eğer bir kişi başka bir kişiyi yaralarsa ve bu suç sabit olursa, o kişi yaralı kişiye 2500 nomismata vermekle mahkum edilirdi.
- Eğer bir kişi başka bir kişinin başına veya beynine vurarak, o kişiye zarar verirse ve suç işleyen suç ispatlanabilirse, suçlu 1200 (30 Shiling) nomismata ödemekle cezalandırılırdı.
- Fakat hür bir kimse ile hür bir kimse kavga ederse ve aralarından herhangi birinden kan akmazsa, saldıran kişi, mağdur olan ve üzerinden 3 den fazla şişik olan kişiye her üç şişik için 120 nomismata ödemekle cezalandırılırdı²⁹⁴.
Başlık XXIV;
- Eğer herhangi bir kimse 10 yaşından küçük bir çocuğu vahşice öldürürse, suçluya 600 shiling (24000 nomismata) para cezası verilirdi.
- Eğer bir kimse hamile ya da özgür bir bayanı öldürürse, 700 shiling para ödeme cezasına çarptırılırdı.
- Eğer bir kimse doğum yapmış bir kadını öldürürse 600 shiling para cezasına çarptırılırdı.
- Eğer bir kimse daha çok çocuk öldürürse her çocuk için 8000 nomismata daha para ödemek cezasına çarptırılırdı²⁹⁵.
Başlık XXX;
- Eğer bir kadın veya erkek, bir bayana fahişe diye bağırırsa ve bu sözü işiten kişi bunu ispatlarsa, sözü söyleyen kişi mağdur olan kişiye 1800 nomismata ödemek cezasına çarptırılır.
- Eğer herhangi bir kimse başka bir kişiye “tilki” derse, o kişiye 3 shiling ödemekle cezalandırılırdı.
- Eğer herhangi bir kimse başka bir kişiye “yabani tavşan” derse, o kişiye 3 shiling ödemekle cezalandırılırdı²⁹⁶.
Başlık XL;
- Eğer herhangi bir kimse özgür bir Franklıyı yada Frank kanunları altında yaşayan bir barbarı öldürürse ve bu suç ispatlanabilirse, o kişi 8000 nomismata ödemeye mahkum edilirdi.

²⁹⁴ The Law of the Salian Franks, (İngilizceye Tercüme Eden, Paul Halsall), Title, XVII.

²⁹⁵ The Law of the Salian Franks, a.g.k., Title, XXIV.

²⁹⁶ The Law of the Salian Franks, a.g.k., Title, XXX.

- Eğer bir kimse bir kişiysi su içinde boğarak öldürürse ve bu yaptığı suçu saklı tutup, sonradan ortaya çıkarılırsa, bu kişi 72000 nomismata para cezası ile cezalandırılırdı²⁹⁷.

Başlık LIX;

- Eğer bir adam ölürse ve oğulları da yoksa o adamın mirasını almaya annesinin veya babasının hakkı vardı.
- Eğer bu adamın annesi ve babası da hayatta değilse, kız kardeşleri ve erkek kardeşleri adamın mirasını almaya hak kazanırdı.
- Eğer bu kişinin kız kardeşleri ve erkek kardeşleri de hayatta değilse, o zaman adamın babasının kız kardeşleri bu mirası almaya hak kazanırdı.
- Eğer bu kişinin babasının kız kardeşleri de hayatta değilse, adamın annesinin kız kardeşleri bu mirası almaya hak kazanırdı²⁹⁸. Fakat kölelerin bunda hakkı yoktu. Çünkü Frank kanunlarında kölelerin mal varlığı edinme hakkı yoktu. Bundan dolayı köleler miras bırakma ve benzeri gibi olgulardan mahrum bırakılmışlardı. Yukarıda yer verdiğimiz diğer Frank kanunlarından da anlaşılacağı üzere kölelere verilen haklar oldukça kısıtlayıcı olmuştur ve bazı suçların karşılığında ise kölelere karşı hür insanlar korunmuştur.

V. yüzyıl itibariyle oluşmaya başlayan Frank krallığında genel bir olgu olarak ortaya çıkan toprak *sahibi Feodal Beyler* Roma toplumundaki geniş toprak sahibi insanlarla aynı konumda sayılıyorlardı. Nitekim bu toprak sahibi olan ve topraklarındaki yaşayan köylüler birer serf konumuna sokan feodal beylerinde köleleri üzerindeki hakları sınırsızdı. Birde şu vardı ki bu feodal beyler kendi toprakları altında olan yarı ve yarı özgür konumda olan serflerin mallarına da el koyabiliyordu. Bu el koyma yasal bir haktı. Çünkü; “Eğer bir kişi hiç evladı olmadan ölürse ve eğer annesi ve babası yaşıyor ise, ölen kişinin miras hakkı annesinin ve babasının olabilir. Eğer bu kişinin annesi ve babası hayatta değil ise, kız kardeşleri ve erkek kardeşleri miras hakkına sahip olabiliyordu. Fakat bunların hiç birisi hayatta değil ise, o zaman annesinin ve babasının kız ve erkek kardeşleri bu hakkı alabiliyordu. Ve sonunda beşinci dereceden akrabalı ölen kişinin miras hakkına

²⁹⁷ The Law of the Salian Franks, a.g.k., Title, XL.

²⁹⁸ The Law of the Salian Franks, a.g.k., Title, LIX.

talepte bulunabiliyordu. Fakat bu gerçekleşmeden Feodal bey bu mirasa el koyabiliyordu²⁹⁹.”

Başka bir Germen kavimi olan Carolenjlerde ise yapılan hukuksal yeniliklerle birlikte yasal evlenmeler sonucunda meydana gelen yeni bir olgu ile ortak hareket edilmiş ve özgürler ile köleler arasında ki uçurumu azaltmaya çalışılmıştı. Bu Germen kavmi içerisinde herhangi biri kişi, başkasının çocuğunu evlat edinme yöntemi ile alırsa, tercihen çocuğu alan kişi bunu ekonomik açıdan tamamen düşünür, kölelik haklarını bilir ve bu kişi, bu çocuğu köle konumuna sokamazdı. Ama bu işi gayri üslupla yapıp, bu şekilde birçok çocuğu köle olarak satan tüccarlarda mevcuttu. Bu ve benzeri gibi girişimler Carolenj kanunlarınca yasaklansa da, bu işten geçinen köle tüccarları bunu çok karlı bir iş olarak görmeye devam etmişlerdi³⁰⁰.

Erken ortaçağ dönemi Avrupa Germen krallıklarından bir tanesi olan İspanya’da ki Vizigot krallığı da Roma toplumundaki gibi kendi toplumu içerisinde sosyal bölünmeye gitmişti. Nitekim İspanya’da toplanan Toledo Konsülünde, İngiltere’de yürürlükte olan, Witanegamant (Anglo-Sakson Danışma Kurulu) sistemi kabul edilmişti. Bununla birlikte bu danışma kurulunu kabul etmeleri için ruhban sınıfıyla da anlaşılmıştı. 633 yılı içerisinde alınan bu kararlar birlikte kilise kontrolü altında bulunan köleler, azatlılar ve bunların çocuklarının kilise kontrolünde korunmasını hususunda bir karar alınmıştı. Alınan bu karar gereğince kölelerde, özgürler gibi koruma altında alınabilecekti. Bu kanunla birlikte ilk defa köleleri tam manası ile koruyan bir Germen kavminden bahsetmemiz mümkün olabiliyor³⁰¹.

Roma imparatorluğunun yıkılmasıyla birlikte Avrupa topraklarında büyük bir güç olarak ortaya çıkan Ostrogotlarda Roma hukukundan faydalanarak *Lex Romana Burgundioum*’u hazırladılar. II. Alarik’in emri ile Vizigotlarca 506 yılında hazırlanan *Breviarium Alaricianum*, Ostrogotların hazırladıkları hukuk bildirilerine göre daha uzun ömürlü bir hukuk derlemesi olmuş ve ortaçağın ortalarına kadar Batı Avrupa

²⁹⁹ Roy C. Cave & Herbert H. Coulson, “Monumenta Germaniae Historiae, Legum”, *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblio & Tannen, Publishing, New York, 1965, s. 334-335.

³⁰⁰ Matthew Innes, *State and Society in The Early Middle Ages –The Middle Rhine Valley (A.D.400–1000)*, Cambridge University Press, London, 2000, s. 80.

³⁰¹ J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Vol. X, s. 635-637, (Yeniden Baskı Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblio & Tannen Publishing Co., New York, 1965, s. 283-284.

topraklarında kaynak bir Roma hukuk bildirisi olmuştur. Bu hukuk kitabında kölelere verilen haklar Roma hukuk bütünlüğü içerisinde köleler verilen haklarla hemen hemen aynıydı.³⁰². Bundan dolayıdır ki ortaçağ başlarında Avrupa toprakları içerisinde özgür olmakla, köle olmak arasında oldukça büyük sosyal sınıf ayrılığı olduğu kensindi. Nitekim Ostrogotlar da Roma hukukundan faydalanarak oluşturdukları *Breviarium Alaricianum*'a göre köle olan bir kimsenin miras bırakmasına, toprak sahibi olmasına ve efendisinin emrinden çıkmasına yasak getirmişti, özgür olan kimselere ise bunların tam aksine hareket etme yetkisi vermişti. Özgür olmakla, özgür olmamak arasındaki bu ayrım Ostrogot toplumunda insanın sosyal durumunu da belirtiyordu³⁰³. Bu çıkarılan kanun kitabı gereğince Ostrogotların büyük lideri olan Otakar ve onun yönetimindeki olan asilzadeler, her konuda serbesiyetçi bir hakka sahipken, her nasılsa kölelere karşı yapılan uygulamalarda Roma imparatorluğunda olan düzeni aynı şekilde devam ettirilmişti. Yalnız bu toplum içerisinde erkek hizmetçilere karşı kötü davranılamazdı ve eğer erkek hizmetçilere karşı işlenen herhangi bir kötü davranış varsa bu davranışın sebebi sorulabilirdi³⁰⁴.

Roma imparatorluğunun son dönemlerinde kendi sınırları içerisine gelip yerleşen barbar kavimleri -ki bu kavimler Ostrogotlar, Vandallar, Anglo-Saxsonlar, Franklar vb gibi krallıkları doğurmuştu- Roma imparatorluğunun yıkılmasında büyük bir rol oynamıştı. Özellikle V. yüzyıl başlarında Roma imparatorluğun her türlü idari, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında kendisini hissettiren bu barbar Germen toplulukları Roma imparatorluğunu büyük bir etki altında bırakmıştı. Bu toplumların Roma sınırları içerisinde yapmış olduğu yerleşme ve barınma siyaseti ile birlikte imparatorluk içerisinde her alanda olduğu gibi hukuki alanda da bazı değişiklikler meydana gelmişti. Bunlardan en önemlisi belki de Roma hukukunun aleyhine olan ve barbarlarca getirilen bazı hukuki adetlerin Roma hukukunca kabul edilmesi ve Romalılarca bu adetlerin tamamen yok edilmemesiydi³⁰⁵. Tabi olarak son dönemlerini yaşayan Roma imparatorluğunun ikiye ayrılması ve Batı Roma imparatorluğunun

³⁰² Paul Vinogradoff, a.g.e, s. 24.

³⁰³ Bernd Fuhrmann, a.g.e., s. 18.

³⁰⁴ Matthew Innes, a.g.e., s. 79.

³⁰⁵ Paul Vinogradoff, a.g.e, s. 23.

çökmesindeki ana etmende yine barbar Germen kavimlerinin Roma bütünlüğünü tehdit etmesinden kaynaklanıyordu.

Postklasik dönem olarak atlandırılan M.S. III. asır ile M.S. VI. asırlar arasında erken dönem ortaçağ Avrupa hukuku adına yapılan tek bir adım vardı. Bu atılan adım hukukun tek bir kaynaktan çıkması yani imparatorun emirnamelerine göre kanun hazırlanmasıydı. Bu atılan adım sayesinde sadece yeni kanunların konulması değil, hukuki meselelerin cevaplandırılmasından, hükme bağlanmasına kadar her alanda tek yetkili kişinin imparator olarak görülmesi idi. Hatta kanunların yorumlanması dahi imparatorun kontrolünde olmaktaydı. İşte bu atılımı yapan yine Roma imparatorluğu olmuştu, daha doğrusu Roma imparatorluğunun devamı olan Bizans imparatorluğu bu atılımı yapmıştı (Justinianus döneminde hazırlanan Codex Justinianus kanun kitabı bu şekilde oluşturulmuştu). Doğu Roma İmparatorluğunda (Bizans) hukuksal alanda bu tarz gelişmeler yaşanırken, Batı Roma imparatorluğunda Klasik dönemden (M.Ö. I. - M.S. V. yüzyıllar arası) sonra herhangi bir gelişme olmamış ve Batı Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra İspanya, Galya ve birçok Avrupa topraklarında kurulan Germen kavimlerinde yine eski klasik dönem Roma hukuku vuku bulmuştur³⁰⁶.

Fakat Roma hukuku ortaçağda Justinianus'un hazırladığı Corpus İrus Civilus ile can bulmuştu. İmparator Justinianus dönemi içerisinde ele geçirilen Roma ve Güney İtalya dışındaki Avrupa topraklarında Roma hukuku M.S. 12. yüzyıla kadar bir sükûnet dönemi yaşamış ve bu dönemler içerisinde sadece İspanya'da İslam hukuku geçerli kılınmıştı. Bu dönemler içerisinde Roma hukuku Avrupa topraklarında karanlıklara gömülmüş, fakat Bizans imparatorluğunda aydın bir dönem yaşamıştı³⁰⁷.

395 yılında Roma imparatorluğu ikiye ayrılarak, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak atlandırılmıştı. Bunlardan Doğu Roma imparatorluğuna Bizans imparatorluğu da denmektedir. Doğu Roma imparatorluğunun oluşmasıyla birlikte toplum içerisinde özellikle de İstanbul'da Roma hukuku ile kanunlar düzenleniyordu. Mahkemeler bu kanunlara göre kararlar verirken, o dönemin en önemli hukuk okullarından biriside Konstantinopolis'teydi. Bu okullarda Roma hukuku öğretiliyor

³⁰⁶ Belgin Erdoğan, , a.g.e., s. 70.

³⁰⁷ Belgin Erdoğan, a.g.e., s. 80.

ve bu doğrultuda çalışmalar yapıyordu. Nihayetinde Modern hukukun mili kabul edilen Corpus İrus Civilus bu okulda eğitim veren kişilerce hazırlanmıştı. Bu kanunname olmasaydı Roma hukuku sonraki yüzyıllara bu kadar rahat bir şekilde intikal etmezdi. Roma hukukunun önemi anlaşılmazdı. Bu yönde İstanbul'un Roma hukuku, Avrupa hukukunu oldukça büyük bir değerle etkilemişti. Nitekim oluşturulan bu hukuk kitabında her alanda olduğu gibi köleler üzerine de değinilmişti. Fakat şunu söylemek gerekir ki Roma imparatorluğundaki köleci hukuk anlayışında olduğu kadar acımasızca bir şekilde kölelerin hakları kısıtlanmamıştı³⁰⁸.

Bizans imparatorluğunun bu ilk yıllarında yani erken ortaçağ dönemlerinde kanunlar genelde imparatorun emriyle yayınlanırken, Senato (Synkletos) bu kanunların oluşmasında etkide bulunuyordu. Bu tarz kanun yapma şekli Justinianus dönemine kadar devam etmişti. Büyük Constantinus tarafından İstanbul'da kurulmuş olan hukuk okulunda her türlü kanun çalışmaları yapıyordu ve bu okulun devlet siyasetinde büyük bir öneme sahip olduğu biliniyordu. Bu okulda hazırlanıp da çıkarılan bazı kanunlar senatoda okunduğu gibi senatonun bazı kanunları imparatora sunma hakkı da vardı. Senatonun en önemli yetkisi yeni imparatoru seçmek ve bu imparatoru tanımaktı. Fakat bu özelliğini gelecek dönemlerde yani VI. yüzyıl itibarıyla kaybedecekti³⁰⁹.

Oluşturulan bu yeni Bizans hukuku, her alanda yenilikler getirmişti. Nitekim bu hukuk açısından aileyi ele aldığımızda çıkarılan *ekloge* yasaları sayesinde anne ve çocuk yasaları baba lehinde genişletilmişti. Roma imparatorluğunda bir baba oğlunu ve ya eşini köle olarak satabiliyorken, Bizans imparatorluğunda bu yasaklanmıştı. Tabii olarak bunda sahip oldukları ilahi din olan Hıristiyanlığında etkisi vardı. Bundan dolayıdır ki çıkarılan kanunlarla evlilik de eskisinden daha iyi korunur hale getirmişti. Bunun yanında ölüm cezasının yerine, kulak, burun, kol, el ve bacak gibi organların kesilmesi gibi ağır bedensel cezalar (mutilasyon) verilir olmuştu. Bizans hukukunun imparator ve patrik lehine düzenlendiğini söyleyebiliriz. Fakat sosyal sınıfın en alt tabakasında olan kölelere de bazı haklar verilmişti. Bu haklardan en önemlisi sahibi tarafından kölelerin öldürülememesiydi. Kısacası kölelerde artık birer insan konumunda görülüyordu. Oluşturulan bu yeni hukuk bütünselliği, devlet ve kilise

³⁰⁸ Belgin Erdoğmuş, a.g.e., s. VII.

³⁰⁹ Heyet, "Bizans Hukuku", Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 68.

organizmasının sayısız kollardan meydana gelen bir birlik olup, imparatorla patriğin sıkı bir ilişki içerisinde oluşturulmuştu³¹⁰. Nitekim Bizans imparatorluğunda ilk hukuk çalışmaları da bu iki organın bir araya gelmesinden sonra yani M.S. 425 İstanbul’unda ilk hukuk mektebini kuran ve eski hukuku ilk yenileme hareketlerinde bulunan II. Theodius zamanında gerçekleşmişti³¹¹. Bizans hukukunu Bizans hukuku yapan II. Theodius’dan bir yüzyıl sonra gelecek olan Justinianus yapmıştı. M.S. VI. yüzyılda imparator Justinianus tarafından Konstantinopolis’te, yeni Roma şehrinde, Corpus İrus Civilis denilen kanunlar bütünü oluşturulmuş ve bu oluşturulan kanunlar, Avrupa’da XII. yüzyıl hukuk ilmi çalışmalarında ana temel kabul edilmişti. Roma hukuku yolunda yapılan çalışmalar neticesinde Avrupa Roma hukuk ilmi doğurmuştu³¹². Nitekim imparator Justinianus’un dünya tarihine bırakmış olduğu en önemli sosyal gelişme, günümüzde bile Avrupa’nın önde gelen devletlerinin hukuki düzeneğinin temellerini oluşturan Roma medeni hukuk yasalarının tekrardan düzenlenmesi ve yürürlüğe sokmasıdır³¹³.

Bu yasalarda her konu ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştı. Nitekim bu ayrıntılar içerisinde kölelerin hakları üzerinde de düzenlemelerde bulunulmuştu. Buna verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi Bizans imparatoru I. Consantinus zamanına kadar (M.S. 306–337) batı hukukunda kölesini cezalandıran bir kişi eğer köleyi öldürürse bunu cinayet saymıyordu. Fakat Justinianus döneminde çıkarılan yeni kanunlarla birlikte, yapılan bu işin bir cinayet oldu kabul edilmiş ama cinayeti işleyen kişinin sosyal statüsüne de bakılmıştır. Cinayeti işleyen eğer bir özgür kişiye o zaman, bu kişiye kısasa kısas yerine ya para cezası ya da organ kesilmesi cezası verilirdi³¹⁴. Bu kuralların oluşmasında Bizans imparatorluğundaki dini yapısının da etkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim İmparatorluk inanç sistemi olarak Hıristiyanlığı benimsemişti. Daha M.S. 330 yılına kadar Roma imparatorluğu Hıristiyanlığı bir köle dini olarak görüyordu. Fakat imparator Büyük Constantine, hem Hıristiyanlığı kabul etti, hem de bu dinin kölelik dini olmadığını ve yeni bir din olduğunu kabul etti. Böylece imparator, Hıristiyanların acı çekmesini, köle olarak

³¹⁰ Heyet, “Bizans Hukuku”, Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 55.

³¹¹ Belgin Erdoğmuş, a.g.e., s. 71.

³¹² Belgin Erdoğmuş, a.g.e., s. I.

³¹³ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 64.

³¹⁴ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 53-54.

alınıp, satılmasını, suçsuz yere idam edilmelerini önledi ve onların rahatça yaşamalarını sağladı³¹⁵. M.S. 352 yılında ise Doğu Roma İmparatorlu Constantine, Nikaie konsülünü toplayarak ilk ekümenlik konsülünü toplamış ve burada ilk defa Hıristiyanlık dininden devlet dini olarak bahsetmişti. Bu toplantıda papazlar, kiliseye resmiyette bir siyasi özellik kazandırmış oldular ve bundan sonra bir daha Hıristiyanlık diniyle kölelik aynı mana içerisinde kullanılmadı³¹⁶.

Bizans imparatorluğu içerisinde çıkarılan bu yeni kanunlarla birlikte, kadınlara daha çok haklar verilmiş ve kadınların evde birer köle gibi görülmeleri önlenmeye çalışılmıştı. Nitekim yeni oluşturulan bu kanunlarla birlikte bir evin drahoması (mehir) dikkatle korunur olmuştu. Vasiyetnamelere çok dikkat edilirdi. İki tanığın önünde sözlü olarak verilen vasiyetname kabul olunurdu. Fakat bu tanıklar köle olmayacaktı. Yasalara göre baba eşinin drahomasını çocuklarına vermek zorundaydı. Eğer kadın erkekten fazla yaşarsa kadın bu parayı köle almak için veya eşya ve benzeri şeyleri tedarik etmek için kullanabilirdi. Eğer erkekte parasız ekmek alma hakkı varsa kadın bu haktan kocası öldükten sonra da yararlanabilirdi. Koca ölürse ve kadın tekrar evlenmezse geride kalan bütün malların tek denetleyicisi kadın olurdu³¹⁷. Bu yasalardan da anlaşılacağı üzere kölelerin haklarını yine kısıtlı tutulmuş ve özgürlerle köleler arasındaki uçurum bu erken dönem ortaçağlarda da aynı şekilde devam ettirilmişti. Tabii olarak kölelerin bazı hakları genişletilmişti ve ilk defa kölelere insansı şekilde bakılmıştı. Çıkarılan kanunlardan biz bunu anlıyoruz. Ama şu da bir gerçektir ki, köleler asla yükselen tarafa olmamış ve her zaman en alt tabakada, en pis işlerde çalışan ve ekonomik hayatta en sıkıntılı yaşamı süren insan toplulukları olmuşlardı. Kölelerin bu durumu Bizans imparatorluğunda da böyleydi, Son dönem Roma imparatorluğunda ve Batı Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra kurulan diğer Germen kavimlerinde de aynı şekildi. Çıkarılan farklı kanunlar dahi kölelerin bu durumunu değiştirmemişti. Çünkü efendiler vardı, geniş topraklar vardı ve bu toprakları işlemek vardı. Bundan dolayıdır ki hiçbir güç bu dönemde köleliği kaldıracak bir girişimde bulunmamış ve bu doğrultuda hukuksal atılımlar yapılmamıştır.

³¹⁵ Judson Knight, a.g.e., s. XII.

³¹⁶ Judson Knight, a.g.e., s. XII.

³¹⁷ TAMARA Talbot Rice, Bizans'ta Günlük Yaşam, a.g.e., s. 157.

III:2: Köle Olmanın Şartları

Erken ortaçağ sınırları içerisinde köle olabilmek için çok fazla uğraşmaya gerek yoktu. Korsanlık faaliyetleri sonucunda ele geçirilen insanlardan, farklı ülkelerde satın alınan insanlara kadar her milletten insanlar köle olabiliyorlardı. Bununla birlikte savaşlardan elde edilen insanlardan, farklı ülkelerde tüccarlar tarafından kaçırılan insanlara kadar herkes köle olabiliyorken, birde buna imparatorların ve kralların koymuş olduğu kanunlar sonucunda köle durumuna düşmüş insanları ekleyebiliriz³¹⁸. Kölelik olgusu ilkçağ toplumları içerisinde var olan bir sosyal tabakalaşmaydı. Bu olgu zamanla Yunan toplumundan Etrüsklülere oradan da Romalılara geçmişti. Nitekim Roma imparatorluğunun ikiye bölünmesiyle birlikte ortaçağın başladığı tarihçiler tarafından kabul görürü. Bu bağlamda bakıldığında ilkçağ dönemindeki olayların bir anda bıçak keser gibi kesildiğini düşünmek doğru olmaz. Bundan dolayıdır ki III. yüzyıl itibariyle ister Avrupa topraklarında isterse Bizans dünyasında olsun köle olma olgusu ilkçağ dönemindeki köle olma olgusundan ayırt edilemez. Nitekim Roma imparatorluğu ortaçağ başlarında bir yüzyıla yakın daha ayakta kalabilmişti. İşte bu dönemlerdeki (M.S. IV. yüzyıl ile V. yüzyıl arasındaki dönem) Roma imparatorluğuna baktığımızda köle konumunda olan insanların genelde savaş esirlerinden, korsanlık vb. gibi yollarla kaçırılan insanlardan ve yabancı ülkelere getirilen insanların köle olarak satın alınıp kullanılmasından kaynaklandığını biliyoruz. Ayrıca ebeveyni tarafından terk edilmiş çocuklar ile fakir anne-babaların çocuklarını köle olarak satması da Roma imparatorluğunda köle insanların oluşmasına ana kaynak teşkil ettiğini kroniklerden öğreniyoruz³¹⁹.

Daha az kesin olan ise Roma imparatorluğunda olsun diğer Avrupa kavimlerinden olsun kişilerin kendilerini bu dönemler içerisinde köle konumuna sokup, başka ülkelere satmalarıydı. Bu yüzyılların sonlarında doğru yani VI. yüzyıl itibariyle bu konuya en iyi örnek teşkil edecek olgular İrlanda topraklarında rastlanmıştır. İrlanda topraklarındaki efendiler kendilerine bağlı olan kölelerinin bazı haklarını daha kısıtlayarak, kölelerini iş gücünde daha fazla kullanmışlar, bununla

³¹⁸ Judson Knight; a.g.e., s.16.

³¹⁹ Nihat Engün, a.g.m., s. 238.

birlikte bağımsız olup ta kendilerini köle gibi gösteren kişilerinde bir daha özgür olmalarını yasaklamışlardı³²⁰.

Avrupa toprakları üzerinde IV. yüzyıl itibariyle kurulan Germen krallıklarında genel itibariyle Roma hukuku kabul görmüştü. Bu Germen toplulukları Roma hukukunu kendi hukuksal bütünlükleri ile birlikte yoğurmuşlar ve bu şekilde kendi milli hukuklarını oluşturma yoluna gitmişlerdi. Ama temel hukuksal bütünlükleri Roma hukukunun dışına çıkamıyordu. Bundan dolayı oluşan bu Germen kavimleri Roma hukukunda kölelerle ilgili hangi maddeler varsa bunları olduğu gibi kendi hukuksal bünyelerine dâhil etmişlerdi. Bu açıdan bakıldığında özellikle Roma hukukuna yer alan köle bir kadından doğan çocuğun köle olarak kabul edilmesi olgusu bütün Avrupa Germen krallıklarına kabul edilen bir hukuksal kural olmuştu. Bu kölelik kanununa göre babanın hür veya köle olması durumu değiştirmiyordu. Ayrıca harp esiri olarak köle durumuna düşme o dönem bütün dünya devletleri için geçerli olan bir durumdu. Ancak bu dönem devletleri köleleri hazineleri adına satarlardı ya da devletin kendi bünyesindeki sanayi kollarında çalıştırırlardı. Borçlusu olduğu bir kişiye karşı borcunu ödemeyen kişi de Roma hukukuna göre köle olabilirdi. Bunun için bu kişi Tiber nehrinin öteki kıyısında köle olarak satılır ya da Tuna nehrinin batı yakasında köle durumunda başka milletlere satılabilirdi. Roma hukukunca ölüme ya da madenlerde ömür boyu çalışmaya mahkûm edilen kişilerde bütün mal varlıklarıyla birlikte özgürlüklerini kaybederler ve köle durumuna düşerlerdi. Kendisini herhangi bir çıkar uğruna köle gibi satan kişinin bu durumu tespit edilirse o kişi de köle olarak satılırdı. Köle pazarlarında sadece savaş esirleri satılmazdı. Bunun yanında Akdeniz’de korsanlık yapan kişilerde ele geçirdikleri köleleri bu pazarlarda satarlardı³²¹. Bu ve bezeri gibi durumlar IV. yüzyıl Avrupa’ında her an olabilecek kölelik sebepleriydi. Köle olacak kişinin durumuna ve ya sosyal tabakasına bakılmazdı. Savaşlarda ele geçirilen bir komutan ya da yolcu gemisinde ele geçirilen aristokrat tabakada ki bir genç kız başka topraklarda köle olarak yüksek fiyatlara satılabiliyordu. Bundan dolayıdır ki kölelik her zaman prim yapmış ve vazgeçilemez bir ticari mal olarak kabul edilmişti.

³²⁰ Peter Bogucki ve Pam J. Crabtree, *Ancient Europe 8000 B.C.–A.D. 1000*, Encyclopedia of the Barbarian World, a.g.e.,s. 197.

³²¹ Belgin Erdoğmuş, a.g.e., s. 107–108.

Roma kanunları kölelerle, efendileri arasındaki sosyal tabakalaşmayı keskin bir bıçak gibi ayırmıştı. Nitelim çıkarılan kanunlardan biz bunu anlıyoruz. Bu kanunlara göre efendisinin izni olmadan kölesiyle ilişkiye giren hür bir bayanda kanunlara göre özgürlüğünü kaybeder ve o kişinin kölesi durumuna düşerdi. Köle olan kişi Roma kanunlarına göre hakkı olmayan, esasen bir hakka konu olan mal konumundaydı. Ancak kölenin insan olma vasfı Roma kanunlarında göz ardı edilmemişti. Alman Romantis Kayser, kölenin res ve persona olduğunu söylemektedir. Sahipsiz kalan bir kölenin durumunda değişiklik olmazdı yani köle olarak kalırdı. Böyle bir durumdaki köleyi kendi ziynetine geçiren bir kişi, normal bir mal bulmuş gibi köleye sahip olabilirdi. Bir köle efendisinin izni olduktan sonra evlenebilirdi. Köleler arasında bu evliliğe “*Contubernium*” denirdi. Aile ve akrabalık hukuki bir geçerliliği olmayan bir fiili birleşmeydi. Azat edilme bile bu durumu değiştirmezdi. Roma hukukuna göre (İus Civile) kölenin, bir hiç olduğu kabul görülüyordu. Bu nedenle köle ne alacaklı, ne borçlu, ne davacı ne de davalı olabilirdi. Köleler sadece efendileri için bir iktisap organı olarak kabul edilirdi³²². Buradan da anlaşılacağı üzere köle olan bir kimsenin bu olgudan kurtarması imkânsız gibi bir konuma gelmişti. Köle olma olgusunun Roma hukukunda yer bulmasında ki en önemli etmen, ekonomik ve sosyal hizmetlerde kölelere duyulan ihtiyaca karşın bu kişilere hiçbir ekonomik ödeneğin yapılmamasıydı. Nitekim Avrupa erken ortaçağ tarihçisi Paulus’un dediği gibi; “*servile carput nullum ius habet yani “kölenin hiçbir hakkı yoktur.”*” sözü bize bu durumu daha iyi açıklamaktadır³²³.

Avrupa Germen krallıklarında ortak olan bir başka köle hukuku ise serf olup ta ağır borçlar altında kalan ve borçlarını ödeyemeyen köylü ya da şehirli normal vatandaşların Roma hukukunda var olan Borçlar hukuku gerekçesiyle köle konumuna düşmesidir³²⁴.

Bu bağlamda bakıldığında erken ortaçağ Avrupa toplumlar içerisinde ortak bir çerçevede bakarsak kişilerin köle olmasındaki genel şartlarını şu şekilde sıralayabiliriz;

³²² Belgin Erdoğmuş, a.g.e., s. 109.

³²³ Belgin Erdoğmuş, a.g.e., s. 109.

³²⁴ Halil Demirci, a.g.e., s. 87.

1. Savaşlarda elde edilen esirlerin köle yapılması. Bundaki amaç insanların ellerindeki iş gücü artınca, işlerin altından kalkabilmek amacıyla köle edinmek istemeleridir. Bundan dolayı seferlere çıkılır ve elde edilen köleler ile geri dönülüp, bu iş gücü açığı kapatılırdı.
2. Aristokrat sınıfın hizmetlerini kusursuz karşılayacak insan ihtiyacını sağlamak amacıyla insanları köle olarak satmak ve bu işin ticaretini yapmak.
3. Ganimet elde etmek amacıyla savaş sonunda ele geçirilen esirleri köle yapmak.
4. İşlemiş olduğu suçun niteliğini göre kişileri köle durumuna sokup, mağdur kişinin haklarını korumak.
5. Terk edilmiş kişilerin köleleştirmek ki, bu çokça yapılan bir köleleştirme metoduuydu.
6. Yoksulluk sebebiyle kişinin kendisini, çocuklarını ve yakınlarını satması.
7. Borcu olup da ödeyemeyenlerin yasalarca köle durumuna sokulması.
8. Köle olan anne-babadan ya da köle olan anneden doğan çocukların köle sayılması.

Avrupa Germen krallıklarında insanların köle konumuna sokulmasında en önemli etken bunlar olmuştu. Bu durum ilkçağ topluluklarında da hemen hemen aynı şekildeydi. Fakat V. Yüzyıl itibariyle Avrupa'da gelişmeye başlayan serflik sistemi ile birlikte bu maddelerde biraz daha yumuşatılmaya gidilmişti³²⁵.

İlk köle pazarlarının kurulduğu Yunan medeniyetinden, VI. Yüzyıl Avrupa'sına kadar insanların köle yapılması için başvurulan yöntemlerde değişen çok fazla bir şey yoktu. Nitekim İlkçağ Yunan şehir devletleri kölelik statüsüne göre kuruyorken, ortaçağ başlarında gelişmeye başlayan Avrupa Feodalite sistemi de buna bezer bir sisteme dayalı olarak yani köleler ve serflere dayalı olarak kurulmuştu. Atina site devletlerinde birçok köle pazarları mevcutken, erken ortaçağ Fransa topraklarında, İtalya'sında ve Bizans imparatorluğunda birçok köle pazarları mevcuttu. Eski Yunan medeniyetinde köle azat etmek çok nadir olurken aynı durum erken ortaçağ Avrupa'sında ve Bizans'ında da vardı. Ne köle, ne de azatlı bu toplumlarda vatandaş sayılmazdı. Yunan ve Roma medeniyetinde köleler mal olarak

³²⁵ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 27-30.

kabul edilirdi. Fakat Roma'da suç işleyen bir köle mağdura karşı bire bir sorumlu idi. Yunanlılar kendilerinde olmayanlara barbar derlerdi. Yunan medeniyetinde iflas eden borçlular kredi verenler tarafından köle edinilebilirdi. Bu kanun Solon tarafından M.Ö. VI. yüzyılda Atina'da yasaklandı ise de M.Ö. IV. yüzyılda Roma'da yeniden yürürlüğe girmiştir. Ayrıca eski Yunan medeniyetinde sokağa terk edilen çocuklar bulanlar tarafında köle edinilirdi. Bu kanun M.S. VI. Yüzyılda Justinianus'un yayınladığı Codex'e (Kanun) kadar aynı şekilde devam etmiştir. Yayınlanan bu kanun kitabı ile sokağa terk edilen çocuklar köle olarak satılmaktansa kilise ve manastırlara teslim ediliyorlardı. Roma hukuku hür insanın satılmasına izin veriyordu. Bu aynı şekilde Vizigot, Frank ve Ostrogot kanunlarında da yer almıştı. Yunanistan ve Roma toplumlarında düzene karşı suç işleyenler maden ocaklarında ve diğer ağır işlerde köle olarak çalıştırılırdı. Fethedilen bir şehirde şehrin bütün insanları köle olarak kabul edilirdi. Nitekim Roma'yı 410 yılında ele geçiren Alarik'te aynı üslubu takip etmiş ve ele geçirdiği birçok Romalı vatandaşı köle olarak yanına alıp, farklı milletlere köle olarak satmıştı³²⁶.

Son dönem Roma toplumunda ve Bizans imparatorluğunun başlangıç dönemlerinde (M.S. V. yüzyıl) de kölelik vardı. Bundan dolayı bu dönem Roma toplumunda -ki biz erken dönem Bizans toplumunu da Roma toplumu olarak atlandırabiliriz- köle olmanın belli başlı sebepleri vardı. Bu sebeplerin başında şunlar geliyordu;

- a) Doğuştan köle olmak.
- b) Hürriyetin kaybedilmesi ile birlikte köle olmak.
- c) Savaş esiri olmak, borçlu olmak, bazı ağır suçları işlemek bu toplumlarda kişiyi köle durumuna sokardı.

Roma hukukuna (bu hukuk bütünlüğü içerisinde Bizans hukuku da vardır) göre aile babası hür bir evladını Tiber ya da Tuna nehrinin karşı kıyısında köle olarak satabilirdi. Askerlik durumundan kaçan kişi köle olurdu. Bu toplumlarda kendisini köle olarak satan kişide köle statüsüne sokulurdu³²⁷.

d) Roma hukuku kanunlarına göre, umumi halka karşı suç işleyen normal bir Romalı (Bizanslı) vatandaş, köle konumunda sokabiliyordu. Roma ya da Bizans ordusunda, hür kimselerin çocuklarını çalıp, köle statüsüne sokmak için oluşturulmuş

³²⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 41-42.

³²⁷ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 50.

bir askeri birlik vardı. Ayrıca hemen bütün milletlerde olduğu gibi, Romalılarda ve Bizanslılarda da savaş esirleri köle olarak kullanılıyordu³²⁸.

Romalılar kendilerine komşu olan diğer devletler gibi köleci bir toplumdur. Roma medeniyetine göre değil köle bir erkek, normal bir kadın dâhil hür bir insan sayılmazdı. Roma toplumunda babanın oğlu, babasına köle gibi olmak zorundaydı. Babasının oğlunu sokakta satması için oğlunu teşhir etme hakkı vardı. Yani Roma toplumunda çocuklar bir nevi köle adayları idi. Roma medeniyetinde ancak bir baba mal sahibi olabilirdi. Yani kadınlar ve çocuklar mal sahibi olamamaları yüzünden köle statüsünde sayılırlardı³²⁹.

Bu ve benzeri olguların etkisi altında kalarak kurulan Germen krallıklarında da bu kadar olmasa dahi, kölelikle ilgili çıkartılan kanunlar, insanların köle olmasına ilişkin kurallar kadar ayırt edici olmuştu. Nitekim Vizigot Kanunlarına göre köle olmanın ana şartı içerisinde yer alan etmenlerin başında şu madde geliyordu;

“Kanun 66- Yahudilerin tamamı için almış oldukları kararlar doğrultusunda bunların Hıristiyanlara köle olarak satılması ve ya Hıristiyanların yanında köle olarak bırakılması yasaktır. Fakat diğer toplulukların, savaş esirlerinin ve köle pazarlarında köle olarak satın alınanların köle olarak kalmalarında bir sakınca yoktur³³⁰.”

Aynı şekilde Ostrogot kralı Theoderic ve Frank kralı Childerbert (M.S. 510’lu yıllar) bir anlaşma imzaladılar ve her birisi birbirine karşı savaş yapmamak üzere anlaşmışlardı. Bununla birlikte her iki krallık kendilerine zorunlu hallerde rehine alabileceklerdi. Bu kralların birbirlerine karşı vermiş oldukları sözler doğrultusunda daha çok sebat edecekler ve kendilerine esir alabileceklerdi. Senatoya kayıtlı olan aileler kendi çocuklarını dahi esir olarak verebiliyorlardı. Bunu bir hediye usulü olarak kabul ediyorlardı. Fakat verilen bu çocuklar sonradan köle konumuna düşebiliyorlardı. Çünkü anlaşma yapan bu krallar arasında dışarıda yeniden bir savaş meydana gelirse, verilen bu çocuklar doğrudan esir konumuna düşürülüyorlardı.. Köle durumuna düşen senato mensubu aile çocukları bunu kendilerine büyük bir sıkıntı yapabiliyorlardı. Bununla birlikte bu sıkıntıya katlanmak istemeyen birçok

³²⁸ Murat Sarıcık, a.g.e., s. 2.

³²⁹ Murat Sarıcık, a.g.e., s. 13.

³³⁰ J. D. Mansi, Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio, a.g.e., s. 283-284.

senato üyesi esirler firar etmek üzere buldukları yerden kendi ülkelerine dönmek için çaba sarf ediyorlar. Fakat kaçamayanlar esir olarak saklanıyordu ve gerekiyorsa katlediliyorlardı³³¹. Bundan dolayıdır ki sadece, esir olmak ya da babanın çocuğunu satması, insanların kaçırılması vb gibi durumlarda değil, kişilerin ikili ülke ilişkiler yüzünden köle durumuna düşmesi de erken ortaçağ sınırları içerisinde olabilecek bir olguydu.

Bu olguyu bize en iyi şekilde anlatan tarihsel bulgu ise Langres piskoposu Aziz Gregory'in başından geçenlerdi. Nitekim bu piskopos kendi yeğenleri arasında olan Attalus'u bir şekilde Franklara rehin vermişti. Fakat zamanla bu piskoposla, Frankların arası açılmış ve Attalus bu durum üzerine köle durumuna düşmüştü. Attalus Frak sarayında at bakıcısı olarak köle yapılmıştı. Attalus'un Frank bölgesinde yaşayan barbarlarca kati bir şekilde köle olarak kullanılmasına içerlenen Aziz Gregory, yaptığı araştırmalar sonucunda yeğenini bulmuş ve salıverilmesini istemişti. Yeğenin salıverilmesi için ise yeğenin efendisine birçok hediyeler teklif etti. Fakat efendi bu teklifi geri çevirdi³³². Bu ve bezeri gibi olaylardan da anlaşılacağı üzere son dönem Roma imparatorluğunda olsun, Bizans imparatorluğunda olsun ya da Avrupa Germen krallıklarında olsun köle olmanın genel şartları böyleydi. Köle olanlar bir daha bu durumdan kurtulamıyorlardı ki sadece efendileri onları azat edene kadar. Bu kanun aristokrat bir kişi içinde aynıydı, normal vatandaş olup ta köle durumuna düşen bir kişi içinde aynı şekilde kabul edilirdi.

III:3: Azat Edilme Şartları

Antikçağ köleliğinin büyük bilgini, araştırmacısı Westerman, "*Herhangi bir kölelik sisteminin katılığını ve acımasızlığını belirtmek için en iyi ölçüt, onun azatlama sistemine ve sağlanabilirliğinde aranmalıdır.*" demektedir³³³. Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere kölelik sistemin doğmasıyla birlikte kölelerin azat edilme koşulları da aynı dönemler içerisinde oluşturulmaya başlanmış, kölelere verilen hakların en önemlisi olarak azatlama sistemi görülmüş ve bu sistemin toplumdan topluma farklılaşması ilkçağ ve ortaçağ devletlerince sağlanabilmişti. Nitekim

³³¹ Roy C. Cave & Herbert H. Coulson, "Enslaving Noble Familie", *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblo & Tannen, New York, 1965, s. 288–289.

³³² Roy C. Cave & Herbert H. Coulson, "Enslaving Noble Familie", *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblo & Tannen, New York, 1965, s. 288–289.

³³³ Özcan Çelebican, "a.g.m.", s. 308.

azatlama sistemi ve seçilmiş yeni öğelerin yurttaşlığının kabul ile Grek toplumunun yetenekleri ve teknolojisi Roma tarafından miras alınmış ve Roma köle sistemi içinde sivrilen daha aktif ve yetenekli topluluklar Roma'dan aldıkları azatlama hukukunu kendi bünyeleri içerisinde yeniden şekillendirmişlerdir.³³⁴

Azatlama sisteminin geliştirilmesi daha Roma imparatorluğu dönemine başlayan bir sistemdi. Yunan ve öncesindeki toplumlarda ise böyle bir uygulama çok nadir görülürdü. Hele ki Spartalılarda köleler, öldürme eğitimlerinde kullanıldıklarından asla azat edilmezlerdi. Roma imparatorluğunda ise yaşanan toplumsal gelişmeler neticesinde çokça azatlama işleminin yapıldığı görülmekteydi. Nitekim İmparator Augustus döneminde başlayan Pax Romana (barış dönemi) dönemi (M.Ö 78 - M.S. 166) içerisinde savaşlar azaldığından, Roma şehrine gelen köle sayısında da azalma olmuştu. Sonra imparatorluk Roma'sı döneminde -ki bu dönem tahminen M.S. 200'lü yıllarda başlar- ekonomik şartların³³⁵ kötüleşmesi neticesinde azatlama yolu ile kölelerin serbest bırakılması yoluna çokça başvurulmuş ve bu şekilde kölelerin ekonomik yükümlülüklerinden efendileri kurtulmuştu. Fakat bunu derken asla unutmamız gereken bir şey varsa oda asla köleliğin kaldırılmadığıydı. Nitekim Hıristiyanlığın Bizans devletinde resmi din olmasından sonra köleliğin durumunda iyileşme olsa dahi, köleliğin kaldırılması asla düşünülmemişti. Roma imparatorluğundan sonra Avrupa topraklarında kurulan Germen kavimlerinden başta Franklar olmak üzere Ostrogotlar, Vandallar ve Vizigotlarda da köle azat etme sistemi hemen hemen Roma imparatorluğunda olduğu gibiydi. Bu topluluklarda köle azat etmenin çeşitli yolları vardı. Herhangi bir kilisenin karşısına geçerek, imparatorun huzurunda, kölenin kendi tazminatını ödemesi durumunda, efendisinin bir mektup ile ilan etmesi şeklinde, vasiyetname ile veya bir erkek için son karar verme aşamasında köle azat edilebiliyordu³³⁶.

Avrupa topraklarında köleler bu şekilde azat edilirken Bizans imparatorluğunda da buna benzer kurallar geçerli kılınmıştı. Bu bağlamda bakıldığında Bizans imparatoru Justinianus çıkardığı kanunlarda bir efendinin kölesini azat ettikten sonra bu yapmış olduğu azatlama işini tutanağa geçirmesi

³³⁴ Özcan Çelebican, a.g.m., s. 311.

³³⁵ Belgin Erdoğmuş, a.g.e.,s. 107.

³³⁶ Tribonian, Codex Justinianus- The Institutes, (İngilizceye Tercüme Eden, Oliver J. Thatcher), Title V-1.

gerektiğini belirtmiş ve azat edilen kölenin de bundan sonra azat edilmiş olduğunu belirtmektedir. Bizans imparatorluğunda yine bu erken ortaçağ dönemleri içerisinde farklı bir uygulama olarak Manumissio yani 5 yılda bir yapılan nüfus sayımları sırasında da adı efendisi tarafından Censor'a (İstanbul'da Hipodromda bir yer) yazılan köleler hürriyetine kavuşurlardı. Bu yapılan işlemde farklı bir köle azat etme sistemi vardı. Yine Bizans kanunlarına “*Manumissio testamento*” yani efendisinin vasiyetnamesine göre köle, vasiyette yazılan usule göre azat edilebilirdi. Birde “*manumissio in ecclesia*” yani kilisede azat edilme vardı. Bu da Hıristiyanlığın devlet dini olarak kabul edilmesiyle uygulamaya girmişti. Bizans imparatorluğunda İmparator Constantinus (M.S. 325) döneminden itibaren kilisede rahip önünde azat edilme işlemi yapılmaktaydı. Fakat Praetor hukukuna göre azat edilmiş olan bir kişi son dönem Roma imparatorluğunda dahi Roma vatandaşı kabul edilmezken, Bizans imparatorluğunda bunun tam tersi bir durum vardı. Nitekim Bizans imparatorluğunun devlet dini olarak kabul ettiği Hıristiyanlık, bu dinin devlet dini olarak kabul edilmediği dönemler içerisinde köle dini olarak kabul ediliyordu. Bundan dolayı Bizans imparatorluğunda köle olup da sonradan azat edilenler Roma vatandaşı sayılıyorlardı. Yine azat edilmiş olan bu kimselerin hür olarak yaşadıklarını, fakat öldüklerinde köle olarak öldüklerini kabul eden Romalı aristokratlara karşın, Bizans imparatoru Justinianus çıkartmış olduğu kanunlarında bu uygulamayı da kaldırmış ve azat edilme işlemi sırasında en az beş kişinin şahit olması gerektiğini şart koşmuştu³³⁷.

Genel manada bakıldığında köleleri azat etmenin temelinde insanı, ekonomik ve gösteriş arzusu yatmaktaydı. Uzun yıllar efendisine hizmet etmiş olan bir kişi, efendisinin isteği doğrultusunda azat edilebilirdi. Pecilium'unu işleten bir köle efendisine çok fazla kazanç sağlarsa efendisinden özgürlüğünü satın alabilirdi. Diğer bir taraftan çok zengin Romalı vatandaşların sadece gösteriş amaçlı olarak birçok köleyi azat ettikleri bilinmektedir³³⁸. Ayrıca M.S. 1. yüzyılda imparator Claudius, hastalığı ve ihtiyarlığı sebebiyle terk edilen bir kölenin özgür olabileceğini kanunlara koymuştu. Uzun süreli zaman aşımı sonucunda bir kölenin özgür olabileceği kanunu

³³⁷ Belgin Erdoğan, a.g.e.,s. 110–111.

³³⁸ Belgin Erdoğan, a.g.e.,s. 111.

da Diocledianus (M.S. 284–205) tarafından Roma kanunlarına geçirilmiştir³³⁹. Bu ve benzeri gibi iyileştirmeler zamanla azatlı sayısının Roma toplumunda artmasına vesile olduğu bilinmektedir. Fakat bu artış hem Romalı vatandaşlar için tehlikeli olmuş hem de orduda ki azatlı sayısı artmıştır. Bu da zamanla köle isyanlarına sebebiyet vermiş ve son dönem Roma imparatorluğu birde içinde barındırdığı azatlılarından darbe yemiştir.

Roma hukukuna göre köle konumunda iken efendisi tarafından çeşitli gerekçelerle azat edilen bir kişi azatlı statüsüne konulurdu. Hürriyetlerini elde etmelerine rağmen bu kişilerin sonraki yaşamları, kölelik durumları olumsuz etkilenirdi. Bu nedenle bu kişilerin hem siyasi hem de hukuki bazı hakları kısıtlanırdı. Senatusta seçilme hakları yoktu. Seçme hakları ise sınırlıydı. Özel hukukta azatlı eski efendisine bağlılıktan kurtulamazdı. Bu eski efendiye saygı duymakla birlikte, efendisine karşı her zaman sorumlu olmak zorundaydı. Ayrıca efendisi tarafından azat edilen azatlının mal varlığı üzerinde eski efendisinin de hakkı vardı. Bir azatlı ancak imparatorun emri ile bir Romalı vatandaşın haklarına sahip olabilirdi³⁴⁰.

Avrupa Germen krallıklarında özellikle de Vizigotlarda köleler efendileri tarafından herhangi bir zamanda azat edilebilirlerdi. Azat edilen bir köle normal bir vatandaşla birlikte hamama, çarşıya veya tiyatroya gidebilirdi³⁴¹. Vizigot kanunlarına göre azat edilme şartlarından bir tanesi şuydu;

“Kanun 74- Kilise köleleri hakkında, başrahibin, köleleri papaz yapma hakkı vardı. Buna mukabil başrahibin, papaz yaptığı köleleri ruhani işlerde kullanma hakkı da vardı. Ayrıca kölelerin yaşamasına da başrahip izin verebilecekti. Kölelerin dürüstlükleri, tasdik edilebilecekti. Bu sebepten dolayı köleleri önceden serbest bırakabileceklerdi ve kölelere vermiş oldukları bu yeni statü gereğince azatlı bir şekilde özgürlerin sahip oldukları bütün haklardan azat edilmiş kölelerde yararlanabileceklerdi. Azat edilmiş kişilere Hıristiyanlık kilisesinin bütün şerefli kademeleri verilebilecekti. Kölelikten kurtulanlar böylece bütün kutsal ayinleri yerine getirebilecekti. Bundan başka olarak kilisenin diğer azatlılarına koymuş olduğu bütün yasaklar yeni azat edilmiş olan kişilere de uygulanacaktı. Kiliseye karşı yemin etmek

³³⁹ Belgin Erdoğmuş, a.g.e.,s. 112.

³⁴⁰ Belgin Erdoğmuş, a.g.e.,s. 117.

³⁴¹ Tribonian, Codex Justinianus- The Institutes, (İngilizceye Tercüme Eden, Oliver J. Thatcher), Title V–2.

ve kiliseyi suçlamak hem köleye hem de azatlıya yasak edilmişti. Fakat kölelerin çabaları ve ümitleri özgürlüklerini kaybetmemek doğrultusunda olmalıdır. Böylece elde etmiş oldukları hakları daha da yükselebilecektir³⁴².” Bu kanundan anlaşılacağı üzere Roma imparatorluğundan sonra kurulan Avrupa Germen kavimlerinde, Roma imparatorluk hukukunda azat edilme ile ilgili kanunlara göre kendilerinin oluşturmuş oldukları hukuk kuralları içerisinde daha yumuşatılmış azatlama kanunlarının mevcut olduğu görülmektedir.

Bu Avrupa Germen krallıklarında azatlılar sahipleri tarafından özgürlüklerine kavuşturulabilirlerdi. Nitekim azat etme, bu topluluklarda elden serbest bırakma yöntemi idi. Herhangi bir kişinin köleliği sırasında, köle efendisinin idaresi altındadır, fakat azatlılar efendilerinin kontrolünden çıkmış olurlar. Bu durum nedeniyle azatlılar, özgür doğan erkeklerin haklarına kavuşmuş olurlardı. Azat olan erkeklerin hepsine doğal bir erkek ismi veriliyordu. Bu Germen krallıklarındaki Roma hukuku kanunlarına göre her kölenin üç çocuğu, aralarında ayrılıyordu. Bunlardan ikisi azat edilebiliyorken bir tanesi kesinlikle köle olarak bırakılıyordu ve karşılığında diğerleri özgür bırakılıyordu. Fakat Roma kanunlarının geçerli olduğu bu Germen topluluklarında azatlılar, yeniden köle olarak sahipleri tarafından geri alınabiliyordu³⁴³. Çünkü Frankların kabul etmiş olduğu Roma hukukuna göre kölelerin azat edilmesi çoğunlukla, azat edilen köle ile efendisinin arasında bir vekil bulunması dayalı olan bir ilişkiyi kabul ederdi. Bunu uygulayabilmek için kilise hukukuna ve Roma hukukuna başvurulurdu. Efendi ile köle arasında yapılan azatlama anlaşması gereğince efendi gerekirse azatlısını geri satın alabiliyor ve bunun karşılığında azat olan köle tekrar köle konumuna düşebiliyordu.³⁴⁴

Bizans imparatorluğunda kilisenin etkisi daha imparatorluğun kurulduğu ilk yıllarda etkisini göstermişti. Nitekim kilise ilk ekümenlik konsülünde siyasi bir yapıya bürünmüştü. İmparatorluk sınırları içerisinde, kilise imparatorun sonra en yetkili yönetici merci konumuna yükselmişti. Bundan dolayı kilisenin yaptığı icraatlara Bizans imparatorları pek karışmamışlardır. Nitekim İmparator Theodius zamanında

³⁴² J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Vol. X, s. 635-637, (Yeniden Baskı Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblio & Tannen Publishing Co., New York, 1965, s. 283-284.

³⁴³ Tribonian, *Codex Justinianus- The Institutes*, (İngilizceye Tercüme Eden, Oliver J. Thatcher), Title V.

³⁴⁴ Paul Vinogradoff, a.g.e, s. 38.

Bizans imparatorluğu ile İran krallığı arasında meydana gelen savaş sonucunda Bizans ordusu galip gelmiş ve İranlılardan birçok esir alınmıştı. İranlılar bu olaydan kısa bir süre sonra tekrar Bizanslılara saldırmışlar fakat saldırı sonucunda kendilerinden 7000 kişiyi daha esir olarak verip, geri çekilmişlerdi. Bu esirleri Bizanslı piskopos Acacius satın almış ve serbest bırakmıştır. Bu gücü kendisinde bulan Acacius kendisinin bu şekilde hareket etmesinde arkasında bulunan kilisenin etkisini kullanmıştır. Nitekim Acacius bu esirleri satın almak için kilisenin altın ve gümüş şamdanlarını satarak paraya çevirmiş ve gelen para ile bu ödeneği karşılanmıştı³⁴⁵.

III:4: Azatlıların Hakları

Erken ortaçağ Avrupa sınırları içerisinde yaşamış olan her imparatorluk ya da krallık kendi içerisinde sahip oldukları kölelere karşı bazı haklar vermişlerdir. Bu hakların en önemlisi ise köleyi azat etmektir. Bu bağlamda bakıldığında azat olan bir köle bu dönemde yaşamış olan hangi toplumda olursa olsun özgür bir vatandaş konumuna yükselirdi. Azat edilen köle bu şekilde sosyal tabaka olarak bir üst seviyeye çıkar ve özgürlerin sahip olduğu hakların hepsine sahip olurdu. Fakat bu durumdan rahatsız olan imparatorlar ya da asilzadeler, ya azatlama işlemi azaltır ya da kölelerini azat ederken kendilerine karşı belirli kanunlar neticesinden azat ettikleri köleyi bağımlı kılarlardı. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek ise son dönem Roma imparatorluğunda yaşanmıştır. Nitekim son dönem Roma imparatorluğunda sadece krallık döneminde ve cumhuriyet döneminde çıkarılan yasalarla kölelerin azatlaması olayı azaltılmıştı. Bundaki ana neden azatlama yoluyla çok sayıda kölenin azat edilmesi gösterilmişti. Buna bağlı olarak Roma imparatorluğunda M.Ö. II. yüzyılda toprak genişlemesine bağlı olarak, kölelerin sayısında daha da çok artış olmuş ve bu nedenden dolayı yeni azat edilmiş kölelere yurttaşlık verme sorunu ortaya çıkmış ve bu sorun tam manası ile ortadan kaldırılamamıştır. Bundan dolayıdır ki, son dönem Roma imparatorluğunda kölelerin ve azat edilmişlerin isyan edilmesi olayına çok rastlanmıştır³⁴⁶.

³⁴⁵ Gregoryan Abu'l Faraç, a.g.k., s. 144.

³⁴⁶ Özcan Çelebican, a.g.m., s. 310.

Roma imparatorluğunun zenginliği tarıma dayanıyordu. Nüfusunun tamama yakını da tarımdan elde ettikleri ürünler sayesinde geçinebiliyordu. Onun içindir ki Roma İmparatorluğu M.S. 240 yılı itibariyle gerçekleşen barbar saldırılarına karşı ancak mücadele sergileyebilmişti. Alan olarak çok geniş bir bölgede hüküm süren Roma imparatorluğu 240 yılından sonra gerçekleşen barbar istilaları ve içteki politik istikrarsızlar sebebiyle yıkılmaya yüz tutmuştu. İşte bu başlangıç Avrupa'da Roma imparatorluğunun yıkılmasını hızlandırmış, Anadolu'da Bizans İmparatorluğunun güçlenmesine katkıda bulunmuş, Avrupa toprakları içerisinde küçük krallıkların kurulmasına neden olmuştu. Oluşan bu küçük krallıklardan Bizans imparatorluğuna kadar her devlet içerisinde yer alan azat etme usulüne göre azatlılara birçok haklar tanınmıştır. Bu hakların başında azatlıların bir özgür gibi yaşamaları, kendi mallarını biriktirmeleri, miras bırakmaları, aile edinmeleri, çocuklarının özgür doğması, özgür bir vatandaş gibi yargılanmaları ve asil aileler kurabilmeleri gelmekteydi³⁴⁷.

İlkçağ sonlarında yaşayan iki büyük medeniyet olan Atina ve Roma medeniyetlerinde kölelik kavramları farklı temeller üzerinde oturmuştu. Roma imparatorluğunda köle olarak hamile kalan ve sonradan azatlanan bir kölenin çocuğu en çok iki kuşak sonra özgür bir Roma yurttaşı sayılırken, Atina toplumunda ne kadar geçerse geçsin köle olarak doğan bir çocuk özgür sayılmıyordu³⁴⁸.

Kölelerin azat edilmesi ile birlikte kazanmış oldukları en önemli hak, özgür bir vatandaş olarak yaşamalarıydı. Bu hakkı kendilerine veren hukuk kanunu M.S 19 yılında çıkarılan Preator Hukukunda yer almıştı. Bu hukuk kuralına göre azat edilen bir köle, hür olarak yaşardı. Fakat öldüğünde bir köle olarak gömülürdü. Daha ki Bizans imparatoru Justinianus'un (M.S. 529) çıkardığı Codex Justinianus'a yani Justinianus kanunlarına kadar bu şekilde devam etmiş, bundan sonra çıkarılan bu kanun kitabı ile birlikte ölen azatlıların özgür bir kişi olarak gömülmesine izin verilmiştir. İmparator Augustos, M.Ö. 27 yılında azat işlemine kısıtlama getirerek, kölelerin serbest kalmasını engellemesi olayı ise M.S. V. yüzyıl itibariyle ortadan kaldırılmıştı, çünkü bu dönem Roma imparatorluğu yıkılma sürecine girmiş ve üzerinde büyük bir yük olan kölelerin baskısından kurtulmak için böyle bir yönteme başvurmuştur. Kölelerin serbest bırakılmasına karşın çıkarılan bir diğer kanun M.Ö.

³⁴⁷ Peter Brown, a.g.e., s. 11.

³⁴⁸ Özcan Çelebican, a.g.m., s. 310.

2. yüzyılda çıkarılan Fufia Caninia ve M.S. 4. yüzyılda çıkarılan Aelia Sentia konusudur ki, bu kanunlarla kölelerin azat edilmesi daha da zorlaştırılmıştır³⁴⁹. Çünkü Roma imparatorluğundan sonra kurulan Avrupa Germen kavimleri yaşamsal kaynaklarını tarıma dayalı olarak sürdürüyorlardı. Bundan dolayı topraklarını işlemek için sürekli köleler ihtiyaç duymuşlardır. Bu da böyle bir kanunun çıkarılmasına sebebiyet vermiştir. Yine de kölelerin bu Germen kavimlerinde azat edilmemelerine engel olunamamıştır bu toplumlarda azat edilen kölelere libertus denirdi³⁵⁰.

Avrupa Germen krallıklarında azat edilen bir köle, kendisini ve çocuklarını çok zengin yapabiliirdi ve bunu engelleyecek hiçbir şart ya da hukuk kuralı yoktu. Hatta kendisini ve ailesini soylular sınıfına dahi yükseltebilirdi³⁵¹.

İmparator Justinianus, çıkarmış olduğu hukuk kitabında özellikle kölelerin azat edilmesini kolaylaştırıyordu ve azat edilen kölelerin haklarını birçok yönden koruyordu. Bundaki en önemli etken ise Hristiyan düşüncesinin toplum üzerindeki etkisi ve VI. yüzyıl hayatında etkisini bırakan iktisadi hayatın, özellikle ziraatta, köle işçiliğinin artık ikincil rol oynamasıdır. Bu ekonomik iş gücünün yerini alan serflerin, istihsal oluşumunda asıl taşıyıcı unsur, çoktan beri Colonlar (toprağa bağlı yarı hür köleler) olmuştu. Fakat Justinianus hukuku colonlara (serflere) karşı hiçbir müsamaha göstermiyordu. Colonların toprağa bağlanmasını zorunlu hale getirmek için Justinianus hukuku her türlü tedbiri almıştı. Böylece bu çıkarılan yeni kanunlar kırsal bölgenin ahalisinin büyük bir çoğunluğunu yarı köle haline getirmiş oluyordu³⁵².

Bu dönem Avrupa kavimlerinde yer alan hukuk kurallarında azatlılara verilen haklar genelde aynı oluyordu. Franklardaki azatlının hakları ile Vizigotlardaki azatlının hakları hemen hemen aynıydı. Erken ortaçağ Avrupa'sında kurulmuş olan Vizigot krallığında kabul edilen kanunların bütünselliğine baktığımızda azatlılar hakkında çıkarılan kanunlar şu şekildeydi;

“Kanun 70- Serbest bırakılmış bir azatlı erkek bir daha kilisenin kontrolü altına alınmayacaktı. Gerçektende hiçbirisinin zuhuriyeti dahi ilk çıkan kilise kanunlarınca kontrol altına alınmayacaktı. Ve bunlar köle yapılmayacaktı. Köleler

³⁴⁹ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 55.

³⁵⁰ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 56.

³⁵¹ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 17.

³⁵² George Ostrogorsky, a.g.e., s. 70.

ise asla kilisenin himayesinden kaçmayacaktı. Fakat onlara kilise korumacılığı ve himayeciliğine karşın istenilen boyun eğme hakkında bir tercih hakkı sunulacaktı³⁵³.

Kanun 73- Köleler efendileri tarafından serbest bırakılabileceklerdi. Eğer onlar bütün suçlarından azar edilirlerse, serbest bırakıldıkları dönemden itibaren rahiplerin koyduğu kanunlara uyacaklardı. Köleler bunu bilerek azat edilmeyi kabul ediyorlardı ve bu şekilde doğruca azat ediliyorlardı³⁵⁴.”

Son dönem Roma imparatorluğunda ise azatlı köleler üç sınıf içerisine bölünmüşlerdi. Bunlar Latini, Dedititi ve Roma Vatandaşlığına geçenlerdi. Bunlardan en aşağıda olan sınıf Dedititi'lerdi. Bunların Roma vatandaşlığına girebilmeleri için birçok kanun düzenlenmişti. Roma kanunlarına göre herhangi bir köle azat edilirken yaşına bakılmazdı³⁵⁵.

III:5: Efendilerinin Köleleri ve Azatlıları Üzerindeki Hakları

İlkçağ tarihiyle beraber oluşmaya başlayan kölecilik anlayışı, beraberinde azatlama sistemini getirmişti. Fakat azatlama sisteminin gelişmesiyle beraber efendileri serbest bıraktıkları köleleri üzerindeki haklarını tam manası ile kaybetmek istememişlerdi. Bundan dolayı efendiler, sahip oldukları kölelerle birlikte azat ettikleri köleleri üzerinde de bazı haklar talep etmişlerdi. Bunun ilk örneklerini Yunan medeniyetinde görmekteyiz. Özellikle Yunan demokrasi yönetiminde göre, oluşturulan bütün kurum ve kuruluşlarda köleler çalışabilirdi. Bunun yanında azat edilmiş olan köleler de kendi işlerinde devam ederlerdi. Fakat kazançlarının bir bölümünü efendilerine verirlerdi. Herhangi bir etken olmaksızın köleler efendilerinin evlerinde ve ya bağımsız kişilerin evlerinde rahatlıkla kalabilirlerdi. Bu olgu bütün Yunan şehir devletlerinde olan bir durumdu. Fakat bu hak sadece özel kölelere tanıdan bir haktı. Köleler yanlarında buldukları efendilerinin bütün istemiş oldukları hizmetleri ruh hali ne olursa olsun yapmak zorundaydı. Azatlılarda ise durum bundan farklı şekildeydi. Nitekim azatlılar bağımsız bir şekilde iş

³⁵³ J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Vol. X, s. 635-637, (Yeniden Baskı Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblio & Tannen Publishing Co., New York, 1965, s. 283-284.

³⁵⁴ J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Vol. X, s. 635-637, (Yeniden Baskı Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblio & Tannen Publishing Co., New York, 1965, s. 283-284.

³⁵⁵ Tribonian, *Codex Justinianus- The Institutes*, (İngilizceye Tercüme Eden, Oliver J. Thatcher), Title V-3.

yapabilirlerdi. Fakat kazançlarının bir bölümünü efendilerine verirlerdi. Bu efendi ister bir zengin ister bir yönetici ya da isterse alanında uzman bir insan olsun kendi eli altındaki kölelere istediği şeyi yapma hakkını kendisinde bulabiliyordu. Hatta azat ettiği kölesini dahi geri alabilirdi³⁵⁶.

Yunan şehir devletlerindeki sosyal hayatı anlatmak tabii ki kısa cümlelerle geçirilemez. Fakat normal bir Yunanlı özgür vatandaş, yapmak istediği ya da almak istediği bir şeyi kölesine yaptırabilirdi. Nitekim sahip olduğu bir masa, sandalye, at ya da evindeki normal bir eşya neyse kölesi de o özgür vatandaş için aynı şey olarak yani bir mal olarak kabul edilirdi. Bu amaç doğrultusunda Yunan şehirlerinde köleler, yol yapımlarından bina yapımlarına, boyama işlerinden tarlalara, madencilikten el zanaatlarına kadar her alanda kullanılan iş gücü olmuştur. Azat edilme kölelerde ise durum bundan biraz daha değişiktir. Nitekim azatlı kölelerde aynı işte çalıştırılırlardı, fakat bu azatlı köleler diğer kölelere oranla daha rahat işlere verilirlerdi³⁵⁷.

Roma hukukuna göre ise köle borçları tabii borç olarak kabul edilirdi. Köle azat edilse bile azatlı köleye dava açılamazdı. Köleler noxa adı verilen haksız fiillerden bizzat sorumluydu. Köle efendisine karşı bir cezai suç işlerse efendisi aynı şekilde kölesinin cezalandırabilirdi. Bir kimse kölelikle suçlanırsa davaya bizzat kendini katılamazdı. Yerine kendisini savunmak üzere adsertor libertatis girerdi. Jusitnianus, bu durumda bir kimsenin kendine karşı taraf olacağını düşündüğü için bu uygulamayı kabul etmişti³⁵⁸.

Roma cumhuriyeti döneminde halk tabakasında en aşağı özgür sınıf olarak kabul edilen proletariuslar, Roma halkının en alt tabakasının ancak yarısını oluşturuyorlardı. Bunun yanında fetihlerle ele geçirilen kölelerde toplum içerisinde oldukça büyük bir yer kaplamaya başlamıştı. Köleler kurulan yeni aristokrat tabaka olan Nobilitasler döneminde gösterdikleri üstün başarılar sayesinde ya da özel yetenekleri mevcudiyetinde serbest bırakılabiliyordu. Bunlara Romalılarca “*libertini*” yani azatlılar denmekteydi. Bu azatlı köleler efendilerine nasıl ki eski dönemlerde “*cliensler*” sahiplerine bağlı kalıyorlarsa o şekilde bağlı kalıyorlardı. Kazançlarının bir kısımlarını bu azatlı köleler efendilerine vermek zorundaydı. Roma’da

³⁵⁶ Van Loon Hedrik, a.g.e., s. 69.

³⁵⁷ Van Loon Hedrik, a.g.e., s. 71.

³⁵⁸ Belgin Erdoğan, a.g.e.,s. 110.

zanaatkârların ve küçük el sanatların önde gelen çalışanları bunlardı. Bu azatlı köleler o kadar fazla sayıda arttı ki köle azat etmek Romalılarca keyfi bir uygulama haline geldi. Bundan dolayı M.Ö. 357’de bir kanunla (*lex Manlia*) azat etme sistemi bir nizama sokuldu³⁵⁹.

Fakat bu tedbirler dahi azatlıların zaman içerisinde evlat ve ahfadının zamanla tam vatandaşlık hak ve hukukunu almasını önleyemedi. Burada tehlikeli olan unsur bu azatlı olan kişilerin çoğunun Romalıların akrabası olan İtaliklerden olmalarıdır. Sonradan Helen kökenli yabancı kavimlerden kölelerin azat edilmeleri Romalılarca fark edilmeyen fakat büyük bir tehlike arz eden bir ortam doğurdu³⁶⁰.

Her şeyden evvel şunu söylemek gerekir ki, Roma imparatorluğunda ticaret ve küçük el sanatları işiyle uğraşanlar daima köleler ya da azatlılardan olmuşlardı. Bu şekilde kölelerin veya azatlıların elde ettikleri karın bir kısmı hukuksal olarak zaten efendilerine geçmekteydi. Bu da Roma imparatorluğunda ticaretin büyük miktarda gelişmesini engelliyordu. Ticaret kölelerin elinde olduğunda, bu kişilerin büyük paralar kazanıp yükselmesi imkânsız oluyordu. Başlarında efendilerinin bulunması bunu engelliyordu³⁶¹.

Roma hukukunda bazı borçlar, doğumları anından itibaren *Abligation Naturalis* oldukları halde bazı borçlar *Abligation Civilis* olarak doğmalarına rağmen sonradan *Abligation Naturalis* olarak nitelik kazanırlar. Kölelerin borçları ve *Senatus Consultum Macedonianum*’a aykırı olarak aile evlatlarına verilen ödünçler, doğumlarından itibaren eksik borç olarak nitelendirilen borçlardır. Nitekim efendileri tarafından daha doğuştan borçlu bırakılan köleler ömürleri boyunca bu parayı ödemek zorunda kalabiliyorlardı³⁶².

Roma toplumunda hamama giden bir zengin yanına kölesini, masörünü ve havlu taşıyıcısını almayı unutmazdı. Zira bu yalnız onun istediklerini ve kaprislerini bilmekle kalmaz, aynı zamanda hamam yönetiminin sağladığı değişik hizmetlere harcanacak tutardan daha da ucuza mal olmasını sağlardı. Bu durumda efendi,

³⁵⁹ Halil Demirci, a.g.e., s. 173.

³⁶⁰ Halil Demirci, a.g.e., s. 173.

³⁶¹ Halil Demirci, a.g.e., s. 194–195.

³⁶² Haluk Emiroğlu, a.g.m., s. 74.

kölesinden faydalandığı gibi, kölesi de efendisine farklı bir alanda kar sağlamış olurdu³⁶³.

Manastıra girmek isteye herhangi bir kimse erkek ve ya kadın olsun sıkı bir mesleki eğitimden geçirilirdi. Sahiplerinden koparılamayan kölelere özel bir statü uygulanırdı. Bunun yanında kaçan köleler üç yıl içerisinde yakalanırsa sahiplerine iade edilirdi. Nasıl ki İslam dünyasında veli, evliya niteliğinde insanlar varsa Hıristiyanlık inancında da azizler ve keşişler vardı. Keşişler sadece özel durumlarda toplumla bir arada olurlardı. Normal günlerde de kendi başlarına ibadet ederlerdi kızlar 10 yaşından itibaren manastıra alınırdı. Kızlar manastıra girdikten sonra 16 yaşına kadar dünya ile ilişkilerinin kesilmesine izin verilmezdi. Keşişlerin son yeminlerini etmeden önce 6 aylık bir çıraklık dönemleri vardır. İster keşiş olsun, isterse rahibe bu insanların arasında köle olup da sonradan bu makama yükselenler vardı³⁶⁴. Kölelerin ve azatlıların durumunu bu açıdan bilen kilise mensupları özellikle, erken ortaçağ sınırları içerisinde toplanan Kilise konsüllerinde, almış oldukları kararlar neticesinde, köleler ve serflere karşı yapılan zulümler engellenmek istemişlerdi, fakat bunda başarılı olunamamıştı. Bu zulümleri yapana en iyi örnek olarak Rauching'in yapmış olduğu zulümler verilebilir. Avrupa'da sosyal hayat içerisinde kölelik hakkında bize kaynak olan en önemli bilgilerden bir tanesi ise Rauching'in kendi kölelerine karşı yapmış olduğu uygulamalardır. Bu konu erken ortaçağ dönemi içerisinde yazılmış olan kroniklerde de kendi yerini alan önemli bir sosyal hadisedir. Bu hadisede özellikle erken ortaçağ Avrupa Fransa'sında bir efendinin köleleri üzerindeki hakkını öğrenmiş oluyoruz. Bu hadiseye göre;

“Godvin'in Dul kadınları, Rauchingle evliydi. Bu adam kendisini beğenmiş, yaşlı bir adamdı. Kendini beğenmişliliği ile utanmaz bir şekilde yaşayan bu adam, hiçbir insani özellik taşıyor gibiydi. Kölelere karşı olan öfkesi, kendi kötülüğünün sınırlarını aşabilecek derecedeydi. Ve bu nedenden dolayı kölelere karşı anlatılamayacak derecede zararlar vermekteydi. Alışmış olduğu şekilde her akşam yemeğinden önce bir kölesini yemek mumlarını yakmak için dahi görevlendirmişti. Diğer bir kölesini meşaleleri yakmak için bir diğerini de, ev mumlarını yakmak için görevlendirmişti. Bütün köleleri yalın ayak bir şekilde işlerini yaparlardı. Bununla

³⁶³ Hilary J. Deigton, a.g.e., s. 42.

³⁶⁴ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 78.

birlikte buldukları yerlerde hızlıca hareket etmeleri gerekiyordu. Her işte mutlaka köleleri hızlı hareket etmeliydi³⁶⁵.

Fakat emri altındaki bir köle, kendisine karşı bağırarak efendisine (Rauching) karşı geldiği için efendisi tarafından keskin bir kılıçla tehdit edilmişti. Bu tehdidini ileri götüren Rauching, kendisine karşı gelen kölesini bir kılıç darbesi ile öldürdü. Bu işi yaparken de bundan zevk alırdı³⁶⁶.

Oradakiler (Rauching'in etrafında bulunanlar), bu adamın iki kölesi hakkında bazı şeyler söylediler. Bir kız ve bir erkek köle vardı. Aşkları için ölmüşlerdi. Bu köleler sık sık mutlu olmak istiyorlardı. Her ikisinin birbirine karşı olan sevgi bağı gittikçe artıyordu. Fakat efendileri evlenmelerine izin vermiyordu. Ve bu iki yıllık bir periyot halinde böylece devam etti. Bunun üstesinden gelemeyen köleler, çareyi kaçmakta buldular ve bir kiliseye sığındılar. Fakat Rauching, şehir içinde kilisenin papazını yakalayarak, kölelerin kendisine verilmesini istedi. Bu şekilde kölelerini affedeceğini papaza söyledi³⁶⁷.

Bunun üzerine papaz Rauching'e şöyle söyledi; "*Senin, Tanrının kilisesine büyük bir bağlılık saygın var. Kölelerine kalıcı bir şekilde bir arada kalmalarına dair izin vermedikçe, onları sana vermeyeceğim. Ve senin onlara karşı bedensel cezalar uygulamayacağına dair söz vermeni istiyorum*"³⁶⁸.

Fakat Rauching kuşku içinde kaldı ve Papaza döndükten sonra uzun bir süre kendi içinde sessizliğe gömüldü. Sonrasında ellerini sunağın üzerine koyarak papaza karşı şunları dedi; "*Onlar bundan sonra beden asla ayrılmayacak, fakat daha doğrusu ben, onların nikah içinde kalmalarına izin vereceğim, yinede benim tavsiyelerim olmaksızın böyle hareket etmeleri beni kızdırdı. Ben bir erkeğin diğer bir hizmetçi ile evlenmesine ya da başka bir köle ile evlenmesine karşın çok mutlu olabiliyordum*"³⁶⁹.

Bu sözlere inanan masum papaz, efendilerince görünüşte affedilen iki köleyi geri verdi. Ondan sonra Rauching'in asıl amacı ortaya çıktı ve Rauching bir ağaç

³⁶⁵ Gregory of Tours, "Harsh Treatment of Serfs and Slaves", *A Source Book for Medieval Economic History*, (İngilizce Tercüme Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), Biblio & Tanen Publishing Co., New York, 1965, s. 289–290.

³⁶⁶ Gregory of Tours, a.g.k., s. 289–290.

³⁶⁷ Gregory of Tours, a.g.k., s. 289–290.

³⁶⁸ Gregory of Tours, a.g.k., s. 289–290.

³⁶⁹ Gregory of Tours, a.g.k., s. 289–290.

gövdesini insan kolları ve başı kısırılabilir bir şekilde oydurdu. Ve bu hazırladığı ağaç gövdesini 3-4 fit derinlikte olan bir kuyu içine yerleştirdi. Ve köle olan kadını bu ağaç kelepçe içinde kısıp aldı. Bu duruma karşın dayanamayan ve köle eşini kurtarmak isteyen diğer erkek köleyi de, bu çukurun içine koydurarak, her ikisinin üzerlerini canlı oldukları halde toprakla örttü. Bu yeri bu kölelere bir mezar yaptıktan sonra oradakilere şu sözleri söyledi; “*Yeminimden Dönmedim ve Onları Ayırmadım*³⁷⁰.”” Buradan da anlaşılacağı üzere köle sahibi olan efendiler kölelerinin üzerinde sadece kullanma yetkisine sahip değillerdi, bunun yanında kölesini öldürme hakkına da sahip olduklarını anlamaktayız.

Bu duruma benzer olgular Carolenjler dönemi Fransa’sında da yaşanmıştır. Nitekim Erkek köleler ya da hizmetçiler, insanların isteklerine göre davranılabiliyordu. Bir hayvana nasıl davranılıyorsa, bir erkek köleye de aynı şekilde davranmak hakkı Carolenj kanunlarında birkaç kez farklı yerde yer almıştır ve diğer insancıl davranışlarla ilgili kanunlar, klasik döneminde ki kölelik anlayışını değiştirmiştir³⁷¹.

Kilise köleliğinde de papazlar, piskoposlar ya da benzeri gibi din yetkililerinin serbest bıraktıkları köleler üzerinde belirli haklara sahip olurlardı. Nitekim Bir Hıristiyanlık din görevlisi iyiliğe layık durumda olan bir köleye karşın özgürlük verme hakkını kullansa ve azat edenler kölelerinin haklarını garanti altına alsaydı bile, bu kölelerin halefleri aynı kaygı içinde olabileceklerdi. Nitekim bu kişilerin soyundan gelen insanların tekrardan yakalanıp köle yapılması imkânı vardı. Kilise kanunlarına göre (M.S. 506), bir köle 20 Solidus karşılığında serbest bırakılabiliyordu. Bu paranın ayarı, kölelerin ülkelerine ait üzüm ya da at fiyatlarına göre ayarlanıyordu. Ne türlü olursa olsun kilisenin, köleleri serbest bırakma kararı üzerinde aldığı ortak bir karar vardı. Bu karara göre, azat eden kişiye ait olan köle, eğer efendisi öldükten sonra da yaşıyorsa, kilise bu azatlıyı tekrardan geri alabiliyordu. Fakat, kiliseye ait küçük ya da daha az yararlı düşünceler, hacılara ya da papazlara, köleleri kullanma hakkını -kilisenin haklarını saklı tutmak şartıyla- verilmişti³⁷². Buradaki en önemli olgu erken Ortaçağ Avrupa topraklarında bir anda ortaya çıkan kilise anlayışında kölelerin de yer

³⁷⁰ Gregory of Tours, a.g.k., s. 289–290.

³⁷¹ Matthew Innes, a.g.e., s. 79.

³⁷² J. D. Mansi, “Concerning Slaves of the Church”, *A Source Book for Medieval Economic History*, New York, Biblio & Tannen, 1965, s. 280-281.

bulması ve kilisede azat edilen bir kölenin ne olursa olsun tekrar geri alınabileceği olgusuydu.

Birde aynı dönem kilise hayatında var olan en önemli olgu şuydu; *“Eğer ihtiyaç duyuluyorsa efendi serbest bırakmış olduğu azatlısına bakmakla yükümlüdür. Fakat serbest bırakılmış azatlıların herhangi bir sağlık sorunu yoksa azat olmuş kişiye baskı yapmak ya da onu tekrardan zorla alı koymak yasaktı. Bunu yapan kilise mensuplarını kilise ileri gelenleri engelliyordu³⁷³.”*

Özellikle kölelik müessesesinin yaygınlaştığı Erken ortaçağ batı Avrupa’ında kilise mensubu olan birçok din adamı köle ticareti ile de meşgul olmuşlardı. Nitekim Noyon Piskoposu Aziz Eligius’un günümüze bıraktığı kendi kroniğinde söyle demektedir; *“Ona gelen tüm inançlı erkekler, yabancılar, keşişler ve Ona çıkan bütün yollar, esirleri para karşılığında satabilirdi. Köleler her zaman satıldığı için kendilerini köle olarak kabul etmişlerdi. Efendiler, merhametleri ile kölelerini en uzak yerlere gönderebiliyorlardı. Kölelerini para karşılığında satabiliyorlar ve isterlerse esirlerini serbest bırakabiliyorlardı. Efendiler, arada sırada yirmi, otuz veyahut elli insanı bazen de kölelerden oluşan çeşitli insan topluluklarını, her iki cinsten (kadın, erkek) insanları gemilerle getirtirerek, köle yapabilmiş ya da serbest bırakabilmiştir. Çeşitli bölgelerden Romalılar, Gallerliler, Britanyalılar ve Marsilyalı erkekler köle olarak alınabiliyordu³⁷⁴.”* Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere Avrupa toprakları üzerinde var olan çeşitli topluluklardaki insanlarda köle yapılabiliyor ve bu köleler efendileri tarafından rahatlıkla serbest bırakılabiliyor. Birde gerektiğinde köle sahibi olan efendiler aynı anda birden çok köleyi serbest bırakabiliyordu. Bunda ki sebep, artık V. yüzyıl itibarıyla Avrupa sınırları içerisinde oluşan serflik sistemine karşın köleye duyulan ihtiyacın azalmasıdır. Fakat asla erken ortaçağ Avrupa’ında kölelerin tam mamamı ile kullanılmaması gibi bir durum oluşmamıştır.

Bizans tarihçisi Prokopius’a Göre; *“Belisarüsu’un (M.S. 538), Vandalların son kralı olan Gelimer’in üzerine giderek, bu devleti ortadan kaldırması ve kazanmış olduğu birçok zaferden dolayı Romalılar, Belisarius’a yani generallerine çok büyük şan ve şeref payeleri vermişlerdi. Bununla birlikte altıncı yüzyıl içerisinde Titus ve*

³⁷³ J. D. Mansi, “Concerning Slaves of the Church”, a.g.m., s. 280-281.

³⁷⁴ Noyon Piskoposu Aziz Eligius, “Redemption of Slaves”, A Source Book For Medieval Economy History, The Bruce Publishing co., Milwaukee, 1936, s. 292-293.

Trajanus hakikatten ayrı tutulursa onun erişmiş olduğu payelere kimse erişememişti. Hatta bazı imparatorlar bazı barbar kavimlerine karşı kendi ordularının başkomutanlığını Belisarius'a teklif etmişler ve kazanacağı zaferleri de kendisine bahşedileceğini söylemişlerdi. Belisarius, kazanmış olduğu savaşlar sonucunda elde ettiği ganimetleri ve köleleri, bir ilkçağ usulü olarak Romalıların zafer bağırırları arasında şehir meydanına doğru götürüyordu. Bundan sonra evine gidiyor ve buradan Hipodromda kadar yaya gidebiliyordu. Buradan sonra bazı engelleri aştıktan sonra, imparatorluk makamındaki yerini alıyordu³⁷⁵.” Prokopius burada bize anlatmış olduğu olayda belki kendi döneminde yaşamış olan büyük bir kumandanı anlatıyordu. Ama önemli olan bir şey vardı ki, ele geçirilen birçok savaş esiri köle yapılmıştı ve köle yapılan bu savaş esirlerinin, zafer kanıtı olarak alınıp, çeşitli yerlere sevk edilmesi idi. Beklide bu durum o dönemde büyük bir güç gösterisi demektir. Ama bilmemiz gereken bir şey vardı ki o da, bir kişinin eli altında olan binlerce insanın aynı akıbeti birden yaşamasıydı.

Daha sonra Vandallara savaş açılınca, Prokopius, söze söyle devam etmişti; *“Romalıların topraklarını ele geçiren Gelimer'e karşı bir dur diyebilmek için, Roma orduları toplandı. Belisarius, yaptığı sefer sonucunda Gelimer'i yakalayıp kulaklarını kestirdi ve bununla birlikte zafer hakkı olarak aldığı köleleri ve diğer zafer ganimetlerini hızlıca ve çekinken bir halde Kudüs'te ki kutsal hacılara gönderdi. Bundan sonra Gelimer İstanbul'a getirilerek, hipodromda çıkarıldı. Gelimer, İmparatorun (Justinianus) yumuşak bir koltukta oturduğunu gördü. İnsanların her biri yanda ayakta bekliyordu. Kendisinin de çok kötü bir durumda olduğunu biliyordu. Fakat ne ağladı ne de gözyaşı döktü. Fakat kutsal kitaptan dünya üzerine söylenen sözler söyledi ve “kibirliğin kibirlisi, hep kibirlidir³⁷⁶.” sözünü sarf etti.” Tabii olarak bu sözlerden de anlaşılacağı üzere erken ortaçağ sınırları içerisinde Bizans kilisesi de, köle elde etme yöntemlerini geliştirmiş ve imparatorlukla kurmuş olduğu sıkı ilişkiler neticesinde, savaşlarda elde edilen binlerce kölenin dahi bir anda kiliseye verilmesinde bu sayede bir sakınca görülmemiştir.*

³⁷⁵ Procopius, History of the Wars, (translated by H.B. Dewing), C. IV, S. IX, New York, C.P. Putnam's Sons Publication Co., 1916, s. 279-283

³⁷⁶ Procopius, a.g.k., s. 279-283

Yine Frank kanunlarına göre de efendilerin köleleri üzerindeki kullanım hakları sonsuzdu. Fakat efendilerde kölelerine karşı bazı sorumluluklar taşıyorlardı. Tribonian'ın yazmış olduğu, Codex Justinianus'da ki "The Institutes" bölümünde efendi-köle ilişkisi şöyle anlatılmaktadır; "Fakat şimdiki günlerde (M.S.535 ve sonrası), efendiler kölelerine karşı şiddet uygulamamaktadırlar. Bu konu kanunlarca güvence altına alınmıştı. İmparator Antonius Pius'un koyduğu kanunlara göre, bir efendi kölesini suçsuz yere öldürürse, eşit bir hak olarak o kölenin bir yakını efendisine aynı derecede bir ceza uygulayabilirdi. Leailus Marcianus'a göre; "Efendilerinin köleleri üzerindeki gücü, zarar görmemişti ne de efendiler kendi sosyal haklarından mahrum kalmışlardı. Fakat köleler, efendilerinin topraklarını işlemek için, yiyeceklerini temin etmek için, tamamen efendilerine itaat etmek zorundaydılar³⁷⁷."

³⁷⁷ Tribonian, Codex Justinianus- The Institutes, (İngilizceye Tercüme Eden, Oliver J. Thatcher), Title VIII-2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

III. ve VI. YÜZYILLAR ARASINDA AVRUPA TOPLUMLARIDA KÖLE İSYANLARI VE SERFLİK SİSTEMİNİN DOĞUŞU

IV:1: Köle İsyanlarının Sebepleri

Köleliğin ilkçağ şartları değerlendirildiğinde karşımıza çıkan ilk olgu, kölelerin hiçbir hakka sahip olmamasıydı. Bundan dolayı köleler ilkçağ dönemlerinde özellikle Pön savaşlarını fırsat bilere isyanlarda bulunmuşlardı. Birde köleliğin Roma imparatorluğu içindeki durumu imparatorluğun dönemlerine göre çok değişmişti. Roma'nın daha bir şehir devleti olduğu dönem içerisinde ekonomik hayatta kapalı bir ekonomi hâkim olduğundan dolayı, kölelik bu dönem Roma hayatında çok yaygın değildi. Bu ilk dönemlerde köleler sadece harplerde ele geçirilen kişilerden ve bu kişilerin soyundan gelen insanlardan oluşmaktaydı. Köle sahibi olmak belirli bir zenginliği ifade ederdi. Bu ilk dönem kölelerine aile evladından farklı davranılmazdı. Köleler Roma ailesinin sofrasına ve dini merasimlerine katılabilirdi. Fakat M.Ö. III. asırda Romalıların yapmış oldukları savaşlarda aldıkları başarılar neticesinde Roma'ya akın akın köle getirilmesi bu durumu değiştirmişti. Bu kölelerin tamamı farklı memleketlerden olan ve kültür düzeyi bakımından Roma vatandaşlarından aşağıda olan insan topluluklarıydı. Bu büyük sayıdaki köle akını kölelerin durumunu değiştirmişti³⁷⁸. Yunanistan gibi kültürel yönü büyük olan yerlerden getirilen köleler memur, kâtip, öğretmen, gemi kapatani vb. gibi görevlere getirilebiliyordu. Kabiliyetli kölelere işletmeleri için sermaye verilirken, diğer sınıflardaki köleler çalıştırılmak üzere maden ocaklarına, tarlalara, gemilerde vb. gibi yerlerde çalıştırılırlardı. Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru yaşanan ahlaki çöküş, kölelere farklı bir ahlaksızlık içerisinde sürmüştü³⁷⁹. Zaman zaman bu konular üzerinde kanunlar çıkarılıyordu. M.S. 1. yüzyılda efendilerinden izin alınmadan bir kölenin hayvanlarla arenada dövüş ettirilmesi yasaklanmıştı. Bu ve benzeri gibi iyileştirmeler kölelerin haklarını değil, efendilerin çıkarlarını koruyacak nitelikte oluyordu. Bundan dolayı M.S. 2. yüzyıla kadar kölelerin birçok ayaklanma çıkardıkları tarik

³⁷⁸ Jordanes; a.g.k., k. 23.

³⁷⁹ M. V. Levchenko; a.g.e., s.28.

kitaplarında yer almıştır. Yunan felsefesindeki bazı akımlar efendiler ile köleler arasında bazı olumlu yaklaşımların olmasına neden olmuştu. Kölelere kötü muamele edilmesi, hakkın kötüye kullanılması olarak görülüyordu. Kölelere yapılan kötü muamelenin toplumu kötülüğe sürükleyeceği kabul görüyordu. Fakat kölelere yapılan kötü muameleden asla geri kalınmamıştır. Bundan dolayı köleler, efendilerinin her zayıf anından özgürlüklerini bir şekilde elde etmek için isyanlara veya kaçma teşebbüslerinde bulunmuşlardır³⁸⁰.

Son dönem Roma imparatorluğunda kölelerin hayat şartlarının son derece elverişsiz olduğu ve bu durumun zaman büyük sosyal çalkantılara (Köle isyanları) sebep olduğu bilinmektedir. Roma hukukunun belirli dönemlerinde köleler arasında evlilik yoktu. Ayrıca köle efendisinin keyfine ve sınırsız hâkimiyetine tabiydi. Azat edilen kölelerde cemiyette aslen hür olanlardan farklı bir sosyal ve hukuki statüye sahipti. Bu durumların üzerine bir de Germen kavimlerinin baskısı eklenince, hem düşük sınıftan halk hem de köleler isyanlara teşvik olmuşlardı. Çünkü çıkar yolları yoktu. Hem efendilerinin buyruğu altında ezilen köleler, hem de vergiler altında ezilen köylü halk bu gidişata bir dur diyebilmek için isyanlar başlatıyorlardı³⁸¹.

Özellikle eyalet doğumlu imparatorların Roma imparatoru olmaya başlamasından sonra eyaletlere karşı ön yargı büyük oranda kırılmıştı ve M.S. II. yüzyıl sonlarında eyaletler, uygulamada İtalya ile tamamen eşit konuma gelmişlerdi. Bu tarihte lejyonlar ile Yardımcı Birlikler (=Auxilia) arasındaki ayırım da önemini yitirmişti. Köleler dışında imparatorluk sınırları içerisindeki herkese vatandaşlık hakkı tanıyan Caracalla'nın fermanının (constitutio Antonino) M.S. 212 yılında yayınlanmasıyla, lejyonerlik anlamında zaten işlevsiz durumda bulunan vatandaşlık koşulu resmen ortadan kalktı. Artık yalnızca İtalya'daki Roma vatandaşları ile koloniler (coloniae) ve municipiumlar için yasal hak olan lejyonerliğe, imparatorluk sınırları içerisindeki eyaletlerin tamamı yasal anlamda da girebildiler. Fakat kölelerin durumunda değişen bir olgu yoktu. Bundan dolayı köleler özellikle miladi III. asırdan sonra birçok isyan çıkarmışlardır³⁸².

³⁸⁰ Belgin Erdoğmuş, a.g.e.,s. 107.

³⁸¹ Nihat Engün, a.g.m., s. 238.

³⁸² Mehmet Ali Kaya, a.g.e., s. 89.

Bu durumu daha da açıklayıcı kılan, Brook Adams'ın erken ortaçağ Batı toplumları hakkında yazmış olduğu yazılardan birinde Roma imparatorluğu için, *“Roma artık yorgundu. Gösterişli bir yaşam süren soylular ve aylak nüfus eyaletleri çökertiyordu. Sınır boylarındaki paralı askerler yerlerinde konuşlandılar ve imparatorluk üzerinde büyük bir yük oldular³⁸³.”* Ayrıca bilinçsiz bir şekilde girilmiş para işlemleri üçüncü yüzyılda enflasyona ve fiyat artışı sarmalına neden olmuştu. Bunlar ancak özel ve devlet kontrolünde ele alınabilirdi. Son olarak şunu da demek gerekir ki, dördüncü yüzyılın yasaları, her yurttaşın etkinliğini en küçük ayrıntısına kadar kontrol etmekteydi³⁸⁴. Buradan da anlaşılacağı üzere efendiler rahatlıkla hayatlarına devam etmeye çalışırken, ezilen sınıf hep köylüler ve köleler olmuştu. Artan baskılar, yapılan savaşların çokluğu ve alınması gereken vergilerin çoğunun alt tabakadan insanlardan tedarik edilmeye çalışılması zamanla köylü ve köle isyanlarının V. yüzyıl Avrupa topraklarında yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Fakat Anadolu ve hatta Mısır eyaletlerindeki serfler bile Batı topraklarında çalıştırılan serflerden çok daha farklı bir yaşam tarzına sahipti. Doğu topraklarındaki köylüler ürettikleri ürünler için şehirlerde satış yapabilirler ve aldıkları fiyatlar ile hem kiralarını hem de vergilerini ödeyebilirlerdi. Dolayısı ile doğu Roma köylüleri büyük toprak sahibi kişilerin topraklarında köleleştirilmeden kendi taleplerinde bulunabiliyorlardı. Fakat Batı topraklarında durum tam tersine idi. İnsanlar kazandıklarının büyük bir kısmını efendilerine ya da vergilerine veriyorlardı. Bundan dolayıdır ki serf konumuna düşen bu insanlar kaçmak ya da isyan etmek zorunda kalıyorlardı. Nitelim bu baskıcı ve zorlayıcı durum fazla sürmedi. Galya topraklarındaki serf ve köylü durumundaki kişiler, artan baskı ve vergi yüküne dayanamamaları isyanlara başlamışlardı (M.S. V. yüzyıl). Bu isyanların başlamasına denk bir dönemde Germen baskısı sonucunda Roma imparatorluğunun yıkılması ve bu yıkılmadan sonra kurulan Germen topluluklarında da aynı anlayışın kabul edilmesi köleleri ve köylüler yine isyanlara teşvik etmiştir. Fakat bu yeni gelen krallıklarda acımasızlık ve yok etme duygusu daha çok olduğundan isyanların bu dönem

³⁸³ Micheal Grand, a.g.e., s. 32.

³⁸⁴ Micheal Grand, a.g.e., s. 33.

içerisinde pek olmadığı gözükmetedir. Fakat doğu topraklarında böyle durumlar daha yaşanmamıştı. Taha ki Justinianus döneminin gelinmesine kadar³⁸⁵.

Birde Roma imparatorluğunun bu son dönemlerinde köle isyanlarının gözükmesinde ki en önemli olgu, bütün imparatorluk kademelerdeki memurlar, amirlerini taklide çalışıyor olması ve topladıkları haksız vergilerin köylüleri çökertmiş olması, adaletin satın alınması ve particilik anlayışının doğması, genel bir toplumsal güvensizlik oluşturmuştu. Her yerden, yetkililerin kötü davranışlarına ilişkin şikâyetler yükseliyordu. Bu ve benzeri gibi olaylar da Roma imparatorluğunda köle ve köylü isyanlarının başlamasında en önemli olgulardan bir tanesi olmuştur³⁸⁶.

Bunun yanında Roma imparatorluğu'nun IV. yüzyıldan itibaren sıkı bir ittifaka girdiği kiliseyle beraber hareket ederek aldıkları kararlarda insanları daha da çok vergi yükünün altında bırakması normal tabakadan köyülerin isyan etmelerine sebep olmuştu. Bunu fırsat bilen köleler ise yapılan isyanlara katılmışlardır. Sonuç itibariyle bakıldığında Roma imparatorluğunun son dönemlerinde çıkan isyanların temel dayanak noktası ekonomik yükümlülüklerin insanlara ağır gelmesiydi. Kölelerde bunu fırsat bilmişler ve bağımsız sınıftan insanlarla birlikte isyanlara katılmışlardır. Şu da bir gerçektir ki, başlarda kölelerin ve azatlıların dini olarak Kabul edilen Hıristiyanlık, artık egemen sınıfların güçlü desteği haline gelmiş ve kendisine ters düşecek bir hareketle kölelerin varlığının korunmasını yoluna gitmiştir. Bundan dolayıdır ki Hıristiyanlık dininin de kölelik rejimini desteklemesi bu erken dönem ortaçağlarda kölelerin Roma imparatorluğu içerisinde bir çok bağımsızlık isyanının başlatmasına vesile olmuştur³⁸⁷.

Erken ortaçağ Avrupa devletlerinin genel hukuk bütünlüğü içerisinde ne zaman bir erkek, köle olarak cezalandırılırsa, ya çocuklarına köle olarak satılabilirdi ya da vahşi hayyalara verilerek öldürülebilirdi. Çünkü bu dönem hukuksal bütünlükleri Roma döneminden kalma hukuk anlayışına göre şekilleniyordu³⁸⁸. Fakat bu durum Bizans imparatoru Diocletianus ve Konstantinos zamanlarında yapılan reformlarla tanzim edilmiş ve yumuşatılmış bir hale getirilmiş ise de, geniş halk

³⁸⁵ Peter Brown, a.g.e., s. 25.

³⁸⁶ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 61-62.

³⁸⁷ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 24.

³⁸⁸ Tribonian, Codex Justinianus- The Institutes, (İngilizceye Tercüme Eden, Oliver J. Thatcher), Title XII-3.

tabakaları önceden olduğu gibi hala sefalet ve ıstırap içinde bulunuyordu. Roma imparatorluğunda da oldukça önemli bir nüfuz teşkil eden Kolonlar (yarı köleler), gittikçe artan toprağa bağlılık süreci (serflik) yaşıyorlardı. Diocletianus'un vergi politikası bu gidişatı daha hızlı bir hale getirmişti. Paranın değerinin düşmesi neticesinde para ile ödenen vergilerin değeri kalmamış, bunun yerine aynı olarak ödenen vergilerin değeri artmıştı. Artık halk dayanacak durumda değildi. IV. yüzyıl itibariyle insanlar şikâyetlerini bir şekilde dile getirmeye başladılar. Bu şikâyetlerin en uçta olanı ise isyanlar olmuştu. Nitekim isyanların çıkmasında halk kadar yönetimdeki bozukluklarda sorumlu tutuluyordu³⁸⁹.

İmparator ise genelde halkı dinlemek için genel toplantı günleri düzenlerdi. Bu genel toplantı günlerinde imparatorun halk ile bir araya gelirdi. İmparator burada doğrudan halk ile temasa geçirdi. Halkın sorunlarını, isteklerini ve şikâyetlerini bura dinledi. Bu toplantılar Hipodromda (At Meydanı) yapılmaktaydı. Burada ayrıca imparatorun arzularını da halka bildirilirdi. Fakat halk ile imparator arasındaki bu durum V. yüzyıl itibariyle değişmişti. Artık imparator halkın karşısına çıkmıyordu. Bu da zamanla halkın ve bunu fırsat bilen kölelerin isyan etmelerine sebebiyet veriyordu³⁹⁰.

Bizans imparatorluğunda İmparatorluk idaresi Justinianus zamanında mutlaka garip bir şekilde karışıktı. İdare bozuk ve mürtekipti, vilayetlerde intizamsızlık ve sefalet hüküm sürüyordu. Adalet, kanunun sarahatsızlığı önünde tarafgirine ve keyfi idi. Bu vaziyetin en vahim neticelerinden biri vergilerin çok müşkül ve fena tahsil edilmesiydi. Jüstiniyen'in intizama olan meyli, idareyi merkezileştirmek hususundaki arzusu ve umumi menfaatlere karşı duyduğu endişe, böyle bir hale müsamaha etmeyecek kadar büyüktü³⁹¹.

Birde Doğu Roma imparatorluğu para bakımından İmparator Justinianus'un son dönemlerinde oldukça zor bir duruma düşmüştü. İmparatorluğun ufkunda korkunç tehlikeler yükseliyordu. Vilayetlerde büyük derebeylerinin mal ve mülklerinin artması, yeşillerin ve mavilerin kavgalarının büyümesi devletin siyasi kuvvetini küçültmüştü, artık ancak muaffak çarelerle devlet yaşatılıyordu. Sefalet her

³⁸⁹ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 36.

³⁹⁰ Heyet, "Bizans Hukuku", Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 68.

³⁹¹ Charles Diehl, a.g.e., s. 36.

yerde derinlemesine hissediliyordu. Romalıların servetinin nereye gittiği soruşturuluyordu. Yeni bir tasfiyenin yapılması artık zaruri görünüyordu. Fakat bu tasfiye ancak Heraklius döneminde gerçekleştirilebilecekti. Bu döneme kadar Bizans imparatorluğu hem kendi köylüsünün, hem kendi partilerinin hem de kendisine ait olan kölelerin isyanlarına karşı sürekli askeri güç kullanmak zorunda kalmıştır. Bu isyanların en önemlilerinde bir tanesi ise 532 Nika isyanıdır. Bu isyana halkı iten ise yukarıda da dediğimiz gibi insanların bir çıkar noktası bulamamasıdır³⁹².

Bizans imparatorluğunda meydana gelen dış tehlikeler zamanla, imparatorluk sınırları içerisinde de büyük huzursuzluklar meydana getirmişti. Otokratik merkezi yönetim ile halkın kurmuş olduğu siyasi bileşimler arasında hızlı bir çatışma süreci başlamıştı. Daha 532 yılında İstanbul'da meydana gelen Nika ayaklanması ile birlikte halk içerisindeki partileri bileştirmiş, kölelerle özgürleri bir araya getirmiş ve yönetime karşı büyük bir ayaklanma başlatılmıştı³⁹³. Nitekim bunda etkili olan en önemli etken saraylarda debdebeli bir hayat sürülürken, normal halkın yaşadığı şehir, kasaba ve köylerde insanlar haklarını arayamayacak duruma düşmüş olmasıydı. Halk normal yöntemlerle saraya şikâyetlerini bildiremedikleri için, haklarını aramak için sürekli olarak isyan eder bir duruma gelmişlerdi. İşte bu isyanların en önemlilerinden bir tanesi Nika isyanıdır. Çıkarılan bu isyanlarda çoğunlukla imparatorun baştan inmesiyle sonuçlanıyordu. Yönetim ve halk arasında ki bu uçuruma birde rahiplerin ve kilise mensuplarının karışması, kiliseye ola bağlılığın fazla olması, kilise ve yönetimin halkı sömürmesi halk ile yönetim arasında ki uçurumu daha da artırmıştır. Bu ve benzeri gibi nedenlerden dolayı erken ortaçağ sınırları içerisinde Bizans imparatorluğunda birçok isyan başlatılmıştır. Kölelerinde bu isyanlara katılmaları mukteldir. Çünkü kölelerde haklarını elde etmek için çabılıyor ve bu uğurda uğraş veriyordu³⁹⁴. Birde şu vardı ki, kurulan her şehrin her mahallesinde gecekondulaşma mevcuttu. Gecekondu yapan bir kişiden bir daha yeri geri alınamazdı. Gecekondulaşmanın en fazla olduğu yerlerin başında aristokrat kişilerin ve imparatorların oturduğu saraylar ve civarı gelmekteydi. Bu bölgeler cinayet ve hırsızlığın en fazla olduğu bölgelerdi. Ayrıca şehir içinde çıkan isyanların başlangıç

³⁹² Charles Diehl, a.g.e., s. 46.

³⁹³ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 66.

³⁹⁴ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 49.

noktası da bu gecekondlu bölgeleriydi. Bu soruna hiçbir zaman tam bir çare bulunamamıştı³⁹⁵.

Kısaca baktığımızda köle isyanlarının çıkış sebeplerinden bir tanesi ekonomik faktörler sonucunda ezilen insanların son dayanak noktası olarak bunu görmeleri, bir diğeri de, normal hukuksal yollarla haklarını elde edemeyen insanların bu şekilde haklarını elde etmek istemeleridir.

IV:2: Köle İsyancı

İlkçağ sonları ile ortaçağ başları arası olarak adlandırabileceğimiz IV. yüzyıl ile VI. Yüzyıl arasında Avrupa'da ve Bizans imparatorluğunda birçok köle ve kolon (serf) isyanının çıktığını o dönem yazılan kroniklerinden öğrenmekteyiz. İlk büyük köle isyanının Roma imparatorluğunda başlamasıyla birlikte, devam eden bu olayların önü bazen kanunlarla, bazen baskı ve kılıç zoruyla bazen de tamamen serbest bırakmayla alınmaya çalışılıyordu. Nitekim tarihte ekonomisini köleler üzerine kuran Roma imparatorluğunda köleler zamanla büyük birer güç haline gelmişlerdi. Hele ki Cumhuriyet dönemi Roma tarihi hatırlanırsa bu tarihler içerisinde Roma'da üç büyük köle isyanı çıktığını ve bu isyanların tarih kitaplarında çokça yer aldığını biliriz. Bu çıkan isyanlardan birincisi M.Ö. 135–132 yılları arasında çıkan I. Köle savaşı (Sicilya isyanı), ikincisi M.Ö. 104–100 çıkan II. Köle savaşı ve üçüncüsü ise M.Ö. 73 yılında çıkan Spartacus isyanıdır³⁹⁶. Bu üç isyanın her birinde 70.000 den fazla köle bulunduğu göz önüne alınırsa, kölelerin Roma imparatorluğunda nedenli fazla olduğunu anlarız. Bu yüzdendir ki Roma imparatorluğu yıkılana kadar kabul edilen bazı kanunla bu dönem içerisinde çıkarılmıştır. Bu kanunlardan en önemlisi *“Herhangi bir köle efendisini öldürürse Roma hukukuna göre cinayeti işleyen köle ve ailesi topyekun öldürülürdü.”* Bundaki maça belliydi, nitekim imparatorlar Roma imparatorluğunda bir daha büyük bir köle isyanının çıkmasını engellemek istiyorlardı. Bundan dolayı İmparatorlukta M.S. III. yüzyıla kadar bu katliamlar aynı şekilde devam etmiştir³⁹⁷.

Nitekim Roma imparatorluğu milattan sonra III. asır başlarından itibaren birçok saldırıya ve isyana maruz kalmıştı. Daha 224 yılında Perslerin yükselmesi, 248

³⁹⁵ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 141.

³⁹⁶ Hasan Tahsin Fendoğlu, a.g.e., s. 51.

³⁹⁷ Charles Freeman, a.g.e., s. 529.

yılında Tuna nehri sınırında Got Konfederasyonunun kurulması ve 260 yılından sonra Ren nehri etrafındaki savaşı toplulukların artması Roma imparatorluğunu her tarafından savaşa karşı karşıya bırakmıştı. Ancak Roma imparatorluğunun buna karşı koyması imkânsızdı. Buna bir de, miladi 250 yılına gelindiğinde Roma imparatorluğunun bütün sınırları çökmesi eklenmişti. 251 yılında Roma İmparatoru Decius, Dobruca bataklıklarında kendisi ile birlikte bütün ordusunu Gotlara karşı kaybettiği için Roma imparatorluğunu büyük bir felaketin eşiğine getirmişti. İran hükümdarı I.Şapur, İmparator Valerianus'u ve bütün ordusunu esir almış ve Antakya taraflarını tamamen ateşe vermişti. Kırimdan ve Ren halicinden gelen gemiler Viking başarılarının habercileri olmuştu. 270 yılına gelindiğinde Roma dünyası parçalanmıştı. Biritanyadan, İspanya'ya, Galya'dan Anadolu'ya kadar bütün Roma topraklarındaki kolonlardan, kölelere, diğer milletlerin yöneticilerinden halklarına kadar her kesimden insanın yol açtığı büyük isyanlar oluşmuştu. Bunda garip olan ise Roma imparatorluğunun, bu toplumları köle toplumları olarak atlandırmasına rağmen, kendisini yok edecek bu unsura karşı, imparatorluk yıkılana kadar aynı gözlen bakmış olmasıdır³⁹⁸.

Fakat Roma imparatorluğu 270 yılına doğru kendisini düzeltmeye başladı. Nitekim bu düzeltme sayesinde ömrünü iki asır daha sürdürebilmiştir. Miladi 269 yılında başa geçen II. Cladius, Tuna nehri sınırını güvence altına almıştı. 273 yılında İmparator Aurelianus, doğu eyaletlerini temizledi ve İmparator Galerius, 296 yılında Pers tehlikesini yok etti. Bu geç III. asır döneminin en reformcu imparatoru olan Diocletianus ise, Dalmaçyalı bir azatlımın oğluydu. Yine onun ardılı olan imparator Galerius ise, karpatlarda bir sığır çobanının oğluydu. Bu da demek oluyor ki Roma toplumunda yetenekli olan bir azarlı ya da bir çoban dahi imparator olabiliyordu. Fakat tam tersine imparatora karşı büyük bir güç olarak aynı niteliklerdeki başka insanlar isyanlar başlatabiliyordu³⁹⁹.

Avrupa toprakları içerisinde son dönem IV. yüzyıla baktığımızda Roma imparatorluğunun ikiye ayrıldığını ve Batı Roma imparatorluğunun hızlı bir çöküş içerisinde olduğunu görürüz. Bu çöküşün ana etmenlerinden bir tanesi içte oluşan kolon ve köle isyanları bir diğeri ise dışardan gelen barbar Germen saldırılarıdır.

³⁹⁸ Peter Brown, a.g.e., s. 12.

³⁹⁹ Peter Brown, a.g.e., s. 14.

İmparatorluğun eski başkenti olan Roma, artık o eski şaşalı günlerini geride bırakmıştı. Birde bu çöküş etmenlerine ekonomik bunalımlarda eklenince, Batı Roma imparatorluğun çökmesini engelleyici hiçbir unsurun kalmadığını görürüz. Nitekim ekonomik olarak köleci bir ekonomiye dayalı olan Roma imparatorluğunda kölelerin ayaklanması, ekonominin bozulması ve barbar akınları üst üste gelince, bir de buna kendisinin diğer yarısı olan Doğu Roma imparatorluğunun yardım etmeme hususu eklenince, bu süreç daha da hızlanmıştır⁴⁰⁰.

Aynı yüzyıllar içerisinde bir yüzyıla yakın ortak bir yaşam süren Batı ve Doğu Roma imparatorluklarından Batı Roma imparatorluğunda durum bu şekilde iken, Doğu Roma imparatorluğunda da durum bundan daha farklı değildi. Fakat Doğu Roma imparatorluğunun bir farkı vardı. O da genç ve dinamik bir başkentinin olması ve başa gelen imparatorların daha yetenekli olmalarıydı. Fakat bütün Avrupa böyle sıkıntılar içerisinde iken Doğu Roma imparatorluğunun rahat yaşadığını söylemek yanlış olur. Daha 524 yılında nüfus özellikle bu dönemde gerçekleştirilen manastır sisteminin kümülatif çalışmaları, Perslerle yapılan savaşlar, imparatorlukça köle olarak kabul edilen Yahudilerin ve Samilerin ayaklanmaları ve yerel karışıklıklar nedeni ile gerilemişti⁴⁰¹. Birde buna Doğu Roma imparatorluğunda daha bu erken dönem ortaçağ sınırları içerisinde birçok köle ve kolon isyanının baş göstermesi eklenmişti. Hatta normal vatandaşlarla, kölelerin ortaklaşa düzenledikleri Nika isyanında yaklaşık 30.000 insan kılıçtan geçirilmek zorunda kalınması, çıkan bu isyanların ne denli büyük olduğunu bize ispatlamaktadır. Bu isyanın Başkentte çıkması farklı bir özellik olarak göze çarpar. Buna sebep olan en önemli etmen ise kırsal bölgelerden yaşayıp, iş bulmak amacıyla şehirlere gelen yoksulların ve kölelerin şehirleri doldurmuş olmasıydı. Bu çıkan isyanda İmparator Justinianus, ordusunun büyük bir kısmını kullanmak zorunda kalmıştı. İsyanı bastıran ordunun ilk katlettiği insanlar arasında az sayıdaki küçük çocuklarla birlikte, köylüler ve köleler vardı. Sonra çoğunlukla orta sınıf insanları katledildiği ve sonrasında işi ateşleyen asillerinde katledildiği kroniklerde yer almaktadır. Sonradan bu ölümlerin hikayesi her yerde anlatıldı. İmparator kaçanları ortaya çıkarmayı ve onlara karşı zorbalık kullanmayı normal bir uygulama olarak kabul etmişti. Bunun sonucunda ise büyük bir

⁴⁰⁰ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 11.

⁴⁰¹ Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 131.

düzensizlik oluştu ve imparatorluğun her yerinde düzensizlikle daha da arttı. Artık akrabası olmayan efendilerinin mallarını köleler almıştı. Bu köleler zamanla birleşerek küçük isyanların doğmasına vesile oluyordu. Nitekim bu isyandan önce var olan bazı kişiler çok zengindi. Bu kişiler kendi hükümleri altındaki kölelerin bütün haklarını ellerinden almışlardı. Köleler bu yüzden ya hasta olmuş ya da ölmüşlerdi. Fakat bu savaştan sonra ölen zenginlerin evlerinin çoğu boş kalmıştı. Bu mal ve mülklere, bu kişilerin köleleri sahip çıkmıştı ve bu şekilde zengin olan köleler, bu güçlerini imparatorluğa karşı kullanmıştı⁴⁰².

Justinianus kendi döneminde çıkardığı kanunlar vergi yükümlülüğü olan insanların yerlerinden ayrılmasına neden olmuştu. Nitekim halk artık vergi veremez bir duruma gelmişti. Daha 530 yılı itibarıyla köylerde bulunan genç kızlar aileleri tarafından ya para karşılığı satılıyor ya da giysi ve benzeri gibi şeyler vaat edilerek kaçırılıp, büyük şehirlerde köle olarak satılıyordu. 541 yılında çıkarılan bir yasa ile özellikle Thessalonika (Selanik) şehrinde terk edilen çocukların köle olarak yetiştirilmeleri emrediliyordu. Fakat bu kötü gidişe dur demek için yoksullarla, köleler bazı hareketlerde bulunmuş ve 533 yılında sadece yoksullar tarafından kullanılan bir bronz paranın değer kaybetmesi neticesinde yoksullar ve kölelerin düzenledikleri büyük bir isyan baş göstermiştir⁴⁰³.

Bizans tarihi açısından Anadolu'nun doğu sınırının oldukça fazla bir önemi vardı. Bu nedenle bu topraklarda sürekli olarak savaşlar olmaktaydı. Yapılan savaşlarda birçok esir alındığı gibi bazı yerli halklar buldukları bölgelerden tecrit edilirdi. Bu yerli halklardan birisi de 577 yılında Dicle nehri yakınlarında Hesna de-Kepha'da yeraltı mağaralarında yaşayan Ermeni halkı olmuştur. Bu insanlar bu bölgeden alınıp, Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. Bunda ki sebep bu ermeni halkını burada yapmış oldukları faaliyetlerin imparatorluk çıkarına ters düşmesiydi⁴⁰⁴.

Fakat Bizans imparatorluğu ile birlikte, Pers imparatorluğunu, Vandalları ve İtalya'daki Ostrogotları ortak bir çatı altında etkileyen daha önemli ve bir onun kadar tehlikeli bir akım oluşmak üzereydi. Bu akıma Manesçilik deniyordu. Nitekim bu akım daha doğrusu yönetime olan başkaldırı, Bizans imparatorluğunun ilk

⁴⁰² Prokopius, History Of Wars, (Eng. Trans. H. B. Dewing), Vol. 7, Harvard University Press, Cambridge, 1914, s. 451-473

⁴⁰³ Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 136.

⁴⁰⁴ Ernst Honigman, a.g.e., s. 25.

dönemlerinde karşılaşmış olduğu en büyük sorunlardan bir tanesiydi. Çünkü Bizans halkı Manesçilik (Mani Dini) akımına karşı olumlu bir tavır sergilemişti. Özellikle kölelerin ve köylülerin arasında hızla yayılan bu din, zamanla imparatorluğu tehdit eder duruma gelmişti. Manesçilerin tutumları Bizans imparatorluğunda olduğu kadar diğer komşu devletlerin egemen sınıflarını da oldukça ilgilendirmiştir. Çünkü Manesçilik her türlü egemenliğe baş eğmeyi olumsuz karşılıyordu ve dünyalık yapılan her türlü nefsi gereksinimleri yok sayıyordu. Yani nasıl ki efendi gereksizse, kölelerin olması da gereksizdi. Bundan dolayı Manes dini hızlı bir yayılım göstermişti. Özgürlüklerini bunda arayan köleler ve baskıdan kaçan köylüler bu amaç doğrultusunda manes dini etrafında toplanmışlardı. Bizans imparatorluğu ve diğer komşu imparatorluklar bu dini gelişimi engellemek için her türlü gereksinime başvurmuşlardı. Bunlardan en önemlisi Anastasius ve Justinianus'un manesçilere karşı kılıç zoru kullanması ve birçok kişiyi kılıçtan geçirmesidir. Vandallar ise Afrika topraklarında birçok Manesçiyi diri diri yakarken, Pers (İran) imparatoru Manes taraftaralarına az zalimane davranmamıştı. VI. Yüzyılda İran İmparatoru Hüsrev 80.000 Manes inananını kılıçtan geçirmişti. Böylece bu dinin inananları ve dini akımın bütünselliği ortadan kaldırılmıştı⁴⁰⁵. Fakat burada göze çarpan bir olgu vardı ki bu da, bu dönem Avrupa ve Bizans toplumlarının baskı ve vergi yükünden kurtulmak amacıyla her türlü çareye başvurmuş olmalarıydı. Çünkü bu erken dönem ortaçağ sınırlarında insanlar; ekonomik burhanlardan, sosyal çalkantılara, kavimler göçünden sonra gelen dinamik toplumların baskılarında, çeşitli topraklara seferler yapan imparatorların ekonomik giderlerini karşılamaya kadar her türlü ağır yükün altında kalmıştı⁴⁰⁶.

Bizanslı tarihçi Prokopius ise bu olayı özele indirgeyebileceğimiz bilgileri bize ulaştırmaktadır. Nitekim Prokopius, İmparator Jüstinyen'in Abazgia'da yaptıklarını şöyle anlatmaktadır: *“Büyük imparator Jüstinyen, Abazgia'daki yaşam formlarını oldukça yükseltmişti. Abazgia halkı bu sayede Hıristiyanlığı benimsemişti. Abazgia halkı, gelen bu adil yönetimle kendi halklarından olan yöneticilerin*

⁴⁰⁵ G.L. Seidler, a.g.e., s. 89.

⁴⁰⁶ Neil Middleton; a.g.m., s.316.

yaptıklarına göz yummamaya başladı. Kısa bir süre sonra da beylerini başlarından alıp, sakin ve huzurlu bir yaşama geçtiler. İşte bu ülkede işler böyle yürüdü⁴⁰⁷.”

Fakat Prokopius'un demiş olduğu bu sakin devre kısa bir süre sonra sona erdi. Çünkü Bizans ordusu kıyı bölgelere yerleşmişti ve bu bölgede bulunan Abazgia halkın esir alıp, köle gibi satmaya başlamıştı. Hatta bu bölgede ki halkları sürgün ve istilaya maruz bırakmıştı. Bunun neticesinde Abazgia ve diğer halklar Bizans imparatorluğuna karşı isyanlar başlattılar. Ancak güçleri Bizans ordusunu ülkelerinden söküp atmaya yetmemişti. Güçlerinin zayıflığı nedeniyle umutları tüken bu halklar kendi aralarında, tümünden Rimilyalılara köle olmaksızın, Doğu topraklarında ki, Opsita'yı ve Batı topraklarında ki, Skepma'yı lider yapmışlardı. Sonrada Bizans İmparatorluğuna karşı tek başlarına savaş yapamayacaklarını anlayınca İran devletinden yardım istemişlerdi⁴⁰⁸. Nitekim bu savaşlar sırasında İran ordusu Nabed komutasında bu topraklara girmiş, Bizans ordusunun ve bu bölge halkının direnişi karşısında geri çekilmişti. Geri çekilirken Nabed yanına soyluların çocukları olan 60 çocuğu almış ve sonra bu çocukları koz olarak kullanmış, en sonunda da köle olarak satmıştır⁴⁰⁹.

Bizans imparatorluğu ise Abazgia'lıları sürekli sıkıştırıyordu. Abazgialılar da bağımsızlıkları için sürekli mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Ama arada hem teknoloji hem de ordu kuvvetleri bakımında büyük bir uçurum vardı. Abazgialılar ile Bizans ordusu arasında meydana gelen büyük Trakhea Kalesi savaşı sonucunda bölgede bulunan bütün evler Bizans ordusunca yakılmıştı. Evleri ile birlikte yanan halkın gerisinde kalan diğer insanlar ise köle olarak esir alınmış ve Akdeniz'in çeşitli topluluklarına köle olarak satılmıştı⁴¹⁰. Prokopius'un bize anlatmış olduğu bu olaydan da anlaşılacağı üzere, Bizans imparatorluğu hem kendi halkını vergi yüküyle ezmiş, hem de kendi sınırlarındaki farklı halkları hem sömürmüş, hem köle konumuna getirmiş hem de bu hakların topraklarını yeri geldi mi alt üst etmiştir. Fakat bu halklar her ne kadar köle konumuna da düşse, kendi haklarını savunmak amacıyla isyanlar başlatmış, ordular hazırlamış ve yeri geldi mi Bizans imparatorluğuna karşı İran kralları ile uzlaşma yoluna gitmişlerdi.

⁴⁰⁷ Gery Amicba, a.g.e., s. 27.

⁴⁰⁸ Gery Amicba, a.g.e., s. 28.

⁴⁰⁹ Gery Amicba, a.g.e., s. 29.

⁴¹⁰ Gery Amicba, a.g.e., s. 34.

Bizans dünyasında kölelerin ve köylülerin başlatmış oldukları isyanlar ve başkaldırıları bu şekilde gelişirken, daha birinci asırda Hazar denizi ile İdil ve yayık nehirleri arasında bir devlet kurmuş olan Hunluların, 375 yılından itibaren, Şimali Hazar memleketlerinden Orta Avrupa topraklarına doğru gelmeye başlamaları, Avrupa topraklarını karıştırmıştı. Don Irmağı ile Dinyster nehri arasında, bu sırada Gotlar oturuyordu. Gotlarda şark ve garp Gotları olarak ikiye ayrılmıştı. Don kenarında Hunlular ile bir muharebe yapan Gotlar bu muharebede yenildiler ve Hunluların egemenliği altında girdiler⁴¹¹. Garp Gotları dehşet içinde kaldılar ve Tuna nehri kenarına çekildiler. Oradan imparator Valens'e bir sefaret elcisi gönderdiler. Aralarında hüküm süren açlığa ve Hun akınlarına karşın imparatorun yardım istedikleri. Kendilerine Roma toprakları içinde oturma hakkı istedikleri. Bu amaçla gelen heyeti İmparator Valens, Antakya'da karşıladı. Valens kendisi gibi Ariyüs mezhebine bağlı olan Gotların bu isteğini kabul etti. Gotlar Roma hudutlarındaki Roma muhafızlarına para vermek ve silahlarını bırakmak şartı ile Roma topraklarına girmeye başladılar. 200.000'e yakın Got silahlarını bırakarak, eşleri ve çocukları ile birlikte Roma topraklarına yerleşmiş oldu. Nitekim Gotlar Tuna nehrini geçti ve Bulgaristan topraklarına yerleşmeye başladılar. Pek az bir zaman sonra Roma memurlarının zulüm ve tazyikine dayanamayarak isyan ettiler. 377 yılında çıkan bir savaşta Roma ordusunun büyük bir kısmı bozguna uğratıldı. Ertesi yıl Edirne civarında büyük bir Roma ordusunu daha bozguna uğrattılar. Bundan sonra Gotlar İstanbul önlerine kadar dayandılar. Fakat herhangi bir sonuç alamadan geri dönmek zorunda kaldılar⁴¹². Roma imparatorluğu kendi bünyesine köle olarak aldığı bu toplulukları, zamanla asimilize edememişti. Bundan dolayı kendi kimliklerini koruyan bu topluluklar, köle konumunda olsalar dahi isyanlarda bulunmaktan çekinmemişlerdi. Nitekim amaçlarına da ulaşmışlardı. Erken ortaçağ dönemi balkan topraklarında görülen en önemli isyanlardan bir tanesi bu topluluklara çıkarılmıştı. Bu isyan miladi 400 yılı dolaylarında Trakya topraklarında kölelerin ve kolonların ayaklanmaları sonucunda meydana gelmişti. Gainas'ı yenen Fravitta (Got kralı)'nın bu isyanı bastırabilmesi için düzenli bir askeri sefer yapması gerekti. Sonuçta doğu

⁴¹¹ Michel Kaplan; a.g.e., , s.14

⁴¹² Reşat Ekrem, a.g.e., s. 12-13.

Roma imparatorluğu, V. yüzyılın sınırlarında, iki sorunu çözmeyi başardı; dışta barbar saldırılarını engellemek, içte köle ve kolon ayaklanmalarını sona erdirmek⁴¹³.

Fakat Avrupa topraklarında Roma imparatorluğunun çöküş yılları olan 410 yılına doğru, Goth orduları Roma topraklarını işgal etmişti. Bunun sonucunda Roma topraklarında köle isyanları ortaya çıktı. Bu çıkan isyanlar sonucunda gittikçe zayıflayan Roma imparatorluğu Barbar akınlarına karşı koyamamıştı. Bunun sonucunda Galya, İspanya ve Britanya, Batı Roma imparatorluğunun elinde çıktı. En son Afrika topraklarının kaybedilmesiyle birlikte, Batı Roma İmparatorluğu İtalya toprakları ile sınırlı kalmıştı. Roma topraklarını ücretli barbar askerli korumaya başlamıştı. Doğudan gelen Türklerin başlatmış olduğu kavimler göçü, Avrupa topraklarında birçok siyasi ve sosyal değişiklikler meydana getirmişti. Roma imparatorluk toprakları üzerinde Vizigot Krallığı (415–712), Frank Krallığı (430–911) ve Ostrogot Krallığı (493–554) kurulmuştu. İmparatorluğun son kralı olan Odovakar, Roma imparatorluk alametlerini Doğu Roma İmparatorluğuna gönderince, Batı Roma İmparatorluğu son bulmuştu. İşte bu oluşumların oluşmasında en önemli etkenlerden bir tanesi, bu dönem Avrupa Roma topraklarında çıkan köle ve kolon isyanlarıdır⁴¹⁴. Buradan da anlaşılacağı üzere Avrupa ve Bizans köle isyanlarının çıkmasındaki temel dayanak noktası tamamen imparatorların baskıcı rejimi, ekonomik buhranlar ve sosyal hayatta yaşanan adaletsizlikler yatmaktaydı. Bunu daha açık bir şekilde özele indirgeyerek açıklamak istersek; “*Mairus Maximus (M.S. 383-388) döneminde, Torrogana’ya (imparatorluk içerisinde bir asilzade) ait kölelerin, Torrogana’yı esir almalarından sonra bile, bu kişinin kölelerine her türlü sözü sarf edebildiğini ve sonunda da başka bir kölesi tarafından kurtarıldıktan sonra, bütün kölelerini katlettiğini*⁴¹⁵.” söylememiz kölelerin ne denli zor bir hayat şartı içerisinde olduğunu bize göstermektedir. Bu durumda kölelerin isyan etmesi için yeterli bir olgu oluşturmaktaydı.

IV:3: Köle İsyanlarının Sonuçları

Köle isyanlarının ana sebebi, kölelerin ve yoksul köylülerin daha rahat bir yaşama kavuşmak istemeleri, bunun yanında Roma imparatorluğuna bağlı olan

⁴¹³ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 34.

⁴¹⁴ Karaköse, Hasan, a.g.e., s. 223–224.

⁴¹⁵ Aelius Spartianus, a.g.k., Bölüm XII

kolonları ve Germen kavimlerinin özgürlüklerine kavuşmak istemeleri yatmaktaydı. Nitekim çıkan köle isyanlarının temel dayanak noktası buydu. Birde şu vardı ki, imparatorların uygulamış oldukları yönetim tarzlarına tepki olarak doğan köle isyanları vardı. Bunlara verilebilecek olan en önemli köle isyanı daha doğrusu halk isyanı Nika ayaklanmasıdır. Bu ayaklanmaların sonucunda birçok siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik değişimler olmuştur. Nitekim, tüm Roma imparatorluk sakinlerine yurttaşlık hakkı veren ve milattan sonra 212 yılında çıkarılan Caracalla emirnamesine kadar geline nokta Roma imparatorluğu içerisinde çıkan köle isyanlarının doğurmuş olduğu bir sonuçtu. Fakat artan bu baskıları ve isyanları engellemek için ortaya çıkan, Roma politikasının temellinde olan farklılaşmanın yerini birleşme alması Roma imparatorluğunu yok eden en önemli unsur olmuştur⁴¹⁶. Çünkü yapılan bu yeni uygulama ile birlikte Roma imparatorluğunda herkes eşit sayılmış, köleler sadece bunun dışında bırakılmıştı. Fakat unutulmuş bir şey vardı ki, o da Roma toplumunun çoğunluğunun kölelerce oluşmasıydı. Nitekim bu kölelerin bir çoğu verilen haklar neticesinde özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Bu durum zamanla Roma imparatorluğu için tehlike oluşturmuştur. Nitekim bu tehlike kendisini V. yüzyıl içerisinde Got saldırıları ile birlikte göstermiş ve Roma imparatorluğu dış saldırılarla uğraşırken, birden patlak veren iç isyanlarla yani köle isyanları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Tabii olarak bu durum Batı Roma imparatorluğunun sonunu hızlandırmıştır. Bundan dolayı Batı Roma imparatorluğunun gelişimi ile birlikte popülasyonu da durma noktasına gelmişti. II. yüzyıl içerisinde, Roma imparatorluğu köle isyanlarına karşı ayakta kalabilmişti. Fakat V. yüzyıla gelindiğinde Roma artık hazinlerinin çoğunu kaybetmiş durumdaydı. Bu dönemden sonra Roma imparatorluğu eski ihtişamlı günlerini kaybetti ve ekonomik olarak küçük bir devlet statüsüne düşmüştü. Çıkan bu köle isyanlarından ve gelişen Germen ve Got saldırılarında sonra, Roma imparatorluğu artık parçalanma sürecini de tamamlamıştır ve Batı Roma imparatorluğu 476 yılına gelindiğinde sükunete kavuşmuştur⁴¹⁷.

⁴¹⁶ Özcan Çelebican, "Roma Egemenliği, Yurttaşlık ve Kölelik", A.Ü.H.F.Dergisi, C.43, S. 1-4, Ankara, 1993. s. 307.

⁴¹⁷ Judson Knight, a.g.e., s. 9.

Batı Roma imparatorluğunun yıkılmaya yüz tuttuğu IV. yüzyılda başkent, yeni Roma olarak atlandırılan Konstantinopolis şehrine aktarılmıştı. Bu nakil işlemi, doğu illerinin daha zengin olmasından ve köleci *latifuntium* (*Feodal sistem*) mülkiyetlerin gelişimlerinden daha az zarar görmelerinin dışında, ekonomik ve stratejik açıdan da daha çok yarar sağlamasından dolayı gerçekleşmişti. İlkçağın Roma sınırları siyasi olarak ne ise ortaçağın İstanbul'u aynı değeri taşımaktaydı. İstanbul ekonomik açıdan Karadeniz'in, Ege denizinin ve adalarının yanında Akdeniz ticaretine de hakim bir konumda yer almaktaydı. Roma imparatorluğunda başkentler arasında meydana gelen bu nakil ve taşınma işleminde, Roma imparatorluğunun

IV. yüzyıl içerisinde birkaç kez ikiye ayrılmasının büyük bir etkisi vardı. Nitekim 395 yılında Roma imparatoru I. Theodius, öldüğünde imparatorluğun topraklarını iki oğlu arasında paylaşmış ve bu şekilde Roma imparatorluğu kesin olarak son kez ikiye ayrılmıştır. Bu zamandan sonra Batı Roma imparatorluğunun hayatı tehlikeye girmeye başlamıştır. Kölelerin ve kolonların Batı Roma imparatorluğuna karşı kökten devrimci harekâta girmesi içten, güçlü barbar saldırıları dıştan, V. yüzyıl itibariyle Batı Roma İmparatorluğuna ölümcül darbeyi vurmuştur⁴¹⁸. Köle isyanlarının bu kadar etkili olmasında tabi olarak Germenlerin vermiş olduğu takviye gücü ve Bizans İmparatorluğu olarak atlandırabileceğimiz Doğu Roma imparatorluğunun, Batı Roma imparatorluğuna yardımını kesmesini de ekleyebiliriz.

Nitekim buna bezer durumlar Doğu Roma imparatorluğunda da yaşanmaktaydı. Nitekim doğu Roma imparatorluğunda çıkan isyanları bastırmanın yanı sıra Bizans ordusunun sel gibi kan döktüğü dini mücadeleler (Mani dinin'de vuku bulan olaylar gibi) ve sık sık vuku bulan iç isyanlar nedeniyle çok zor bir duruma düştüğünü görürüz. Bunun yanında kavimler göçüyle beraber ortaya daha da aşılabilir bir sorun çıkmıştı. Bu süreçten sonra Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans imparatorluğu) doğuda meydana gelen güçlü Pers ve Sasani kuvvetlerine karşı ve Batıda da yeni oluşumlar içerisinde kendi kimliklerini oluşturan yeni milletlere karşı sürekli bir mücadele içerisinde girecekti⁴¹⁹. Birde buna güçlüklerle bastırılan iç isyanlar eklenince Doğu Roma imparatorluğunun ne denli zor bir duruma düştüğünü anlarız.

⁴¹⁸ M. V. Levtchenko, a.g.e., s. 12.

⁴¹⁹ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 47.

Tabi olarak bu duruma gelen Doğu Roma imparatorluğunun bu halde olmasında yapmış olduğu uygulamaların etkisinin bulunduğu bir gerçektir.

Fakat bir gerçek vardı ki Doğu Roma imparatorluğunun, oluşumunu gerçekleştirdiği bu ilk dönemlerinde, köle ekonominin getirmiş olduğu bunalımı yaşarken ve Balkanlar üzerinden gelen barbar akınlarını üzerine çekerken, Anadolu, Suriye ve Mısır'da yün, keten ve ipek dokuma; yüksek nitelikli zanaat üretimini sürdürebiliyordu⁴²⁰. Beklide bu kadar iç karışıklıklara ve dış baskılara karşın Doğu Roma imparatorluğunun ayakta kalmasında etkili olan en önemli etkenlerden bir tanesi de buydu.

Bizans imparatorluğunda fark edilen bir olgu vardı ki o da olayların hızlı gelişip, hızlı sonuçlanmasıydı. Nitekim Bizans imparatorluğunda "Nika Fitnesi" olarak ta ün salmış olan büyük bir isyan sonucunda 532 yılında bir hafta süre ile Bizans İstanbul'un toprakları kan ile sulanmıştır. Birçok yerde yangınlar çıkmış ve birçok insan katledilmişti. Tahtını kaybetmek tehlikesi geçiren imparator Justinianus özellikle eşi Theodoran'ın desteği ile bu güçlüklerin üstesinden gelmişti. Fakat bu durumdan kurtarabilmek için komutanı Baliserius ve onun kontrolündeki ordusu yaklaşık olarak 30.000 kişiyi öldürmek zorunda kalmıştı. Bu şekilde başkentte uzun bir süre sükûnet sağlanabilmişti. Yukarıda da dediğimiz gibi bu olay çok hızlı gelişmişti ve bir anda sonuçlanmıştı. Nitekim ilkçağ Roma'sında gerçekleşen Spartaküs isyanı neredeyse bir yıl etkisini sürdürürken, Bizans imparatorluğunda gerçekleşen bu isyanın etkisi ancak bir hafta sürmüştü⁴²¹. Fakat burada bilinmesi gereken bir şey vardı ki o da Bizans imparatorluğunun bu ilk dönemlerinde çıkan bir isyanın doğurmuş olduğu etken olarak 30.000 kişinin yönetim için rahatlıkla feda edilmesiydi. Bu da demek oluyor ki, Bizans imparatorluğu kendi meşrutiyeti için her şeyi mubah saymıştı ve bunun için bu kadar insanı feda etmeyi normal görüyordu. Tabi olarak bu isyandan sonra birçok kanunlar çıkarılmış ve köleler ile yoksullara karşı daha fazla yaptırım uygulanma yoluna gidilmiştir.

Fakat şunu diyebiliriz ki, III. yüzyıl ile VI. Yüzyıl arasında Avrupa topraklarında Germen kavimleri arasında köle isyanlarına pek rastlanmaz. Çünkü bu dönem içerisinde bu toplumlar kendi oluşumlarını daha yeni tamamlıyordu. Nitekim

⁴²⁰ M. V. Levtchenko, a.g.e., s. 15.

⁴²¹ Charles Diehl, a.g.e., s. 29.

IV. yüzyılın sonlarında, doğu ordusunun üçte ikisinin Gotlar ve isyancı köleler tarafından yok edildiği, imparator Valens'in öldüğü 378'de ki Edirne bozgununun ardından, orduyu “*Barbarlaştırma*” doğrultusunda kesin bir atılım yaptı. Başlarda, Bizans imparatorluğu'na çatan Vizigotlar, kölelerden ve Romalı kolonlardan tam bir destek gördüler. Trakya'da ki mâden ocaklarında çalışan köleler, onları kurtarıcı olarak karşıladılar, rehberliklerini yaptılar, yiyeceklerin saklandığı yerleri gösterdiler, zenginlerin mâlikanelerine götürdüler. Bu şekilde, Roma'ya karşı ayaklanan Germen boyları ve kölelerle kolonlar arasındaki ittifak mühürlenmiş oldu⁴²². Buradan da anlaşılacağı üzere köleler ve kolonlar, Germen topluluklarını kendilerine düşman görmektense dost görmüşlerdi. Çünkü ister Batı, isterse doğu Roma imparatorluğu olsun, her iki imparatorlukta da kölelere karşı aşırı bir baskı vardı. Bu durum da kölelerin bu gelen Germen topluluklarını birer kurtarıcı gibi görmelerine neden olmuştur. Tabii olarak bunlardan güç olan köleler isyanlara teşvik olmuşlar ve sonuçta da Gotlarla ve Germenlere birlikte batı Roma imparatorluğunu yıkmışlar, Doğu Roma imparatorluğunun sınırlarını tehdit etmişler ve Avrupa toplumlarının temellerini atmışlardır.

Fakat şu bir gerçektir ki, Bizans imparatorluğu diğer bir adı ile Doğu Roma imparatorluğu kurulurken Batı Roma imparatorluğu gibi etnik bir mozaik bütünlüğü içerisindeydi. Kendi bünyesinde Yunanlılar, Anadolu'nun çeşitli boyları, Ermeniler, Suriyeliler, Yahudiler, Koptlar, Trakyalılar ve Latinleşmiş İliryalılar mevcuttu. Toplumsal katmanın en alt tabakasında köleler yer alıyordu. Köle ticareti, geçmişteki gibi Anadolu, Karadeniz havzası, İstanbul pazarlarında yapılıyordu⁴²³. Bu kadar çok kültürlü bir imparatorluğun, köleleri hep en aşağı kısımda görmesi, onları en ağır işlerde kullanması, haklarını tamamen kısıtlaması ve bunun sonucunda doğan isyanları kabul etmemesi belki bir tutarsız olarak görülebilir ama bu gerçekleşen bir olguydu ve erken ortaçağ sınırları içerisinde gerçekleşebilecek bir olguydu.

Fakat köle isyanları sonuçlarını beşinci yüzyıl sonunca vermeye başlamıştı. Nitekim tarımda kölelerin kullanımı gittikçe sınırlandırılıyordu. Fetih savaşlarının sona ermesi ve köle isyanları, yaşam koşullarının yumuşamasına katkıda bulundu. Köle, artık bir nesne, basit bir eşya sayılmıyordu. Bu düzenlemeyle köle sömürüsü

⁴²² M. V. Levtchenko, a.g.e., s. 27.

⁴²³ M. V. Levtchenko, a.g.e., s. 16.

sınırlandırıldı, bir kölenin öldürülmesi, özgür birinin öldürülmesiyle eş tutuldu, azat etme işlemleri kolaylaştırıldı ve her leyden önemlisi serflik sistemi içerisinde yarı bağımsız köylülerin oluşturduğu serflik sistemi ve feodalite sistemi doğmuştu⁴²⁴. Nitekim tüm Roma uyruklarına vatandaşlık veren ve M.S. 212 yılında çıkarılan kanundan sonra, toplulukları düzenleyen hukukların ve iç politik düzenlemelerin tarihi farklılıktan çok, birleşmenin tarihi olarak görülmeye başlanmıştı. Yani milattan sonra IV. yüzyıl itibariyle artık Avrupa ve Bizans toplumları birleşmeden yana bir oluşum içerisine gitmişlerdi. Her toplum kendi içerisinde etnik ayrımları kaldırmış ve ortak bir ad ile adlandırılmışlardı. Tabi bunda etkili olan en önemli faktörlerden bir tanesi köle isyanlarıydı⁴²⁵.

IV:4: Serflik Sistemi nedir?

Serf, Latince servus, köle, kul, uşak anlamından türeyen bir kelimedir. Serflik, kiracı çiftçilerin, alt sosyal tabakaya bağlı olduğu ve bu tabakanın koşullarının toplamını ifade eden bir kelimedir. Feodalizm veya Derebeylik sisteminin temelinde yatan ve bu sistemin ana dayanak noktası olarak çalıştırılan insan gücüne de serf denmektedir. Başta Ortaçağ Avrupa'sı olmak üzere tarihin birçok evresinde rastlanan toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenme biçimi olarak adlandırabileceğimiz serflik sistemi Feodalizmin gelişimiyle beraber oluşmaya başlamıştır. Feodalizm ise Latince feodum (tumar) ile taşınabilir değerli mal anlamına gelen Cermen kökenli bir kelimedenden türetilmiştir. Oluşan bu Feodal sistem beraberinde siyasi örgütlenmeyi, yani koruyan-korunan (efendi-serf) ilişkisine dayanan hiyerarşik örgütlenmeyi getirmiştir. Bu sistemde merkezî otorite zayıftır ve sistemde genelde yerel yönetim etkilidir. Feodal ekonomi ise, kendi kendine yeterlik üzerine kurulu olduğunda dışa bağımlılık azalmıştır. Bu sistem tam olarak Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra başlamış ve insanların ulusal monarşilere geçtiği Fransız ihtilali dönemine kadar devam ede gelmiştir. İlkçağda Roma'nın yönetimi altındaki toprakların, Germen istilaları sonucunda Germenleri eline geçmesi ile birlikte bu topraklarda Feodalite denen yönetim tarzı oluşmuştur. Bu şekilde erken ortaçağ sınırları içerisinde Avrupa topraklarında feodalite yönetimi oluşmaya başlamıştır. Bu sistem

⁴²⁴ M. V. Levtchenko, a.g.e., s. 16.

⁴²⁵ Özcan Çelebicin, a.g.m., s. 306.

içerisinde de serfler en önemli insan gücü olarak kullanılmıştır. Nitekim Yunan şehir hayatından ortaçağ ortalarına kadar kölelerin durumlarında fazla bir değişme olmamıştır. Fakat miladi V. asırdan itibaren kölelikten serfliğe geçmişti. Serflik, derebeylik sistemi içerisinde oluşan ve yarı özgür insanların sınıfı olan bir sosyal zümreydi. Serf bir vatandaş sayılmakla birlikte, her zaman da serf olarak kalırdı ve efendilerinin izni olmadan asla hareket edemezlerdi. Serflerin sosyal zümresi asla değişmezdi ve eğer efendilerine tabi olmazlarsa o zaman kendilerini güvencede hissedemezlerdi⁴²⁶. İlkçağ toplumlarında köle neyse, ortaçağ toplumlarında serf aynıdır sözünü söylemek bundan dolayı doğru olacaktır. Çünkü ilkçağ Avrupa toplumlarında her türlü ekonomik üretim köleler üzerine dayalı olarak kurulmuştu. Aynı şekilde ortaçağ toplumlarında da daha ucuza mal olacak şekilde üretim sistemi işte bu derebeylik sistemi içerisinde serfler üzerine kurulmuştu.

Roma İmparatorluk sınırları içerisinde miladi V. yüzyıldan itibaren köle ekonomisinin yıkılması ve self ekonomisinin köle ekonomisinin yerine geçmesiyle birlikte, hem Doğu Roma imparatorluğunu hem de Batı Roma imparatorluğunu hızlı bir değişim süreci gerçekleştirmiştir. Artık yönetimde daha çok malikane sahibi yerel birimler etkili olmaya başlamıştı. Fakat Bizans imparatorluğu bu durumu daha sert karşılamış ve serflik sistemi yerine eyalet sistemine giderek Thema denen yönetim tarzını ortaya çıkarmıştı. Fakat Avrupa bu durumu atlatamamış ve küçük feodal beylerin ellerine teslim olarak, yönetilmeye başlamıştır. Nitekim Avrupa topraklarında bu erken ortaçağ sınırları içerisinde, ilkçağda olan eski siyasal ve toplumsal yapı ortadan kalkmış, Avrupa'da ki kurulan Germen krallıkları Bizans imparatorluğuna göre farklı bir siyasi yapı kazanmışlardı⁴²⁷.

Thema sistemi genelde themaların buldukları topraklarda savunma amaçlı kalan ve bu orduların yerleştiği bölgede temelli kalan garnizon manasına gelmektedir. Themalarda bulunan askerlere belirli ölçülerde toprak dağıtılırdı. Themalar babadan büyük oğla geçerdi. Fakat devredilen mülkte oğulda asker yetiştirmek zorundaydı. Themaların en önemli herhangi bir karşı saldırı durumunda merkezden yardım gelmeden hareket edebilmesiydi. Themalar, daha küçük idari bölgeler olarak **Turma** ve **Topotere** olarak ayrılmışlardı. İmparatorluk sınırları içerisinde bulunan themaların

⁴²⁶ Van Loon Hedrik, a.g.e., s. 197.

⁴²⁷ G.L. Seidler, g.e., s. 12.

sayısı VI. yüzyılda 12'iken Theopsilos zamanında bu sayı 17'ye çıkmıştır. Potpyhrogennetos zamanında bu sayı 29'a yükselmiştir. Thema teşkilatının zamanla bozulması ve Thema yöneticileri olan Strategosların etki alanının daralması ile bunların görevlerinin *duks* denen görevlilere dağıtılması devlet nizamında bozulmalara sebep olmuştur. Komnenoslar zamanından itibaren palaiologoslar devrinin sonuna kadar bu idari ve askeri birimlerin sadece adı var olagelmiştir⁴²⁸.

Ortaçağ'da bu erken dönemde oluşan ekonomik sıkıntılar, toprak beylerinin kendi bünyelerinde sanayi kollarını (*gynaeeas*) oluşturmalarına neden olmuştu. Ortaçağ malikâne anlayışının pek karakteristik anlayışı olan bu sanayi kolları, tamamen ticaret ve sanayi faaliyetlerinin eksikliğini gidermek için oluşturulmuştu⁴²⁹. Krallıklar içerisinde yok olmaya başlayan köleci ekonominin yerini alan serf ekonomisinin etkileri sonraki yüzyıllarda daha da çok artmıştır. Nitekim, miladi VIII. yüzyılda ortaya çıkan Paulikanlar hareketinin temelinde işte bu köleci ekonominin yok olması ve yerine self ekonominin geçmesi neden olmuştu⁴³⁰.

Miladi beşinci yüzyıl içerisinde büyük toprak sahipleri kendi topraklarını korumak için "*bucedlla*" adı verilen ve yarı silahlı kölelerden oluşan bir ordu oluşturmuşlardı ve bu orduyla etraflarındaki düşmanlardan korunmakla birlikte komşu toprakları da zapt edebiliyorlardı⁴³¹. Fakat Bizans imparatorluğu 468 yılında çıkardığı bir yasa ile tüm kent ve köy sakinlerinin silahlı köle bulundurmasını yasaklamıştı. Bu şekilde Bizans imparatorluğu kendi bünyesinde feodaliteyi ve buna bağlı olarak gelişen serflik sistemine engel olmak istemiştir⁴³².

Fakat Roma imparatorluğundan sonra kurulan küçük krallıklar, kendi bünyeleri içerisinde oluşmaya başlayan feodalite sistem sayesinde serflik denen yarı hür, yarı bağımlı çiftçi topluluklarını bilerek oluşturmuşlardı. Bu açıdan bakıldığında Roma imparatorluğundan sonra, kendi topraklarında, günümüzdekine benzer şekilde serbest çalışan çiftçi bulmak imkânsızdı. Derebeyliklerin kurulmasıyla beraber, bağımsız olan çiftçiler kendi etraflarında kendilerini güvenli hissedebilmek için bir efendiye daha doğrusu bir lorda ya da malikâne sahibi olan bir zengine bağımlı

⁴²⁸ Heyet, "Bizans Hukuku", Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 65-67.

⁴²⁹ Henri Pirenne, a.g.e., s. 17.

⁴³⁰ G.L. Seidler, a.g.e., s. 21.

⁴³¹ M. V. Levchenko, a.g.e., s. 45.

⁴³² M. V. Levchenko, a.g.e., s. 46.

kalmak zorunda kalmıştı. Bu da zamanla çiftçilerin bağımsızlık yapısını ortadan kaldırmış ve serflik denen yarı bağımsız çiftçilerin oluşmasına neden olmuştur. Çiftçiler zorunlu olarak bu efendilerinin yönetimi altına girmiyorlardı. Yani kendi istekleri doğrultusunda efendilerinin himayesine ve hizmetine giriyorlardı. Bu şekilde efendilerinin hizmetine giren serfler ellerindeki malların bir kısmı ve babalarından miras kalan malları efendilerine hiybe ederek, bir nevi olarak kendilerini kendi istekleri doğrultusunda köle konumuna sokuyorlardı. Bu şekilde mallarını karşılıksız veren serf, kendisi gibi ailesini de garanti altına almış oluyordu. Ama kendisi ve ailesi efendilerinin her dediklerini yapmak zorunda kalıyordu. Bu şekilde özgürlüğünü kaybeden bir çiftçi, askere gitme yükümlülüğünden de kurtuluyordu. Fakat efendisinin herhangi bir çatışmasında, serf konumundaki çiftçiler mecburen çarpışmak zorundaydı. Fakat çiftçinin kendisini bu şekilde efendisine teslim etmesi, yine de kendi sosyal durumunu düzeltmiyordu. Bunun yanında büyük bir toprak sahibinin yanına serf olarak girip de, göstermiş olduğu üstün hizmet nedeniyle serf olarak, önemli bir yere gelen bir çiftçi, serbest olan bir çiftçiye göre daha rahat bir hayat yaşıyordu. Bu erken ortaçağ Avrupa topraklarının her yerinde aynı şekilde işleyen bir unsurdu⁴³³.

Avrupa topraklarında genel durum böyle iken, bu topluluklar içerisinde Franklar serflik sistemini en etkili kullananlar olmuştu. Franklar genelde hukuk yapısı olarak Roma hukuk yapısını kendilerine örnek almışlardı. Yönetim hukuku olarak Roma hukukunu temel esas seçmişlerdi. Fakat ekonomik alanda geç dönem Roma ekonomi kanunlarını kendi bünyelerine katmadılar.⁴³⁴ Roma ordusunun çok kuvvetli olduğu dönemlerin bitmesi ile birlikte, Roma ordusunda askerleri ile birlikte olan generaller, askerlerini de yanlarına alarak Frank topraklarına yerleşmişlerdi. Bu şekilde bir yerleşim gerçekleştiren bu komutanlar, zamanla derebeylik sistemini oluşturdular. Zamanla bu komutanların kumuş oldukları yerleşim merkezlerine yakın olan köylüler, bu asker-toprak sahibi kişilerin hizmetinde çalışmaya başladılar. Bu şekilde serflik sistemi Avrupa sınırlarında hızlı bir yayılma etkisi gösterdi. Bundan sonra Alamanlarda, Anglo-Saxsonlarda, Vizigotlarda, Vandallarda ve daha sonra kurulan diğeri German kavimlerinde hızlı bir şekilde derebeylik sistemi ve buna bağılı

⁴³³ Bernd Fuhrmann, a.g.e., s. 18.

⁴³⁴ Judson Knight; a.g.e., s.XIII.

olarak gelişen serflik sistemi yayılmıştı⁴³⁵. Buna bağlı olarak zamanla köylerin yakınlarında büyük malikâneler oluşmaya başladı. Bu malikânelerden dolayı malikâneçilik sistemi hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Bu oluşum derebeylik sisteminin daha hızlı yayılmasına neden oldu. Bu Romalılardan alınan bir sistemdi. “Muh Nohr ee ulızm” derebeylik sisteminin Latince adı olarak kaynaklarda yer alamaya başlamıştı. Derebeylik sistemi ile birlikte çok sayıda serfli yarı köle insan ekonomik iş gücü olarak Avrupa topraklarında kullanılmaya başladı. Ülke içinde bu serfler küçük birer çiftçi gibi toprak işleyebiliyordu. Fakat serfler efendileri tarafından bir köle gibi de kullanılabiliyordu⁴³⁶. Bu bağlamda bakıldığında serflik demek Ortaçağda tam manası ile yarı bağımsız olan, haklarını toprak karşılığında efendisine satan, malikane sahiplerinin kontrolünde olan insan demektir.

IV:5: Serflik Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi

Erken ortaçağ sınırları içerisinde Avrupa toprakları içerisinde miladi III. asır itibarıyla yeni toplumlar oluşmaya başlamıştı. Bu tarih erken ortaçağ Avrupa tarihi olarak da adlandırılabilir. Bu dönem içerisinde özellikle, Batı Roma imparatorluğunun sınırlarını kapsayacak şekilde yeni krallıklar ve buna bağlı olarak ta yeni toplumlar oluşmuştu. Bu toplumlar Romalılarca barbar olarak atlandırılıyordu. Fakat bu barbarlar, Roma imparatorluğunun sonunu hazırlayan uluslar olma yolunda ilerliyordu. Roma imparatorluğu yıkılmaya yüz tuttuğu beşinci asır başlarında, daha çok zengin toprak beyleri tarafından yönetilir olmuştu. Bu zengin toprak beyleri genel mahiyette Roma ordusunda olup, komutanlık ve benzeri gibi görevlerde bulunan kişilerden ve ticaretle uğraşp da zenginleşen kişilerden müteşekkildi. Bu kişiler zamanla Roma sınırları dışındaki topraklara yerleşerek, bu topraklarda yaşamlarına devam ettire gelmiş insanlardı. Fakat burada bir fark vardı. Bu fark ise bu kişilerin elleri altındaki topraklarda kölelerden ziyade serfleri yani yarı özgür köylüleri çalıştırmış olmalarıydı. Bu dönem başlarında Avrupa topraklarında hızlı bir yayılım gösteren bu toprak beyleri, zamanla Avrupa ekonomisinde yarı köleci bir sisteme geçmişler ve kölelerden ziyade, serfleri yani kendilerine bağımlı olan köylüleri kendi topraklarında çalıştırmaya başlamışlardı. Fakat Avrupa topraklarında feodalitenin

⁴³⁵ Judson Knight, a.g.e., s. 30.

⁴³⁶ Judson Knight, a.g.e., s. 31.

geçmiş daha eskiye ilkçağ sınırlarına dayanmaktaydı. Nitekim M.Ö.'ki yüzyıllarda Karadeniz'in Doğu kıyılarında hüküm süren ve Kolkhide yönetimini oluşturan birçok etno-politik guruplar vardı. Bunlar arasında Egrisiler, Apsilyalılar ve Abazgialılar vardı. M.S. III. ve IV. yüzyıllar arasında Egrisi politik bir güç olarak Karadeniz'in kuzey bölgesinde ortaya çıkmış bir ulustu. Ahbaz etnik kökeninden gelen Abazgiler, Misminya ve Sanıgya halkları Egrisiler yönetimi altına girmeyi kabul etmişlerdi. Egrisilerin bu bölgede bir güç olarak ortaya çıkmalarında etkili olan en önemli etmen, bu bölgede feodal yapıya geçen ilk toplulukların kendileri olmasıydı. Yani ilk toprak beylerinin yönetimi altında toplanan millet olma özelliğine sahiptiler. Yönetim olarak daha M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren kendi içlerinde kendi beyleri tarafından yönetilen bu topluluklar birer feodal beylik gibi, özerk bir yapı halinde kendilerini yarı bağımsız bir halde kabul etmelerinin en önemli nedeni, kendilerini dışta Roma imparatorluğuna bağlı kabul etmeleriydi⁴³⁷.

İlkçağ sınırları içerisinde Karadeniz'in kuzey kısmında gözüken bu oluşum bundan tam sekiz asır sonra yani milattan sonra V. asır itibariyle tüm Avrupa topraklarında gözüken bir unsur olmuştu.

Nitekim Roma imparatoru Büyük Diokletianus'un yapmış olduğu faaliyetler neticesinde bu sistem yavaş yavaş Roma topraklarında gözükmeye başlamıştı. İmparator Diokletianus'un tüketim mallarına koyduğu vergilerdeki karalılık ancak ödemelere karşılık tek başına gerçekleştirdiği çalışma gücü sayesinde, çabalarının üstüne çıkması, açıkça kendi orduları için gerekli olan küçük yerleşim merkezlerinin oluşmasına en büyük etken olmuştur. Bu ordu yerleşim yerlerinde zamanla sivillerin oturduğu köy tipleri oluşmuştur. Bu şekilde ortaçağ başlarında derebeylik yadâ Feodalite diyebileceğimiz sistemin temelleri Romalılarca atılmıştır⁴³⁸. Bu yapılanma oluşturulurken bilinçli mi yoksa istenmeden mi yapıldı bilemiyoruz fakat Diokletianus'un bu girişiminden sonra Roma imparatorluğunun birçok yerinde feodal beyler gözükmeye başlamıştır. Fakat bu sistemin doğmasında etkili olan bazı unsurlar vardı. Bu unsurların başında yoksulluk, korunma ve barınma ihtiyacı geliyordu. Birazdaha ayrıntılı bakarsak yoksulların ilk çağların sonu ile ortaçağların başı

⁴³⁷ Gery Amicba, a.g.e., s. 11.

⁴³⁸ Hans-Wilhelm Haussing, Byzantinische Geschichte, W. Kohlhammer Presse, Köln, 1969, s. 17.

diyebileceğimiz M.Ö. III. ve M.S. III. yüzyıllar arasında beslenmesi, o günün toplumsal şartları altında yetersiz ve dengesizdi. Barınma koşulları belirsizdi ve çoğunlukla kiralık evlerde oturuyorlardı. Mezarlarında mezar taşı bulunmazdı ve genelde de toplu mezarlara gömülürlerdi. Aile hayatları çalışma şartları ile iç içeydi ve çalışma hayatında sürekli bir iniş çıkış vardı. Yoksulların tutukları işler genelde vasıfsız işlerdi ve kısa süreli oluyorlardı. Yoksulların ayrıca kırsal kesimlerde gerekli olan kol gücü kuvvetini de karşılıyordu. 450-550 yılları arasında sürekli bir şekilde girilen inşaat yapımlarında ana kuvvet olarak ta yine yoksullar çalıştırılıyordu⁴³⁹. Bu vb gibi durumlardan dolayı yoksullar ve köleler kendilerini hem korumak istemelerinden, hem barınma yeri ve hem de giyim ihtiyaçlarını karşılamak istemelerinden dolayı V. asır itibariyle bu zengin malikane sahiplerini birer kurtarıcı niteliğinde görmüşlerdi. Bundan dolayıdır ki serflik sisteminde hızlı bir yayılmanın çok kısa bir sürede olduğunu görürüz.

Avrupa sosyal tarihi açısından V. yüzyıl önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim bu dönem içerisinde Roma imparatorluğu parçalanmış, Batı Roma imparatorluğu yıkılmış ve Avrupa topraklarında yeni krallıklar ve toplumlar oluşurken, Bizans imparatorluğu kendi kimliğini bulmuştur. Bu dönem içerisinde yani Roma imparatorluğunda V. yüzyıla gelirken batı ve doğu sınırları arasındaki zenginlik farkı da gözle görülür bir şekilde farklılaşmıştı. Nitekim Avrupa topraklarının iç kısımlarında mesela Galya ve Kelt topraklarında zenginler sayılı bir şekilde mevcutken ve bu zenginler etraflarındaki hemen hemen bütün topraklara sahip olmuşlarken, Bizans sınırlarında tümleşik bir imparatorluk mevcuttu ve başta tek kişi bulunuyordu⁴⁴⁰. Avrupa toprakları içerisinde meydana gelen bu zengin toprak sahipleri zamanla feodalitenin doğmasına zemin hazırlamıştı. Ama Akdeniz ve Anadolu toprakları içerisindeki küçük şehirlerde de birçok zengin bulunmaktaydı. Fakat bu kişilerin böyle bir girişime geçmeleri Bizans imparatorlarınca engellenmişti. Bunun sebebi ise Avrupa toprakları içerisinde kalmış olan toplulukların sadece tarımı ekonomik kaynak olarak kullanmaları ve tarımı ilkçağ ilkel aletleri ile işlemeleriydi. Ama Akdeniz ve Anadolu şehirleri ticaretler uğraşabiliyor ve farklı iş gruplarını benimseyebiliyordu. İşte bu seçenekler Avrupa toprakları içerisinde olmadığında

⁴³⁹ Evelyne Patlagean, a.g.m., s. 129-130.

⁴⁴⁰ Michel Kaplan; a.g.e., s.41.

tarıma verilen değer çok artmış, bunun sonucunda da ekonomik tarıma dayalı kalmıştı. Bu da zamanla köylülerin self konumuna düşmesini, kölecilik anlayışındansa serfçilik anlayışının benimsenmesine neden olmuştur⁴⁴¹.

Gotlar Avrupa toprakları içerisinde birtakım haydut çeteleri halinde küçük gruplara ayrılmışlardı. Bizans imparatoru olan Theodos ise Got reisleri ile müzakerelere başlamıştı (M.S. 390). İmparator Theodos, Gotların kralı olan Atanarik'i kandırabilmişti. Bu şahsı İstanbul'a getirmişti. Germenler bu şehrin ziynet ve şaşasına hayran olmuşlardı. Theodos, tahribata devam etmek isteyen bir kısım Got kabilelerini ise yok etmişti. Got muharebeleri bu suretle sona ermişti. İmparatorluk, geri kalan Gotları, Akdeniz ve Karadeniz sahillerinin iki kısmına, Frigya, Lidya ve Trakya topraklarına imparatorca yerleştirilmişti. Gotlar bu topraklarda ilk kez Feodalite sistemini kurmuşlardı. Artık her Got kabilesi kendi prenslerince idare edilir hale gelmişti⁴⁴².

Roma toplumunun V. yüzyıl içerisinde parçalanmasındaki en önemli etkenlerin başında Katolik kilisesi, Got akınları ve yeni yeni türeyen geniş toprak sahibi toprak beyleri geliyordu. Birde bu etkinliklerin üzerine miladi 376 yılında sonra Alarik komutasında hareket eden Vizigotların hareket yönlerini Roma'ya çevirmeleri eklenmişti. Ayrıca Roma'nın kendi toprakları olan Galya ve İspanya'ya Vandallarının hâkim olması (M.S.410), Burgundiyalıların Orta Ren Vadisine yerleşmeleri eklenince, Batı Roma imparatorluğu istemese bile kendi içinde bölünmüş bir duruma düşmüş oluyordu⁴⁴³. Bu oluşumlar zamanla Roma imparatorluğuna komşu olan bu topluluklarda yerleşik kültürün yayılmasına neden olmuştu. Birde şu vardı ki, Roma imparatorluğunun bu gelen kavimler üzerine gönderdikleri orduların, gittikleri yerlerde karargâh kurup, bu yerlere zamanla yerleşmeleri feodalite sistemine geçişin ana etmeni olmuştu. Çünkü bu askeri birlik konumundaki karargâhlar zamanla etraflarındaki toprakları kendilerine bağlamışlar, Roma imparatorluğu ile olan ilişkilerini kesmişler ve bu toprakları yönetmeye başlamışlardır. Fakat bu gelişimlerin tamamen suçlusu Roma imparatorluğuydu. Çünkü Roma imparatorları kendi istekleri doğrultusunda ordu komutanlarını

⁴⁴¹ Peter Brown, a.g.e., s. 25.

⁴⁴² Reşet Ekrem, a.g.e., s. 13.

⁴⁴³ Peter Brown, a.g.e., s. 75.

yönetiyordu. Birde şu vardı ki Roma imparatorluğu kendi üzerine gelen Germen kavimlerini kendi sınırları içerisine yerleştirebiliyordu. Beklide yapmış olduğu en büyük hatalardan bir tanesi buydu. Nitekim Sakson ve İrlandalıların Britanya saldırıları, Rhein ve Neckar nehirleri kenarındaki Alamanlar, Tuna bölgesinde ki Sarmatlar ve Quad'larla yapılan savaşlar, Batı Godlarının Tuna boylarında görülmesi ile ortaya çıkan büyük buhran, Roma imparatorluğunun önüne çıkacak olan sorunların sadece ön habercisi idi. Trakya bölgesine yerleşmiş olan Ostrogotlar ile Hun Türklerinin birleşmesi sonucu bütün Trakya ve Balkan toprakları işgal altına alınmıştı. Batır Roma imparatorluğu bu sorunlara uğraşacak kadar kuvvetli değildi. Nitekim 376 yılında Vizigotlarla yapılan savaş sonucunda Roma imparatorluğunun ağır bir darbe alması, Batı Roma imparatorluğunun çöküşünün sinyallerini vermişti. Bizans imparatorluğu ise Batı Roma imparatorluğu gibi savaşmak yolunu tercih etmemiş ve kendi sınır bölgelerine yerleşmiş olan Germen kavimleri ile bir Feodus (tabiiik anlaşması) imzalamış ve bu şekilde bu kavimleri vergi muafiyetine sokmuş, savaş zamanında müttefik saymış ve kendilerine tam bir muhtariyet özelliği vermişti. Bu şekilde Bizans imparatorluğu kendi topraklarını Germen kavimlerinin saldırılarından korumuştur, fakat Bizans imparatorluğunun bu yaklaşımı zamanla kendisine de komşu olacak olan bu devletlerde Feodalizmin daha geniş çaplı yayılmasına sebep olmuştu⁴⁴⁴.

Roma imparatorluğunda durum böyle iken Franklarda yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Franklar genelde hukuk yapısı olarak Roma hukuk yapısını kendilerine örnek almışlardı. Yönetim hukuku olarak Roma hukukunu temel esas seçmişlerdi. Fakat ekonomik alanda geç dönem Roma ekonomi kanunlarını kendi bünyelerine katmadılar. Roma ordusunun çok kuvvetli olduğu dönemlerin bitmesi ile birlikte, Roma ordusunda askerleri ile birlikte olan generaller, askerlerini de yanlarına alarak Frankların bulunduğu Galya ve Kelt topraklarına (bugün ki Fransa toprakları) yerleşmişlerdi⁴⁴⁵. Bu şekilde bir yerleşim gerçekleştiren Franklar ve kendilerine yardım eden Roma ordu komutanları, zamanla derebeylik sisteminin Frank topraklarında doğmasını sağlamışlardı. Frankların kumuş oldukları yerleşim merkezlerine yakın olan köylüler, bu asker-toprak sahibi kişilerin hizmetinde

⁴⁴⁴ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 48.

⁴⁴⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Franklar>

çalışmaya başladılar. Bu şekilde serflik sistemi hızlı bir şekilde Frank topraklarında yayılmaya başlamıştı. Bu yayılmacı sistem VI. Yüzyıl içerisinde kendisini Frank topraklarında tamamlamıştı ve artık bin asır sürecek olan feodalitel sistem bu topraklarda hayat bulmuştur⁴⁴⁶.

Galya topraklarında feodalitenin çok geniş alanlara yayıldığını daha iyi anlamak için Alman istilasından önceki dönemleri yani M.S. VI. yüzyılı iyi bilmemiz gerekir. Çünkü bu dönem içerisinde Galya topraklarında çok büyük toprak sahipleri bulunmaktaydı. Roma imparatorluğu, büyük Galya mülklerinin varlıklarını bu toprak beylerinin sürdürmelerine izin vermişti. Fakat bu bölgede var olan örgütsel yapıyı kısa sürede kendisine uyarlamıştı. Germen saldırıları sırasında hemen hiç değişmeyen, Moveranj Fransa'sının koruduğu bu kurum, kilise tarafından da adım adım Ren nehrinin öteki kıyılarına taşınmıştı⁴⁴⁷.

Tabi olarak Avrupa toprakları içerisinde Kilisenin etkisi göz ardı edilmeyecek bir unsurdur. Kilisenin siyasi yapısı feodaliteyi desteklemekteydi. Çünkü kilise idarecileri bu şekilde halk ve idareciler üzerinde daha çok baskı kurabiliyordu. Birde şu gerçek vardı ki kilisenin kendisi de Avrupa sınırları içerisinde büyük bir feodal yapıya sahipti. Çünkü kilisenin en önemli gelirleri işlettiği topraklardan aldığı ürünler ve bağışlardı. Bu topraklar XII. Yüzyıla kadar yarıcı usulüyle yani serflik sistemi sayesinde işletilebilmişti. Bu yüzyıla beraber çıkarılan bir kanunla kilise topraklarını işleyen halk kiliseye bunun karşılığında vergi vermeyecekti şeklinde yükümlü kılındı. Bu da kilisenin zenginleşmesine ve halkın daha da fakirleşmesine sebep olmuştur. Tabi bu şehirlerde bulunan kiliseler içindi. Bunun yanında taşrada yaşayan patrikler yoksul halkla beraber çalışmak zorunda kalmıştı⁴⁴⁸.

Vandallar ise Doğu Germen Kavimleri'ndendi. Kavimler Göçü sırasında V. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun değişik eyaletlerini yağmalamalarıyla tanınırlardı. Bu eyaletler sırasıyla Galya (*Gallia*), Galiçya (İspanya), Endülüs (*Hispania Baetica*), Kuzey Afrika ve Akdeniz adalarıdır. 439 - 533 yılları arasında çok kısa süre ayakta kalan bir "Afrika Vandal Krallığı" ya da diğer adıyla Kartaca Krallığı'nı da kurmuşlardır. Ostrogotlar'ın kralı ve Vizigotlar'ın kral naibi olan Got kavminden olan

⁴⁴⁶ Judson Knight, a.g.e., s. 30.

⁴⁴⁷ Henri Pirenne, a.g.e., s. 16.

⁴⁴⁸ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 72.

Büyük Theodoric evlilik yolu ile Vandallara akrabaydı. Yurtları ve asılları bilinmemektedir. Vandallar, Galya ve İspanya'da büyük bir kıyım yaparak Afrika kıyılarına dek ilerlediler. 455 yılında Vandal Kralı Geiserich, Roma şehrini yağmalamıştır. Bu gelişmelerin sonrasında yıkılmanın eşiğine gelen Batı Roma İmparatorluğu, aşiretlere ayrıldı. Tüm gücünü yitiren Batı Roma İmparatorluğu 476 yılında yıkılmıştır. Kartaca'ya hâkim oldular. VI. yüzyılda Bizanslılara yenilip, onların hâkimiyetine girince; kendilerini muhafaza edemeyip eridiler. Vandallar önceleri Ariuscu Hıristiyan iken sonra Katolik Hıristiyanlaşmışlardır. Vandallar da Franklarının sistemini benimseyerek Feodalitel sisteme geçmişlerdi. Yönetmiş oldukları bütün topraklarda bu sisteme dayalı bir yönetim tarzı benimsemişlerdi. Fakat kendileri tam bir deniz milleti olduklarından deniz ticaretinden ve korsanlık faaliyetlerinden asla geri kalmamışlardı⁴⁴⁹.

Galya topraklarında Frankların başlatmış olduğu bu sistemi, Alman topraklarında da Alamanlar başlatmıştı. Nitekim barbar istilalarından önce ve sonra bu topraklarda büyük toprak sahibi olan Alaman asilzadeleri ve prensleri mevcuttu. Bu toprak beyleri kilisenin ve Frankların etkisinde kalarak feodal sistemi hem benimsemişler hem de Avrupa topraklarının daha kuzey kısımlarına yayılmasında etkili olmuşlardı.⁴⁵⁰.

Kavimler göçü sonrasında birçok Goth toplulukları da Balkan topraklarına yerleşmişti ve Bizans imparatorları bu yerleşen Goht topluluklarının ihtiyaçlarını gidermek için birçok harcamalarda bulunmuştu. Bu yerleşen Goth topluluklarının askeri gücünü yardımcı birlikler olarak kabul ededen Bizans imparatorluğu, Feodalite sistemini de bu toplumlara benimsetmişti. Bunu yapmasındaki amacı ise karşısında büyük ve güçlü bir Got krallığı görmektense, zayıf ve küçük Goht beyleri görmektir. Vizigotlar ise, miladi xxx410 yılı içerisinde Roma imparatorluğunu yağmalamış ve bu yağmalamadan sonra hareket üssü olarak Güney Fransa ve İspanya'yı kendilerine hedef seçip, bu bölgelere doğru hareket etmişlerdi. IV. yüzyılın sonuna doğru Bizans imparatoru Zenon; Ostrogot Kralı Theodoric'in kendisine bir savaş gemisi ile göndermiş olduğu ve içerisinde kadın, erkek ve çocuk köle de bulunan bir savaş gemisine karşılık minnet dolu bir teşekkürü Ostrogot Kralı Theodoric'e göndermişti.

⁴⁴⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Vandallar>

⁴⁵⁰ Henri Prenne, a.g.e., s. 16.

Theodoric ise bu köleleri ellinin altında bulunan topraklarda işçi olarka serfleri ile birlikte çalıştırmıştır⁴⁵¹.

Roma imparatorluğunun son dönemlerinde Doğu Roma imparatorluğunun koşulları batı Roma imparatorluğunun koşullarından çok daha iyi bir durumdaydı. Toplumla devlet arasında Batı Roma imparatorluğunda görülen yabancılaşma yoktu. Doğu Roma imparatorluğunda toprak beyleri ile imparator ve senato arasında oldukça iyi bir ilişki vardı. Doğu Roma imparatorluğunun kentlerinde oldukça iyi bir ekonomik potansiyel vardı. Bu nedenle Doğu Roma imparatorluğunda toprak sahibi olan *Curia'lar* ile yönetim arasında çok sıkı bir ilişki vardı. Ayrıca kentlerde batı Roma imparatorluğunda olduğu gibi evladın babanın mesleğini öğrenme zorunluluğu çok fazla değildi⁴⁵².

VI. yüzyılda Bizans imparatorluğunda da Feodalizm oldukça büyük bir boyutta yer edinmişti. Fakat bu sistem Bizans imparatorluğunda farklı bir şekil içerisinde yürütülüyordu. Bunun adı thema ya da eksarklıktı. Nitekim daha Bizans imparatorluğunun ilk yıllarında yani Doğu Roma imparatorluğu olarak atlandırıldığı yıllar içerisinde (M.S. III. asırdan M.S. VI. asıra kadar) beş eksarklığı vardı. Bunlar;

- a. Şark Diyozezi (İzavriya, Cebelibereket, Kilikya, Adana dahil olmaz üzere bütün Toros'un öteki tarafı.)
- b. Mısır Diyozezi
- c. Asya Diyozezi (Bergama, Pamfilya, Likya ve Adalar)
- d. Pontus Diyozezi (Karadeniz sahilleri ve Şarki Anadolu)
- e. Trakya (Aşağı Tuna ile Marmara sahilleri arasında kalan yerler⁴⁵³) bunların hepsi feodal sistem tarzında yönetim sergiliyor, fakat hareket özgürlüğü bakımından merkeze kesin bağlılık bildiriyorlardı. Bu nedenle ülkenin ekonomik ve askeri gücü bölünmüyordu. Bu olumlu gelişmeler Bizans imparatorluğunun hem dünyaya hâkim olma hevesini artırmış hem de Feodalitel sistemin getirmiş olduğu bölünmeyi engellemiştir. Kendisini

⁴⁵¹ J. M. Hussey, The Byzantine World, Hutchinson University Libray Press, London, 1964, s. 15.

⁴⁵² Micheal Grand, a.g.e., s. 59.

⁴⁵³ Reşet Ekrem, a.g.e., s. 16.

dünyanın hâkimi gözüyle gören Jüstinianus bu amacına Hıristiyanlık dinini de katmıştı⁴⁵⁴.

Bizans imparatoru Theodosios döneminde Germanlerle yapılan anlaşmalar ve mücadeleler nedeniyle Bizans imparatorluğu büyük bir iktisadi buhran içine girmişti. Halkın sefaleti gittikçe artıyor ve devletin bütün arazileri, Theodosios'un bütün seleflerinin beyhude yere önlemeye çalıştığı, Patrocinium oluşumu ile yayılıp gidiyordu. İktisadi yönden mahvolmuş, ağır borçlar altına girmiş ve imparatorluk memurlarının başına buyruk kötü niyetlerine savunmasız terkedilmiş olan köylüler, kendisini kuvvetli bir büyük arazi sahibinin himayesine bırakıyor, sefalet ve acılarla dolu özgürlüğü pahasına kendisini himaye eden efendisinin köleliğini kabul ediyordu. Böylece IV. yüzyıldan V. yüzyıla geçerken colon (köylüler)'in toprağa bağlanmaları oluşumu bütün devlet içinde olduğu gibi Bizans imparatorluğu içerisinde de tamamlanmış görünüyordu⁴⁵⁵.

Bizans imparatorluğunda XI. yüzyıla kadar, kendisine ait olan sınır bölgelerinde toprağı işleyen asker-çiftçiler ya da thema sahipleri ve toprağı verimli kılan, toprağı işleyen toprak sahipleri dışında kendi kendinin toprağını işleyen çok az sayıda köylü vardı. (köylü Bizans termlerinde toprağı işleyen özgür vatandaş demektir.) Yiyecek üreten insanların çoğu serflerden biraz daha özgürlüğe sahip olan işçiler ya da kölelerdi. Bizans'a bağlı birçok köy olmasına karşın bunların hemen hemen hepsi etraflarında bulunan büyük malikânelere ve ya eksark sahibi efendilerine bağlıydı. Bu büyük topraklara sahip olan kişilerin elinin altında birçok köle ve serf bulunmaktaydı. Bu köleler sürekli olarak tarlalarda çalıştırılmaktaydı. Fakat oldukça çok sayıda olan bu köleler hiçbir zaman Bizans'ın elindeki toprakları işlemeye yetmemişti. Bizans imparatorluğunda kuruluştan yıkılışa kadar her dönemde köylü ağır vergiler altında ezilmiştir. Bu nedenle köylüler sürekli olarak isyan ediyorlardı. İmparatorlukta ayrıca bu küçük toprak sahiplerinin elinin altında çalışan köleler ile sahip oldukları hayvanlar içinde vergi alınırdı. Bu vergi alımı her on beş yılda bir yenilenirdi. Yıllar geçtikçe bu kırsal vergilendirmeden darbeyi yiyen hep köylü olmuştur. Hem zenginler hem de kilise ve manastırlar bu muafiyetlerden sürekli

⁴⁵⁴ Gery Amicba, a.g.e., s. 20.

⁴⁵⁵ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 49.

yararlandılar⁴⁵⁶. Bu ve benzeri gibi gelişimler zamanla erken ortaçağ Bizans toplumunda insanların vergi vermektense, topraklarını terk etmesine ya da yakın çevrelerinde bulunan büyük bir toprak sahibinin yönetimi altına girmesine sebebiyet vermişti.

IV:6: Serflerin Sosyal Statüleri

M.S. 350'lı yıllar, o dönemin yazarlarına göre yani erken ortaçağ kronikçilerine göre “*Yeniden canlanan bir çağ*” olarak atlandırılıyordu. Nitekim eski yönetim tarzları bırakılmış ve yeni yönetim tarzları benimsenmişti. Britanya topraklarında Roma imparatorluğunun en etkin yönetim şekli IV. yüzyıl içerisinde gerçekleşmişti. Bunun yanı sıra Ren nehri boyundaki topraklarda Romalı imparatorlar huzuru sağlayınca, Galya topraklarında yağmur sonrasında türeyen mantarlar gibi aristokrat tabakalar türemeye başlamıştı. Bu arada 270 yılından sonra Ren nehri boyundaki isyanları bastıran imparatorlardan sonra mülteci olarak Roma topraklarına sığınan Ausonius gibiler, bir yüzyıl sonra çok aşırı zengin insanlar olmuşlardı. Bu şekilde serflik sisteminin temel dayanak noktası olan feodalite sistemi doğmuş oluyordu⁴⁵⁷. Bizans imparatorluğunda ise zirai ekonomi önde gelen geçim kaynağı olarak görülüyordu. Bizans imparatorluğunda köylülerin bir kısmı serbest bir kısmı da serf (köle) konumundaydı. İmparatorluğun kurulduğu ilk zamanlarda imparatorluk topraklarının büyük bir kısmı zengin arazi sahiplerinde iken, bu durum Makedonya hanedanı dönemine kadar (M.S. VIII. asır) aynı şekilde devam ede gelmişti. Arada bir fak vardı ki ister büyük toprak sahipleri olsun isterse küçük toprak sahipleri olsun, bu toprak sahiplerinin hepsi etraflarında bulunan köylüler serf statüsüne koymaktan çekinmemişlerdi. Çünkü köle satın almak pahalı bir işti ve serfleri kendileri bağlamak ise bunun tam aksine çok ucuza mal olabilecek bir işti⁴⁵⁸.

V. ve VI. yüzyılda Bizans imparatorluğunda soylular ile serfler (köylüler ve köleler) arasında sosyal tabakalaşma açısından oldukça büyük bir fak vardı. Sürekli yoksulluk içerisinde kalan bu serf konumundaki insanlar her türlü ağır işler altında ezilmek suretiyle yoksulluk içerisinde yakışı kalırken, refah içinde yaşamak ise zenginlerin ve soyluların hak ettiği bir olgu olarak kabul ediliyordu. Ayrıca kitleleri

⁴⁵⁶ Tamara Talbot Rice, a.g.e., s. 179.

⁴⁵⁷ Peter Brown, a.g.e., s. 19.

⁴⁵⁸ Heyet, “Bizans Hukuku”, Türkler Ansiklopedisi, a.g.m., s. 70.

dahi köleleştirme konumuna sokan bir Ortodoks Hıristiyanlık anlayışının olması da bu ayrımı kuvvetlendiriyordu. Çünkü sosyal statü bakımından ilkçağ kölelerinin durumu neyse ortaçağ döneminde serflerin durumu da aynı nitelikleri hemen hemen taşıyordu. Arada olan tek bir fark vardı oda serfler kölelere göre daha özgür nitelikte olan insan grubuna giriyordu. Fakat köleler nasıl efendilerinde izin almadan evlenemiyorsa serflerde aynı konumda efendilerinden izin almadan böyle bir girişime başvuramıyordu. Birde şu vardı ki köleler sürekli efendilerine bağlı yaşarken, serfler sosyal statü bakımından efendilerinden ayrı, kendilerine ait olan ya da kirada oldukları evlerde yaşarlar, haftanın beş günü efendilerinin toprağını işlerken, geri kalan günlerinde de kendi topraklarını işlerlerdi. Bu bağlamda serflerle köleler arasında bazı farklar vardı. Ama yaşam koşulları bakımından serfler ile köleler arasında çok fazla bir ayrım olduğunu söylemek oldukça güçtür⁴⁵⁹.

Küçük Asya, Mısır ve Suriye topraklarında Roma imparatorluğu döneminde köylülerle köleler arasında çok fazla farklar vardı. Bu topraklar üzerinde üretilen ürünler kentlilere daha iyi fiyatlarla satılabiliyordu. Aldıkları paralar ile kiralarnı ve vergilerini daha iyi ödeyebiliyorlardı. Fakat bu topraklar üzerinde yaygınlaşmaya başlayan feodalite sistemi bu durumu kökünden sarsmıştı, çünkü oluşturulan bu yeni yönetim biçimiyle, serbest olan köylüler artık birer serf konumuna düşmek zorunda kalıyor, ya zengin toprak sahiplerinin yönetimi altında serf olmak ihtiyacını duyuyor ya da topraklarını terk edip, şehirlere göç etme isteğini duyuyordu. Tabi olarak bu durum Bizans imparatorluğunda miladi 532 yılında çıkan Nika isyanı gibi durumlara meyil veriyordu⁴⁶⁰.

Bizans imparatorluğunda, Hıristiyanlığın etkisiyle beraber oluşan din devlet ilişkisinde İmparator, tanrısın seçtiği seçkin kişi olarak görülürdü, imparatora göre de tebaası altındaki herken kendisinin kölesi konumundaydı. Sadece en üst düzey devlet memurları imparatorun yüzüne bakabilirdi ki, bu da ancak bu devlet memurlarının imparatorun önünde yere kapanıp selam vermek (*prosknese*) şartıyla olabilirdi⁴⁶¹. Buradan da anlaşılacağı üzere normal bir serfsin sosyal statüsü, toplum içerisinde bir köleden sonra ikinci sırada gelebilirdi. Bir serfin imparatorun suratına bakmasının

⁴⁵⁹ M. V. Levtchenko, a.g.e., s. 93.

⁴⁶⁰ Micheal Grand, a.g.e., s. 40.

⁴⁶¹ George Ostrogorsky, a.g.e., s. 28.

yasak olması beklide bundan kaynaklanıyordu. Nitekim imparator tanrının seçkin bir kulu olarak görülürdü. Tahta geçmeden önce Ortodoks töresi âdetince halka bir açıklamada bulunurdu. Kiliseye verdiği bazı yetkiler sayesinde kendi yetkilerini kısıtlardı. Kendisine bağlı olan aristokrat tabaka ise düşüncelerini ve güzel sözlerini alkışlar eşliğinde hipodromda imparatora karşı söylerlerdi. İmparator özgür çiftçileri, köylüleri, köleleri ve serfleri yöneten taşra aristokrasisine thema adı altında birçok toprak bu erken ortaçağ dönemleri içerisinde işlemeleri için vermişti. Burada en önemli insan gücü olarak ta serflerin kullanılmasını kabul eden imparator, bunun desteğini kiliseden de almıştı. Nitekim kilisede kendi topraklarını serflere işletiyordu. Sosyal statü gereğince kölelerden bir üst kademedeki serfler ise ya bu görevi yerine getirecek ya da oturduğu topraklarını terk edip, farklı bir yere göçecekti. Tabii efendisine borcu yoksa. Borçlu olan bir serf borcunu ödemediği takdirde toprağından ayrılmak isterse hem elindeki mallar alınmıyordu hem de kendisi köle konumuna sokuluyordu. Serfleri yöneten bu taşra aristokrasisinin özellikle imparatorluğun bu erken dönemlerinde vergilerin toplanmasından, toprakların işlenmesine kadar birçok alanda faydalı işler yaptığını söylemekte doğru olacaktır⁴⁶².

Avrupa topraklarında ise, V. yüzyıl itibariyle oluşmaya başlanan serfçilik anlayışı ile birlikte, yarı köleci toplumlar ve bu sistem üzerinden geçinen derebeylikler, kilise ve küçük krallıklar bu oluşumu yüzyıllar boyunca devam ettirmişlerdi. Nitekim serf statüsündeki bir köylü ne tam bağımsız ne de tam köle konumundaydı. Kendisine ait olan toprağı haftada sadece iki gün işleyebilirken, efendisinin toprağında 5 gün çalışmak zorundaydı. Ayrıca kendi işlemiş olduğu toprağının da vergisini vermek boynunun borcuydu. Frank krallığı döneminde çıkarılan Büyük Utrecht fermanına göre, kralın topraklarında yaşayan normal insanlarla birlikte serflerde vergi vermek zorunda kalmış, bunu vermeyenler köle statüsüne düşürülmüş ve birçok cezalara çarptırılmıştı⁴⁶³. Buradan anlaşılacağı üzere serflerin sosyal statüleri kölelerle hemen hemen aynıydı. Serfler vergilerini vermedikten sonra zaten köle konumunda düşürülüyorlardı. Birde şu vardı ki, erken ortaçağ sınırları içerisinde yaşayan serflerle, orta ve son dönem ortaçağ sınırları

⁴⁶² Heyet, Bizans Maddesi, Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedi, C.4, İnterpress Basım Ve Yayıncılık Adına Hürriyet Fila, İstanbul, 1995. s. 1718.

⁴⁶³ Neil Middleton, a.g.m., s. 326.

içerisinde yaşayan serfler arasında daha çok fark vardı. Bu ilk dönemlerde var olan serfler konum ve hak bakımından daha özgürdü. Ama bu durum VIII. yüzyıl itibariyle tamamen değişmiştir.

IV:7: Serflerin Hukuksal Statüleri

Ortaçağ feodalite rejiminin kökeni yarı köleci yada tam köleci bir rejimin temellerine dayanmaktaydı. Feodalite antik köleci toplumdan kapitalist topluma geçiş dönemi içerisinde köleler üzerinde kurulan bir rejim sistemi olarak da kabul görebilir. Nerdeyse ortaçağın kuruluşundan yıkılışına kadar süren bir dönem içerisinde varlığını sürdüren yönetsel bir rejim olarak göze çarpar. Bu da neredeyse bütün Avrupa toplumunun azami bir kısmının yarı köle (self) ya da tam köle statüsünde olduğunu bize ispatlamaktadır. Feodalite, Roma imparatorluğunun yıkılmasından sonra Avrupa topraklarında başıboş kalan zengin toprak beylerinin kendi yönetimleri altındaki topraklarda hüküm sürmeleriyle başlamıştı. Can ve mal güvenliğinden yoksun küçük toprak sahipleri, kavimler göçü nedeniyle Avrupa topraklarına gelen zulüm ve baskıdan kurtarmak istiyordu. Böylece büyük toprak sahiplerine bağımlı ve tabi oldular. Böylece yarı kölecilik sistemi doğdu⁴⁶⁴.

Asalet unvanlarının bolca kullanıldığı feodalite yapısında tüm işler malikâne denen yapının etrafında yapılıyordu. Her türlü alet ve edevat malikânenin etrafında üretilirdi ve bundan sonra kullanılırdı. Feodalite toplumlarında nasıl ki, ekonomi dışı kapalıysa hukuk ve sosyal dayanışma da dışı kapalı bir şekilde yürüyordu. Selfler malikâne sahiplerinin kendilerine verdikleri topraklarda 5 gün boyu çalışırlardı. Bu topraklarda üretim yaparlar karşılığında efendilerinden kendilerine verilen toprakları işleme hakkı alırlardı. Buna angarya işi denirdi. Malikânede çıkacak olan her türlü işi yapmakta serfin boynunun borcu sayılıyordu⁴⁶⁵.

Serfleri köle konumuna sokan temel özellikler genelde, serfi olduğu malikâne sınırları içerisinde hür bir bayanla evlenememesi, başka bir malikâne sahibinin emri altında çalışan bir serfle evlenebilmesi için kendi malikâne sahibinden izin alması gerekmesi, varis hakkının çok kısıtlı bulunması, efendilerinden izin almadan başka bir yere gitmemeleri, birçok angarya işi karşılıksız yapmaları, rahip ve benzeri gibi dini

⁴⁶⁴ Murat Sarıcık, a,g,e, s. 29.

⁴⁶⁵ Murat Sarıcık, a,g,e, s. 31-32.

makamlara getirilmemeleri, manastırlara girememeleri, şahitliklerin kabul edilmemesi ve serflikten kurtaracak birisinin efendisinden azil alması gelmekteydi⁴⁶⁶. Bu saydığımız maddelere göre bir serfin ilkçağ kölesinden sadece bir farkı vardı oda imkânlar bakımından ve hakları bakımından biraz daha iyileşmeye uğramasıydı.

Selfler; Roma, Yunan ve Spartalı insanların ilk çağlarda köle yaptıkları insanlardan, durumları bakımından biraz daha iyi konumda olan insanlardı. Hukuksal açıdan daha bu erken ortaçağ sınırları içerisinde papaz olamazlar, manastırlara giremezler, hürlerle evlenemezlerdi. Başka bir senyörün toprağındaki bir serfler ancak iki toprak sahibi senyörün izniyle evlenebilirlerdi. Miras bırakamazlardı. Genelde haftanın beş günü senyöre ait topraklarda köle gibi çalışırlardı. Geri kalan günlerde güya kendilerine ayrılan topraklarda çalışırlardı. Malikanede çıkan her işi yapmak onların mecburi bir göreviydi. Yerlerini ve mesleklerini senyörlerinden izinsiz değiştiremezlerdi. Senyörlerin istedikleri an kendileri ve çocukları asker konumuna sokulabiliyordu. İngilizce serf kelimesinin manası köle kelimesine denk geldiği düşünülürse serflerin, hukuksal açıdan kölelerden bir farkı olmadığını görürüz. Bu da ortaçağ Avrupa'sında köleliğin durumunu bize açıklamaktadır. Serfler tıpkı ilkçağ toplumlarında ki gibi azatlama ve benzeri gibi nedenlerle özgürlük sahibi olabiliyorlardı⁴⁶⁷.

Erken ortaçağ sınırları içerisinde kurulmuş olan Avrupa Germen krallıklarında da serflerin hakları birçok alanda kısıtlanmıştı. Buna verilebilecek en özgü örneklerin başında Vizigotlar ve Frankların kanunlarında yer alan serflerle ilgili maddelerdir. Örneğin Vizigot kanunlarına göre ebeveynlerin bırakmış olduğu miras hukukundan erkek çocuklar ile miras hakkı olan kız çocukları eşit olarak hak alırlardı. Eğer bir baba ya da anne vasiyet bırakmadan ölürse, diğer eş, hiçbir itiraz hakkı olmadan eşit bir şekilde mirası erkek çocukları ve miras hakkı olan kız çocukları arasında paylaşırdı. Yine Vizigot kanunlarına göre çocuklar, miras hukukunun ilk sırasında yer alırlardı. Miras hukuku içerisinde kim çocuklarına vasiyet bırakmadan ölürse, ilkin; miras, eğer onların çocukları yoksa miras büyük çocuklara verilirdi, eğer büyük çocuklar yoksa torunlar miras hakkı için aranırdı. Fakat eğer vasiyet edenin, çocukları, büyük çocukları, babası ve annesi hayattan ayrılmışsa, büyük baba ve

⁴⁶⁶ Murat Sarıcık, a,g,e, s. 33–35.

⁴⁶⁷ Murat Sarıcık, a,g,e, s. 38–39.

büyük annesi miras hakkını kendi kendilerine tahsis edebilecekti. Eğer mirası olan kişinin malını kimse miras olarak alamıyorsa Vizigot kanunlarına göre bu mirası, kişinin bağlı bulunduğu toprak beyi ya da bulunduğu bölgenin en üstün düzeydeki yöneticisi alabiliyordu⁴⁶⁸.

Ripuarian (4. yüzyılda Ren Nehri sahillerinde ve Köln civarında yerleşmiş olan Franklar) kanunlarına göre ise, eğer bir kimsenin hiç kız ve erkek evladı yoksa, anne ve babası yok ise, kocasının ya da karısının eşleri yok ise veyahut akrabalarından herhangi bir kimse kalmamış ise, bu kişinin mirası feodal beyin huzurunda okunan bir şiiir ile Feodal beyin hazinesine aktarılırdı⁴⁶⁹.

Açıkçası söylemek gerekirse Ortaçağda serflik sisteminde köylüyü, malikâne sahiplerine bağımlı kılan, yani köylüyü serf sistemine sokan en önemli faktörlerden bir tanesi, malikâne sahibi olan zengin kişilerin yüksek faizlerle, etrafındaki köylülere para vermesi ve köylülerin bu parayı ödeyememesinden dolayı, bu malikâne sahiplerine karşı birer hizmetkâr konumunda kalmalarından doğmuştu. Serfler efendilerinden almış oldukları bu paralar karşılığında belki bir şeyler yapabiliyorlardı. Fakat sürekli olarak kronik bir şekilde efendilerine karşı borçlu konumda olan yine kendileriydi. Efendileri ise hukuksal haklarını kullanarak bu köylü yarı özgür konumdaki kişileri tamamen kendi hizmetkârları olarak görebiliyordu. Fakat efendilerde, elleri altındaki bu ekonomik gücü kaybetmemek için serflerini korumaktaydı. Feodal yapının ana unsurlarından olan kalelerde, bu köylü sınıfı korumak için inşa edilmişti⁴⁷⁰.

Germen toplumunun en alt kısmını serbest ve yarı serbest köylülerle birlikte, köleler oluşturmaktaydı. Fakat özgür bir köylü ile serf arasında pek bir fark yoktu. Hukuksal olarak nasıl ki, serflinin toprağı efendisine aitse, köylünün ki de hemen hemen bu konumda idi. Çünkü tam manası ile köylü kendi toprağına sahip olamıyordu. Yasalar ve feodal bey buna izin vermiyordu⁴⁷¹.

⁴⁶⁸ Roy C. Cave & Herbert H. Coulson, *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblo & Tannen Publishing co., New York, 1965, s. 335.

⁴⁶⁹ Roy C. Cave & Herbert H. Coulson, "Monumenta Germaniae Historiae, Legum", *A Source Book for Medieval Economic History*, Biblo & Tannen, Publishing, New York, 1965, s. 334-335.

⁴⁷⁰ Herbert Krieger, a.g.e., s. 4.

⁴⁷¹ Herbert Krieger, a.g.e., s. 140.

SONUÇ

Sonuç olarak incelersek, kölelik müessesesi, ilkçağ toplumlarından önce oluşmaya başlamış, Yunan medeniyeti ile birlikte gerçek kimliğini bulmuş, Roma imparatorluğu döneminde ise kölelik müessesesi bütün toplumlar içerisinde görülür olmuştur. Konu olarak incelediğimiz III. yüzyıl ile VI. yüzyıl arasında Avrupa toplumlarındaki kölelik ve serflik sistemine de baktığımızda, bu sistemin ilkçağ toplumlarında olan kölelik sisteminden farklı bir kölelik sistemi olmadığını anlarız. Nitekim kurulan Avrupa Germen kavimleri ve Bizans imparatorluğu hukuk alanından, siyasi alana kadar her türlü ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal geçmişlerini Roma medeniyetinden almışlardı. Bundan dolayıdır ki kölelik ve bu sosyal zümre ile ilgili her türlü gelişmeler, Roma imparatorluğundan bu toplumlara aktarılmıştı.

Fakat oluşan yeni bir gerçek vardı ki o da serflik sisteminin ve buna bağlı olarak gelişen Feodal sistemin Avrupa topraklarında V. yüzyıl itibariyle hızlı bir yayılma göstermesi ve ilkçağ kölelik sisteminin yerine artık serflik sistemin kabul görmesiydi. Nasıl ki ilkçağ toplumlarında köleler her alanda kullanılan insan gücünü teşkil ediyorsa, erken ortaçağ olarak atlandırabileceğimiz III.-VI. Yüzyıllar arasındaki Avrupa ve Bizans dünyasında da serflerde aynı değerde kabul görüyordu. Özellikle kölelik sisteminin yerini alan serflik sistemi Avrupa topraklarında V. yüzyıl itibariyle kök salmaya başlamış ve gerçek kimliğini VII. yüzyıl itibariyle bulmuştur.

Erken ortaçağ sınırları içerisinde Avrupa toplumlarında hızlı bir değişim süreci yaşanmıştı. Fakat bu değişim sadece toplumlar içerisinde değil, ülkelerin sınırları içerisinde de gerçekleşmişti. İlkçağ kültürel yapısı ise kendi bütünselliğini bu erken ortaçağ sınırları içerisinde koruyabilmişti. Kölelik müessesesi de bu bağlamda V. yüzyıla kadar aynı değerde kalmıştı. Fakat çıkan köle ve köylü isyanları, Roma imparatorluğunun parçalanması ve Batı Roma imparatorluğunun yıkılması, bu kültürel devamlılığın bir anda olmasa dahi, kesilmesine vesile olmuştu. Tarihi süreç içerisinde gelişen bu olaylar sonucunda ortaya çıkan yeni Avrupa toplumları, kendi kültürel bütünsellikleri içerisinde Roma kültürünü de karıştırarak, günümüze kadar dahi gelebilen kendi kimliklerini bulmuşlardı. Bu toplumlar arasında yer alan Türkler zamanla asimile olduklarında dolayı, o dönemden günümüze kadar kimliklerini

koruyamamışlardır. Fakat kurulan bu yeni Avrupa toplumlarının en temel özelliklerinden bir tanesi tarımda olsun, ekonomide olsun veya sosyal hayatın herhangi bir bölümde olsun her zaman kölelerini Romalılar gibi kullanmış olmaları gelmekteydi.

Bu bağlamda baktığımızda oluşan bu yeni Avrupa toplumları sahip oldukları kölelerine karşı hukuksal alandan, sosyal alana kadar Romalılar gibi birçok haklar tanımışlardı. Bu toplumlardan önde gelen Franklarda, Anglo-Saxsonlarda, Vizigotlarda, Vandallarda ve Alamanlar da kölelerin ve serflerin hakları genelde aynıydı. İster kölelerde olsun isterse serflerde olsun, hizmet edecek olan kişinin kendisine ait yapılacak bir iş varsa, bu kişi efendinin izni olmaksızın asla bu işini yapamazdı. Evlilik hakkından, çocuk yapmaya kadar her türlü yaşamsal faaliyetlerinde köleler, efendilerinden izin alarak hareket etmek zorundaydı. Bu dönemler içerisinde köleler, hukuksal açıdan nasıl ki ilkçağ toplumlarında bir mal olarak gözükiyorduydu, ortaçağ toplumlarında da aynı şekilde birer mal olarak görülmüşlerdi. Sosyal statü olarak her zaman toplumun en alt kısmında yer alan köleler, hiçbir zaman yükselme gibi bir hakka sahip olamamışlardı. Fakat bir ayrıntı olarak vermek gerekirse azatlama sistemi sonucunda serbest kalan bir kölenin zamanla imparator olma imkanı vardı ve biz bunu Bizans imparatorluğunun erken dönemlerinde ve son dönem Roma imparatorluğunda görmekteyiz.

Bu dönemler içerisinde oluşmaya başlayan Serflik sistemin gelişmesi ile birlikte gelişen Feodalitel yapı, zamanla kölelik anlayışının azalmasına yol açmıştır. Hele ki bu erken dönem ortaçağ sınırları içerisinde daha çok serflik sisteminin tercih edilmesi, bu olguyu daha da güçlendirmiş ve köle ekonomisinden serf ekonomisine geçişte hızlı bir süreç yaşanmasının sebebi de buydu. Bu geçiş Roma imparatorluğunun son dönemlerinde oluşmaya başlamıştı. Fakat bu geçiş sürecini hızlandıran en önemli olgu kilise ve kurulan yeni Avrupa Germen krallıklarının bu sisteme destek vermesiydi. Nitekim kilise kanunlarının ve o dönem ilahi dinleri olan Hıristiyanlıkla, Yahudiliğin'de köleliği ve serfliği destekleyici kanunlar içermesi bu olgunun daha geniş çaplı bir yayılım göstermesine sebep olmuştu.

Sonuç olarak baktığımızda kölelik sistemi erken ortaçağ toplumları içerisinde bütün Avrupa toplumlarında ve Bizans imparatorluğunda var olan bir toplumsal sınıftı. Bu sınıfın sosyal statüsü hiçbir zaman değişmemişti ve köleler ile serflerin

toplumsal sınıfı olan en alt toplumsal sınıf, her zaman bu Avrupa Germen toplumlarında ve Bizans imparatorluğunda yaşayan aristokrat tabaka insanlar için hakir görülmüştü. Fakat bu bu tabakaya mensup olan köleler, serfler ve köylüler en bunaldıkları dönemler içerisinde seslerini duyurabilmek için isyanlara başvurmaktan da geri kalmamışlardı.

Serflik sisteminin çıkmasıyla birlikte kölelik sisteminde bir yavaşlama gözükse de, serflerinde efendileri tarafında birer köle gibi kullanılması bize bu düşüncenin sadece görünürde olan bir olgu olduğunu kanıtlamaktadır. Tabii olarak efendilerin elleri altındaki geniş arazileri işletmesi için birçok köleye ya da serfe ihtiyacı vardı. Bunu karşılamak zorunda olan efendi serflerine ve kölelerine ihtiyacı olduğunu biliyordu, çünkü bu insan gücü olmaksızın efendilerin topraklarını işlemeleri imkânsız gibi bir durumdu. Bundan dolayı kölelere olan ihtiyaç bu erken dönem ortaçağ Avrupa'sında ve Bizans dünyasında asla eksilmemişti. Feodal beylerden krallara ve imparatorlara kadar her kademedeki yönetici sınıf elleri altında bulunan bu hizmetkârlarının haklarını biraz geliştirmekten başka hiçbir girişimde bulunmamışlardı. Bunu o dönem kanun kitaplarından anlamaktayız. Sadece değişen bir şey vardı o da köle kelimesi yerine artık serf kelimesinin kullanılmasıydı. Serflik sistemi ise VIII. Yüzyıl Avrupa'sında tam manası ile kendisini bulmuştu. Fakat kölelik sistemi de unutulmamıştı. Nitekim serflik sistemin ortaçağ dönemi sonlarında sona ermesine karşın, kölelik sistemi XIX. yüzyıla kadar süre gelen bir olgu olmuştur.

BLİYOGRAFYA

ANDREW, Reynolds: “On Farmers, Traders Andkings: Archaeological Reflections Of Social Complexity In Early Medieval North-Western Europe”, Early Medieval Europe Journal, N.13, Blackwell Publishing, Madlen, 2005.

AELIUS, Spartianus: The Life of Hadrian, (Eng. Trans. <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/aelius-hadrian.html>), Bölüm XII.

ANGELİKİ E. Laiou; “Arzu, Aşk ve Delilik, Bizanslıların Gözüyle Cinsel İlişki”, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

AVCI, Casim; İslam Bizans İlişkisi, Klasik Yayınları, İstanbul, 2003.

ANADOL, Cemal – ABBASLI, Nazile – ABBASOVA - Fazile; Türk Kültür ve Medeniyeti, Çetin Matbaacılık, İstanbul, 2002.

AMICBA, Gery: Ortaçağda Lazlar ve Ahbazlar, (Çev: Hayri Ersoy), Nart Yayıncılık, İstanbul, 1993.

ANABOLU, Mükerrerem Usman; Antikçağ'da Et ve Balık Pazarları, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003.

AYDIN, Mithat; “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681–1018)”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:11, Denizli, 2002.

BAKIR, Abdulhalik; Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2002.

BERND, Fuhrmann; Das Mittelalter, Theiss Presse, Mannheim, 1998.

BERKTAY, Halil; “Vizörten Bizans; Haritalarla Düşünmek”, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, S.17, İstanbul, 1999.

BROWN, Peter: Genç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası, (Çev; Turhan Kaçar), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

ÇELEBİCAN, Özcan; “Roma Egemenliği, Yurttaşlık ve Kölelik”, A.Ü.H.F. Dergisi, C.43, S.1-4, Ankara, 1993.

DEMİRCİ, Halil; Roma Tarihi, Cilt 1, Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

DİEHL, Charles; Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev; Cevdet R. Yularkıran), Kanaat Kitap Evi, İstanbul, 1939.

DİEHL, Charles; Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev; Teyfik Bıyıklıoğlu), Dün ve Yarın Yayınları, İstanbul, 1937.

DOĞAN, Sema; “Ortaçağ Manastır Sistemi”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.20, S.2, Ankara, 2003.

DÜRÜŞKEN, Çiğdem; Roma Dini, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2003.

ERDOĞMUŞ, Belgin; Roma Hukuku, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995.

EKREM, Reşat; Bizans Tarihi, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul, 1934.

EMİROĞLU, Haluk; “Roma Hukukunda Eski Borç Olarak Doğan Borçlar”, A.Ü.H.F. Dergisi, C.51, S.4, Ankara, 2002.

ENGÜN, Nihat; “Köle Maddesi”, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.26, Ankara, 2002.

FREEMAN, Charles; Mısır-Yunan ve Roma Antik Akdeniz Medeniyeti, (Çev; Suat Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara, 1996.

ERİŞKİN, Özlem, Söğütü; “Roma Hukukunda Yargıcın Reddi”, A.Ü.H.F. Dergisi, C.51, S.1, Ankara, 2002.

FENDOĞLU, Hasan, Tahsin; İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

G.L. Seidler; Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni, (Çev; Mete Tuncay), Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

GUİLLOV, Andre; “La Civilisation Byzantine (Bizans Medeniyeti) Collection Les Grandes Civilisation XIV. Dirigene Par Raymond Bloch, Paris, Arthoud Pres, 1974”, (Çev; Semavi Eyice), Belleten, S.166, Ankara, 1978.

GRAND, Micheal; Roma'dan Bizans'a, (Çev; Z. Zühre İlkelen), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2000.

GREGORY of Tours; “Harsh Treatment of Serfs and Slaves”, A Source Book for Medieval Economic History, (İngilizce Tercüme Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), Biblo & Tanen Publishing Co., New York, 1965.

Gregoryan Abu'l FARAÇ; Abû'l Farac Tarihi, (Çev; Ömer Rıza Doğrul), C.I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

HANS, Wilhelm, Haussing; Byzantinische Geschichte, W. Kohlhammer Presse, Köln, 1969.

HEINRICH, Merle; Die Geschichte der Stadte Byzantion und Kalchedon, Druck von H. Fiencke, Kiel, 1916.

HERBERT, Krieger; Das Mittelalter, Verlag Moritz Diesterweg Presse, Frankfurt, 1972.

HENRİ, Pirenne; Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

HENRİ, Pirenne; Ortaçağ Kentleri, (Çev. Şadan Karadeniz), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

HEYET; "Bizans Hukuku", Türkler Ansiklopedisi, Maarif Basımevi, Ankara, 1955.

HEYET; "Bizans Maddesi", Türkiye Ansiklopedisi, C.1, Yıldız Matbaası, Ankara, 1956.

HEYET; "Bizans Maddesi", Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, C.4, İnterpress Basım ve Yayıncılık Adına Hürriyet Fila, İstanbul, 1995.

HEYET; "Bizans Sanatı", Milli Eğitim Bakanlığı Sanat Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Basım Evi, 1.Fasikül, İstanbul, 1975.

HİLARY J. Deigton; Roma Yaşantısında Bir Gün, (Çev; Hande Kökten Ersoy), Homer Kitap Evi Yayınları, İstanbul, 1999.

HORNUNG, Erik; Mısır Bilimine Giriş, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.

HONİGMAN, Ernest; Bizans Devletinin Doğu Sınırı, (Çev; Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970.

[HTTP://www.wikipedia.org](http://www.wikipedia.org)

İNAN, Afet, Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

J. D. Mansi; “Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio”, Vol. X, s. 635-637, (Yeniden Baskı Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), A Source Book for Medieval Economic History, Biblo & Tannen Publishing Co., New York, 1965.

J. D. Mansi; “Concerning Slaves of the Church”, A Source Book for Medieval Economic History, Biblo & Tannen Publishing Co., New York, 1965.

J. H. Robinson; Leo I. and Attila, Resing in European History, Boston, 1905.

J. M. Hussey; The Byzantine World, Hutchinson University Libray Press, London, 1964.

JORDANES; “The Battle of Chalôns”, Readings in Ancient History: Illustrative Extracts from the Sources, (İng. Ter.; William Stearns Davis), Vols. 2, Allyn and Bacon Publication Co., Boston, 1912-1913.

JORDANES; “An Account of the Person of Attila”, Readings in Ancient History: Illustrative Extracts from the Sources, (İng. Ter. William Stearns Davis), 2. Vols., Allyn and Bacon Publishing Co. Boston, 1912-1913.

JORDANES; The Origin and Deeds Of The Goths, (İng. Çev; Charles C. Mierow), Departmen of Greek, Colgary, Canada, 1986.

JUDSON, Knight; Middle Ages History, Uxl Publishers, London, 2000.

KAPLAN, Michel; Bizans'ın Altınları, (Çev; İlhan Batur), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

KARAKÖSE, Hasan; Ortaçağ Tarih Ve Uygarlıkları, Nobel Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004.

KAROLY, Czegledy; Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri, (Çev; Erdal Çoban), Özne Yayınları, İstanbul, 1998.

KAYA, Mehmet, Ali; Roma Lejyonları ve Anadolu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.

KRETZSCHMER, Fritz; Resimlerle Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik, (Çev; Z. Zühre İlkelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

M. V. Levchenko; Bizans Tarihi, (Çev; Maide Selen), Özne Yayınları, İstanbul, 1999.

MATTHEW, Innes; State and Society in The Early Middle Ages –The Middle Rhine Valley (A.D.400–1000), Cambridge University Press, London, 2000.

MICHAEL, McCormick; “Complexity, Chronology and Context in The Early Medieval Economy”, Early Medieval Europe Journal, Blackwell Publisher, S.3, London, 2003.

NEIL, Middleton; “Early Medieval Port Customs, Tolls and Controls on Foreign Trade”, Early Medieval Europe Journal, C.13, S.4, Oxford, 2005.

Noyon Piskoposu Aziz ELİGIUS; “Redamption of Slaves”, A Source Book For Medieval Economy History, The Bruce Puplicing co., Milwaukae, 1936.

P., Pierrard; “Köle Maddesi”, Meydan Larousse Ansiklopedisi, C.7, Meydan Yayınları, İstanbul, 1981.

PATLAGEAN, Evelyne; “Yoksullar”, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, S.17, İstanbul, 1999.

PETER, Bogucki - PAM, J. Crabtree; “Ancient Europe 8000 B.C. – A.D. 1000”, Encyclopedia of the Barbarian World, Volume II, Charles Scribner’s Sons Publisher, München, 2004.

PEKMAN, Adnan, Ana Hatlarıyla Ege-Yunan ve Roma Tarihi ve Uygarlığı, KATÜ Matbaası, Trabzon, 1967.

PRISCUS; Describes The Court of Attila King of The Huns, (İng. Ter. J. H. Robinson), Readings in European History, Boston, 1905.

PROCOPIUS; History of the Wars, (İng. Ter. H.B. Dewing), C. IV, S. IX, New York, C.P. Putnam's Sons Publication Co., 1916.

PROKOPIUS; History Of Wars, (İng Ter. H. B. Dewing), Vol. 7, Harvard University Press, Cambridge, 1914.

POPE GREGORY I; “On Manumission and Redemption”, A Source Book for Medieval Economic History, (İng. Ter. Roy C. Cave & Herbert H. Coulson), Biblio & Tannen Publishing Co., New York, 1965.

ROY, C. Cave – HERBERT, H. Coulson; “Monumenta Germaniae Historiae, Legum”, A Source Book for Medieval Economic History, Biblio & Tannen, Publishing, New York, 1965.

ROY C. Cave & Herbert H. Coulson; A Source Book for Medieval Economic History, Biblio & Tannen Publishing co., New York, 1965.

ROY, C. Cave – HERBERT, H. Coulson; “Enslaving Noble Familie”, A Source Book for Medieval Economic History, Biblo & Tanen Publishing, New York, 1965.

SARICIK, Murat; Batı Kölelik Anlayışı Karşısında Osmanlı'da Kölelik, ÇarİYelik ve Harem, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 1999.

SAYILI, Aydın; Mısırlılar ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

SİNANLAR, Seza; Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine Atmeydanı, Kitap Yayınları, İstanbul, 2005.

SCHULZE, H.; Kleine Deutsche Geschichte, München, 2000.

ŞAHAN, Melek; “Tarih Öncesi Anadolu’da Tanrıça”, S.D.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Burdur, 2005.

OĞUZ, Arzu; Hukuk Tarihi ve Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Uluslararası Ticaret Hukuku, A.Ü.H.F. Dergisi, C.50, S.3, Ankara, 2001.

OLIVER J. Thatcher; The Anglo-Saxon Doms (560-975), The Early Medieval World, Vol. IV, University Research Extension Co., Milwaukee, 1901.

OSTROGORSKY, George; Bizans Devleti Tarihi, (Çev; Fikret ışıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

ÖZDİZBAY, Aşkım; Eski Yunan'da Tarım, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü yayınları, İstanbul, 2004.

ÜNSAL, Behçet; Mimari Tarihi, İstanbul Teknik Yüksek Okulu Yayınları, İstanbul, 1967.

TAMARA, Talbot Rice; Bizans'ta Günlük Yaşam, (ev; Bilgi Altınok), zne Yayınları, Ankara, 1999.

TEKİN, Oğuz; Eskiçağ'da İstanbul, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2005.

ANONİM; The Law of the Salian Franks; (İng. Ter.; Paul Halsal).

TRIBONIAN; Codex Justinianus- The Institutes, (İng. Ter.; Oliver J. Thatcher).

VAN, LOON, Hedrik; The Story of Mankind, Boni and Liveright Inc., New York, 1922.

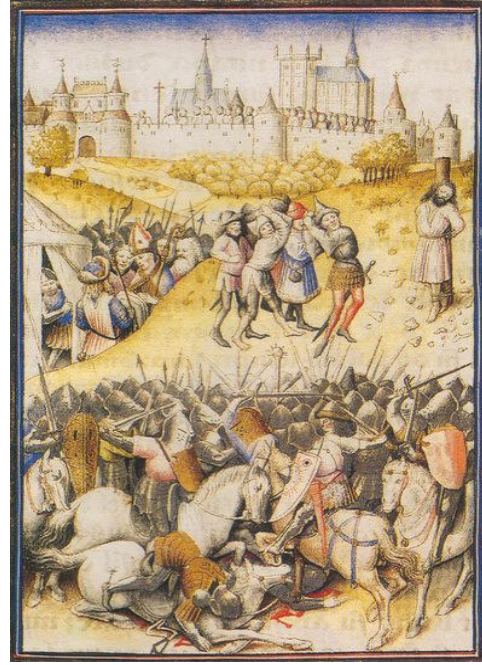
VİNOGRADOFF, Paul; Ortaçağ Avrupa'sında Roma Hukuku, Gcebe Yayınları, İstanbul, 1996.

VRYONİS, Speros; "Bir Dünya Uygarlığı; Bizans", Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yayınları, S.17, İstanbul, 1999.

W. Heyd; Yakın Doğu Ticaret Tarihi, (ev; Anver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

WILLIAM, Stearns, Davis; "Theodoric II. Of The Visigoths", Readings in Ancient History: Illustrative Extracts from the Sources, Vols. 2, Allyn and Bacon Publication Co., Boston, 1912-1913.

EKLER

Ortaçağ tarım ve savaşlarında kullanılan ana insane gücü serfler
Kaynak; www.wikipedia.com

Köle efendisine pantolonunu getiriyor. Ayrıca iğneli pelerinini, mücevherli askeri kemerininide efendisine getirmek için bir köle taşıyor. Silistre'de (Bulgaristan) bir mezarın freskleri.

Miladi 3. Asırda Bir Romalı Köle.

Efendisine hizmet eden iki köle.

Kaynak; www.wikipedia.com

Erken ortaçağ döneminde Kuzay Avrupa Topraklarında bir köle pazarı.

Kaynak: <http://www.wikipedia.org/wiki/Image:Ruslavery.jpg>

Erken ortaçağ döneminde Bizans Topraklarında bir köle pazarı

Kaynak: http://www.wikipedia.org/wiki/Image:Boulanger_Gustave_Clarence_Rudolphe_The_Slave_Market.jpg

Miladi IV.yüz yıldan kalma bir duvar resminde köleler ve efendiler.

Kölelerin günlük çalışmalarına ait bir gravür.

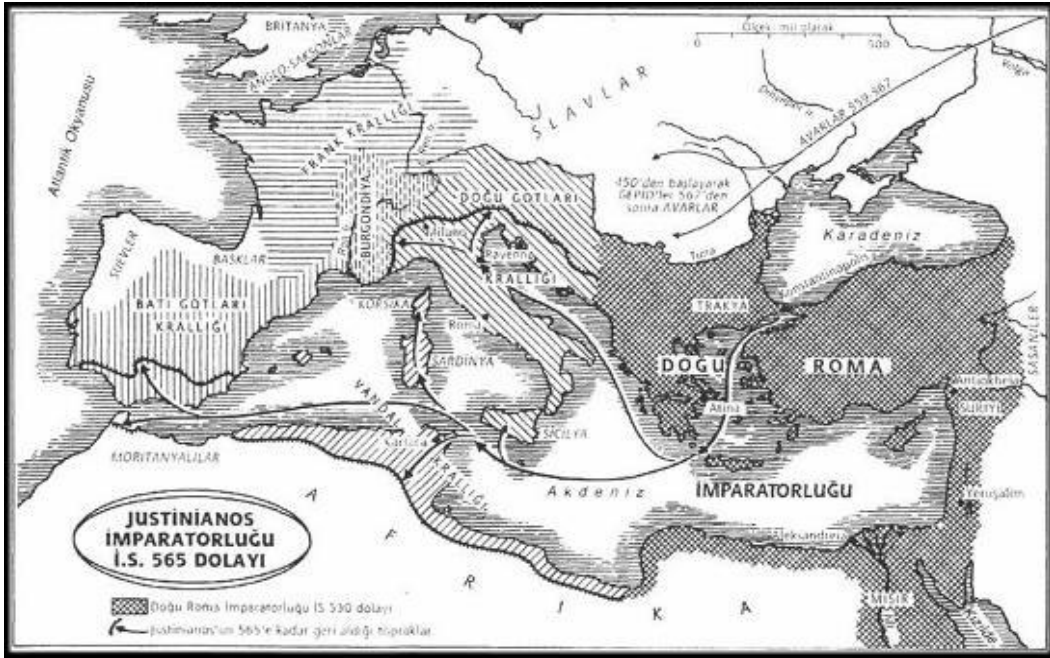

Miladi VI. yüzyılda Avrupa topraklarında köle alım yerleri

550 yılında Avrupa ve Bizans Toprakları

(C) 2004 Jani Niemenmaa

İNDEKS

A

Abazgialılar 89, 138, 149
Abligation Naturalis 47, 122
Aelius Spartianus 15, 94, 140
Afrika 2, 30, 32, 55, 76, 82, 83, 137, 140, 154
Aila 88
Akdeniz1, 5, 6, 7, 11, 13, 16, 22, 31, 38, 39, 44,
55, 58, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 108,
134, 139, 142, 151, 154, 168
Alamanlar 152, 154
Alarik 71, 102, 111, 152
Alman 65, 71, 77, 108, 153, 154
Ammianus Marcellianus 56
Anadolu2, 5, 6, 7, 15, 18, 42, 53, 57, 61, 79, 80,
89, 118, 130, 135, 137, 143, 144, 151, 156,
171, 173
Anglo-Saxsonlarda 148, 164
Antakya 36, 79, 82, 85, 134, 139
Apsilyalılar 149
Arabistan 40, 48
Aristo 5, 11
Aristoteles 20, 87
Asya8, 9, 12, 22, 40, 51, 53, 57, 61, 79, 82, 86,
88, 155, 158
Atilla 22, 71, 72, 73
Atina 12, 58, 60, 75, 87, 90, 110, 118
Avrupa1, 2, 4, 7, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36,
37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 50, 52,
53, 55, 56, 57, 59, 61, 65, 70, 71, 73, 74, 76,
77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 90, 91,
93, 95, 97, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 109,
110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 123,
125, 128, 130, 131, 134, 135, 136, 138, 139,
140, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,

153, 154, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 169,
174

Aybdos 64
Aziz Pachomios 33

B

Baliserios 67
Balkan 2, 3, 30, 39, 75, 89, 152, 154
Basra 79
Belizer 143
Bizans1, 2, 16, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 46,
48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 59, 61, 62,
63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 76, 79, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 103, 104, 105,
106, 107, 110, 111, 113, 114, 117, 118, 119,
123, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146,
147, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171,
173, 174
Breviarium Alaricianum 102
Britanya 7, 76, 83, 140, 152, 157

C

Carolenj 26, 101, 125
Catholme 23
Cato 27
Cenova 85
Censor 114
Childerbert 112
Circus Maximus 36
Codex38, 39, 47, 49, 103, 110, 114, 115, 116,
118, 120, 127, 131, 174
Colonus 42
Comites Comerciorum 64

Constantinus 104, 114
Corpus İrus Civilis 105
Corpus İurus Civilis 30

Ç

Çin 62, 80, 88

D

Diokletianus 150
Dominica Potestas 47

E

Edirne 139, 144
Eflatun 11
Ege 2, 7, 13, 14, 42, 142, 171, 172
Egrisi 149
Egrisiler 149
Elbe 84
Ermeniler 31, 35, 144
Ermenistan 40
Etrüsk 14
Etrüskler 7, 14
Eurysakes 60

F

F. Engels 61
feodal 34, 55, 70, 81, 100, 146, 149, 150, 153,
154, 156, 162
Feodalite 110, 145, 150, 151, 154, 160
Fırat 40, 76, 83, 88
Filistin 2, 49
Firavunlar 8
Frang 42
Frank 16, 33, 40, 82, 84, 95, 97, 100, 110, 112,
127, 140, 148, 153, 159
Fransa 22, 39, 71, 79, 110, 123, 125, 153, 155
Frigya 151

G

Galya 55, 58, 76, 77, 82, 83, 86, 103, 130, 135,
140, 151, 152, 153, 154, 157
Gaul 22
Germen 1, 2, 21, 24, 26, 27, 32, 33, 34, 37, 38,
39, 40, 42, 50, 53, 55, 65, 70, 71, 74, 76, 77,
78, 79, 81, 82, 83, 85, 86, 91, 93, 95, 97, 101,
102, 103, 106, 107, 109, 110, 111, 114, 115,
116, 119, 129, 130, 135, 141, 144, 145, 146,
148, 152, 153, 154, 162, 165
Germenler 1, 2, 21, 24, 82, 83, 151
Geromius 33
Got 134, 139, 141, 151, 154, 155
Gregory 73, 74, 112, 123, 124
Grek 113
Grekliiler 18

H

Habeşistan 88
Hadrianus 15
Haliç 87
Hallstartt 7
Heseiedos 53
Hıristiyan 49, 69, 85, 88, 119, 154
Hıristiyanlık 18, 32, 40, 49, 105, 114, 116, 122,
125, 131, 156, 158
Hindistan 10, 62, 65, 79, 88
hipodrom 20, 36, 37, 69
Hipodrom 24, 36, 37
Homeros 6
Hun 2, 22, 24, 38, 40, 71, 72, 139, 152

I

II. Krallar 49

İ

İkonoklazm 37

İllyra	54	Klovis	16
İncil	18, 49	Kolkhide	89, 149
İngiltere	23, 101	Konstantinopolis ² , 20, 26, 31, 34, 41, 49, 62, 68, 82, 86, 87, 103, 105, 142	
İoannes Khrysostomos	28	Konstantinus	20
İonya	14	Kopt.....	33
İran	62, 80, 117, 134, 137, 138, 139	Koptlar.....	144
İrlanda	53, 107	Kudüs	15, 127
İrlandalıların.....	152		
İskandinav	70	L	
İskandinavya	70	Laurion	58
İskenderiye	33, 79, 82, 85, 88	Lejyonerler	42
İskitya.....	21, 72, 75	Levililer	49
İspanya ¹ , 30, 55, 58, 76, 82, 83, 86, 88, 101, 103, 135, 140, 152, 154, 155		Lidya.....	151
İstanbul ¹ , 2, 3, 4, 5, 8, 10, 12, 16, 19, 20, 21, 25, 26, 28, 30, 34, 35, 36, 40, 45, 49, 53, 60, 64, 70, 75, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 103, 104, 114, 127, 133, 139, 142, 143, 144, 151, 159, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174		Livius.....	46
İtalya ¹ , 15, 41, 42, 55, 76, 77, 79, 82, 83, 86, 88, 103, 110, 129, 137, 140			
İus Gentium.....	44, 92	M	
		Marsilya.....	13, 84
J		Maviler	20, 36
Jordanes.....	22, 23	Metanoia Manastırı.....	33
Justinianus ²⁹ , 30, 34, 38, 39, 40, 41, 43, 47, 49, 63, 85, 90, 91, 93, 103, 104, 105, 110, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 127, 131, 132, 136, 137, 174		<i>Metoikoi</i>	20
		Mezopotamya	10, 52, 89
K		Mısır ² , 5, 6, 7, 8, 9, 10, 18, 33, 37, 40, 44, 52, 58, 61, 82, 130, 134, 143, 155, 158, 168, 169, 170	
K. Rheidt	75	Milano	45
Karadeniz ¹ , 11, 13, 14, 22, 75, 87, 88, 89, 142, 144, 149, 150, 151, 156, 169		Miletoslular	14
Katalonya	85	Misminya.....	149
Katolik.....	85, 151, 154	Morevanj	16
Kıbrıs.....	31, 137	Moveranj	153
Kızıldeniz	79		
		N	
		Narses	41, 49, 67
		Neckar	152
		Nika isyanı.....	30, 158
		Nikae	105
		Nisibis.....	80
		Norman Baynes	57

O

Obollah.....	79
<i>Oikonomika</i>	20
Ortodoks.....	40, 158, 159
Ostrogotlar.....	16, 32, 41, 55, 70, 74, 102, 114, 152, 154
Otakar.....	81, 102

P

pagan.....	14, 33
Pagan.....	41
Pannonia.....	42, 72, 80
Papa.....	4, 73
Particiler.....	19
paskalya.....	34
patrik.....	29, 104
Paulikanlar.....	147
<i>Penes</i>	43
Pers.....	10, 14, 18, 31, 38, 74, 86, 135, 137, 142
Plebler.....	19
Polybios.....	87
Polybius.....	14, 87
Pön.....	37, 77, 92, 128
Priscus.....	71, 72, 73, 93
Prokopius.....	49, 89, 126, 127, 136, 138, 139
<i>Ptochos</i>	43

R

Ren.....	1, 42, 77, 82, 134, 152, 153, 157, 162
Rhein.....	152
Ripuarian.....	162
Rodos.....	86
Roma.....	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98,

100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 168, 169, 171, 172, 174
--

S

Saale.....	84
Sakson.....	101, 152
Saksonya.....	84
Samo.....	84
Sasani.....	10, 142
Seneca.....	27
Serf.....	145
Sicilya.....	54, 85, 134
Sicilyalı Diyotor.....	9
Sklave.....	4
Slav.....	3, 40, 84, 85
Slave.....	4
Slavlar.....	3, 35
Spartaküs.....	143
Suriye.....	2, 13, 40, 50, 53, 82, 89, 143, 158
Süryaniler.....	35

T

Tevrat.....	18, 49
Thema.....	146
Theoderic.....	112
Theodius.....	105, 117, 142
Theodora.....	34, 40
Theodoran.....	143
Theodoretos.....	81
Theodoric.....	71, 154, 155, 174
Theodos.....	151
Therotorik.....	49
Thourslu Gregor.....	84

Thuringia..... 84
Tiber..... 108, 111
Trakya 6, 61, 140, 144, 151, 152, 156
Tribonien..... 30
Tuna2, 72, 77, 80, 84, 88, 108, 111, 134, 135,
139, 152, 156, 166
Türk2, 8, 9, 12, 15, 20, 22, 31, 44, 45, 49, 59, 64,
75, 79, 86, 107, 129, 166, 167, 168, 169, 170,
173, 174
V
Valens..... 37, 80, 139, 144
Vandal 154
Vandallar1, 16, 24, 32, 55, 70, 74, 102, 114, 137,
154
Venedik 76, 85
Vespasians..... 15
Vizigot71, 95, 101, 110, 112, 115, 119, 140, 161
Vizigotlar16, 24, 32, 41, 55, 70, 71, 74, 144,
154, 155, 161

W

Westerman..... 3, 113
Westphalia..... 71

Y

Yahudi 9, 15, 33, 88
Yahudilik..... 18
Yakın Doğu22, 64, 76, 78, 79, 80, 83, 88, 167,
174
Yeşiller 21, 36
Yunan5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 20, 36,
37, 43, 44, 48, 51, 52, 53, 58, 59, 60, 75, 92,
107, 110, 113, 120, 121, 129, 134, 145, 161,
163, 168, 172, 173
Yunanistan..... 6, 11, 87, 110, 128
Yunanlı 6, 11, 12, 13, 25, 71, 75, 121

ÖZGEÇMİŞ

Hakan ŞANLIBAYRAK, 1982 yılında Trabzon'un Of ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlkokulunu İstanbul Avcılar Güngör Tekin İlkokulunda okuduktan sonra, ortaokulunu yine İstanbul'da Halkalı Mehmet Akif Ersoy Lisesinde okumuştur. Liseyi İstanbul Halkalı Toplu Konut Lisesinde okuduktan sonra, 2001 yılında girdiği Fırat Üniversitesinden 2005 yılında mezun olmuştur. Mezun olduğu yıl içerisinde yüksek lisansına başlayan yazar, İngilizce ve Almanca bilmektedir.